

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖУРНАЛЫ
КАЗАХСТАНСКИЙ ЖУРНАЛ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА
KAZAKHSTAN JOURNAL OF INTERNATIONAL LAW

Научно-теоретический и информационно-практический журнал

№2
(67)

Журнал издается с 03.02.2000г., выходит ежеквартально.

*Свидетельство о постановке на учет средства массовой информации, выданное
Министерством культуры и информации Республики Казахстан
№ 15701-Ж от 24 ноября 2015 г.
(свидетельство первичной постановки на учет № 1073-Ж, 03.02.2000г.)*

Редакционный совет:

*Председатель – доктор юридических наук, профессор **Жалаури О.Ш.** (Алматы)*

Члены Редакционного совета:

*доктор юридических наук, профессор **Айтхожин К.К.**; доктор юридических наук,
профессор **Сарсембаев М.А.** (Астана); доктор юридических наук, профессор
Мауленов К.С.; (Алматы); доктор юридических наук, профессор **Мацкевич И.М.**
(Москва); доктор юридических наук, профессор **Шумилов В.М.** (Москва)*

Редакционная коллегия:

*Главный редактор – доктор юридических наук **Алибаева Г.А.***

Члены Редакционной коллегии:

*доктор юридических наук, доцент **Сабитова А.А.**; кандидат юридических наук
Толкумбекова Н.О.; кандидат юридических наук **Кудайбергенев М.Б.**, кандидат
юридических наук, доцент **Әбділда Д.Ә.***

СОБСТВЕННИК:

*Учреждение «Евразийская юридическая академия им.Д.А.Кунаева»
(город Алматы)*

Адрес редакции:

*Республика Казахстан, г.Алматы, ул. Курмангазы, 107
Телефон: 8 (727) 292-98-77, 350-78-88*

e-mail: наука_kunaev@mail.ru

ISSN 2308-2976

9 772308 297000

СОДЕРЖАНИЕ

Ағыбаев Қ.Т. Азаматтық процестегі оңайлатылған іс жүргізу	5
Алимжан А. Государственно-частное партнерство: проблема проектов	11
Әбдет А.Ж. Қазақстан Республикасында жерге орналастыру қызметінің мазмұны	14
Бакыткерей Н.А. Қазақстан Республикасындағы мұрагерлік құқықты жүзеге асыру мәселесі	17
Бектегенова А.Қ. Құлдықтан арылудың жолдары мен құлдардың отбасылық жағдайы	22
Бектурова Н.А. Основные исторические ступени развития взаимоотношений между государством и недропользователем	27
Гаинцев В.О. Сотрудничество государств в борьбе с транснациональной преступностью	33
Дарибаева Ж. Қазақстан Республикасында халықаралық шарттарды конституциялық қамтамасыз ету	43
Дарибаева С. Қазақстан Республикасы Конституциясы негізгі қағидаларының қалыптасуы және дамуы	47
Даулетов Ж. Субъекты международно-правовой ответственности	56
Жаканова А. Государственное регулирование страховой деятельности в РК	60
Жаканова А. Опыт зарубежных стран по правовому регулированию страховой деятельности и его значение для Казахстана	69
Екаман Б. Салықтық құқықтық қатынастың мәселелері	72
Иманбаева А.Б. Международная система гарантий МАГАТЭ	76
Имангалиева А.К. Психологические особенности проявления виктимного поведения	80
Кажымов С. Конституциялық және Конституциялық бақылау	84
Камалов А.А. Актуальные проблемы деятельности правоохранительных органов	87
Қайырбек Т.Б. Проблемы динамики договоров	92
Капасов А.Т. Криминалистические технологий при производстве следственных действий	96
Кемелбай А. Халықаралық құқық пен Қазақстан Республикасының заңнамасындағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің даму тарихы	100
Кожамет М.М. Современные предпосылки для совершенствования международных договоров и национального законодательства Казахстана в области защиты граждан за рубежом	103
Кожамет Р.М. Особенности сотрудничества в противодействии терроризму, сепаратизму и экстремизму в рамках шанхайской организации сотрудничества	108
Мешитбай Н.М. Жер қатынастарының құқықтық реттелуінің өзекті мәселелері	115
Қуандық Е.Е. Зорлау жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайлар	119
Матыбаев А. Торгово –экономическое отношение ВТО Республики Казахстан – как субъекту международного права	125

Мереке О.Л. Состояние и развитие процессуального статуса следователя в первые годы Советской власти и до принятия первого уголовно-процессуального кодекса РСФСР 1922 года	131
Мырзабеков О.С. Кәмелетке томағандардың қылмыстылығының түсінігі	137
Муртазина К.Т. Защита прав авторов произведений, литературы и искусства	141
Муслимов М.К. Общественная опасность организованной преступности	147
Мұхат Н.К. Зорлық, пайдақорлық қылмыстарын жасайтын қылмыскердің тұлғасының теориялық мәселесі	154
Мырзахметова Ш.Ү. Құқықтық сана түсінігі, құқықтық реттелуі	158
Нурбаев Н. Қаңдылардың мемлекеттік және құқықтық құрылымының қалыптасуы	164
Нұрболат И. Қазақстан Республикасындағы көші-қон қатынастарының құқықтық реттеу мәселелері	167
Нургалиева Н.Б. Основные классификация прав и свобод человека	175
Омарова А.Э. Право собственности проблемы теории и практики	179
Орманбеков.Е.С. Қазақ мемлекетінің нығаю, өрлеу кезеңіндегі ішкі-сыртқы даму жағдайының мәселелері	187
Орынтай Б. Қазақстан Республикасының экологиялық заңнамасы бойынша қоршаған ортаны өндіріс және тұтыну қалдықтарымен ластаудан құқықтық қорғау мәселелері	193
Оспанұлов Ч.Б. Правовые основы развития медиации в Казахстане	197
Отанбек А. Меры воздействия, применяемые Нацбанком РК к банковским учреждениям за нарушение банковского законодательства	200
Сейтхан Ж.Ә. Химическая кастрация как один из способов борьбы с педофилией	207
Спаш Н.А. Субъекты международно-правовой ответственности	211
Суранши М.М. Международно-правовые средства противодействия террористической деятельности	216
Тасболатова Б.С. Азаматтардың қатысуымен болатын әкімшілік құқықтық қатынастар: түсінігі және құқықтық реттелуі	221
Тәукенбай Н. Адам және азаматтың құқықтарын қорғаудың халықаралық тетіктері	226
Тілеуғали А. Проблемы признания в РК браков между иностранцами, заключенных за рубежом	230
Тұрсын Ә. Кәмелетке толмағандар үшін қылмыстық жауаптылық мәселелері	235
Шарипбаев Б. Сот шешімдерін орындаудың балама түрі ретінде атқарушылық іс жүргізудің жүйесі	240

Ағыбаев Қ.Т.
Д.А.Қонаев атындағы
Еуразиялық заң академиясы
1 курс магистранты
Ғылыми жетекші:
з.ғ.к., профессор Жайлин Г.А

АЗАМАТТЫҚ ПРОЦЕСТЕГІ ОҢАЙЛАТЫЛҒАН ІС ЖҮРГІЗУ

Азаматтық процестегі оңайлату – бұл сот төрелігін жүзеге асыру рәсімінің моделі. Ол әдеттегімен салыстыру кезінде мінсіз қызмет жасайтын, сондай-ақ аз қаржылық шығындар мен процессуалдық әрекеттердің аз көлемінде сот ісін жүргізудің мақсаттарына тезірек жетуге мүмкіндік беретін модель болып табылады.

Кілт сөздер: Азаматтық процестік кодекс, бұйрық арқылы іс жүргізу, талап қою арқылы іс жүргізу, сырттай іс жүргізу, азаматтық іс жүргізу құқығы, сот бұйрығы.

Азаматтық іс жүргізу құқығы - бұл азаматтық істер бойынша сот төрелігіне жіберу кезіндегі сот пен іске қатысушылар арасындағы қоғамдық қарым-қатынастарды реттейтін іс жүргізу нормаларының белгілі бір жүйеде орналасқан жиынтығынан тұратын құқық саласы. Азаматтық істер бойынша процеске қатысушылардың әрқайсына азаматтық іс жүргізу құқық нормаларымен іс жүргізу құқықтары мен міндеттері бекітілген. Мысалы, сот өзінің жүргізетін істерін қарауға және шешуге құқылы. Ол мемлекет алдында сотты әділ жүргізуге міндетті. Сот процестің өзге қатысушыларына бұйрықпен өкілеттік етеді. Сонымен бірге іске қатысушылардың және процестің өзге де қатысушыларының құқықтарын қатаң сақтауға міндеттейді.

Азаматтар мен ұйымдар процеске қатысуға, өтінім беруге, өз талаптарының негіздерін дәлелдеуге, соттың шешкен шешіміне шағымдануға, шешімнің орындалуына қатысуға құқылы. Оларға іс жүргізу кешендерімен қатар мынадай іс жүргізу міндеттері де жүктелген: өздерінің іс жүргізу құқықтарын адал пайдалану, сот шығындарын төлеу, соттың шақыруларына келу, дәлелдемелерді ұсыну. Процестің қандай да бір қатушысының әрбір іс жүргізу әрекеті олардың іс жүргізу құқықтарын жүзеге асыру мен заңда қарастырылған міндеттерін атқару нәтижесі болып табылады. Азаматтық іс жүргізу курсына оқу пәні ретінде игермес бұрын «азаматтық іс жүргізу құқығының тақырыбы мен әдісі», «азаматтық іс жүргізу құқығы», «азаматтық іс», «азаматтық іс жүргізу құқығы ғылымы және оның объектісі», «азаматтық іс жүйесі», «іс кезеңдері және т.б. сияқты негізгі бастапқы ұғымдар туралы түсінігің болуы керек.[1, 8б]

Қазақстан Республикасының құқықтық базасы Ресей мемлекетінің құқықтық жүйесімен байланысты және де көптеген нормаларымен ұқсас. Сол себептен мен бұл жұмысты жазу барысында сол елдің нормаларына сілтеме жасай отырып жаздым. Менің тақырыбым азаматтық сот ісі, соның ішінде сотта істі қандай форматта қарайтыны және сот өндірісіне барынша тиімді жағдайды ұсыну болып табылады. Қазақстан Республикасының әрбір азаматты Ата Заңымызға сәйкес өз құқығын сотта қорғай алады. Менің жұмысымның негізгі ұтымды тұсы ол осы құқықты субъектілер қалай және де қандай формада жүзеге асыратынын зерттеймін.

Азаматтық процесс екі негізгі талаптарды қанағаттандыруы керек: іс жүргізудің шапшаңдығы мен оны зерттеудің негізділігіне. (А.Х. Гольмстен. 1984) Айналадағы әрбір құбылыс тұтас кешенді себептерден, жағдайлар мен факторлардан туындайды, ал

олардың өзара іс-қимылы үздіксіз әрі шексіз. Мұндай процесс құқықта да осы немесе басқа бір құбылыстың пайда болуы бастамалардың табиғи дамуымен қатар, нақты заңшығарушының еркіне тәуелді жасанды енгізулер де орын алады. Мемлекеттің қалыпты қызмет етуі мен уақыт өлшемі ғана тіршілікке қабілеттілікті анықтайтын ең сенімді индикаторлар болып табылады. Демек нақты құқықтық элементтердің тиімділігі мен қажеттілігі де солай.

Келтірілген пікір толық көлемде осы жұмыстағы қарастырылатын, негізіне теориялық және тарихи сілтемелер көрсетілген институттарға жатқызылуы мүмкін.[2, 806]

Азаматтық іс жүргізу құқығы - бұл азаматтық істер бойынша сот төрелігіне жіберу кезіндегі сот пен іске қатысушылар арасындағы қоғамдық қарым-қатынастарды реттейтін іс жүргізу нормаларының белгілі бір жүйеде орналасқан жиынтығынан тұратын құқық саласы. Азаматтық істер бойынша процеске қатысушылардың әрқайсына азаматтық іс жүргізу құқық нормаларымен іс жүргізу құқықтары мен міндеттері бекітілген. Мысалы, сот өзінің жүргізетін істерін қарауға және шешуге құқылы. Ол мемлекет алдында сотты әділ жүргізуге міндетті. Сот процесінің өзге қатысушыларына бұйрықпен өкілеттік етеді. Сонымен бірге іске қатысушылардың және процесінің өзге де қатысушыларының құқықтарын қатаң сақтауға міндеттейді.

Азаматтар мен ұйымдар процеске қатысуға, өтінім беруге, өз талаптарының негіздерін дәлелдеуге, соттың шешкен шешіміне шағымдануға, шешімнің орындалуына қатысуға құқылы. Оларға іс жүргізу кешендерімен қатар мынадай іс жүргізу міндеттері де жүктелген: өздерінің іс жүргізу құқықтарын адал пайдалану, сот шығындарын төлеу, соттың шақыруларына келу, дәлелдемелерді ұсыну. Процестің қандай да бір қатушысының әрбір іс жүргізу әрекеті олардың іс жүргізу құқықтарын жүзеге асыру мен заңда қарастырылған міндеттерін атқару нәтижесі болып табылады. Азаматтық іс жүргізу курсына оқу пәні ретінде игермес бұрын «азаматтық іс жүргізу құқығының тақырыбы мен әдісі», «азаматтық іс жүргізу құқығы», «азаматтық іс», «азаматтық іс жүргізу құқығы ғылымы және оның объектісі», «азаматтық іс жүйесі», «іс кезеңдері және т.б. сияқты негізгі бастапқы ұғымдар туралы түсінігің болуы керек.

Заманауи қазақстандық сот ісін жүргізу үшін анықталған үрдіс ретінде толықтай қалыптасқан, цивилистикалық процесс дифференциациясының бағыттарының бірі болып оның жеңілдетілуі (упрощение) жатады.

Анағұрлым күрделі мәселе бар – ол азаматтық құқықтарды қорғаудың жеңілдетілуі. Оны А.П. Вершинин өзінің еңбектерінде егжей-тегжейлі зерттей отырып, оның ішінде қорғанысты жеңілдету мақсатында құқықты қорғаудың соттық емес нысандарын жетілдіруге байланысты ұсыныс жасаған. Осы зерттеу жұмысының пәні дифференциациясына тура және тікелей қатынасы бар тек азаматтық оңайлатылған сот ісін жүргізу болып табылады.

Процесті жеңілдетудің шұғыл қажеттілігі – бұл тәжірибеде де, ғылымда да танылған, сонымен қатар тәжірибемен және сот ісін жүргізу тарихымен құпталатын айқын факт. Бұл сұрақтардың көбісі, азаматтық құқықтарды қорғауды оңайлатудың сілтемелеріне теориялық негіздемелерді қоса алғанда, аталып өткен А.П. Вершинин мен басқа да авторлармен зерттеліп және жазылып қойған. Сондықтан біздің назарымыз, құрастырылған оңайлатуды бағалауға және азаматтық оңайлатылған сот ісін жүргізудің теориялық әдіс-тәсілдерін, ережелері мен қағидаларын әзірлеуге бағытталады.

«Сот ісін жүргізуді оңайлату деп нені санау керек? Процесс субъектілері жасауы қажет әрекеттердің қарапайым азайуы ма немесе басқа ма?» секілді сұрақтар

таң болмайды. А.П. Вершинин «оңайлатылған сот ісін жүргізу әруақытта процессуалдық ережелердің санының азайуымен байланысты бола бермейді, қайта заңнаманың жетік регламенттелуін және процессуалдық нысандылықтардың қатаң орындалуын талап етеді» деп атап өтеді.

Оның күрделенуіне жол бермейтін процесті оңайлатылған деп санауға бола ма? Мысалы, талаптарды біріктіруге жол бермеушілік, үшінші тұлғаның сөз сөйлеуі т.б. Одан бөлек, оңайлатылған іс жүргізу қандай тұлғаларға қатысты: тек тараптарға ма әлде сотқа да қатысты ма? Өндірісті оңайлату, жеделдету және оңтайландыру қандай арақатынаста болады? Заң шығарушының мақсатындағы бағыт ретінде (тиісті ұсыныс енгізген практиктер мен ғалымдар да) процесті оңтайландыруды шектеу маңызды.[3, 766]

Заңшығарушының оңайландыру бойынша қызметі, оңайлатылған өндірістің пайда болуымен қатар, сот ісін жүргізудің қандай да бір кезеңдеріндегі рәсімдердің регламентінде олардың жеңілдетілуі іске асады. Оңайлату үрдісіне қатысты тағы бір мән-жайды назарда ұстау керек. Оңайлатылған іс жүргізудің астарында жалпы қарапайым процестің жетілуі жүзеге асып жатыр. Мұндай оңайлату дифференциация емес, сондықтан біз оған тоқталмаймыз. Біздің назарымыз – бұл қолда бар әдеттегі рәсімдермен қатар жеңілдетілген сот рәсімдері.

Іс жүргізудің сипаттамасында бастысы – бұл нысан, нысандылық. Процессуалдық ғылыми ортада жайдан-жай процессуалдық нысан жайлы, сонымен қатар азаматтық процессуалдық нысан туралы ілім дамып кеткен жоқ.

Оңайлату – бұл құқықтық термин емес. Қазақ тілінің түсіндірме сөздіктерінде «оңайлату» сөзі бір нәрсенің күрделілігін азайту ретінде ұғынылады. Демек оңайлатуды ең аз дегенде екі құбылысты салыстыру жолымен ғана анықтауға болады.

Азаматтық процестегі оңайлатылған іс жүргізуге қатысты – бұл сот төрелігін жүзеге асыруды әдеттегі процеспен салғастырған кезде мінсіз ететін, сонымен қатар процессуалдық әрекеттердің аз көлемі арқылы модельдің мінсіз қызмет атқаруына, аз қаржылық шығындар жұмсау мен сот ісін жүргізудің мақсаттарына тез жетуге мүмкіндік беретін рәсімдердің моделі (үлгісі).

Г.А. Жилиннің « сот төрелігін жүзеге асыруда конституциялық мақсаттың артықшылықтарын есепке ала отырып, азаматтық процессуалдық нысандағы кез-келген өзгерістерді енгізуге азаматтар мен ұйымдардың заңмен қорғалатын мүдделерін, құқықтары мен бостандықтарын одан да тиімдірек қорғауды қамтамасыз ететін шарттар болған жағдайларда ғана жол беріледі» деп пайымдайды.

Мысалы, сот төрелігін жүзеге асыру шығындарын азайту немесе соттың өзі үшін өндірісті оңайлатуы сияқты басқа да мүдделер артқа шегінуі керек. Бұл сот ісін жүргізудің соңғы мақсаттарынан – олардың іске асу құралы ретіндегі аралық мақсаттарын айқын шектеу қажеттілігін тағы бір рет көрсетіп тұр. Өйткені заңнамадағы жаңалықтар құралдарды оңтайландыруға, барлық процессуалдық қызметтегі қоғамдық қажетті нәтижеге жетуге бағытталуы керек.[4, 556]

Демек, сот үшін немесе тараптар үшін оңайлату жайлы айту дұрыс емес. Мысалы, М.З. Шварц «процессуалдық нысанды оңайлатуды ең жалпы түрінде, соттан бірқатар міндеттерді алу, іс жүргізуді жеделдету үшін кейбір әрекеттерді жасаудан бас тартуы ретінде сипаттауға болады дейді. Әдетте соттан процессуалдық міндеттерін алу процессуалдық міндеттерін доғарумен немесе тараптарға процессуалдық әрекеттерді жасау немесе жасамаудың қосымша қаупімен сүйемелденеді». Мұндай тұжырымдамаға сәйкес процесті оңайлату – бұл процессуалдық әрекеттерді жасаудың міндеттерін біреуден алып біреуге беру. Мұндай орналастыру оңайлатудың қандай да бір түрлеріне

мүмкін болуына қарамастан, ол оңайлатудың өлшемі де, белгісі де болып табылмайды, қайта оның мүмкін болатын салдары ғана.

Егер заңшығарушы ұқсас істерді қарау үшін әдеттегі рәсіммен қатар тағы да бір немесе бірнеше рәсімдерді қарастырған болса, онда соңғылары объективті түрде оңайлатылған немесе күрделілендірілген және осылардың элементтерін үйлестірушісі болады. Сонымен қатар нормалар мен рәсімдердің тиімділігін анықтай отырып, оларға деген қатынасты, сот тарапымен қатар процесс қатысушыларының көзқарасы тұрғысынан бағалауды белгілеу толығынан дұрыс болады.

Оңайлатылған рәсімдерді әзірлеп және ұсынған кезде маңызды параметрді ескеру керек, ол оңайлату қағидасы. Құбылысты оңайлату кез-келген көлемде мүмкін болады, бірақ оңайлатылатын құбылыстың мәнін міндетті түрде сақтау керек. Бұл қағида диалектикалық және формальді-логикалық заңдар мен ережелерден туындап тұр.

Диалектикалық логиканың ұстанымына сәйкес оңайлату – бұл өзгерістің дербес жағдайы. Өзгеріс процесі пәннің жанама тұрақтылығымен бірлікте болады. Пәнге, құбылысқа тән жанама тұрақтылықтағы сапалар, қасиеттер, ішкі құрылымдар мен сыртқы тараптары. Абсолюттік өзгергіштік пен жанама тұрақтылығының бірлігі тепе-теңдіктің формальді-логикалық заңында көрініс тапқан. Аталған заңға сәйкес «біздің санамызда көрініс беретін әрбір пән сандық және сапалық анықтылыққа ие. Ол ұқсас пәндердің қандай да бір тобына кіреді, бірақ тек оның өзіне ғана тән белгілерге ие болып қала береді. Егер біз қоршаған ортаны дұрыс түсінгіміз келсе, онда оқиғаның, нәрсе мен құбылыстың объективті ерекшелігін, тепе-теңдігін, бір және сол белгілерін белгілі бір уақыт аралығында сақтау, біздің ойлау қабілетімізде көрініс табуы керек. Біздің материалдық затты ойлау салтымызда тек дамитындары ғана емес, сонымен бірге бүкіл оның өміріне ұқсасы, оның өмір сүруін тоқтатпайынша немесе жаңа сапаға айналмайынша көрініс табуы керек». Егер де оңайлату кезінде құбылыстың тепе-теңдігі жоғалатын болса, онда оңайлатылған басқа бір жаңа объектінің пайда болғандығы жайлы айтқан абзал. Оңайлатудың жоғарыда белгіленген қағидасы тек диалектика және формальді-логиканың заңдарына ғана негізделмейді, сондай-ақ құқықтың жалпы теориясының ережелерінен де бастау алады. В.Н. Протасов «әдебиеттерде, қылмыстық және азаматтық процестің теорияларындағы құқықтық-рәсімдік реттеуге қатысты мәселелерде ең алдымен рәсімге қатысты тиімділік, жеделділік, экономдылық, дәйектілік пен қарапайымдылық секілді талаптарды кездестіруге болады дейді. Мәні бойынша бұл талаптар жүйелілік болып табылады. Яғни олар тек жүйеге қатысты ұсынылады. Сондықтан оларды өзара байланыстыру мен оңтайландыруды, рәсімді жүйе ретінде қарау кезінде ғана жүзеге асыруға болады. Оның үстіне табиғатына сәйкес рәсім (процедура) жүйенің (система) тұтастығы болып табылады. Мысал үшін рәсімнің қарапайымдық сапасын алып көрейік. Жалпы, қарапайымдылық – демократизм, қолжетімділік, экономдылық секілді рәсімнің осындай қасиеттерімен тығыз байланыстағы жақсы қасиет және рәсімнің нормативтік моделіне де қарапайымдылыққа ұмтылу керек. Алайда рәсімдегі барлық қасиеттердің жиынтығы оның алдында тұрған мақсаттың сипатымен анықталады, сондықтан оның оңайлатылуы белгілі бір шегіне дейін ғана мүмкін. Егер мақсат дамыған және күрделі рәсімнің құрылуын талап етсе, онда оңайлату үшін мұнда орын жоқ. Бірінші кезекте бұл процессуалдық рәсімдерге қатысты. Ал жалпы жүйенің оңайлатылу қағидасы мынадай: жүйенің басқа параметрлеріне әсер етпейінше, ол жүргізіле беруі керек».[5, 1586]

Осылайша, оңайлату үш өлшемге негізденуі керек:

- оңайлатылып отырған құбылыстың мәні сақтауына;
- жүйелік тәсілге;
- оңайлатылып отырған процессуалдық рәсімдердің мақсаттарымен сәйкес келуімен және арақатынасымен;

Шынайы сот ісін жүргізуді жүзеге асыру кезінде бір нақты істің дара ерекшелігін көрсететін және процестің дифференциациясына да, процестің даму үрдісі ретіндегі оңайлатуға да қатысы жоқ оның оңайлату түрлерімен соқтығысуға болады. Мысалы, сот отырысы туралы тиісті түрде хабарланған тараптың сот отырысына келмеуінен отырыс тез және жеңіл өтуі мүмкін, бірақ мұнда ешқандай да оңайлатылған рәсім болған жоқ, қайта істі қараудың әдеттегі тәртібі қолданылды.

Жоғарыда келтірілген пікірлерде азаматтық процессуалдық нысан термині көбіне-көп қолданылады, өйткені бұл ұғым оңайлатуды азаматтық сот ісін жүргізудің дифференциациясы ретінде анықтау үшін өте маңызды. Мұның өзі оны қарау мен талдаудың егжей-тегжейлі қажеттілігін айқындайды.

Азаматтық процессуалдық нысанды талдау өте қиын екендігін атап өтуіміз қажет. Өйткені шындығында ол жоқ, тек қандай да бір ғылыми абстрактілік үйлесімді ұсынады.

Процессуалдық нысанның көлемі бойынша кеңірек түсінігіне құқық теориясы ғылымының өкілдері зерттеп жүргізіп, талдау жасаған. «Жалпыхалықтық мемлекеттегі құқықтық нысанның қызметтері» деген кітапта келесілерді жазады: «Процессуалдық нысан ғылыми үйлесім ретіндегі құқықтық нысан құрылымының жалпы моделі – тәртіптің терең және ішкі құбылысы. Осының арқасында оның онтологиялық сипаттамасы мен шынайы моделін нақты белгілеу, еңбекті көп қажет ететін және әрқашанда нәтижелі бола бермейтін жұмыс».

Басқа бір кітапта «кеңес құқығындағы процессуалдық нысанды зерттеу үшін заң ғылымының жекелеген салаларының ғалымдарын біріктіруге күш салуды ұсынатын, ондаған жылдар бұрынғы монографияларда мынадай анықтама ұсынылады: «Процессуалдық нысан астарында, процесс қатысушыларының әрекеттеріне қойылатын және белгілі бір материалдық-құқықтық нәтижеге жетуге бағытталған бірыңғай рәсімдердің талаптарының жиынтығын түсіну ұсынылады».

Анықтама да, кітаптың өзінің пайда болуы да қызу пікірталас тудырды және процессуалдық нысан мен бірыңғай құқықтық іс жүргізудің асқақ анықтамасын қабылдамады. Атап айтқанда, «дәстүрлі» процессуалистер мұндай тәсілді өткір сынға алды және аталған жинаққа пікірсайыс жүргізе отырып 1980 жылы өзіндік «антижинақ» жариялады. Құқықтың көптеген теоретиктері де заңдық процессуалдық нысан мен іс жүргізудің кең түсінігін қабылдамады. А.М. Васильев «процессуалдық нысан мен іс жүргізу ұғымы құқықта басқалай өзгеше негізде қалыптасқан және тарихи өзіндік мағынаны алған, өйткені құқықпен арнайы регламенттелген сот ісін жүргізу процесінің ерекшеліктерін көрсетуге қызмет етеді. Сондықтан «процессуалдық нысан» мен «іс жүргізу» терминдерінің мағынасын кеңейту, мәні бойынша құқықтық процеске пен құқықты қолдану жайлы білімнің артуына алып келмейді, керісінше терминдердің ішін сыртына айналдыруына ғана алып келеді. Лингвистиканы қоспағанда, терминологиялық даулардың пайдасы аз немесе ғылыми білімдердің шынайы өсімін жасамайды. Ғылым үшін терминдермен белгіленетін түсініктердің анықтылығы мен объективтілігі маңызды» дейді.

Процессуалдық нысанның мағынасы мен мазмұнына қатысты пікірталастың өзіндік аралық қорытындысын 1991 жылы В.Н. Протасов «Жалпықұқықтық

процессуалдық теорияның негіздері» деп аталатын жеке кітабында қорытындылайды. Процессуалдық нысанның түсінігіне арналған тарауында ол, сол уақыттағы анықтамаларды қарастырып талдайды және «оны кеңірек түсіну бағытымен процеске жалпытеориялық әзірлеуді жалғастыру барысында «процессуалдық нысан» түсінігіне қалыптан тыс ұлғайтылған мағына берілді деп констациялады. Ол қызметтің құқықтық нысанының құрылымдануының ғылыми конструкциясы ретінде қарастырыла бастады. Онда процессуалдық өндіріс, процессуалдық сатылар мен процессуалдық тәртіп түріндегі өзінің элементтері бөлінді. Басқаша айтқанда, бұл санатқа ол үшін процесс құрылысын талдау түріндегі және тұтастай алғанда, жүйелік тәсілдің әдістемесіне ғана тән процессуалдық механизмнің шамадан артық міндеті жүктелді». Сайып келгенде В.Н. Протасов «процессуалдық нысан санаты – бұл жалпылама процесс пен рәсімнің теориясының кешегі күні. Процессуалдық-құқықтық механизм мен оның элементтері жайлы, процессуалдық салалардың барлығы үшін жалпы заңдылықты әзірлеу туралы мәселе қойылмаған кездерде, бұл санатты «бәрін тегіс қамтитын» және «бәрін сыйдырушы» ретінде қолдану ақталуға жататын еді. Ал қазіргі жалпықұқықтық процессуалдық теорияның санаттық аппаратының даму деңгейінде, «процессуалдық нысан» түсінігін тек заңдық процестің материалдық-құқықтық және басқа да қатынастарды жүзеге асыру құралы (нысаны) ретінде ғана қолдануға болады. Бұл ұғымнан, өзі бере алатынынан басқасын талап етудің қажеті жоқ. Бұл шатасудан басқа ештеңеге алып келмейді» деп қорытындылайды.

Азаматтық сот ісін жүргізудің нысаны ретінде сырттай шешім шығару институтын ендіру, ең алдымен, тараптардың келмей қоюы мен жалтаруы салдарынан нақты істі қараудың мерзімдерін негізсіз ұзартатын, процесті баяулататын себептерді жоюға бағытталды. Сырттай шешім шығару мүмкіндігі туралы норманы ендіру, толыққанды форумды күтпей-ақ қолдағы бар материалдар мен дәлелдемелерді басшылыққа алып істі шешуге мүмкіндік берді. Жарғыға сәйкес, тікелей процеске келіп қатысуға қарағанда, тараптардың талаптары мен олардың дәлелдемелері маңыздырақ болып табылатын француздық үлгі негізінде сырттай шешім шығару жүргізілгендігін атап өтуіміз қажет. Нақ жарғының ережелерінің регламенттелуі, азаматтық іс жүргізудегі сырттай шешімді қаулылау туралы римдік пікірдің қалыптасуына толық жолды өту үшін жетіспеген дамудың кезеңі болды.

Бұл оңайлату процесі біріншіден сот қызметіне біршама жеңілдіктер алып келеді. Оларға: сот шығынын азайтады, істердің мерзім тұрғысынан жылдам, тез жүруіне себепші болады.

Әдебиеттер тізімі:

1Ильясова Г.А. ҚР Азаматтық іс жүргізу құқығы (ерекше бөлімі). Оқу құралы. – Қарағанды, 2007. 320-б.

2Гольмстен А.Х. Учебник русского гражданского судопроизводства. - 2-е изд. - С.-Пб., 1894. Москва.- 280 стр.

3Вершинин А. П. Выбор способа защиты гражданских прав. СПб., 2000. Москва.- 384 с.

4Г. А. Жилин "Правосудие по гражданским делам. Актуальные вопросы. Монография", Издательство: Проспект, Год издания: 2014.

5Протасов В.Н. Теория права и государства. Проблемы теории права и государства: Вопросы и ответы. - М.: Новый Юрист, 1999. -240с. (Серия "Подготовка к экзамену").

Резюме

Упрощение делопроизводства в гражданском процессе является моделью справедливости и способом достижения справедливого решения. Это модель, которая работает эффективно по сравнению с обычной процедурой, а также обеспечивает более быстрый доступ к малым финансовым расходам и более коротким судебным разбирательствам.

Summary

Simplification in the civil procedure is a model of justice. It is a model that works flawlessly when compared to the usual, and also provides a quicker access to less-than-financial costs and shorter legal proceedings.

УДК: 343.988 (574)

Алимжан А.
магистрант Евразийской юридической
академии имени Д.А.Кунаева
Научный руководитель к.ю.н.,
доцент кафедры ГПД
Байсалов А.Д.

ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОЕ ПАРТНЕРСТВО: ПРОБЛЕМА ПРОЕКТОВ

В статье, автор призывает более активно использовать механизмы сотрудничества между регулирующими органами и промышленным сектором («государственно-частные партнерства») в целях упрощения процедур и стандартизации мер контроля конечного потребления.

Ключевые слова: государственно-частное партнерство, развитие, нормативное, регулирование, институциональная среда, инвестирование, управление.

Во многих странах имеются примеры успешной работы в сотрудничестве с частным сектором в различных сферах экономики, включая управление водными ресурсами, ТБО, транспортом, образованием, здравоохранением. Таким образом, речь идет о целом спектре развития, в котором частный сектор может участвовать очень эффективно. Большинство проектов ГЧП и самая большая общая сумма проектов в 2014 года по сегодняшний день приходится на долю стран Евросоюза, прежде всего Западной Европы. При этом, две трети проектов в мире, реализуемых на основе ГЧП, финансируются на основе кредитов и займов. [1].

Реализация первых проектов ГЧП в нашей стране началась сравнительно недавно, в основном в сфере инфраструктуры (транспорт, энергетика, ЖКХ). Вместе с тем, анализ процесса их реализации выявляет недостаточный уровень методического и правового обеспечения ГЧП в Казахстане.

Закон регулирует отношения, связанные с подготовкой, заключением, исполнением и прекращением концессионных соглашений. Законом предусмотрена модель концессионного соглашения, в соответствии с которой концессионер осуществляет строительство и (или) реконструкцию объекта соглашения, находящегося в собственности концедента или подлежащего передаче в собственность концеденту после строительства (реконструкции) с последующей эксплуатацией данного объекта концессионером на праве владения и пользования.

Рассматривая возможность регулирования государственно-частного партнерства на государственном уровне. Соглашения о ГЧП по форме представляются собой смешанный гражданско-правовой договор, существенные условия которого в зависимости от предмета договора устанавливаются Гражданским кодексом РК или специальным законом «ГЧП» и пр. Это объясняет невозможность закрепления новых форм договоров, а также ограничение прав частных партнеров на участие в соглашениях о ГЧП. И все же, несмотря на комплексность правового регулирования отношений ГЧП, в их основе лежит инвестиционная составляющая.

На Законодательном уровне принят ряд законодательных актов, регулирующих инвестиционную сферу и имеющих направленность оказания государственной поддержки различным субъектам предпринимательства для целей повышения инвестиционной привлекательности отдельных отраслей экономики и повышения их конкурентоспособности. Таким образом, можно сделать вывод о том, что положения, регулирующие такой инвестиционный механизм как ГЧП, должны быть закреплены на Государственном уровне.

Одной из ключевых проблем законодательства в сфере ГЧП является наличие рисков противоречия указанных законов нормам законодательства. Важно отметить, что указанные риски объективны, вызваны отсутствием надлежащего регулирования отношений в рамках ГЧП на государственном уровне и в целом. Закон об участии субъекта в государственно-частном партнерстве является основным нормативно-правовым документом, который является фундаментом для построения всей нормативно цепочки ГЧП.

На сегодняшний момент в отдельной регламентации, по мнению авторов, нуждаются следующие этапы или отдельные процессы, связанные с подготовкой и реализацией концессионных проектов: межведомственное взаимодействие при инициировании, предварительном согласовании и разработке концессионных проектов по инициативе органов власти, в том числе при формировании перечня объектов, в отношении которых планируется заключение концессионных соглашений; межведомственное взаимодействие при рассмотрении сложных проектов в рамках частной концессионной инициативы; определение целесообразности и порядок предоставления субсидий бразованиям из бюджета на исполнение расходных обязательств в рамках концессионных соглашений.

Данный факт говорит о необходимости выстраивания более эффективного взаимодействия с частным партнером (инвестором) на всех этапах жизненного цикла проектов, применения принципов «одного окна» в такой работе, повышения информационной открытости таких структур и необходимости регулярного повышения уровня компетенций советующих специалистов.

Также уровень развития институциональной среды в сфере ГЧП зависит от: качественной проработки и учета специфики механизмов государственно-частного партнерства в документах стратегического планирования; уровня компетенций «проектных команд» в регионе; системного подхода к развитию сферы ГЧП в целом

(наличие соответствующих планов и целевых показателей) на регионально уровне; и прочее.

В ряде случаев состояние институциональной среды все еще остаётся неудовлетворительным: существующий закон не применим для реализации проектов ГЧП, не приняты соответствующие нормативные правовые акты и муниципальные акты, регламентирующие порядок работы с проектами ГЧП, не закреплены функции уполномоченного органа по подготовке проектов государственно-частного партнерства. Отсутствие необходимой институциональной среды негативно влияет на перспективы привлечения инвестиций в проекты ГЧП и не позволяет выстроить единую государственную политику субъекта по развитию сферы ГЧП. [2].

Сегодня развитие ГЧП в РК сталкивается и с препятствиями субъективного характера, включая:

- неразработанность концепции развития ГЧП и этапов стратегии введения и реализации его моделей;
- отсутствие взаимоувязки концессионного, бюджетного и земельного законодательства;
- не имение опыта реализации и управления такими проектами, отсутствие квалифицированных специалистов в области ГЧП.

В отдельных местах этот риск сглаживается внятыми политическими директивами по применению механизмов ГЧП [3].

Тем не менее, в последние годы в общем объеме инвестпроектов государственно-частных партнерств наблюдается устойчивый рост доли проектов в социальной сфере. С одной стороны, это обусловлено особым вниманием государства к данной сфере. С другой – стабильным интересом предпринимательского сообщества. [4].

В целях решения проблемы с привлечением долгосрочных финансовых ресурсов для реализации проектов ГЧП необходимо, на наш взгляд, развивать рынок заемного финансирования инфраструктурных проектов, внедрять налоговые льготы по доходу на долгосрочные ценные бумаги, выпущенные под обеспечение инфраструктурных проектов, осуществлять обсуждение с предпринимательским сообществом расширения возможностей негосударственных пенсионных фондов по инвестированию в инфраструктурные проекты.

Также целесообразно подготовить изменения в законодательство РФ о налогах и сборах в части установления особенностей налогообложения при реализации соглашений о ГЧП. При подготовке данных новелл, на наш взгляд, следует учитывать два аспекта:

- во-первых, необходимо максимально конкретно определять особенности налогообложения ГЧП-проектов с целью минимизации налоговых рисков, а впоследствии и налоговых споров, при применении норм законодательства;
- во-вторых, особенности налогообложения при реализации соглашений о ГЧП должны быть направлены на реальное стимулирование хозяйствующих субъектов к участию в реализации данных проектов с целью привлечения внебюджетных средств в развитие инфраструктуры.

Для эффективного осуществления проектов в сфере ГЧП необходимо законодательное установление механизмов финансовой поддержки инвесторов, среди которых особое место занимает налоговое льготирование. На наш взгляд, следует также рассмотреть возможность создания специального режима налогообложения при выполнении соглашений о ГЧП.

Список литературы:

1Якунин В.И. Партнерство к механизме государственного управления // Социологические исследования – 2013.- №2 – С. 24-32.

2Варнавский В. Г, Партнерство государства и частного сектора : формы, проекты, риски. – М.: Наука, 2005. – 178 с.

3Валитов Ш.М., Мальгин В.А. Взаимодействие власти и бизнеса: сущность, новые формы и тенденции, социальная ответственность. Федеральное агентство по образованию, Казанский гос. Финансово-экон. Ин-т Федеральное агентство по образованию, Казанский гос. Финансово-экон ин-т. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2009-207 с.

4Клепиков В. Партнерство бизнеса и государства // Мир транспорта : теория, история, конструирование будущего. – М.: МИИТ, 2013. – №3- С. 58-61.

Түйіндеме

Мақалада Мемлекеттік-жекешелік әріптестік статьяның негізгі мақсаты Мемлекеттік-жекешелік әріптестіктің дамуы әлеуметтік энергетикалық проектердің дамуының сапалылығы жөнінде қаралады.

Summary

In the article, in the context of modernization of the Russian energy and transport, the challenge of finding new ways to improve the energy efficiency projects has become even more important.

ОӘЖ:341:39\231

Әбдет А.Ж.
Д.А. Қонаев атындағы
Еуразиялық заң академиясының
магистранты

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЖЕРГЕ ОРНАЛАСТЫРУ ҚЫЗМЕТІНІҢ МАЗМҰНЫ

Бұл мақалада Қазақстан Республикасында жерге орналастырудың кейбір мәселелері қарастырылған. Жер пайдаланудың кәзіргі жағдайында жерге орналастыру мәселелері өзекті болуда. Жерге орналастыру – бұл жер заңнамасының ережелерін жүзеге асыруға бағытталған мемлекеттік органдардың қызметі және іс-шаралар жүйесі.

Кілт сөздер: жер, жерге орналастыру, ұйымдастыру, объект, жер телімдері.

Қазақстан Республикасында жер құқығы дербес оқу және ғылым саласы ретінде танылады. Жер құқығы біріншіден, ғылым және оқу саласы ретінде танылса; екіншіден, жер құқығы – Қазақстан Республикасы жеке және заңды тұлғаларының негізгі құқықтарының бірі болып табылады.

Жер құқығының объектісі – жер және жер учаскелері. Оның мазмұнын жер құқықтық қатынастары құрайды. Жер құқық қатынастарының объектісі- Қазақстан Республикасы аумағының шегіндегі бүкіл жер кеңістігі, онда не орналасқанына және олардың жекелеген субъектілерге бекітіліп берілуінің құқықтық негіздеріне қарамастан, жекелеген жер участкілері, сондай-ақ жер учаскілері мен жер үлестеріне құқықтар болып саналады.

Жер құқық қатынастары - жерге меншік құқығын және өзге де құқықтарды жүзеге асыра отырып, жер ресурстарын басқаруға, жекелеген субъектілерге жер учаскілерін бекітіп беруге байланысты, жерді пайдалану мен қорғау жөніндегі құқықтық қатынастар. Бұл жер құқықтық қатынастары материалды және процессуалды нормалармен реттеледі. Жер құқықтық қатынастардың материалдық негіздері өзінен-өзі іске асырылмайды. Олар жер құқықтық қатынастардың процессуалдық нормалар негізінде ғана жүзеге асырылады. Бұл жағдайларды жер құқық қатынастарында көбінесе еске алмай, жер процессуалдық нормалардың атқаратын қызметі, жер құқығы қызметінен ажыратылмайды.

Қазақстан Республикасында жер құқығы ғылымы саласында бұл жөнінде бірқатар арнайы болмаса да жанама зерттеулер жүргізілгенін байқауға болады.

Қазақстан Республикасы ғалымдарының жерге орналастыру немесе жер процесі жөніндегі арнайы зерттеулері жарық көрмегенімен олардың еңбектерінен жерге орналастыру аясындағы мәселелерді жиі кездестіруге болады. А. Хаджиев «Земельное право Республики Казахстан» деген оқу құралында жерге орналастыру қатынастарын Қазақстан Республикасының жер туралы заңының институты ретінде қарастырған [1, 277-272 б.].

Ә.Е. Бектұрғанов жерге орналастырудың құқықтық мәселелеріне сол кездегі жер туралы заңдар мен зерттеулерді саралай отырып баға берген және Н.И. Краснов пен И.А. Иконичкаяның процессуалды нормалар жер құқығының нормаларын жүзеге асыруға қызмет етеді. Жер процессуалды құқықтың пайда болуына процессуалдық нормаларды ғана пайдалану аздық етеді, сондықтан олар жер құқығының өзінде орналасып, жер процессуалдық нормалар жер құқық материалды нормаларына қызмет етеді деген пікірін қолдайды [2, 77 б.].

Кейінгі жылдары профессор, Б.Ж. Әбдірайымовтың Қазақстан Республикасында жер процесі туралы еңбектері жарық көре бастады. Б.Ж. Әбдірайымов бұл еңбегінде «жер құқық қатынастары жаңа, сапалы модель жасауды және жер құқықтық тәртіптерді заңдарда оңтайлы орнықтыру мен қалыптастыруды, жер құқық нормаларын іске асырудың теориялық өзекті мәселелерін терең зерттеуді талап етеді» - деп дұрыс қорытындыға келген [3, 88 б.].

П.Д. Сахаров бұл анықтамамен келіспейтінін білдіріп, советтік жерге орналастыру – жеке жер пайдаланушылар мен халық шаруашылығы салаларында жерді өндірістің маңызды құралы ретінде бөлу және қайта бөлу кешені дейді.

Осындай жерге орналастыру – мемлекеттік шаралар жүйесі деген ұғымды жер құқығы оқулығында кездестіреміз. И.В. Дегтяров, Н.Т. Осипов мемлекеттік жерге орналастыру – жерді толық, тиімді және ұтымды пайдалануды ұйымдастыру, жерді пайдалану мәдениетін арттыру және қорғау саласындағы мемлекеттік органдардың шешімдерін жүзеге асыруға бағытталған шаралар дейді [4, 143 б.].

А. Хаджиев жерге орналастыру жер қорын басқару жөніндегі мемлекеттік қызметтің бір бағытын білдіреді. Жерге орналастыру – жер аумағын, жерді пайдалануды және экологиялық жағдайды ұтымды ұйымдастыруды қамтамасыз ететін

шаралар жүйесі деп анықтама береді. Біз бұл анықтаманы «құқықтық қамтамасыз ететін шаралар жүйесі» деп толықтыруды ұсынар едік.

Ресей Федерациясының Жер кодексінде, жерге орналастыру - жерлердің жағдайын зерттеуді, жоспарлауды, жерді ұтымды пайдалануды және оларды қорғауды, жаңа жерлерді құру және жерге орналастырудың қазіргі объектілерін және олардың шекараларын орналасқан жерінде (аумақтық жерге орналастыру) белгілеуді, азаматтар мен заңды тұлғалардың ауыл шаруашылығы өндірісі үшін жер учаскелерін ұтымды пайдалануды ұйымдастырудың, сондай-ақ, Ресей Федерациясының солтүстік, сібір және қиыр шығыста жергілікті аз халықтардың пайдалануындағы аумақтарды ұйымдастыру жөніндегі шараларды қамтиды [5, 348 б.].

Бұл анықтаманың кейбір тұжырымдары РСФСР-дың 1922 жылдың 1-желтоқсанында қабылданған Жер кодексінде берілген жерге орналастырудың анықтамасына ұқсайды. Онда жерге орналастырудың қазіргі жерге орналастыруды тәртіпке келтіру және құқықтарға сәйкес жер құру және шаруашылық техникалық міндеттері бар делінген. Бұл анықтама жерге орналастырудың мазмұнының кейбір жақтарын дұрыс қараған. Бірақ ол аталған тақырыптың мазмұнын толық ашпайды.

1990 жылы баспадан шыққан «Земельное право» оқулығының «Социалистическое землеустройство и земельный процесс» деген XI тарауында: «ССРО-да жерге орналастыру – жұмысшылар мен шаруалардың социалистік мемлекеті, жүзеге асырып жатқан социалистік ауыл шаруашылығын одан әрі дамыту мақсатында және ауыл шаруашылығының басқа да салаларындағы құрылыс мүддесі үшін, сондай-ақ белгіленген жер пайдалану құқықтарын қамтамасыз ету үшін жүргізіліп жатқан мемлекеттік шаралардың жүйесі болып саналады» - деген. Бұл анықтамада жерге орналастыру мазмұны жағынан басқаша мемлекеттік шаралар жүйесі. Негізінен бұл анықтама жерге орналастырудың міндеттері мен мақсаттарын ғана көрсетеді, ал жерге орналастырудың мазмұнын ашпайды.

ҚР-ң 2003 жылғы 20 маусымдағы Жер кодексінде жерге орналастыру – жер қатынасын реттеуге, жерді ұтымды пайдалану мен қорғауды ұйымдастыруға бағытталған Республика заңдарының сақталуын қамтамасыз ету жөніндегі іс-шаралар жүйесі болып табылады. (149-бабы). Біздің пікірімізше, бұл анықтама да жерге орналастырудың мазмұнына сай келмейді. Оның жер қатынастарды реттеу, жерді ұтымды пайдалану ұғымдары осы Кодекстің 5-бабында, яғни жер заңдарының міндеттерінде және 4-баптағы қағидаттарында да бар.

Ал ондағы «ұйымдастыру» деген сөздің мәні жалғаспаған. Одан нені ұйымдастыру немесе қандай іс-шараларды ұйымдастыру керек еді деген сұрақ туады. Оның үстіне жоғарыда аталған анықтамалар көбінесе жерге орналастырудың сипаттамасына көбірек ұқсап кеткен. Сондықтан, Қазақстан Республикасы Жер кодексінің 149-бабының мазмұнына қарай мынадай анықтама беруге болады:

Жерге орналастыру – жер заңдарының нормаларын жүзеге асыруға арналған, мемлекеттік уәкілді органдардың және оған қатысушылардың заңдарда белгілеген қызметінің жүйесі мен іс-шаралары болып табылады.

Біз бұл анықтамалардан жерге орналастыру қандай іс-шаралар үшін, не үшін және кімдер үшін жүргізілетінін, неліктен туындайтынын және оның негіздерін байқаймыз. Жер кодексінің 149-бабының аты қысқаша «Жерге орналастырудың мақсаты мен мазмұны» деп дұрыс аталады. Осы баптың мазмұнынан жоғарыда біз тұжырымдаған анықтаманың сәйкес келетінін де байқауға болады.

Әдебиеттер тізімі:

1Хаджиев А.Х.Земельное право Республики Казахстан. Общая часть. Учебное пособие. -Алматы: Юрист, 2002. -376с.

2Бектұрғанов Ә.Е. Қазақстан Республикасындағы жер құқық қатынастары. – Алматы: Жеті-жарғы, 1997. - 239б.

3Абдраимов Б.Ж. Земельный процесс в Республике Казахстан. Учебное практическое пособие.-Алматы: Юрист, 2001. - 88с.

4Земельное право. /Ответственный редактор Боголюбов С.А. Учебник для вузов. - М.: Нормо-инфра, 2000. - 400с.

5Постатейный комментарий к Земельному кодексу Российской Федерации от 25.10.2001г., и Федеральному закону «Об обороте земель сельскохозяйственного назначения» от 26.06.2002г. - М.: «Дом и Инфра», 2002. – 348 с.

Резюме

В данной статье рассматриваются некоторые вопросы землеустройства в Республике Казахстан. В современных условиях землепользования все более актуальными становятся вопросы землеустройства. Землеустройство - это система мер и деятельность государственных органов и участников, направленных на реализацию положений земельного законодательства.

Summary

This article examines some issues of land management in the Republic of Kazakhstan. In modern conditions of land use, issues of land management are becoming more urgent. Land management is a system of measures and activities of state bodies and participants aimed at implementing the provisions of land legislation.

ӘОЖ:347.1(075)574

Бақыткерей Н.А.
Еуразиялық заң академиясының
2 курс магистранты
Ғылыми жетекші:
з.ғ.к., профессор Жайлин Г.А.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ МҰРАҒЕРЛІК ҚҰҚЫҚТЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ МӘСЕЛЕСІ

Аталған мақалада мұрагерлік құқықты жүзеге асыру барысында туындайтын маңызды мәселелерін қарастырылған. Мұрагерліктен бас тарту соңында өзгертіліп немесе қайтарып алынбайтын сұрақтары толығымен қарастырылған.

Кілт сөздер: мұрагер, мұрагерлікті ашу, мүлікті алу, мұра қалдырушы, өсиет.

Мұрагер болу мүмкіншілігінің көптігіне қарамастан, өсиет еркіндігі меншіктегі міндетті үлес ережесі және мұра қалдырушының әрекет қабілеттілігімен шектеледі.

Мұра қалдырушы өз иелігіндегі кез келген меншікті, сонымен қоса болашақта ие болуы мүмкін мүліктіде мұрагерлікке қалдыруға құқыла. Мұра қалдырушы өсиеттің мазмұнын, енгізілген толықтырулар мен өзгерістер жайлы хабар етуге, жариялауға міндетті емес.

Мұрагердің қалауын еркін білдіру қажеттілігін ескере отырып, заңнама және сот тәжірибесі ақыл-есі ауысқан, жан ауруына шалдыққан сонымен қатар күш көрсету, зорлық, қорқыту, алдап-арбау арқылы жасалынған өсиеттерді жарамсыз деп таниды [1,с.538].

Өсиет еркіндігі қағидасына сүйене отырып мұра қалдырушы өзінің қайтыс болу жағдайын ескеріп, меншігіндегі мүлкінің болашақтағы тағдырына әмір ете алады. Осымен өсиет мазмұны анықталады. Өсиет еркіндігі қоғамда кездесетін оқиға, құбылыстарға бөлінеді. Мысалы, египет миллионері барлық мүлкін өсиет арқылы үйінде тұрған ит, мысықтарға және жұмыс істеген ешектерге қалдырған. «Бұлар адамдарға қарағанда қайда мейірімді болды маған, - деп айтылған өсиетте. Бұлар ешқашан менің ақшам үшін мені жындыханаға отырғызуға тырыспаған немесе бұлар мені улағысы келмеген» [2,с.215].

Батыс елдерде әрдайым нағыз біріншілікке ұмтылыс «сандық үшін күрес» орын алады, әсіресе егер мәселе үлкен мұра жайлы болса [3, с.21]

ГФР да «міндетті үлес жүйесі» қарастырылған, соның негізінде «міндетті үлескер» заңды мұрагер емес қалдырылған өсиеттегі белгілі бір меншік үлесін өсиет бойынша мұрагерлерден талап ете алатын несие беруші болып есептеледі, Міндетті үлескер құқығына өсиет бойынша емес заң жүзінде мұрагер болып табылатын тұлғалар жұбайы, ата-анасы ие.

Мұра қалдырушының еркі оның отбасы мүшелерінің мүдделерін көздейтін заңмен шектеледі. Отбасы мүшелерінің мүддесін қамтамасыз ететін бірнеше заң бар. «Қор жүйесі» бойынша мұрагерлер қор құқығына ие, құрамы бойынша бір балаға жарты үлес, екі балаға - үштен екісі, үш және одан көп балаларға – төрттен үш бөлігі тиесілі. Қор құқығына сонымен қоса – ата-ана, әже-атасы және т.б. ие. «Қор жүйесі» Жапония, Франция және басқада романдық мемлекеттерде қолданылады, кейбіреулерінде мысалы Италияда қор құқығына бұрынға жұбайы да ие [4, с.210].

Ескере кететін жайт, өсиет бойынша мұра қалдыру жаңа заманның заңнамасы бойынша әмір етудің формасы ретінде жай ғана заң бойынша альтернативті мұрагерлік болып табылмайды. Өсиетті пайдалана отырып, заңды мұрагерлер арасында мұраны бөлумен туындаған шиеленіскен өте қиын жағдайлардан, шығуға болады.

Белгілі бір тұлғадан кейін мұрагерлік құқықты жүзеге асыру-мұрагерлікті ашушының мұрагері кім дегенді анықтау және оған өзіне тиесілі еншілігін беру болып табылады. Мұрагерлік құқықтың жүзеге асырылуы - мұрагердің өзінің құқықтарын иемдену арқылы анықталады.

Мұрагерлікті ашу кезінде, мұрагерлік құқықты жүзеге асыру немесе ол құқықты жеке мұрагерлердің иемденуі туралы сұрақтар шешіледі. Алайда, өсиет қалдырушы қайтыс болмай тұрып, мұрагер оның дүние-мүлкіне ешқандай құқығы болмайды, ол тек сол мүліктерді болашақта иемденуге үміткер ғана бола алады.

Мұрагерлік құқықты иемдену үшін, келесі жағдайлардың қатары сәйкес келуі қажет:

- ең бірінші, мұрагерлікті ашу уақыты, яғни өсиет қалдырушының қайтыс болған мерзімін белгілеу;
- өсиет қалдырушының өсиетнамасы тоқтатылғанын немесе тоқтатылмағанын анықтау;

- егер өсиетнама болмаса, өсиет қалдырушымен туыстық қарым-қатынаста болған туыстарын тапқаны жайлы деректерді немесе оларға мұрагерлік құқықты беретін басқа да деректерді анықтау;

- өсиетнама болған жағдайда, мұрагерлік құқыққа ие болған тұлғалардың, яғни өсиетхат бойынша мұрагерлердің тірі екенін анықтау;

- сонымен қатар, үлестірілетін дүние-мүліктің құрамын айқындау.

Бұл жағдайларды Азаматтық кодекске енгізбей тұрып, мұрагерлік құқықты жүзеге асыру мүмкін болмады. Мұрагер өзіне тиесілі мұрагерлік құқықты автоматты түрде иемденбеді. Ол кездің ғалымдары мынандай қағидаттарды ұстанған: «Ешкім белгілі бір азаматқа мұрагер болуына және мұралық дүние-мүлікті алуына міндеттемейді. Мұраны иемдену үшін жай ғана мұрагер болу ниетін білдіру қажет» [5, 76 б.]. Мұрагер өзінің мирасты алу ниетін іспен көрсетеді.

Қаз ССР Азаматтық кодексі мұраны иемденуді екі жолмен қарастырған, біріншісі- нотариалды кеңсеге өтініш жазу арқылы, екіншісі- мұраны алу үшін бекітілген уақыттың ішінде мұрагерлік бұқаралық топқа нақты ену арқылы.

Қазақстан Республикасының заңнамасы бойынша мұрагерлер мұрагерлікке, римдік *sui heredes* заңы бойынша мұрагерлікке қалай шақырылса, дәл солай шақырылады. «Бағынышты мұрагерлер өсиетсіз (*ab intestato*) үй иесінің орнын басып, (*succession in locum*) қайтыс болған жағдайда автоматты түрде (*ipso iure*) *de cuius*. Бағынышты мұрагерлер алғашында өздерінің еріктерінсіз мұрагер болатын.

Бұл римдік жеке меншік құқығының ережесі біздің Азаматтық кодексінің 1072 бабында көрініс табады, соған сәйкес «Мұрагер мұрагерлік ашылған күннен бастап өзіне тиесілі мұраны иемденуге құқылы, егер ол одан бас тартпаса, оған ие болу құқығынан айырылмайды, және оны мұрагерлердің тізіміне қателесіп жазғаны туралы мойындалса да, ол құқығынан айырылмайды» [68, 615 б.].

Ертедегі заңнама бойынша мұрагерде мұраны қабылдау құқығы пайда болатын болса, қазіргі заңнама бойынша - мұрагерлікке деген құқығы пайда болады. Мұрагерге мұраны қабылдау үшін емес, одан бас тарту үшін 6 ай уақыт беріледі.

Мысалы, 1990 жылы П.В.Огурцов қайтыс болады, оның жалғыз ғана мұрагері болып оның баласы К.П.Огурцов саналды. Оның әкесі қайтыс болғанда, ол бірден мұрагерлікті рәсімдемеді, бәрі-бір оны бөлісетіндей басқа да мұрагерлер жоқ деген оймен асықпады. Содан кейін, К.П.Огурцовтың ағасы да сол мұрагерлікке үміткер болатыны анықталды, оның түсіндіруі бойынша, К.П.Огурцов 6 айдың ішінде нотариусқа бармағандықтан, ендігі мұрагер-ол болып саналады. Бұл жағдайда, ҚазССР-дың заңнамасы бойынша, Огурцовтың ағасының айтқаны рас. К.П.Огурцов мұрагерлікті жоғарыда айтылған екі әдіспен қабылдау керек болатын. Бұл заңды бұзудың нәтижелері өте маңызды- уақытты белгісіз бір себептермен өткізіп алғандықтан, мұрагерлікті қабылдамады,- оған деген құқықты жоғалтты.

Ал қазіргі кезде дәл бұндай жағдай К.П.Огурцов үшін басқалай нәтиже көрсететін еді. Әкесі қайтыс болғаннан кейін оның мұраға деген құқығы автоматты түрде пайда болатын еді және мұрадан бас тарту үшін 6 ай уақыт беріледі.

Азаматтық кодекстің 1074 бабына сәйкес мұрагер мұрагерлікке тартылғанын білген немесе білу керек күнінен бастап, 6 айдың ішінде мұрагерліктен бас тартуға құқылы. Белгілі бір себептермен бұл уақыт сотпен ұзартылуы мүмкін, алайда, екі айдан артық емес [6, 618 б.].

. Мұрагерліктен бас тарту, мұрагерлік ашу орны бойынша нотариусқа мұрагердің арыз жазуымен аяқталады.

Өкіл арқылы мұрагерліктен бас тарту мүмкін болады, егер сенімхатта бас тарту туралы арнайы өкілеттілік қарастырылса.

Мұрагерліктен бас тарту келісімінің екі түрін қарастыруға болады: біріншісі- сөзсіз немесе шүбәсіз бас тарту, мұнда бас тартушының үлесі мұрагерлікке тартылған басқа мұрагерлерге бірдей көлемде үлестіріледі, олардың үлестері көбейеді. Екінші түрі, бас тарту хатында мұрагер өзінің үлестерін немесе өзіне мұра қылдырып қалдырылған дүние-мүліктерін кімге тапсыратынын жазып кетеді [7, 198 б.].

Оған берілген арнайы мерзім өтіп кеткен жағдайда, мұрагер мұрагерліктен бас тарту құқығын жоғалтып алады. Сонымен қатар, егер мұрагер арнайы мерзім өтпей тұрып, дүние-мүлікті қолдана бастап, оны басқарса және бұл мүлікке деген құқығын қуәландыратын құжаттарды алуға барса, бұл құқығынан айырылады.

Бағытталған бас тартылу, мұрагерлікке тартылғанына немесе тартылмағанына қарамастан, заңды мұрагерлердің де, өсиет бойынша мұрагерлердің де пайдасына жасалуы мүмкін. АҚ-ке сәйкес, мұрадан бас тарту барысында мұрагер басқа мұрагерлердің пайдасы үшін бас тартып отырғанын көрсетуге құқылы. Алайда, өсиет қалдырушының өсиетнамасында көрсетілмеген мұрагерлердің пайдасы үшін мұрагерліктен бас тарту тиым салынады.

Егер мұрагер заң бойынша да, өсиетнама бойынша да мұрагерлікке тартылса, ол екеуі негіздің біреуі бойынша немесе екеі негіз бойынша да бас тарта алады.

Мұрагер мұрагерліктің басқа бөліктерін иемденуден бөлек, оған тиісті үстелім құқығы бойынша мұрагерліктен бас тартуына құқылы (ҚР АҚ 1079 б.). [8, 631 б.].

Сонымен қатар мұрагерлік трансмиссия жайлы ереженің болмауының өзі-жаңалық болып табылады. Мұрагерлікке тағайындаған міндеттің жаңа үлгісін ұғына отырып, біз мұндай тәсілмен мұрагерлік трансмиссиясының қажеттілігі болмайды деген қорытындыға келдік. Мұрагерлік трансмиссия, бұл «мұрагерлік құқығы болған, бірақ оны жүзеге асыра алмай, қайтыс болған мұрагерден сол мұрагерлік құқықтың басқа мұрагерге ауысуы» [9, 583 б.].

Жоғарыда айтылғандай, мұрагердің дүние - мүлікті алуға емес, тек қана мұрагер болуға құқығы пайда болады, яғни, оған тиесілі мұраны қабылдау қажеттілігі тумайды, себебі ол оған мұрагерлік ашылғаннан бері тиесілі. Егер ол мұрагерліктен бас тартпай қайтыс болатын болса, оның алған мал-мүлкі мен дүние-мүліктерінің барлығы мұрагердің ұрпақтарына беріледі.

Мысалы, 1990 жылы 21 ақпанында Карпенко (анасы) қайтыс болады, күйзеліске шыдай алмай 3 күннен кейін Ковалева (қызы) дүниеден өтеді, ол мұрагерлікті қабылдау үшін қажетті іс - әрекеттерді жасап үлгермейді, дәлірек айтқанда: нотариалды кеңсеге арыз жазуға немесе мұрагерлік көпшілікке(массаға) дұрыс еруге. Егер мұрагерліктің жалпы ережелеріне сүйенсек, Ковалева да, оның ұрпақтары да Карпенконың мұрасына құқығы болмады. Мұндай жағдайда, мұрагерлікті берушінің жақындарының мүдделерін қорғау мақсатында, мұрагерлікті берушінің қалауы нақты жақындарына деген қамқорлығынан білінетінін жорамалдап, КазССР Азаматтық кодексы мұрагерлік трансмиссияны ескерген.

Карпенко (анасы) 2000 жылы 21 ақпанда, ал Ковалева (қызы) үш күннен кейін қайтыс болды деп есептейік. Мұрагерлік ашылғаннан бастап (анасының қайтыс болған күні) қызы мұрагерлік құқығын автоматты түрде иемденеді. Сонымен қатар, Ковалеваның ұрпақтары да оның мұрагерлік құқығын иемденеді, онда өлім кезінде өзінде болған мүлікпен қатар, Карпенконың мұрасының үлесі қамтылған.

Мұрагерлік құқықты жүзеге асыру барысында туындайтын маңызды мәселелердің бірі болып -жоқ мұрагердің мұрагерлікке деген құқығы. К.М.

Ильясованың ойымен келіспеу мүмкін емес, ол «мұрагерлікті жоқ мұрагер нақты иемденбей тұрып, мұрагерлік мүлік үлесінің сақталуында және қауіпсіздігінде түрлі мәселелер туындайды. Себебі басқалары арнайы ережелермен бекітілмеген, қарастырылып жатқан қатынасқа заң бойынша беріліп жатқан мұраны басқару және қорғау немесе мұрагерлікті орындау жайлы жалпы ережелер қолдану қажет.

Алайда, Азаматтық кодексте мұндай дүние - мүлікті қанша уақыт қорғау керек деген сұраққа жауап қарастырылмаған. Бұлай мәңгі жалғасу мүмкін емес, мерзімі өткенде мұндай дүние - мүліктің тағдыры анықталатын арнайы уақытты белгілеу қажет» [9, 732 б.].

Расында, мұрагерлердің арасында орналасу орны белгісіз тұлғалар болатын болса, онда басқа мұрагерлер, мұрагерлікті орындаушы (мұрагерлікті басқарушы) мен нотариус олардың тұрғылықты жерін тауып, оларға мұрагерлік міндетін тапсыру үшін дұрыс шешім қабылдау қажет.

Егер мұрагерлікке тартылған мұрагер болмаған жағдайда, мекен-жайы анықталып, ҚР АҚ 1074 бабы бойынша белгіленген уақыт аралығында мұрагерліктен бас тартпаса, басқа мұрагерлер мұрагерлікті бөлу жайында оған міндетті түрде хабарлауы қажет.

Егер хабарлаған күннен бастап үш айдың ішінде жоқ мұрагер өзінің мұрагерлікті бөлуге деген ынтасын өзге мұрагерлерге білдіртпесе, басқа мұрагерлер жоқ мұрагердің мал-мүлкінің үлесін өзара бөлісіп алуға құқылы.

Егер мұрагерлік ашылған күннен бастап бір жылдың ішінде жоқ мұрагердің мекен-жайы белгісіз болып, мұрагерліктен бас тартқаны туралы хабар болмаса, басқа мұрагерлер келісім бойынша өздерінің және қатыспаған мұрагердің дүние-мүлкінің үлесін өзара бөлісуге құқылы.

Мұрагер құрсаққа біткен болып, бірақ әлі туылмаған жағдайда мұрагерлікті бөлісу мұрагер туылғаннан кейін ғана орындалады. Егер құрсаққа біткен мұрагер аман-есен дүниеге келсе, өзге мұрагерлер өздерінің бөліктерін ғана бөлісуге құқылы. Жаңа туылған сәбидің мүддесін қорғау мақсатында бөлісуге қатысу үшін қамқоршы және қамқорлық органдарының өкілеттілігі шақырылады.

Әдебиеттер тізімі:

Гражданское и торговое право капиталистических государств / Отв. ред. Е.В. Васильева – М.: Международные отношения, 1993 г. -568 с.

1Гражданское и торговое право зарубежных стран: учебное пособие / под общ. ред. проф. В.В. Безбаха и проф. В.К. Пучинского. М., 2004.-678 с.

2Володин Л. Судьба наследства Пабло Пикассо // Неделя. 1977.№52.-С.21.

3Зенин И.А. Гражданское и торговое право зарубежных стран: учеб. пособие.-М.: Высшее образование, 2008.-238 с.

4Гордон М.В. Наследование по закону и по завещанию. М.: Юридическая литература, 1967. -480 с.

5Бабыкова Э.Б. 60 - тарау. Мұраны иемдену. (Приобретение наследства). Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі (Ерекше бөлім). Комментарий (постатейный): В двух книгах. Книга 2 / Ответственные редакторы: М.К. Сулейменов. – Алматы, 2006. – 800 б.

6Никитюк П. С. Наследственное право и наследственный процесс. Кишинев. 1973. -528 с.

7Гражданское право. Учебник. Издание 2-е, перераб. и доп. Т. 3 / Под ред. А. П. Толстого, Ю. К. Сергеева. М.: Проспект. 1999. -678 с.

8Гражданский кодекс. Особенная часть. Комментарий / Отв. ред. М. К. Сулейменов, Ю. Г. Басин. Алматы, «Жеті жарғы». 2000. -820 с.

Резюме

В этой статье обсуждаются важные вопросы, возникающие при осуществлении прав наследования. Вопросы, которые могут быть отменены или отозваны в конце отказа от наследства, полностью рассматриваются

Summary

This article discusses important issues arising in the implementation of inheritance rights. Issues that can be canceled or withdrawn at the end of the waiver of inheritance are fully considered.

ОӘЖ:341.48:323.28(574)

Бектегенова А.Қ.
Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық заң
академиясының 1-ші оқу жылы магистранты
Ғылыми жетекші:
з.ғ.к. Г.Қ. Қыдырханова

ҚҰЛДЫҚТАН АРЫЛУДЫҢ ЖОЛДАРЫ МЕН ҚҰЛДАРДЫҢ ОТБАСЫЛЫҚ ЖАҒДАЙЫ

Бұл мақалада қазақ қоғамындағы құл иелену мәселелері мен құлдықтан арылу жолдарын қарастырады. Сонымен қатар қазақ даласындағы құлдардың отбасылық жағдайы туралы мәселе қозғалады.

Кілт сөздер: қазақ қоғамы, құлдар, құл иелену, қазақ әдет-ғұрып құқығы, күн әйелдер, құлдардың отбасылық жағдайы.

Қазақ қоғамында құлдарды күнделікті өмірде пайдаланумен қатар олардың басына белгілі кезеңдерде немесе белгілі негіздер бойынша еркіндіктер де берілетін болған. Құлдықтан арылудың негізгі жолдары протоқазақ қоғамында қалыптасып, дәстүрлі қазақ қоғамында өзіндік дара жолы мен тәртібі бар құбылысқа айналған.

Қазақ қоғамында құлдардың еркіндікке жетуге мүмкіндіктерінің болуының өзі және оның еліміздің өткен күндеріндегі мол тәжірибесінің өзінен дәстүрлі қазақ қоғамында да демократиялық үрдістердің көшпелі қоғам өмірге әкелген бейнелерінің болғандығын көруге болатындай.

Дәстүрлі қазақ жұртында басқа да Шығыс және Батыстық елдерге қарағанда құлдықтан арылу және кезіндегі құлдың елдің ортасында сіңісуі жеңіл және адами сипатымен ерекшеленетін еді.

Қазақтың дәстүрлі құқықтық жүйесінде құл иеленудің әрбір қырын тәртіптейтін, орныққан нормалардың жүйесі қалыптасқан. Бұл нормалардың бір қырын қазақ қоғамындағы дәстүрлі құқықтық жүйедегі құлдықтан арылу мен құлдардың отбасылық жағдайларын бейнелейтін нормалар құрайды.

Біз бұл тарауда қазақ қоғамындағы құл иеленудің, жалпы құлдықтан арылу жолдары мен олардың отбасылық жағдайын тұтастықта қарағалы отырмыз. Себебі, қазақ қоғамындағы құлдардың құлдық жағдайдан арылуының бірден-бір негізі олардың отбасылы болып дамуына тікелей байланысты.

Құлдардың еркіндік алуы дегеніміз, бұрынғы адам төзгісіз тәуелді жағдайдан ерікті қоғам мүшелері секілді, өркениеттің мәнді игіліктеріне қол жеткізу мүмкіншілігін айтамыз. Бірақ, олар ондай еркіндікке қалай қол жеткізді? Оның жолы қалай болды? Құл иелерінің оларды бостандыққа жіберуіне қандай себептер әсер етті? деген сұрақтар тууы сөзсіз.

Ғасырлар бойы қалыптасқан қазақ әдет-ғұрып құқығы жүйесінде құлдарды бостандыққа жіберудің әр түрлі жолдарын бекіткен. Оған мысалды Д-Андренің мәліметтерінен байқауымызға болады: «Құл өзіне бостандықты қожайынынан белгілі бір мал және ақша мөлшерінде сатып алуы мүмкін делінген» [1, б.135]. Бірақ, бұл жерде құлдың өз бостандығын сатып алуға болатын нақты бір сома көрсетілмеген. Оны қожайыны анықтайтын. Себебі, құлдың денсаулық жағдайына, атқаратын қызметіне, оның қандай жолмен құлға айналғандығына және ең негізгісі қожайынының жомарттығына байланысты анықталған. Сонымен қатар, бұл деректе құлдық жағдайдан арылудың екінші жолына сілтеме жасайды: «Сатып алынған күң ордалыққа күйеуге шықса, ол сол арқылы өзінің діни сенімін өзгертеді және осы арқылы ол еркіндік алады және оны күйеуіне жіберу немесе өзінде қызмет жасауға қалдыруды қожайыны шешкен» [1, б.135].

Қазақ әдет құқығы бойынша құлдардың ерікті қазақ қыздарына үйленуге мүмкіндіктерінің болуы, құлдардың бастарына еркіндік берудің бірден-бір негіздерінің қатарына жатқызуға мүмкіндік тудырды. Сонымен қатар бұл жағдай құлдардың мәртебесін өзгертті. Олар енді өздерінің еншілерін алған жартылай тәуелді әлеуметтік топтың категориясына өтті.

Сонымен қатар құлдардың бастарына еркіндік алуы, олардың құлдық жағдайға түсуінің ерекшеліктеріне байланысты болды. Біз алдыңғы тараулардан қазақ әдет құқығы бойынша кінәлі адамды жәбірленуші тарапқа немесе құныкерге беру тәжірибесінің қолданылғанын білеміз.

Броневскийдің мәліметтері бойынша, ұрлық жасаған кінәлі адам аштықтан немесе кедейліктен қылмысқа барғандықтан келтірілген шығын орнын толтыра алмайды, сондықтан, кінәлі талапкерге шығынды өтеу үшін өз балаларының бірін береді немесе өзі өтеуге барады. Шығын орнын толтыру үшін жұмысқа кінәліні беру жөніндегі мәліметтер Д-Андре де бар. М. Красовский бұл мәліметтерге қосымша деректер енгізеді. Олар алдын құл жағдайында болған, ал XIX ғасырдың екінші жартысында төлеңгіттердің жағдайында болғанын айтады [2, б.118].

Яғни, келтірілген шығынды өтеуге берілген кінәлі адамдар өмір бойы құлдыққа емес, белгілі бір мерзімге дәлірек айтқанда шығынды өтеп болғанша құлдыққа болған. Ал, шығын орнын өтеген соң олар бостандыққа жіберілуі тиіс болған.

Көріп отырғанымыздай, шын мәнінде құлдарға өз жағдайларынан құтылуға, яғни, еркіндік алуға толық мүмкіншілік жасалған. Оларға тек еркіндік қана беріп қоймай, сонымен қатар басқа да ерікті қоғам мүшелері секілді теңдей құқықтар мен бостандықтарға ие болуға мүмкіншіліктері де берілген.

Сонымен қатар, қазақ жерінде құл балаларды асырап алу көптеп кездескен. Асырап алынған балалар сол рудың толыққанды мүшесіне айналып, басқа ерікті балалармен теңдей құқықтарға ие болған [3, б.32]. Бұл мәтіннен біз сол кездегі қазақ қоғамында адамгершілік қағидаларының басым болғанының куәсі боламыз. Себебі, құл баланы

кемсітпей, өз баласы сияқты асырап, өсіріп адам қылудың үлкен тәрбиелік мәні бар деп ойлаймыз.

Қазақтардағы құлдық жағдай уақытша құбылыс екенін, белгілі бір уақыт өткен соң құлдар баспана, мал-мүлік, әйел және т.б. заттарға ие болып, соның арқасында құлдар толық еркіндік алмағанымен феодалды тәуелді адамдар қатарына қосылуға мүмкіндіктері болғаны жөнінде Неплюев орынды баяндап береді. Шынында да қазақ қоғамында құлдар өндіріс құралдарына ие болып құлдық жағдайынан шығып отырған. Оған мысалы ретінде, башқұрт Теуетей Салтағұлов қазақтар ішінде 23 жыл тұрып құлдықтан босатылғаннан кейін оның бір үйі, екі әйелі, 150 жылқысы, 25 сиыры, 100 қойы, 6 түйесі, тіпті 2 қалмақ әйелі мен 3 еркегі оның қарамағындағы тұтқын құлы болған. Орыс солдатты Федор Бельшев қазақтар арасында 10 жыл тұрғанын, алдыңғы 6 жыл адам төзгісіз ауыр болғанын, ал кейінгі 4 жылда қазақтарды түрлі аурудан емдеу арқылы құрметке бөленіп көп малының барын баяндайды [4, б.125].

Құлдарды еркіндікке жіберудің бір себебі ретінде, олардың қожайындарының күйзеліске ұшырауы немесе кедейленуінен, яғни, көшпелі шаруашылықтың тұрақсыздығы және құл еңбегін пайдаланудың экономикалық тиімсіздігінен болып отырды. Сонымен қатар, құлдарды көп жылдық маңызды қызметі үшін, қожайындарына берілгендігі, кейде олардың діни нанымын өзгерткендігі, сенімхат және т.б. негізде бостандыққа жіберіліп отырған. Қазақстанда еркіндік алған құлдардың көпшілігі кәрілік жасқа жетуінен, яғни еңбекке жарамсыздығынан босатылып отырды [5, б.174].

Қазақ әдет-ғұрып құқығының нормаларында құлдардың жағдайларын ежелгі құл иеленушілік қоғамдардағы секілді заттарға, малға, мүліктерге теңеліп отырған. Оның бір мысалы ретінде Тәуке ханның «Жеті Жарғы» нормаларында құлдардың құқықсыздығын көрсетіп отыр. Онда құлдардың қожайындары оларға қатысты шексіз билікке ие, оларды өмірінен айыруға құқығы барын баяндайды. Сонымен қатар, құлдың қожайынына шағымдануы еш жерде қолданылмаған [6, б.56].

Құлдардың сол кездегі қоғамдағы жағдайы жөнінде, сол сияқты Ресей патшалығының ерекше тапсырмалар жөніндегі шенеунігі Д. Андрениң қазақтың салт-дәстүрін, әдет-ғұрыпын зерттеу барысында жинаған материалдарынан байқауымызға болады. Бұл деректерде құлдың ешқандай құқығы да еркі де болмағаны, қожайыны құлды қандай жазаға тартса да, сатса да ерікті болғаны айтылады. Ол ондай ерікті ешкімнің рұқсатынсыз пайдаланған. Құлдарға қатысты істер билер сотының құзырына жатпаған, егер ондай теріс қылықтар орын алса, оларға қатысты жазаны құлдың қожайыны өз қалауынша шешіп отырған [1, б.135].

Құлдардың құқықсыздығын көптеген мәселелерден байқауымызға болады. Олар қоғамның басқа мүшелері секілді куә ретінде танылмаған. Егер кейбір жағдайларда сотта куә ретінде жіберілсе, онда олардың көрсетпелері дәлел ретінде танылмады және тек сезікті ретінде тануға негіз болды. Бірақ ондай көрсетпелерден тазару антын беру арқылы айығуға кез-келген қоғамның ерікті мүшелерінің мүмкіндіктері болды. Егер, құл теріс қылық немесе қылмыс жасаса, онда айыпты құл емес оның қожайыны төлейтін болған. Ал, қожайыны өз кезегінде құлды айып орнына төлеуге немесе кінәлі құлды талап етушіге беруге құқығы болды [7, б.168].

Әдет-ғұрып құқығының мазмұнында осындай нормаларды байқаймыз. Ал, іс жүзінде, өмірде аталған нормалар қалай жүзеге асты деген сұрақ тууы даусыз. Бұл тұста, қолда бар мәліметтер бойынша құлдардың жағдайын әр түрлі баяндайды. Мәселен, қазақтарда тұтқында болған орыс докторы С. Большойдың мәліметтері

бойынша құлдардың жағдайы өте ауыр болған. Жұмыс көп болмаса да, оларды аштықта ұстаған [5, б.183].

Құлдардың қоғамдағы толыққанды емес мүшесі ретіндегі тағы да бір негізі, олардың мүліктік теңсіздігі. Оларға тиесілі мүліктердің барлығы оның қожайынына тиесілі болған. С.С. Шашковтың мәліметтері бойынша құлдар қалың мал, қыздың жасауы, айып немесе қожайынының қарызы үшін беріліп отырған. Олар құн төлеудің бір элементі, сату-сатып алу, айырбас, сыйға тарту және балалары енші алып шыққанда берілетін зат ретінде танылған, сонымен қатар әр түрлі жарыстарда сыйақы, атадан балаға мұра ретінде беріліп отырған [8, б.152].

Құлдардың ауыр жағдайын, сонымен қатар Ф. Ефремовтың деректерінен де көруімізге болады: «Қырғыздардағы тұтқындар орыстардан, көбінесе парсылықтардан тұрады, оларды малдарды жаюға қолданады. Оларға күніне жарты фунттан (200 гр) аспайтын қайнатылған ет беріледі, оның өзін кез-келген суда қайнатады, керек десеңіз ол суды да кейде ішуге тиым салады. Киімдері өте нашар, қысы жазы бір киім киеді. Егер кімде кім олардан қашып кететіндей болса, оларды ұстап алып құлағы мен мұрнын кеседі, кейбір жағдайларда олардың аяғының табанын тіліп, жылқының ұсақталып кесілген құйрық шашын себетін болған. Ол жара жазылған соң табанымен жүруге шамасы келмей саусақтарымен жүрулеріне тура келген. Кейбір жағдайларда оларды өлгенінше ұрып-соғып әр түрлі әдістермен қинайтын болған» [9, б.30].

Аталған мәліметтерден көргеніміздей құлдардың қоғамдағы жағдайы шын мәнінде мүшкіл болған. Бірақ, бұл тұста құлдардың қиын жағдайы сол кездегі қазақ қоғамындағы қиын экономикалық жағдаймен байланысты болуы да мүмкін.

Қазақ жеріндегі патриархалдық сипаттағы құлдық, сонымен қатар көшпенділердегі әйел-күндердің сол қоғамдағы өзіндік жағдайын анықтап берді. Ерте заманнан бері олар қожайындарының кәзинәсіне, ал кейбір жағдайларда заңды әйелдеріне айналып отырған. Ондай әдет-ғұрып қазақ жерінде де, XIX ғ. Қазақстанда құлдық жойылғанға дейін танымал болды. Күң кәзинәкке айналған сәттен бастап, ол патриархалды отбасының толыққанды емес мүшесіне айналады және оның жағдайы басқа құлдардан өзгеше өрбиді. Күң өзінің қожайынынан бала тапса олардың арасында қандық-туыстық байланыс орнап күннің жағдайы біршама жақсаратын болған. Қазақ әдет-ғұрып құқығы ертеден келе жатқан әдет- ғұрыптарды саралап келесідей норма қалыптастырды: өзінің қожайынынан бала тапқан күң ерікті қоғам мүшесіне айналады, бірақ егер оны күннің қожайыны өз баласы ретінде мойындаса [5, б.184].

Күң әйелдерден немесе ерікті қоғам мүшесін әйелдікке алған құлдардан туған балалардың жағдайы ерікті балалардың жағдайына теңестіріліп отырған. Оған мысалды Д-Андренің мәліметтерінен байқауымызға болады: «Құлдың әйелі құлдық жағдайға жатқызылмайды, егер ол ордалық болса және сол құлдан туылған балалар еркін және оған билік етудің қожайынының құқығы болмаған. Бірақ балалардың сол үйде қызмет етуін не етпеуін әкесі шешкен. Сатып алынған күң ордалыққа күйеуге шықса, ол сол арқылы өзінің діни сенімін өзгертеді және осы арқылы ол еркіндік алады және оны күйеуіне жіберу немесе өзінде қызмет жасауға қалдыруды қожайыны шешкен» [1, б.135].

Бұл нормалардан байқағанымыз егер құлдың әйелі ордалық, яғни еркін адам болған жағдайда олардан туған бала құлдық жағдайға жатқызылмаған. Ол бала, сонымен қатар әрбір ерікті қоғам мүшесі секілді құқықтар мен міндеттерге ие, яғни, ерікті адам болады.

Дегенмен де, қазақ қоғамының патриархалдық тұрғыда дамығанының дәлелі ретінде, жоғарыда аталған баланың, яғни құлдан туылған ерікті баланың сол

қожайынының үйінде қызмет етуін не етпеуін сол баланың әкесі шешетін болған. Ал, егер ерікті адам қалыңдыққа күнді алса, олардан туған балалар ерікті қоғам мүшесіне айналады. Отбасы меншігінде құлдар көп болғаны белгілі. Отбасында күндік жағдайға жақын бай адамның кіші әйелдері болды. Олар отбасы басшысы, яғни ер адамға толық көлемде бағыныштылық жағдайда болды.

Көшпелі қазақ қоғамында, сонымен қатар еркек-құлдардың отбасылық жағдайы өзіндік ерекшеліктерге ие болды. Қазақтың әдет-ғұрып нормаларының бірінде, құлдар өздерінің қожайынының рұқсатынсыз үйленуге құқығы болмады, ал үйленген құл өз отбасының істерінде ешқандай құқықтарға ие бола алмады. Сол себепті де, Қазақстандағы құлдардың басым көпшілігі отбасылы болуға мүмкіндіктері болды. Оның ішінде көптеген құлдар қалыңдыққа қазақ қыздарын да алған кездері болған. Әдет-ғұрып құқығының көптеген нормалары құлдардың ерікті қазақ қыздарына үйленуіне тиым салмағанын байқаймыз. Бұл сәтте құлдар ерікті қоғам мүшесіне айналып отырған. Сонымен қатар, құлдардың қожайындары оларды әдейі ерікті қазақ қыздарына үйлендіріп отырған, соның арқасында С.С. Шашков және т.б. авторлардың айтуынша, ол құлдар басқа қоғам мүшелері секілді құқықтарға ие болып құлдықтан босатылып отырған. XVIII-XIX ғғ. деректерде құлдардың ерікті қазақ қыздарына, кейбір жағдайларда өз қожайынының қызына үйлену оқиғаларының көптеп кездескеніне куә береді. Ондай құлдар көбінесе жеке және экономикалық еркіндікке қолы жетіп өз қожайынынан еншілес тұрды, жеке баспанаға, ал кейбір жағдайларда әр түрлі мүліктерге қолы жетіп отырған. Дегенменде, олар қожайынынан толық кете алмады және белгілі бір қызмет түрлерін атқарып отырды [5, бб.186-187].

Біздің ойымызша, құлдарға бір-бірімен үйленуге рұқсат берудің астарында үлкен мән жатыр. Біріншіден, ол адамгершілік тұрғыдан қарастыратын болса, екінші жағынан егер құлдар отбасылы болса олардың қожайындарына қарсы бас көтерулері де азаяды. Ал, үшінші жағынан экономикалық тиімді тұстары бар. Бұл меншіктегі құлдарды толықтырып отырудың бір жолы ретінде қарастырылды. Сондықтан да, құлдан туған балалардың жағдайы әке-шешесінің жағдайына тікелей байланысты болды.

Құлдардың ешбір мүліктік құқығын мойындамаған ертедегі әдет-ғұрыпқа қарағанда, XVIII және XIX ғғ. құлдардың басым көпшілігі өздерінің мүліктеріне өз қалауларына иелік етті (әйел сатып алу, қалым төлеу, қалым алу және т.б.) [5, б.192].

Көшпелі қазақ қоғамындағы құлдар жағдайының жақсаруы негізінен екі бағытта өрбіді: 1) құл немесе оның балалары мен көшпелі шаруашылыққа негізделген қоғам арасында қандас-туыстық байланыстың орнауы және 2) құлдарға біртіндеп пекули ұсыну немесе оны иемденуге мүмкіндік беру жолымен. Құлға берілетін пекули, оның шаруашылық өмірінде өндіріс құралдарын шартты түрде иеленуге мүмкіншілік берді. Пекули, сонымен қатар құлға өзіне еркіндік сатып алуына мүмкіндік тудырды [5, б.193].

Сонымен, қорыта келгенде көшпелі қазақ қоғамындағы құлдардың жағдайы, XIX ғ. 60 жылдарына дейін, яғни Қазақстан аумағында құлдық жойылғанға дейін, әдет-ғұрып нормаларында құл иеленушілік қоғамдардағы секілді затқа теңестірілгеніменде, іс жүзінде олардың жағдайы онша ауыр болмады. Құлдар қоғамның толыққанды емес мүшесіне теңестіріліп әр түрлі жеңілдіктерге ие болды. Мұның өзі көшпелі қазақ қоғамындағы адамгершілік қағидаларының жоғары құрметтелгенінің айғағы деп ұғынуымыз ләзім.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Материалы по казахскому обычному праву / Сост: Т.М. КультЗелеев, М.Г. Масеевич, Г.Б. Шакаев. – Алма-Ата, 1948. – 347 с.
- 2 Фукс С.Л. Обычное право казахов в XVII – первой половине XIX века. – Алма-Ата, 1981. – 224 с.
- 3 Маковецкий П.Е. Материалы для изучения юридических обычаев киргизов. – Омск, 1886. – Вып. 1. – 82 с.
- 4 Вяткин М.П. Батыр Срым: Учебное пособие. – Алматы: Санат, 1998. – 344 с.
- 5 Семенюк Г.И. Рабство в Казахстане в XV-XIX веках // Труды Института истории, археологии и этнографии АН КазССР. – 1959. - Т. 6. - С.164-184.
- 6 Добромыслов А.И. Суд у Киргиз Тургайской области в XVIII и XIX веках. – Казань: Тип. Имп. Казан. Ун-та, 1904. – 105 с.
- 7 Загряжский Г. Юридические обычай киргиз. О народном суде у кочевников населения Туркестанского края. – СПб., 1876. – 202 с.
- 8 Шашков С.С. Рабство в Сибири. Исторические этюды. – СПб., 1872. – Т. 2. – С.152-217.
- 9 Ефремов Ф. Девятилетнее странствование / Записки рус. Странствователя по Средней Азии в 70-х гг. XVIII в. – М.: Географгиз, 1952. – 88 с.

Резюме

В данной статье рассматриваются вопросы рабства в казахском обществе и способы избавления от рабства. А также в статье поднимается вопрос о семейном статусе рабов в казахских степях.

Summary

This article deals with the issues of slavery in the Kazakh society and ways of getting rid of slavery. The article also raises the question of the family status of slaves in the Kazakh steppes.

УДК: 349.4(094) 574

Бектурова Н.А.
магистрант ЕЮА им. Д.А. Кунаева
Научный руководитель
к.ю.н. Омурчиева Э.М.

**ОСНОВНЫЕ ИСТОРИЧЕСКИЕ СТУПЕНИ РАЗВИТИЯ
ВЗАИМООТНОШЕНИЙ МЕЖДУ ГОСУДАРСТВОМ И
НЕДРОПОЛЬЗОВАТЕЛЕМ**

Данная статья представляет собой краткий экскурс в историю развития основных исторических этапов в развитии взаимоотношений между Республикой и недропользователем для понимания предпосылок, положивших начало

законодательной реформе, приведшей к принятию нового Кодекса о недрах от 27 декабря 2017 г.

Ключевые слова: контракт, недропользование, лицензия, стабильность, инвестор, ресурсы, месторождение.

Казахстан, как известно, страна с ресурсозависимой экономикой. Его природные ресурсы и, прежде всего, ресурсы недр составляют значительную долю государственного бюджета и валютных поступлений страны. Тем не менее, действующее неcodифицированное законодательство о недрах, включая текущий Закон «О недрах и недропользовании» от 24 июня 2010 года (далее – «**Закон о недрах 2010**») не систематизировано, содержит множество противоречий и законодательных пробелов и подвергалось частым изменениям, за которыми сложно уследить.

В этой связи во исполнение поручения Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева № 1399-4 паб от 25 сентября 2013 года, а также в соответствии с его посланием народу Казахстана «Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее» (Астана, 17 января 2014 года) была разработана концепция проекта Кодекса о недрах подготовлена с целью кодификации и улучшения текущего законодательства в сфере недропользования [1]. Результатом стал принятый в декабре 2017 года Кодекс Республики Казахстан «О недрах и недропользовании» (далее – «**Кодекс о недрах**»). Он вводится в действие 28 июня 2018 года, то есть по истечении 6 месяцев после дня его первого опубликования 27 декабря 2017 года, за исключением некоторых отдельных положений Кодекса о недрах [2].

Кодекс о недрах отражает существенные изменения, положив, среди прочего, начало новому витку в развитии правового регулирования отношений между государством и недропользователем в Казахстане, ввиду чего актуальным и целесообразным становится проведение краткого, но комплексного экскурса в историю развития основных исторических этапов в развитии взаимоотношений между Республикой и недропользователем для понимания предпосылок, положивших начало законодательной реформе, приведшей к принятию нового Кодекса о недрах.

Существуют различные критерии для разграничения отдельных этапов в истории развития законодательства в области недропользования. Для целей настоящей статьи автор выбрал предложенную О. Ченцовой хронологическую последовательность этапов, ознаменованных принятием значительных изменений в законодательстве, влияющих на природу правовых отношений между государством и недропользователем (лицензионный или контрактный режимы) или составляющих важные законодательные реформы [3].

Итак, историю развития законодательства в области недропользования можно поделить на пять основных этапов (с учетом принятого Кодекса о недрах):

- Этап 1: режим, установленный с момента обретения Казахстаном независимости в 1991 году до конца 1995 года;
- Этап 2: лицензионно-контрактный режим с 1996 года до августа 1999 года;
- Этап 3: контрактный режим, установленный с августа 1999 года по настоящее время;
- Этап 4: законодательство о недрах в период с 2004 года до июня 2018 года;
- Этап 5: июнь 2018 года и далее.

Этап 1: 1991 - 1994 гг.

После распада СССР и обретения Казахстаном независимости вопросы недр и недропользования регулировались Кодексом РК «О недрах и переработке

минерального сырья» от 30 мая 1992 года, в котором контракты установлены как основание для предоставления права недропользования [4]. В декабре 1995 года указом президента вводится режим лицензирования [5]. После получения лицензии лицензиат должен был заключить контракт с компетентным государственным органом, и право недропользования возникало только на основании лицензии и контракта.

Этап 2: 1996 – 1999 гг.

Начало этого этапа связано с принятием Закона «О нефти» от 28 июня 1995 года (далее – «**Закон о нефти**») [6] и Закона «О недрах и недропользовании» от 27 января 1996 года (далее - «**Закон о недрах 1996**») [7].

Закон о недрах 1996 придерживается лицензионно-контрактной системы недропользования и содержит относительно четкую структуру норм, а также ряд новелл (например, стабилизационные положения, предоставление владельцу лицензии на разведку в случае коммерческого обнаружения исключительного права на получение лицензии на добычу, залог права недропользователя и т.д.).

Под лицензионным режимом лицензия от государства как лицензиара была необходимым условием для получения права недропользования и проведения переговоров с компетентным государственным органом в отношении условий контракта на недропользование. Лицензии давали общее разрешение лицензиату на проведение тех или иных операции по недропользованию (т.е. право на разведку и (или) добычу) в то время, как контракт на недропользование определял на более подробном уровне условия проведения таких операций, которые должны были соответствовать положениям лицензии.

Закон о недрах 1996 также впервые предоставил недропользователю период так называемой отсрочки для устранения нарушения и избежания необратимого прекращения права недропользования. Соответствующие контракты на недропользование также могли содержать контрактные положения о периодах отсрочки. Однако изменения в Закон о недрах 1996, внесенные Законом от 29 декабря 2006 года отменили положения об отсрочке для устранения нарушений [8]. Тем не менее, данные изменения не распространялись на контракты, заключенные до вступления в силу Закона от 29 декабря 2006 года.

Таким образом, на данном этапе наблюдаются первые попытки либерализовать режим недропользования в Казахстане для привлечения инвесторов. Кроме того, с 1990 года в Казахстане активно развивается другая сфера законодательства, включая законодательство об иностранных инвестициях, валютное, банковское, земельное, корпоративное, законодательство, создавая в комплексе благоприятный правовой режим для инвесторов.

Однако, в отличие от Кодекса 1992 года, ни Закон о нефти, ни Закон о недрах 1996 не регулировали отношения, возникающие после заключения контракта, в том числе на стадии подготовки к добыче и на стадии добычи.

Этап 3: август 1999 года - 2004 (контрактный режим)

В результате изменений, внесенных в Закон о недрах 1996, права на разведку и добычу теперь предоставляются исключительно на основании контракта, заключенного между недропользователем и компетентным государственным органом [9]. Тем не менее, данные изменения не распространяются на ранее выданные лицензии, которые остаются действующими. Таким образом, и по сей день существующие лицензии, выданные до августа 1999 года, регулируются законодательством, действующим на момент их выдачи.

Наблюдается некоторое ужесточение правового режима недропользования. Установлены некоторые приоритетные права национальных компаний, в отношении приобретения товаров, работ и услуг у местных производителей установлены более строгие правила, а в декабре 2004 года впервые введено понятие приоритетного права государства на приобретение отчуждаемого права недропользования или объекта, связанного с правом недропользования [10], [11].

Понятие приоритетного права государства спровоцировало оживленную академическую полемику насчет его правовой природы. А. Бикебаев видит это право аналогичным таким преимущественным правам, как покупка долей в ТОО [12]. М.К. Сулейменов, И.У. Жанайдаров и А.Г. Диденко, напротив, придерживаются мнения, что сравнение приоритетного права с правом преимущественной покупки доли не логично ввиду его публично-правовой природы и элемента принуждения [13] [14] [15].

Автор данной статьи выделяет следующие характеристики преимущественных прав: а) это своего рода привилегии, которые предоставляются только участникам соответствующих отношений и никогда третьим лицам, б) их осуществление ограничено во времени. Соответственно, что касается приоритетного права, при его осуществлении государство вмешивается в гражданские отношения, даже если государство не является их участником, что является в чистом виде осуществлением властных полномочий государства, потому что происходит принудительное отчуждение имущества на основании абсолютного и непререкаемого волеизъявления государства.

Этап 4: законодательство о недрах в период с 2004 года до июня 2018 года

В этот период происходит ряд реформ законодательства в сфере недр и недропользования: принимается в 2005 году и отменяется в 2009 году Закон «О соглашениях (контрактах) о разделе продукции при проведении нефтяных операций на море», в 2010 году новый Закон о недрах 2010 заменяет собой отмененные Закон о нефти и Закон о недрах 1996 [16].

В то же время, Закон о недрах 2010 перенял много положений, содержащихся в предшествующих ему законодательных актах, включая сохранение контрактной системы недропользования. Закон о недрах 2010 устанавливал нормы, ограничивающие свободы инвесторов и негативно влияющие на долгосрочные инвестиции: ограничение гарантии стабильности контрактов на недропользование, в том числе отмена стабильности налогового режима; расширение оснований для одностороннего расторжения контракта компетентным органом (в частности по месторождениям, имеющим стратегическое значение), установление более широкого круга обязанностей недропользователя, в том числе по финансированию научно-исследовательских работ, развития инфраструктуры и т.п. Большинство этих положений действуют и сейчас.

Отдельно хотелось бы остановиться на праве уполномоченного органа на досрочное одностороннее прекращение контракта на недропользование и на последующее одностороннее возобновление действия прекращенного контракта! Данные права отъявленно противоречат принципу равенства субъектов гражданско-правовых отношений, провозглашенному государством как применимому к договорным отношениям государства и недропользователя. Как отмечает М. Сулейменов: *«Одностороннее расторжение контракта тоже можно объяснить национальными интересами. Но беда в том, что применение в конкретных случаях одностороннего расторжения контракта за два незначительных нарушения, а потом возобновление действия контракта производится не государством, а конкретным*

чиновником. *А интересы конкретного чиновника и интересы государства не всегда совпадают. Во всяком случае, закон не должен предоставлять конкретному чиновнику возможности действовать в своих корыстных интересах. Государство в данном случае поступило так же, как свиньи, провозгласив, что все субъекты гражданско-правовых отношений равны, но государство все же немножечко равнее.»* [17]

В этот период также ужесточается понятие модельного контракта. Первоначальное определение модельного контракта, представленное в Законе о недрах 1996 на момент принятия: *«примерный контракт, утверждаемый Правительством Республики Казахстан, в котором отражаются особенности отдельных видов Контрактов или особенности проведения отдельных Операций по недропользованию и который используется в качестве образца при составлении Контрактов»*. Таким образом, модельный контракт носит лишь рекомендательный характер, и от его условий стороны могут отступать. В настоящее время Закон о недрах 2010 содержит определение модельного контракта как документа носящего более предписывающий характер: *«типовой контракт, утверждаемый компетентным органом, в котором отражаются особенности отдельных видов контрактов, проведение отдельных видов операций по недропользованию, и используемый в качестве основы при разработке проектов контрактов»*. Иными словами, теперь это не просто примерный проект контракта, а типовая форма, которая должна браться как основа при составлении проектов контрактов. Тем не менее, даже такое определение позволяет сторонам отталкиваться от модельного контракта, но при этом договариваться об иных условиях, за исключением типового контракта на разведку, право на которую предоставлено в упрощенном порядке. Однако практика показывает, что компетентный орган зачастую воспринимает модельный контракт как обязательный и отказывается от него отступать. Например, наблюдается тенденция отказа компетентного органа о включении в контракты арбитражной оговорки со ссылкой на модельный контракт, в котором такая оговорка отсутствует. Такая реакция компетентного органа беспокоит, так как контракт на недропользование в первую очередь продолжает носить гражданско-правовой характер. Соответственно, к нему должен применяться гражданско-правовой принцип свободы договора. Однако по сути, вопреки закону, контракты на недропользование фактически превращаются в договоры присоединения.

В целом, данный период характеризует ужесточение законодательного режима, ограничение прав недропользователей и огромная юридическая неопределенность и, если позволите, сумбурность, так как Закон о недрах 2010 подвергался изменениям несчетное количество раз. Недропользователям приходится все время отслеживать, какой закон применяется к их контрактам/лицензиям, распространяются ли на них те или иные изменения в законы или они могут быть защищены гарантией стабильности, подпадают ли они под исключения из гарантии стабильности и т.д. Что касается подзаконных нормативных-правовых актов в недропользовании, их количество и изменения и вовсе невозможно отслеживать.

Этап 5: июнь 2018 года и далее.

На Кодекс о недрах возлагались большие надежды. Однако помимо небольшого ряда положительных положений, Кодекс о недрах включил в себя много новелл, например, о замене контракта на административно-разрешительные инструмент лицензии в области твердых полезных ископаемых, которые достаточно спорны или совершенно возмутительны, например, положения о понуждении недропользователя обращаться в казахстанские суды, а не в международный арбитраж, в случаях одностороннего расторжения контрактов на углеводороды, имеющие обратную силу.

Проблема обращения в суд в Казахстане связана с тем, что выступление в казахстанский суде против Республики априори ставит инвестора в неравное с государством положение, обрекая его на отсутствие независимого и беспристрастного арбитра для совершения правосудия.

Кодекс о недрах также ограничил гарантию стабильности законодательства о недрах, добавив к существующим исключениям, таким как изменения в налоговом и экологическом законодательстве, изменения в законодательстве о защите конкуренции.

Автор данной статьи не ставил задачу рассмотреть и прокомментировать в настоящей статье все вопросы, возникающие в связи с Кодексом о недрах, и остановился на том, чтобы подчеркнуть, что вопреки надеждам инвесторов, «инвестиционный рай» не наступит. Складывается ощущение, что ожидаемые законодательные улучшения потерялись где-то по пути прохождения законотворческого процесса проекта Кодекса о недрах до его принятия, встретив неувидительное сопротивление представителей государственных органов.

Список литературы:

- 1 Послание Президента РК народу Казахстана «Стратегия «Казахстан - 2050»: Новый политический курс состоявшегося государства», Астана, 14 декабря 2013 года.
- 2 Кодекс Республики Казахстан «О недрах и недропользовании» от 27 декабря 2017 года.
- 3 Ченцова О. Законодательство о недрах и недропользовании: история вопроса и новая концепция. *Petroleum*, 2015, №4. с. 60-67; №5. с. 74-81.
- 4 Кодекс Республики Казахстан «О недрах и переработке минерального сырья» от 30 мая 1992 года.
- 5 Указ Президента Республики Казахстан №2713, имеющий силу закона «О внесении изменения в Кодекс Республики Казахстан «О недрах и переработке минерального сырья» от 21 декабря 1995 года.
- 6 Закон Республики Казахстан «О нефти» от 28 июня 1995 года.
- 7 Закон Республики Казахстан «О недрах и недропользовании» от 27 января 1996 года.
- 8 Закон Республики Казахстан №209-III «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам технического регулирования» от 29 декабря 2006 года.
- 9 Закон Республики Казахстан № 467-1 «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам недропользования и проведения нефтяных операций в Республике Казахстан» от 11 августа 1999 года.
- 10 Закон Республики Казахстан №226-III «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам недропользования и проведения нефтяных операций в Республике Казахстан» от 12 января 2007 года.
- 11 Закон Республики Казахстан №2-III «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам недропользования и проведения нефтяных операций в Республике Казахстан» от 1 декабря 2004 года.
- 12 Бикебаев А. О споре представителей публичного и частного права. *Юрист*, 2004, №10. С. 59.

13 Сулейменов М.К. Новое законодательство о недрах: достоинства и недостатки (заключение) https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=35979071#pos=0;0.

14 Жанайдаров И.У. Приоритетное право государства. Ответственность в гражданском праве: Материалы международной научно-практической конференции (в рамках ежегодных цивилистических чтений). Алматы. 22-23 мая 2006 г. Отв. ред. М.К. Сулейменов. Алматы: НИИ частного права КазГЮУ, 2006. С. 141-142.

15 Диденко А. Право преимущественной покупки доли в ТОО и акций в АО. Гражданское законодательство. Статьи. Комментарии. Практика. Выпуск 1-34. Под ред. А.Г. Диденко. Алматы. Раритет, Институт правовых исследований и анализа, 1997-2009. Вып. 30. С. 42.

16 Закон Республики Казахстан №68-III «О соглашениях (контрактах) о разделе продукции при проведении нефтяных операций на море» от 8 июля 2005 года.

17 Сулейменов М.К. Некоторые теоретические и практические проблемы недропользования в Казахстане https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34685145.

Түйіндеме

Бұл мақала 2017 жылғы 27 желтоқсандағы жаңа Жер қойнауын пайдалану туралы Кодексіні қабылдауға әкелген заңнамалық реформаның басын бастаған алғышарттарды түсіну үшін, Республика мен жер қойнауын пайдаланушының қарым-қатынастарының даму тарихына қысқаша шолу болып табылады.

Summary

This article represents a brief insight into the history of development of the relations between the Republic and the subsoil user for the purpose of better understanding of the premises of the legislative reform that led to the adoption of the new Subsoil Code dated 27 December 2017.

УДК: 343 (574)

Гаинцев В.О.
магистрант
Евразийской юридической
академии им. Д.А.Кунаева
Научный руководитель к.ю.н.,
доцент кафедры УПДиПД
Зинкевич Т.И.

СОТРУДНИЧЕСТВО ГОСУДАРСТВ В БОРЬБЕ С ТРАНСНАЦИОНАЛЬНОЙ ПРЕСТУПНОСТЬЮ

Предпринята попытка научного анализа понятия «транснациональная преступность», комплексного рассмотрения ее правовых проблем, объектов и признаков, общих вопросов организации и проведения, конкретных мер международного сотрудничества государств на национальном и международном уровнях; уделено внимание анализу казахстанского законодательства в части

выполнения Казахстаном международных обязательств по вопросу борьбы с транснациональной преступностью.

Ключевые слова: международное сотрудничество, транснациональная организованная преступность, понятие и признаки преступности.

Глобализация открывает огромные возможности для экономического, социального и политического развития стран в современном мире. Наряду с преимуществами, такими как открытость границ, свободные рыночные отношения, достижения в различных технологических областях которые происходят в век глобализации, необходимо отметить основной недостаток – быстрый рост транснациональной преступности.

Под этим термином следует понимать совершения преступлений на территории нескольких государств интернациональными преступными группами, либо совершение ими таких преступлений, механизм которых заведомо предусматривает одновременную или продолжаемую преступную деятельность в нескольких странах.

На сегодняшний день в качестве стратегических приоритетов мирового сообщества в борьбе с транснациональной преступностью необходимо выделить терроризм, незаконный оборот наркотиков, торговлю людьми, коррупцию, киберпреступность. Все эти и другие преступления создают угрозу для поступательного развития мировой экономики и служат препятствием для гармоничного развития национальных сообществ.

Правовой основой для сдерживания роста организованной преступности в Казахстане является, прежде всего, Конституция Республики Казахстан. Необходимо отметить, что в Казахстане сложилась определенная практика применения норм международных договоров правоохранительными органами и судами нашей страны.

Несмотря на вышесказанное, существуют определенные сложности, которые связаны с несовершенством законодательства, с особенностями национального законодательства договаривающихся сторон. Основным недостатком некоторых судов и органов уголовного преследования является недостаточное изучение норм закона, регулирующих оказание международной помощи, небрежность при оформлении поручений к иностранным государствам, повлекшее необоснованную волокиту, нарушение пределов уголовной ответственности, что по существу является невыполнением международных обязательств, подрывает авторитет государства.

Действующая Конституция Республики Казахстан установила, что международный договор Казахстана и общепризнанные принципы и нормы международного права являются частью правовой системы республики, и в случае противоречий между нормами национального законодательства и правилами международных договоров Республики Казахстан последние имеют преимущественную силу [1]. Это положение воспринимается как данность с теми или иными вариациями воспроизводится в принимаемых в последние годы национальных законах Республики Казахстан, в том числе в уголовно-процессуальном. Между тем, п.3 статьи 4 Конституции Республики Казахстан создает ряд коллизионных проблем, которые требуют законодательного решения. Некоторые недостатки и проблемы, на наш взгляд, обнаруживаются и в Минской конвенции 1993 года, [2] а также в Кишиневской конвенции 2002 года, [3] которые являются основными многосторонними международными договорами, на основе которых осуществляется оказание правовой помощи.

Эти упущения стремятся восполнить норму уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан 2014 года, где вопросы международного сотрудничества в

уголовном судопроизводстве регламентируются в разделе 12, главах 58, 59, 60, 61, 62 УПК Республики Казахстан.

Приветствуя стремления разработчиков УПК РК законодательно разрешить комплекс вопросов, связанных с международным сотрудничеством в сфере борьбы с преступностью и применением норм международного права в уголовном процессе, следует отметить, что и в данном документе можно обнаружить пробелы, непоследовательность и противоречивость предложенных решений. УПК РК не предусматривает процессуального порядка выполнения многих положений, указанных в международных договорах, что крайне осложняет их процессуальную реализацию, выбор и применение соответствующей нормы. На практике создаются неразрешимые коллизии [4].

Мы считаем, что в условиях все расширяющегося международного сотрудничества мало знать законодательство своей страны, постоянное и активное общение с иностранными коллегами, участие в выработке совместных мер по борьбе с преступностью, оказание правовой помощи по уголовным делам требует умения понимать и сопоставлять родственные институты, сложившиеся в разных странах, искать и находить взаимоприемлемые решения. Оказание правовой помощи является важным элементом этого процесса, который, как никакой другой, может служить сближением правовых систем и является ступенью на пути создания единого правового пространства.

Проблемы противодействия транснациональной организованной преступности являются актуальными для всего мирового сообщества. В условиях глобализации качественно меняются формы и содержание преступной деятельности, которые выходят за пределы государственных границ. Она разрушительна для любого государства и общества, оказывает деструктивное воздействие на экономику, общественные процессы и демократические институты. Адекватным ответом на процессы криминализации в мире стала принятая в ноябре 2000 г. в Палермо Конвенция ООН против транснациональной организованной преступности, открывшая новые возможности борьбы с международными формами преступной деятельности. Документ содержит положения о введении уголовной ответственности за организацию и участие в преступных сообществах, отмывание денег, коррупцию и противодействие правосудию. Организация Объединенных Наций к транснациональным относит более полутора десятков преступлений. Наиболее опасными и глобальными являются терроризм, незаконная торговля наркотиками, оружием, взрывчатыми веществами, торговля людьми, нелегальная миграция и некоторые другие.

Рост преступности, ее организованный и международный характер способствовали тому, что в 1923 г. встал вопрос о необходимости международного сотрудничества полиции. Была создана Международная комиссия уголовной полиции, которая с 1956 г. называется Международной организацией уголовной полиции (Интерпол). В каждой стране, являющейся членом Интерпола, имеется Национальное центральное бюро, которое сотрудничает с правоохранительными органами своей страны, с родственными структурами других стран и Генеральным секретариатом Интерпола [5]. В настоящее время эта международная организация играет важную роль в борьбе с международными уголовными преступлениями и организованной преступностью по всему миру. Казахстан был принят в состав Интерпола 4 ноября 1992 года в ходе 61-й сессии Генеральной Ассамблеи Интерпола в городе Дакар. Летом 1993 года было создано Национальное центральное бюро (НЦБ) Интерпола в структуре Министерства внутренних дел Казахстана.

Международная борьба с преступностью — одна из многих областей сотрудничества государств. Как и все сотрудничество, она развивается на единой базе исторически сложившихся в международном праве основных или общих принципов их общения. Эти принципы дисциплинируют сотрудничество, подчиняют себе правила и процедуры взаимодействия государств во всех областях, так как наделены свойством императивности.

Как высший критерий законности они служат нормативной основой правотворческого и правооуществительного процесса во всех сферах сотрудничества государств, в том числе и в их совместной борьбе с уголовной преступностью. Основные принципы составляют фундамент международного правопорядка, который создается и поддерживается государством. Сам уровень правопорядка зависит от степени признания ими этих принципов, следования их указаниям.

Сотрудничество государств в области борьбы с преступностью ведется в нескольких направлениях:

1. Признание опасности для сообщества государств определенных уголовных деяний и необходимости применения совместных мер для их пресечения. Таковыми могут быть, кроме выше указанных преступлений, и терроризм, захват заложников, незаконная торговля людьми, незаконный захват воздушных судов и др. Опасность именно этих деяний фиксируется в соглашениях.

2. Оказание помощи в деле розыска скрывающихся на чужой территории правонарушителей. Существует два возможных канала ее осуществления — через дипломатические учреждения и путем непосредственных связей между органами, ведущими в своей стране розыск и дознание (правоохранительные органы). Необходимо отметить расширение этого направления сотрудничества: если раньше государства обращались к конкретной стране с просьбой о розыске или выдаче преступника, то в настоящее время этот розыск ведется во всемирном масштабе, причем объявляется розыск не только сбежавшего преступника, но и похищенного имущества. С целью облегчения розыска иногда осуществляется обмен информацией.

3. Помощь в деле получения необходимых материалов по уголовному делу. В случае совершения преступления или совершения его в нескольких странах либо совершения его части в другом государстве и т. д., свидетели и вещественные доказательства могут находиться в другом государстве. Для получения материалов по делу в отдельных случаях необходимо произвести следственные действия за границей, что осуществляется путем направления соответствующего отдельного поручения (*commissions rogatoires*). Это может быть поручение допросить свидетеля, потерпевшего, произвести осмотр места происшествия и т. п. Соглашение определяет, какого рода поручения можно давать соответствующим органам другого государства. Орган, который должен выполнить это поручение, руководствуется своими национальными процессуальными нормами, при этом должны быть даны ответы на все поставленные в поручении вопросы.

4. Оказание практической помощи отдельным государствам в разрешении проблем преступности, изучении этих проблем. Этот вид помощи выражается в направлении в отдельные страны экспертов, призванных оказать конкретную помощь (определить основные направления борьбы с преступностью, дать рекомендации по организации пенитенциарной системы и др.).

5. Изучение проблем преступности и борьбы с ней. С этой целью созываются международные конгрессы, конференции, создаются международные организации, научно-исследовательские институты.

6. Обмен информацией. Государства часто договариваются предоставлять друг другу информацию, необходимую для успешного проведения следствия и поимки преступника, а также другую информацию уголовного характера. В частности, существует обмен информацией о приговорах, вынесенных в отношении граждан другой страны. Как правило, обмен такого рода информацией происходит раз в год.

Международное сотрудничество государств ведется в следующих формах:

1) заключение международных соглашений об оказании правовой помощи, выдаче преступников, признании преступными определенных деяний и пр.;

2) использование международных организаций. Государства в целях сотрудничества создают универсальные организации (ООН), региональные (ЛАГ, ОАЕ и др.), специализированные учреждения ООН (МОТ, ВОЗ), создают специальные организации (Интерпол); вопросы сотрудничества рассматривают постоянные организации (все вышеуказанные) и временные (конференции). Кроме того, в этом процессе принимают участие равным образом межгосударственные и неправительственные организации (Международная ассоциация уголовного права, Международная ассоциация юристов-демократов и др.).

Правовыми основами сотрудничества государств являются:

- универсальные конвенции;
- многосторонние соглашения или региональные конвенции;
- двухсторонние соглашения;
- деятельность международных организаций по борьбе с преступностью.

Международные конвенции о борьбе с международными преступлениями и преступлениями международного характера содержат обязательства государств-участников относительно предотвращения и пресечения такого рода преступлений, наказания лиц, их совершивших, и взаимодействия государств в связи с осуществлением уголовной юрисдикции [6].

Первостепенное значение имеют конвенционные нормы, содержащие международно-правовую квалификацию преступного деяния в качестве своего рода всеобщего стандарта, предназначенного для единообразной нормативной характеристики состава преступления во внутригосударственном уголовном законодательстве. В связи с этим получили распространение конвенционные предписания о внутригосударственных мерах законодательного характера.

Конвенции ориентированы на обеспечение неотвратимости уголовного преследования и наказания лиц, которые именуются предполагаемыми преступниками и виновность которых устанавливается соответствующими национальными судами на основе национального уголовного законодательства. Каждая конвенция предусматривает меры для установления государствами своей юрисдикции, включая заключение предполагаемого преступника под стражу и проведение предварительного расследования фактов.

Представители транснациональной организованной преступности занимаются широким спектром криминальной деятельности, начиная от таких традиционных видов, как незаконный оборот наркотиков и оружия, и завершая промышленным и технологическим шпионажем, манипуляциями на финансовом рынке. Коррупция и контроль за группами внутри и вне правовой государственной системы используются как средства осуществления такой преступной деятельности. А «отмывание» денег через их вложение в банки, финансовые институты и бизнес во всем мире становится центральной транснациональной особенностью транснациональной организованной преступной деятельности.

В отечественной научной литературе понятие «транснациональная организованная преступность» рядом авторов определяется по-разному: на основе описания ее наиболее типичных признаков, через характеристику транснациональных преступных организаций, а также посредством определения более широкого понятия «транснациональная преступность» и более узкого понятия «деятельность транснациональных криминальных корпораций».

Определение круга субъектов и признаков транснациональной организованной преступности позволит выявить ключевые аспекты, на основе которых можно исследовать все особенности этого явления. Анализ многочисленной литературы по данной проблеме позволяет выделить несколько точек зрения относительно определения транснациональной организованной преступности:

1) любое участие или организация группы людей, которые непрерывно практикуют преступную деятельность, чья главная цель — делать прибыль везде безотносительно к национальным границам;

2) осуществление преступными организациями незаконных операций, связанных с перемещением потоков информации, денег, физических объектов, людей, других материальных и нематериальных средств через государственные границы с целью использования благоприятной рыночной конъюнктуры в одном или нескольких иностранных государствах для получения существенной экономической выгоды, а также для эффективного уклонения от социального контроля с помощью коррупции, насилия и использования значительных различий в системах уголовного правосудия разных стран [7].

Приведенные определения показывают, какая трансформация взглядов на данную проблему произошла среди специалистов, занимающихся ее рассмотрением. Если первоначально транснациональная организованная преступность отождествлялась с организованной преступностью, то в дальнейшем данная точка зрения в значительной степени была конкретизирована и уточнена.

Несомненно, что транснациональная организованная преступность, как и любые другие формы преступности, подчиняется своим, характерным для нее методам деятельности и модулю поведения ее членов. Поэтому при описании ее основных признаков неизбежно дается характеристика как самой деятельности, так и ее субъектов. Между тем разграничить субъекты организованной преступности, существующей в рамках границ определенных государств, и транснациональные ее формы возможно только с помощью анализа их деятельности. В этой связи представляется, что ведущим отличительным признаком транснациональной организованной преступности является специфика деятельности, которая имеет транснациональный характер.

Определение этого ведущего признака транснациональной организованной преступности позволяет очертить границу между национальной организованной преступностью, существующей внутри отдельных государств, и транснациональной. Базой этого определения является трактовка термина «транснациональный», предложенная еще в 1971 г. американскими криминологами, которая была взята за основу при обсуждении проблем транснациональной организованной преступности на Всемирной конференции в Неаполе в 1994 г.

Под транснациональной организованной преступной деятельностью понимается осуществление преступными организациями незаконных операций, связанных с перемещением потоков информации, денег, физических объектов, людей, других материальных и нематериальных средств через государственные границы с целью

использования благоприятной рыночной конъюнктуры в одном или нескольких иностранных государствах для получения существенной экономической выгоды, а также для эффективного уклонения от социального контроля с помощью коррупции, насилия и использования значительных различий в системах уголовного правосудия разных стран.

Таким образом, организованная преступная деятельность становится транснациональной:

1) если она связана с незаконными операциями по перемещению материальных и нематериальных средств через государственные границы, которые приносят существенную экономическую выгоду;

2) при ее осуществлении используются благоприятная рыночная конъюнктура других государств, значительные различия в системах уголовного правосудия разных стран, а также проникновение в их легальную экономику с помощью коррупции и насилия.

Транснационализация организованной преступной деятельности, то есть выход ее за границы национальной территории одного государства, в настоящее время является международным процессом, в сущности, это один из высших уровней криминальной эволюции.

Современные коммуникационные технологии и обширные связи организованной преступности облегчили ей установление контактов с партнерами в других странах и на других континентах; современные банковские системы электронных расчетов дают возможность осуществлять международные преступные сделки, связанные в первую очередь с «отмыванием» доходов, полученных незаконным путем, а также различного рода финансовыми махинациями.

Транснациональная организованная преступная деятельность является наиболее рациональной и профессиональной частью криминального поведения, для нее наиболее характерным является стремление свести до минимума возможный риск и извлечь максимальную прибыль. Преступные организации способны учиться на своем и чужом опыте, обладать стратегическим видением ситуации и ее возможного развития. Они часто прибегают к помощи высококлассных специалистов, используют самые современные технологии. Организованные преступники, действующие в той или иной стране, никогда бы не переступили ее национальных границ, если бы не видели выгоды, не получали бы серьезных преимуществ и возможностей. Преследуя именно эти цели, наиболее мощные национальные преступные организации стали осуществлять операции в международном масштабе, превратившись в транснациональные преступные организации.

Транснациональные операции позволяют преступным организациям получать доступ к выгодным рынкам и находить пути проникновения на них, действуя при этом из районов, где они чувствуют себя относительно недосягаемыми для правоохранительных органов. Доходы от преступной деятельности направляются по каналам мировой финансовой системы и укрываются в оффшорных зонах и центрах банковской деятельности с относительно мягким регулированием.

Такие организации становятся важными участниками мировой экономической деятельности и играют ключевую роль в запрещенных законом сферах (например в производстве и торговле наркотиками), которые приобрели глобальные масштабы и приносят прибыль, превышающую размер валового национального продукта некоторых развивающихся и развитых государств. Согласно мнению экспертов Вашингтонского национального стратегического информационного комитета, доход

«мировой мафии» составляет приблизительно 1,5 трлн долларов, а именно Контрафакция 250 млрд. долл. США, запрещенные наркотики 320 млрд. долл. США, торговля людьми 32 млрд. долл. США, незаконная торговля оружием 250 млн. долл. США, глобальный бизнес стоимостью 870 млрд. долл. США. Общий бюджет США составил 1 трлн долларов на 2017 год.

Между тем определение понятия транснациональной организованной преступности нельзя ограничивать только характеристикой транснациональной организованной преступной деятельности. Важным компонентом этого понятия является и характеристика специфики субъектов, осуществляющих такую деятельность. Кроме того, характеристика транснациональной организованной преступности только через ее деятельность не позволяет однозначно отграничить понятие транснациональной организованной преступности от таких смежных понятий, как, например, «международная преступность», одним из признаков которой также является игнорирование национальных границ при совершении преступлений.

Что касается основных форм борьбы с транснациональной организованной преступностью, то следует отметить, что развитие международного сотрудничества в этой области прошло достаточно длительный путь. Вначале использовались самые простые формы, например достижение договоренности о выдаче лица, совершившего преступление, или о каких-либо других действиях, связанных с тем или иным преступлением [8]. В дальнейшем возникла необходимость обмениваться информацией, причем объем этой информации постоянно расширялся: если раньше она касалась отдельных преступников и преступлений, то в настоящее время наполняется все новым содержанием, затрагивает практически все сферы борьбы с организованной преступностью, включая статистику и научные данные о причинах, тенденциях, прогнозах преступности и т. п.

На международном уровне можно выделить следующие основные формы сотрудничества, используемые в борьбе с транснациональной организованной преступностью:

— обмен информацией, касающийся организованной преступности в общем, и сотрудничество по отдельным оперативным вопросам, таким как: предоставление информации о готовящихся или совершенных преступлениях и причастных к ним лицах; содействие в проведении оперативно-розыскных мероприятий; проведение совместных заранее согласованных следственных действий и оперативно-розыскных мероприятий на территории договаривающихся сторон; проведение скоординированных операций по предупреждению, пресечению и раскрытию преступлений;

— розыск лиц, взятие лица под стражу для обеспечения выдачи и выдача преступника (экстрадиция);

— взаимная правовая помощь в изъятии и конфискации доходов от незаконной деятельности и других активов;

— осуществление уголовного преследования (то есть государства по поручению запрашивающей стороны обязуются осуществлять в соответствии со своим законодательством уголовное преследование против лиц (в том числе и собственных граждан), подозреваемых в том, что они совершили преступление на территории договаривающегося государства);

— производство обысков, выемок, изъятий и экспертиз, а также передача предметов, использованных при совершении преступления;

- допросы свидетелей, потерпевших, экспертов, других участников процесса в запрашиваемом государстве;
- вызов обвиняемых, свидетелей, потерпевших, экспертов, других лиц, имеющих отношение к процессу, в запрашивающее государство;
- уведомление об обвинительных приговорах и сведениях о судимости;
- передача осужденных к лишению свободы для отбывания наказания в государство, гражданами которого они являются;
- признание приговоров иностранных судов.

Для максимальной реализации данных форм важную роль будет играть эффективный механизм международного сотрудничества, о чем свидетельствуют последние тенденции налаживания все более тесного и четко оформленного взаимодействия между правоохранительными органами, а также в рамках отдельных международных и региональных организаций.

Организованная преступность во всем мире принимает транснациональный характер. На пороге XXI в. именно транснациональная организованная преступность по существу стала реальной угрозой для безопасности всего человечества как по своим масштабам, так и по разрушительному влиянию. Транснациональная организованная преступность формирует силу, угрожающую социально-экономическому развитию любого государства, при этом масштабы ее постоянно растут. Она способна не просто расширять свою деятельность, но и нацеливать ее на подрыв безопасности экономики государств, в первую очередь развивающихся стран и стран с переходной экономикой.

Вместе с тем это явление носит глобальный характер, от него не застраховано ни одно государство, ни один регион. Необходимо адекватно оценивать масштабы и степень угрозы, которую несет в себе быстро разрастающаяся транснациональная организованная преступность. Для этого прежде всего нужно понимать, что это явление представляет собой не новую «традиционную» форму организованной преступности, а существенно новый вид деятельности, позволяющий организованным преступным структурам угрожать стабильности целых государств, препятствовать их экономическому развитию и даже подрывать демократические институты, демонстрируя при этом свое могущество и неуязвимость.

В заключение необходимо отметить, что целям дальнейшего укрепления международного сотрудничества в сфере противодействия транснациональной преступности будет соответствовать следующее:

Во-первых, совершенствование международной нормативно-правовой базы, предусматривающей в том числе разработку модельных законов и программ по борьбе с отдельными опасными видами преступлений в странах, подписавших Конвенцию ООН [9]. Совершенствование порядка международного розыска лиц, причастных к транснациональной преступной деятельности.

Во-вторых, разработка и реализация совместных целевых программ и долгосрочных планов по противодействию транснациональной преступности в рамках основных институтов системы международной безопасности, изучение международного опыта стран, базирующихся на солидной международно-правовой основе.

В-третьих, расширение сотрудничества правоохранительных и контролирующих органов стран — участниц Конвенции ООН, предполагающего информационный обмен, совместные профилактические и оперативно-розыскные мероприятия, подготовку кадров, обмен технологиями расследования преступлений и др.

В-четвертых, наряду с общим порядком оказания правовой помощи необходимо предусмотреть упрощенную процедуру сотрудничества в зависимости от форм оказываемой помощи и видов преступлений.

Субъектами правовой помощи должны выступать не только центральные, но и другие органы, это даст возможность уменьшить сроки оказания правовой помощи, поскольку не будет необходимости каждый раз обращаться в центральные органы.

В пятых, необходимость бороться с распространением чуждой государству радикальной идеологией, которая импортируется к нам в искаженной форме, дающая людям совсем не те цели и моральные устои, которые трактуются в священных писаниях.

В условиях глобализации ни одна страна не сможет в одиночку эффективно бороться с транснациональной организованной преступностью — нужны согласованные действия всего международного сообщества.

Список литературы:

- 1 Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 г.
- 2 Минская Конвенция о правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам (Минск, 22 января 1993 года).
- 3 Кишиневская Конвенция о правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам от 7 октября 2002 г.
- 4 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года.
- 5 European Union Organised Crime Report 2004 [Electronic resource] // Europol : site. — URL: <https://www.europol.europa.eu/content/publication/beuropean-union-organised-crime-report-2004-1497>
76. Транснациональная преступность: проблемы и пути их решения. Монография. К.К. Горяинов, А.П. Исиченко, Л.В. Кондратюк.
87. Головинский К.И. Диагностика коррупциогенности законодательства / под ред. Г.А. Сатарова, М.А. Краснова. — М., 2014. — 400 с.
98. Международное право: учебник / отв. ред. Ю. М. Колосов, В. И. Кузнецов. — М.: Между- нар. отношения, 2014. — 310 с.
- 10 Конвенция Организации Объединенных Наций против транснациональной организованной преступности, 2000. [Электронный ресурс] // Организация Объединенных Наций: сайт. — URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N00/560/91/PDF/N0056091.pdf?openElement>

Түйіндеме

«Ұлтаралық қылмыскерлік» тұжырымдамасын, оның құқықтық мәселелерін кешенді сараптау, объектілер мен сипаттамаларын, ұйымдастыру мен жүргізудің жалпы мәселелерін, ұлттық және халықаралық деңгейдегі мемлекеттердің халықаралық ынтымақтастығы үшін нақты шараларды ғылыми тұрғыдан талдауға әрекет жасалды; Қазақстанның ұлтаралық қылмыстарға қарсы іс-қимыл жөніндегі халықаралық міндеттемелерді орындау бөлігінде Қазақстан заңнамасын талдауға назар аударылды.

Summary

An attempt has been made to scientifically analyze the concept of "transnational crime", a comprehensive examination of its legal problems, objects and characteristics, general issues of organization and conduct, specific measures for international cooperation of states at the national and international levels; paid attention to the analysis of Kazakhstan's legislation in the part of Kazakhstan's fulfillment of international obligations on combating transnational crime.

Дарибаева Ж.
Д.А.Қонаев атындағы Еуразиялық
заң академиясының
2 курс магистранты

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ШАРТТАРДЫ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ

Бұл мақалада автор Қазақстан Республикасында халықаралық шарттарды конституциялық қамтамасыз етудің мәселелерін қарастырған.

Кілт сөздер: Ратификациялау, халықаралық шарттар, келісімдер, халықаралық ұйымдардың шешімдері, халықаралық-құқықтық нормалар.

Егер қолданыстағы ұлттық заңнамада мемлекеттік биліктің санкциясына негізделме сехалы қаралық құқықтық нормалардың егеменді мемлекет аумағында толық көлемде күші болмайды. Осыдан біздің елімізде халықаралық шарттарды Конституция нормаларына негізделген ұлттық заңнамалық қамтамасыз етілуді қарастыру қажеттігі туады. «Қамтамасыз ету» термині елдің халықаралық құқықтық қызметі процесінде дайындаудың, жасаудың, орындау мен бақылаудың нормативтік талаптарын білдіреді.

Конституция елдің негізгі заңы ретінде елдің мемлекеттік-құқықтық өмірінің барлық аспектілерін, соның ішінде халықаралық-құқықтық нормалардың мемлекет ішінде орындалуын анықтайтын құжаттың кілті болып саналады. Бұл Конституцияның мемлекет қызметінің негізін реттеудегі ерекше орнынан және оның халықаралық құқық нормалары мен қағидаларына сәйкестігінен көрін отырады, оның халықаралық құқық нормаларымен және қағидаларымен сәйкестенуінде бұл рөл ерекше орын алады. Бұның маңыздылығын біздің еліміздің азаматтары да мойындайды. Конституция жайғана мемлекеттің халықаралық шарттарға қатысты ниетін көрсетіп қоймайды, олардың орындалуына нақты нұсқаулар мен кепілдік береді. Сонымен бірге, халықаралық нормаларының ұлттық құқық жүйесіне ену тәртібін анықтайды, оныңзаңдықшегін де қарастырады.

Осы белгіге сәйкес ғалымдар мемлекеттердің негізгі ішкібасты тобын көрсетеді:

Бірінші топ тахалықаралық шарттар сол мемлекеттің ұлттық құқығымен тең деңгейде қолданылатын мемлекеттер (АҚШ, Франция, Швейцария және т.б.).

Екінші топтағы мемлекеттерде халықаралық және ұлттық аңнама және басты соттық тәжірибе қатаң түрде халықаралық және мемлекетішілік құқықтың ара жігін айырады (Англия, Ұлыбритания басқарып ортырған Достастық қатарындағы мемлекеттер).

Үшінші топта жалпыға танылған халықаралық құқық нормалары мемлекеттік құқықтан жоғары тұрады (ГФР,Италия) [1,156].Мысалы: ГФР Конституциясында мынадай ережелер бар: «Халықаралық құқықтың жалпы нормалары федерация құқығының құрамдық бөлігі болып табылады. Олар заң алдында артықшылыққа ие және федералды аумақтың тұрғындары үшін құқық және міндеттерді тікелей тудырады».

Қазақстан кеңестік дәуірде халықаралық қатынастардың дербес субъектісі болмаған, алайда республикада Сыртқы істер министрлігі болды, ал КСРО-ның 1977 жылғы Конституциясының 80-бабы мен ҚазКСР-дың 1978 жылғы Конституциясының

71-бабы ҚазКСР-ға шетелдік мемлекеттермен қатынастарға түсуге, олармен келісімге отыруға және дипломатиялық және консулдық өкілдермен алмасуға, халықаралық ұйымның қызметіне қатысуға құқық берген болатын. Барлық кеңестік республикалар ішінен БҰҰ-на мүше болу мен халық аралық аренаға дербес шығу құқығы шынмәнінде 1944 жылы 1 ақпаннан тек Беларусь және Украина Кеңес Социалистік Республикасына тиесілі болды. Кеңестік Одақ құрамында Қазақстан объективті түрде ондай халықаралық құқық субъектісі деген мәртебеге ие бола алмады, себебі ол тек федеративтік мемлекет ішінде ғана республика мәртебесін иеленді. Жекелеген халықаралық қызметтің болмауы кеңестік биліктің саяси ықпалымен түсіндірілмейді. Сонымен қатар, кеңесті Одаққа қарсы күштеп тұратын әлемдік қауымдастықтың қарсыласуымен де байланысты. КСРО-ң барлық он бес мүшесінің және осы мемлекеттердің Ұлттар Лигасына немесе басқада халықаралық үкіметаралық ұйымдарға қатысуы социализм күшінің басым жағдай жасауына алып келуі мүмкін еді. Соған орай ҚазКСР және Одақтың басқа да республикалары сыртқы саяси қызметте дербес бола алмады және КСРО Конституциясында айқындалған ішкі мақсаттарды, міндеттерді және қағидаларды басшылық етіп отырды.

Барлық халықаралық міндеттерді мемлекет толықтай өз мойнына алып отырды, бұл жүкті жекелеген республикаларға артпады.

Шетелдерде ешқандай Одақтас республикалардың елшілігі болмайды, сонымен бірге, шетелдердегі КСРО елшілігіндегі ұлттық республиканың ешқандай өкілі болмайды, - деп хабарлады» [2].

Сонда да 1990- жылдары «егемендік шеруі» болды және КСРО-ның бұрынғы республикалары өз тәуелсіздіктерін алды, оған қоса ұлттық заңнаманың әзірлеу қажеттігі, ал оның ішінде халықаралық қатынас шегінде де актілер әзірлеу қажеттілігі туды. Ю.А.Тихомиров былай атап көрсетті: «бұрынғы КСРО-ның құқықтық жүйесінен шығып, оның концепцияларымен және салаларымен, институттарымен және нормаларымен «қоректен келіп», бұрынғы Кеңестік республикалардың, қазіргі егеменді мемлекеттердің заңнамасы өзімен бұрынғының іздерін және келешектік дамуды қатар алып жүруде. Саяси, экономикалық және әлеуметтік жаңартуларды кең ауқымда жүзеге асыра бастаған кезде құқықтық мирасқорлық пен құқықтық жаңалықтарды үйлестіру мәселесі оңай болған жоқ». Қазақстанда бұл оңай емес кезең екі Конституция (1993 жылы және 1995 жылы) қабылдануынан, заңнамалардың толықтай жаңаруынан және кеңеюінен көрініс тапты, мұны ұлттық қазақстандық құқықтық жүйенің қарқынды қалыптасуы дәлелдейді.

Қазақстандық конституционализмнің қалыптасуы әлемдік тәжірибенің негізінде жүріп жатты. Конституцияны дайындағандардың мойындауы бойынша, әлемдік тәжірибенің барлық жақсы жақтары алынды. 1993 жылғы Конституция қабылданды, алайда бұл Конституцияның мазмұны елдегі объективті дамып жатқан экономикалық және саяси-құқықтық жағдайдың үрдісін толықтай көрсете алмады. Сондықтан жасаушылардың пікірінше мемлекеттің нысаны мен тиісті құқықтық жүйеге сай келетін 1995 жылғы екінші Конституция қабылданды [3.88б].

Көлемі үлкен емес Конституциялық Заңның «Қазақстан Республикасының халқы мен азаматы» делінген екінші тарауында 1948 жылғы Адам құқықтары жөніндегі Жалпыға бірдей Декларацияның кейбір ережелері бекітілді. Мысалы, 6-бапта Қазақстан Республикасы егемендіктің бірден бір иесі және мемлекеттік биліктің қайнар көзі ретінде барлық ұлттарының азаматтарына тікелей де, сондай-ақ өзі сайлайтын мемлекеттік органдар арқылы да мемлекеттік өкімет билігін жүзеге асыруға кепілдік береді.

1995 жылғы Конституцияда «Адам және азамат» бөлімі екінші орынға қойылған. 1995 жылғы Конституцияда ратификацияланған халықаралық шарттар басымдығын мойындауы адам құқықтарын қорғау саласында ұлттық құқық жеткен жоғары деңгейдің кейінге шегінгенін көрсетеді.

Қазақстан Республикасының Президентінің «Қазақстан Республикасының халықаралық шарттарын жасау, орындау және денонсациялау тәртібі туралы» заң күшіне ие Жарлығына сәйкес шет мемлекеттермен Қазақстан Республикасының халықаралық шарттарын: 1. Қазақстан Республикасының атынан (мемлекетаралық шарт); 2. Қазақстан Республикасының Үкіметі атынан (үкіметаралық шарт); 3. Министрліктер және мемлекеттік комитеттер, т.б. Қазақстан Республикасының орталық атқарушы органдар атынан және Қазақстан Республикасының Президентіне тікелей есеп беретін және бағынышты мемлекеттік органдар атынан (ведомствоаралық шарт) жасалады. Қазақстан Республикасының халықаралық ұйымдармен халықаралық шарттары Қазақстан Республикасының, Қазақстан Республикасы Үкіметі, министрліктер және мемлекеттік комитеттер, т.б. Қазақстан Республикасының орталық атқарушы органдары, Қазақстан Республикасының Президентіне тікелей есеп беретін және бағынышты мемлекеттік органдары атынан жасалады.

Қазақстан Республикасының мемлекеттік және үкімет делегацияларының шет елдерге сапарлары мен шетелдік делегациялардың Қазақстан Республикасына осы тектес деңгейдегі сапарлары кезінде қабылданған бірлескен мәлімдемелері, декларациялары, коммюникелері мен басқа да құжаттары;

Қазақстан Республикасының Президенті мен Қазақстан Республикасы Үкіметінің тапсыруы бойынша қол қойылған немесе қабылданған ведомствоаралық сипаттағы бірлескен құжаттар;

Қазақстан Республикасы Президентінің, Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің кездесулері мен келіссөздерінің нәтижелері бойынша жасалған хаттамалар, меморандумдар, ноталар, хаттар мен тапсырмалар;

Шарттарда және уағдаластықтарда, сондай-ақ халықаралық ұйымдардың шешімдерінде айқындалған мәселелер өздерінің құзіретіне енетін- органдар олардың орындалуын қамтамасыз етеді. Осы мақсатта Қазақстан Республикасының органдары белгіленген уағдаластықтар, сондай-ақ халықаралық ұйымдардың шешімдері бар шарттың немесе құжаттың мәтінін алғаннан кейін екі апта мерзімде солар бойынша қабылданған міндеттемелерді орындау жөнінде нақты іс-шаралар әзірлейді және оларды іске асыру жөнінде Қазақстан Республикасының Сыртқы істер министрлігіне ұсыныстар енгізеді. Өз кезегінде Қазақстан Республикасының Сыртқы істер министрлігі Қазақстан Республикасының мүдделі органдарының ұсыныстарын қорытындылауды қамтамасыз етеді, екі апта мерзімде нақты мерзімдер мен тікелей орындаушыларды көрсете отырып, жасалған шарттарды, қол жеткізілген уағдаластықтарды, сондай-ақ халықаралық ұйымдардың шешімдерін іске асыру жөніндегі іс шаралар жоспарын бекіту туралы Қазақстан Республикасының Премьер-Министрі өкімінің жобасын әзірлейді және оны белгіленген тәртіппен Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің Кеңесіне енгізеді.

Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің өкімімен бекітілген іс-шаралар жоспарына сәйкес, Қазақстан Республикасының органдары оны белгіленген мерзімде орындау жөнінде тиісті шаралар қолданады және Қазақстан Республикасының Сыртқы істер министрлігіне кемінде тоқсанына бір рет ақпарат табыс етіп отырады. Қазақстан Республикасының Сыртқы істер министрлігі тапсырмаларды жоспарда көрсетілген мерзімде орындауға ағымдағы бақылау жасау жөніндегі жұмыстарды жалпы

үйлестіруді жүзеге асырады, халықаралық шарттар мен қол жеткен уағдаластықтарды, сондай-ақ халықаралық ұйымдардың шешімдерінің орындау жөніндегі іс-шаралар жоспарын іске асырудың барысы туралы қорытылған ақпаратты кемінде тоқсанына бір рет даярлайды және оны әрі қарай орындау жөніндегі ұсыныстармен бірге Қазақстан Республикасының Үкіметіне табыс етеді.

Кей елдерде ратификация өзінен өзі ұлттық құқыққа белгілі бір өзгерістер енгізбейді, себебі ратификациялау актілері мен оған заң күшін беру бір бірінен ажыратылған (Франция, Италия, Бельгия және т.б.). Басқа елдерде конвенцияны ратификациялау фактісі конвенцияны автоматты түрде ішкі құқықтың бір бөлігі етеді (Аргентина, Мексика және т.б.). Алайда екі жағдайда да арнайы заңдық актінің қабылдануын қажет етуі мүмкін. Бұл ішкі құқыққа өздері орындалмайтын, яғни ұлттық заңнамаға енгеннен кейін тиімді әрекет ету үшін оларды жүзеге асыратын арнайы шараларды қабылдауды талап ететін халықаралық нормалар енгенде ғана жүргізіледі.

Жалпысаяси сипаттағы нысандағы ұйымдасқан құқықтық шаралар жүргізумен (жана органдардың құрылуы, заңдық актілердің және т.б. қабылдануы) байланысты емес шарттар туралы сөз қозғалғанда шарттың орындалуы жөніндегі арнайы мемлекетішілік актінің қабылдануы қажет етілмейді.

Ратификациялау фактісіне нұсқау үкіметаралық және мекемеаралық шарттардың тұрақты өсіп жатқан жағдайында қажет. Бұл кезде егер шарт ратификацияланбаған болса, онда оны бекіткен органның заңды күшіне ие болуы керек, оның заң алдында басымдығы болмауы тиіс деген ереже жүреді.

Қазақстан Республикасының Президентінің «Қазақстан Республикасының халықаралық шарттарын жасау, орындау және денонсациялау тәртібі туралы» Жарлығы Конституцияның халықаралық шарттарды ратификациялау туралы ережелерін одан әрі дамыта отырып, 10-баптың 1-тармағында: «Қазақстан Республикасының халықаралық шарттарын ратификациялауды Қазақстан Республикасының Парламенті іске асырады» деп көрсетті. 14-бап ратификацияның екі сатысын көрсетеді: 14-баптың 1-тармағы Парламентке палаталардың бөлек отырысында мәселелерді әуелі - Мәжілісте, ал содан кейін Сенатта өз кезегімен қарау арқылы халықаралық шарттарын ратификациялау мен денонсациялау, Қазақстан Республикасының Президентімен немесе Қазақстан Республикасының Үкіметімен ұсынылған халықаралық шарттарды қарастыру және соған сәйкесінше заң қабылдау құқығын береді. 2-тармағы ратификацияланған грамотаға Қазақстан Республикасының Президентінің қол қоюын қарастырады.

Ратификациялау және санкциялаудың басқа да түрлері – егеменді құқықтық жүйені басқа жат нормалардың тікелей енуінен қорғаушы механизм.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Амаду К.Ш. Конституционное обеспечение исполнения международных договоров: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Киев, 1991. – 19 с.
- 2 Шимырбаева Г. Один из тех, кто развалил Союз//Казахстанская правда. – 2002, 12 апреля.
- 3 Сапарғалиев Г.С. Конституционное право Республики Казахстан. – Алматы: ЖетіЖарғы, 1998. – 334 с.

Резюме

В данной статье автор рассматривает вопросы конституционного обеспечения международных договоров в Республике Казахстан.

Summary

In this article the author considers issues of constitutional provision of international treaties in the Republic of Kazakhstan.

ОӘЖ: 342.4

Дарибаева С.
Д.А. Қонаев атындағы
Еуразиялық заң академиясының
магистранты
Ғылыми жетекші:
з.ғ.к., доцент Ильясова Б.К

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ КОНСТИТУЦИЯСЫ НЕГІЗГІ ҚАҒИДАЛАРЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ ЖӘНЕ ДАМУЫ

Бұл мақала ҚР Конституциясының негізгі қағидаттарын қалыптастыруға және дамытуға арналған. ҚР Конституциясының негізгі қағидаттарын қалыптастыру және дамыту ұзақ уақыт бойы саяси және экономикалық өзгерістерге толы болды. Бұл кезеңде конституциялық заңдар мен қолданыстағы заңнамалардағы конституциялық қағидаттарды одан әрі дамыту, сондай-ақ оларды пайдаланудың нақты механизмдері мен түрлерін белгілеу қажет.

Кілт сөздер: Қазақстан Республикасы, Конституция, мемлекет, билік, заң.

Қазақстан Республикасы Конституциясының негізгі қағидаларының қалыптасуы мен дамуы ұзақ уақыт аралығын қамтитын саяси-экономикалық өзгерістерге толы кезеңдерді бастан кешірген болатын. Сондықтан да, еліміздің Конституциясының негізгі қағидаларының қалыптасуы мен дамуы жолында, тарихи дамудың алға тартқан саяси-экономикалық үрдістері басты негіз қалап отырды. Қазақстанда конституционализмнің дамуы да елімізде қабылданған конституциялармен тікелей байланысты өрбіп отырды. Сондықтан да, біз Қазақстан Республикасының Конституциясының негізгі қағидаларының қалыптасуы мен даму жолын осы кезеңдерден өрбітеміз. Бұл тарихи сабақтастықтың сақталуын қамтамасыз етіп қана қоймай, сонымен бірге конституция қағидаларының өткен жолының ішкі заңдылықтарын ашуға мүмкіндік береді.

Қазақстан Республикасының конституциялық даму тарихы осы уақытқа дейін бірнеше кезеңді қамтыған болатын. Еліміздің конституциялық тұрғыда дамуын отандық белгілі ғалым С.А. Табанов мынандай кезеңдерге бөле отыра, былай сипаттап көрсетеді: “Шындығына келетін болсақ, Қазақстан өмірінде еліміздің Ата заңы бес рет қабылданған болатын. Ең біріншісі – Қырғыз Кеңестік Социалистік Республикасының 1926 жылғы 18 ақпанындағы Конституциясы. Бірақ та, Қазақстан заңгер ғалымдар қауымы оны осы күнге дейін елемей келеді. Оның да өзіндік сыры бар. Өйткені, сол кезде біздің еліміз РКФСР-дің қарамағында болатын. Жоғарыда сөз етілгендей 1926 жылғы Конституция ҚАКСР Орталық атқару Комитетінің қаулысымен бекітіліп, РКФСР Бүкілроссиялық Орталық Атқару Комитетіне бекітуге жіберілген болатын. Бірақ бұл Конституцияның соңғы жобасы онда қаралмады. Сондықтан ол республика

аймағында іс жүзінде қолданылмапты. Сөйтіп, ол жоба түрінде жабулы қалды. Соған қарамастан біз бұл туралы мәліметті естен шығармауымыз қажет, өйткені, оның бөлімдері мен тарауларындағы тұжырымдар біздің тарихымыз, ғылымымыз үшін өте орасан зор мәні бар екендігін кең сарайымызбен сезінуіміз қажет.

Екінші конституционализм кезеңі-бұл 1937 жылғы 26 наурыздағы ҚКС Республикасының Конституциясы. Ол төтенше Бүкілқазақ съезінің қаулысымен алғысөзсіз, бөлімдерсіз бекітілген. Тек 11-тараудан (қоғамдық құрылысы, мемлекеттік құрылыс, мемлекеттік өкіметтің жоғары органдары, мемлекеттік басқару органдары; мемлекеттік өкіметтің жергілікті органдары; бюджет; сот және прокуратура; азаматтардың негізгі құқытары мен міндеттері; сайлау жүйелері; елтаңба, ту, астана; конституцияны өзгерту тәртібі) және 124 баптан тұрады. Осы мәліметтерге көңіл аударып қарасақ, азаматтардың негізгі құқықтары мен міндеттері тек 9-тарауда ғана берілген. Оның 108-бабының 2-бөлігіндегі “Қоғамдық социалистік меншікке қол сұғушы адамдар халық жауы болып табылады” деген сөздер жаныңды түршіктіреді. Қанша адам тек қоғамдық меншікке қол сұққаны үшін, оның көлемі мен мөлшеріне, сапасы мен құнына қарамастан атылды десеңші.

Үшінші-1978 жылғы 20 сәуірдегі қазақ КСР Конституциясының қабылданып, бекітілуі. Ол 10 бөлімнен, 19 тараудан, 173 баптан тұрады. Бұл Негізгі заңның өзекті мәселелері – жалпыхалықтық мемлекетті, мемлекет құрылысының принциптерін, қоғамның саяси жүйелерінің бөліктерін немесе буындарының мызғымастығын уағыздау, ең бастысы-қоғамдық саяси ұйым ретінде Комунистік партияның үстемдігін заңдандыру. Барлық Қазақстан Конституцияларында, социалистік типтік ретінде, тән ерекшелік қасиеттерінің болуы. Ең алдымен олардың таптық мәндігі оқшауланып тұрады”. Әрмен қарай өзінің ойын, тәуелсіз еліміздің алғашқы конституциясының қабылдану ерекшеліктерін мынандай оймен жалғастырады: “1993 жылғы 28 қаңтарда Қазақстан Республикасының Жоғарғы Кеңесінің тоғызыншы сессиясының 12 отырысында дүниеге жаңа конституция келді. Оның басты желісі-дүниежүзілік қоғамдастықта жалпы адамгершілік принциптерді дамыту негізінде Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық, әлеуметтік және біртұтас мемлекет ретінде дүние жүзіне хабарлау. Алғашқы рет жаңа Ата заңның ең жоғары заңдық күші бар және оның нормалары тікелей қолданылады, - делінген. Сонымен қатар, жаңа Ата заңда мемлекеттік тіл-қазақ тілі, орыс тілі-ұлттаралық қатынас тілі, - деп бекітілген”. “Сөйтіп, Қазақстан Республикасының қазіргі Ата заңы 1995 жылғы 3 тамызда республикалық бүкілхалықтық дауыс беру (референдум) арқылы қабылданды. Ата заң қабылданған күн демалыс-мемлекеттік мереке Қазақстан Республикасының Конституциясы күні деп жарияланды. Ата заңды қабылдау әдісінің орасан зор маңызы бар, өйткені оның мазмұнын сайлаушылар көпшіліктің қатысуымен мақұлдады” [1, 238 б]. Бұл жоғарыдағы автордың ойы бойынша, еліміздегі конституционализмнің дамуының соңғы кезеңін қамтиды. Көріп отырғанымыздай, Қазақстандағы конституционализмнің қалыптасуы мен дамуы бірнеше тарихи даму үрдісінен өткен екен. Бұл автордың еліміздің конституциясының жүріп өткен кезеңдерімен бізде келісе отыра, алғашқы еліміздің тұңғыш конституционализмнің бастауы болып табылатын 18 ақпан 1926 жылғы Қырғыз Социалистік Кеңестік Республикасы Конституциясының жобасынан конституция қағидаларының қалыптасуы жолын өрбітеміз.

Қазақстан Республикасы Конституциясының қағидаларының қалыптасуы мен дамуын еліміздің конституциялық дамуын ескере отыра, бізде жалпы үлкен екі кезеңге бөліп көрсетеміз:

Қазақстанда конституцияның қағидаларының дамуының алғашқы кезеңі, Кеңестік дәуірмен тікелей байланысты. Бұл кезең 1917 жылдан 1990 жылдарға дейінгі аралықты қамтиды. Осы уақыт аралығында еліміздің конституциясының қағидалары социализм идеясының негізінде орнығып, дамыған болатын. Аталған уақыт аралығында конституция қағидалары 1926 жылғы, 1937 жылғы, 1978 жылғы негізгі заңдары қабылданып, жұмыс істеумен айшықталады;

Қазақстандағы конституция қағидаларының дамуының екінші кезеңі еліміздің егемендік алып, өзінің тәуелсіздігін жариялаумен осының негізінде жаңа конституцияларды өмірге әкелумен байланысты. Бұл кезеңдегі Қазақстан Республикасы Конституциясының қағидалары демократиялық талаптарды дамытуға бой ұсынды. Сонымен қатар, конституция қағидалары жалпы әлемдік демократиялық үрдістерді басшылыққа алды. Қазақстан Республикасы Конституциясының қағидаларының бұл кезеңде қалыптасуы мен дамуына 25 қазан 1990 жылы қабылданған “Қазақ Советтік Социалистік Республикасының Мемлекеттік егемендігі туралы” Декларациясы, 16 желтоқсан 1991 жылы өмірге келген “Қазақстан Республикасының мемлекеттік тәуелсіздігі туралы” Конституциялық Заңы, Қазақстан Республикасының 1993 жылғы Конституциясы, Қазақстан Республикасының 1995 жылғы Конституциясы негіз қалаған болатын.

Қазақстандағы конституция қағидаларының қалыптасуында 1926 жылғы 18 ақпандағы еліміздің конституциясының жобасының тарихи алатын орны ерекше. 1926 жылғы 18 ақпандағы Конституция жобасының 2 - тарауының 11 - пунктінде былай делінеді: “Основная задача, рассчитанная на настоящий превосходный момент конституции КАССР, заключается в установлении диктатуры городского и сельского пролетариата, беднейших киргиз и крестьянства в силе мощной советской власти - в целях полного подавления буржуазии, байства и кулачества, уничтожения национального гнета, создания условий взаимного доверия и братского сотрудничества народностей, населяющих КАССР и водворения социализма, при котором не будет ни деления на классы, ни Государственной власти” [2, 251с]. Әрине, бұл Конституция жобасы Қазақстанда Кеңестік жүйені қалыптастыруды басшылыққа алғандықтан, жоғарыдағы талаптарды алғашқы орынға қойды. Егер сол кезеңде қалыптасқан қоғамдағы саяси-экономикалық тұрғыдан баға беретін болсақ, онда бұл талап шын мәнінде қажеттілік болып табылады. Пролетариат билігін өңірде енгізу байлар мен кулактармен күресу, сол кезеңдегі социализм идеясының негізгі өзегін құрады. Бұл сол кезеңдегі конституцияның негізгі қағидасы болып табылған. Еліміздің тарихындағы 26 наурызда 1937 жылы қабылданған Қазақ Советтік Социалистік Республикасының Конституциясы да ерекше роль атқарады. Бұл конституция елімізді одақтың құрамына енгізген негізгі конституция болып табылады. Сондықтан да, оның негізгі тарихи маңызы осында. Бұл конституцияның 1, 2, 3, 4, 5 – баптарында қағидалық идеялар орын алған. Конституциялық қағидалардың сипаты мемлекеттік құрылыс пен мемлекеттік билікті ұйымдастырумен, меншіктің түрімен шаруашылық жүргізу нысандарымен тікелей байланысты болып келеді. Нақты тоқталатын болсақ, мұнда былай делінген:

“1-статья. Қазақтың Советтік Социалистік Республикасы-жұмысшылар мен шаруалардың социалистік мемлекеті.

2-статья. Қазақ ССР-ының саяси негізі-помещиктердің, капиталистер мен байлардың үкімет билігін құлатып, пролетариат диктатурасын орнатып, қазақ халқы патша үкіметінің, орыс империалист буржуазиясының ұлт қысымшыл азамт етіп, ұлтшыл контрреволюцияны қиратып жеңгендіктің нәтижесінде өсіп, нығайған еңбекшілер депутаттарының Советтері.

3-статья. Қазақ ССР-ында барлық өкімет билігі қаладағы, ауыл мен деревнядағы еңбекшілердікі-бұлардың атынан билік жүргізетін еңбекшілер депутаттарының Советтерінікі.

4-статья. Қазақ ССР-ының экономикалық негізі-шаруашылықтың феодалдық және капиталистік системаларын, өндіріс құралдары мен саймандарының жеке меншігін жойып, адамды адам эксплуатациялауын құртқандықтың нәтижесінде нығайған социалистік шаруашылық системасы және социалистік меншіктегі өндіріс құралдары мен саймандары.

5 статья. Қазақ ССР-ындағы социалистік меншік не мемлекет меншігі (бүкіл халық дәулеті) түрінде, не кооператив – колхоз меншігі (жеке колхоздардың меншігі кооператив бірлестіктерінің меншігі) түрінде болады”. 1937 жылғы Конституцияның 12-бабында социалистік қоғамның басты талабы болып табылатын мынандай қағида да орын алған: “12-статья. Қазақ ССР-ында еңбек ету-жұмысқа жарайтын әрбір азаматтың міндеті және абырой алатын ісі, мұндағы принцип “еңбек етпеген-ішіп-жемейді”.

Қазақ ССР-ында социализмнің “Әр кімнен қолынан келгеніне қарай, әр кімге еңбегіне қарай” деген принципі іске асырыла береді” [3, 11-32 б]. Бұл конституцияда негізінен қарап отыратын болсақ, социализмнің негізгі ұстанымдары көрініс тауып, солар нормативтік сипатқа ие болды.

Еліміздегі 20 сәуір 1978 жылғы Конституциясы жоғарыдағы кеңестік конституцияның, былайша айтқанда көшірмесі болып табылды. 20 сәуір 1978 жылғы конституция елімізде кемелденген социализмді қалыптастырудың негізгі заңы ретінде бағаланды.

Қазақ Советтік Социалистік Республикасының 1978 жылғы Конституциясының негізгі идеясы социалистік тұғырдан айни қоймағанмен, мұнда мемлекеттік билікті жүзеге асырудың өзіндік ерекшеліктері орын алған болатын. Конституцияның жүзеге асуының ерекшеліктерін осы мәселені зерттеп жүрген Д.С. Азбергенов былай топтастырып көрсетеді: “Особенностями действия Конституции Казахской ССР 1978 года в условиях Советского Казахстана (1978-1990 годы) были:

а) она действовала в атмосфере и условиях всеобъемного превосходства коммунистической идеологии над идеями права, закона и законности (в том числе конституционной законности) и тотального контроля коммунистической партии над всеми органами государственной власти в стране, в том числе над органами конституционного надзора и контроля.

б) многие нормы и положения конституции носили декларативный и формальный характер. Таковыми, в частности, являлись нормы о суверенитете Казахской Республики, о правах и свободах, советского человека и гражданина, об экономических и политических гарантиях прав и свобод и т.д.

в) Конституция Казахской ССР полностью совпало с основными положениями Конституции ССР и была как бы ее “продолжением” приспособленным к условиям Казахстана и особо не отличалась от основных законов других союзных республик”. Бұл тұрғыдан біз аталған автордың ойымен де келісеміз. Себебі, аталған автор 1978 жылғы Конституцияны арнайы зерттеген ғалымдардың бірі болып табылады. Қазақ Советтік Социалистік Республикасының 1978 жылғы Конституциясында Социалистік қоғамның негізгі бағытын көрсететін конституциялық қағидалармен қатар, демократиялық негізгі қағидаларда орныққан болатын. Конституцияның 3-бабында мемлекеттік билік жүйесін ұйымдастыру туралы былай делінеді: “Совет мемлекетінің ұйымдастырылуы мен қызметі демократиялық централизм принципіне сәйкес құрылады, бұл барлық мемлекеттік өкімет органдарының төменнен жоғарыға дейін

сайланып қойылатындығы, олардың халыққа есеп беріп тұратындығы, жоғарғы органдар шешімдерінің төменгі органдар үшін міндеттілігі. Демократиялық централизм бірыңғай басшылықты жергілікті жерлердегі инициативамен және творчестволық белсенділікпен әрбір мемлекеттік органның және лауазымды адамның тапсырылған іске жауапкершілігімен ұштастырады”. Демократиялық орталықтандыру қағидасы алғаш рет осы бапта көрініс тапты. Сонымен қатар, адам құқықтары мен бостандықтары орнықтыру мәселесі де бұл конституцияда белгілі дәрежеде орын алды. Кеңестік заңдылық мәселесіне арнайы бапта арналды. Конституцияның 4-бабында кеңестік заңдылықтың мәні былай белгіленді: “Совет мемлекеті, оның барлық органдары социалистік заңдылық негізінде жұмыс істейді, право тәртібін, қоғамның мүдделерін, азаматтардың праволары мен бостандықтарын қорғауды қатмасыз етеді.

Мемлекеттік және қоғамдық ұйымдар, лауазымды адамдар СССР Конституциясын, Қазақ ССР Конституциясын және совет заңдарын сақтап отыруға міндетті”. “Совет қоғамының басшы және бағыт беруші күші, оның саяси системасының, мемлекеттік және қоғамдық ұйымдарының ұйытқысы-Совет Одағының Коммунистік партиясы. КПСС халық үшін өмір сүреді және халыққа қызмет етеді.

Барлық партия ұйымдары СССР Конституциясы шеңберінде қызмет етеді” [4, 36 б], - деп Конституцияның 6-бабында коммунистік партияның қоғам өміріндегі үстемдік заңдастырылды. 1978 жылғы Конституцияның тағы бір ерекшелігі саяси жүйені дамытудың негізгі қағидаларын арнайы бекітуінде еді. Конституцияның 9-бабында төмендегідей талаптар көрсетілді:

- социалистік демократияны одан әрі өрістетуге;
- мемлекет пен қоғам істерін басқаруға азаматтарды барған сайын кеңінен қатыстыру;
- мемлекеттік аппаратты жетілдіру;
- қоғамдық ұйымдардың белсенділігін арттыру;
- халықтық бақылауды күшейту,
- мемлекет және қоғам өмірінің праволық негізін нығайту;

жариялылықты кеңейту, қоғамдық пікірді ұдайы есепке алып отыру. Міне, бұл конституцияның негізгі қағидалары екендігін сипаттап көрсетеді. Сонымен қатар, жоғарыдағы конституцияларда орын алған тек қана кеңестік жүйені дамытуға байланысты болып табылатын конституциялық қағида да түрленіп, дамытылған болатын. Конституцияның 16-бабында бұл мынандай негізде берілді: “Әркімнен – қабілетіне қарай, әркімге - еңбегіне қарай” деген социализм принципіне сәйкес мемлекет еңбек пен тұтыну өлшеміне бақылау жасайды. Ол салық салынуға тиісті табыстың салық мөлшерін белгілейді.

Қазақстан Республикасы Конституциясының қағидаларының қалыптасуының екінші кезеңі біз жоғарыда айтып өткеніміздей 1990 жылдан бүгінгі күнге дейінгі аралықты қамтиды. Бұл кезеңдегі конституциямыздың қағидалары әлемдік дамыған мемлекеттер мойындаған конституциялық идеяларды негізгі алып, соны дамытуға ұмтылды. Бұл кезеңде конституция қағидаларын қалыптастыруда Қазақ Советтік Социалистік Республикасының 25 қазан 1990 жылғы Мемлекет егемендігі туралы Декларациясының орны ерекше болып табылады. Декларация еліміздің егемендігін жариялаумен қатар, белгілі бір конституциялық қағидаларды да қалыптастырған болатын. Декларацияда оны қабылдаудың негіздері туралы былай делінді: “Қазақ Советтік Социалистік Республикасының Жоғарғы советі Қазақстан халқының еркін білдіре отырып, республиканың барлық азаматтары үшін лайықты және тең тұрмыс жағдайын жасауға ұмытыла отырып, Республикада тұратын халықтарды топтастыру

мен олардың достығын нығайтуді бірінші дәрежелі міндет деп санай отырып, жалпыға бірлей адам праволары декларациясын және ұлттардың өзін-өзі еркін билеу правосын тани отырып, қазақ ұлтының тағдыры үшін жауапкершілікті ұғына отырып, ізгілікті демократиялық праволық мемлекетті құруға бел байлауды негізге ала отырып, Қазақ Советтік Социалистік Республикасының мемлекеттік егемендігін жариялайды және осы Декларацияны қабылдайды” . Осы кезеңде еліміз үшін маңызды мәселе басқа одақтас республикалармен тең дәрежеде қатынас жасау еді. Сондықтан, бұл талапта декларацияда мынандай негізде көрініс тапты: “Қазақ Советтік Социалистік Республикасы - егеменді мемлекет, ол басқа республикалармен Егеменді Республикалар Одағына ерікті түрде бірігеді және олармен өзара қатынастарын шарттық негізде құрады”. Шарттық сипатта қатынас жасау және одақтан шығу еліміз үшін өте маңызды жағдай болғандықтан, осындай мемлекеттік деңгейде белгіленді. Декларацияда алғаш рет билік бөлу қағидасы орын алған болатын. Аталған құжаттың 7-пунктінде ол туралы былай делінді: “Республикада мемлекеттік өкімет билігі оны заң шығару, атқару және сот билігіне бөлу принципі бойынша жүзеге асырылады” [5, 109 б]. Қазақстан Республикасы Конституциясының қағидаларын одан әрі дамытуды 16 желтоқсан 1991 жылғы Қазақстан Республикасының Мемлекеттік тәуелсіздігі туралы Конституциялық заңын қабылдаумен ұштастырды. Бұл заңда негізінен жоғарыдағы декларациямен әуендес сипатта қабылданды. Онда тәуелсіздікті жариялауды мынандай жағдайлармен үндестірді: “Қазақстан Республикасының Жоғарғы Кеңесі, қазақстан халқының еркін білдіре отырып, адам хұқыларының жалпыға бірлей Декларациясында, халықаралық хұқықтың жалпы жұрт таныған өзге де нормаларында баянды етілген жеке адамның хұқылары мен бостандықтарының үстемдігін мойындай отырып, қазақ ұлтының өзін-өзі билеу хұқын растай отырып, азаматтық қоғам және хұқылық мемлекет құруға бел байлағандығын басшылыққа ала отырып, бейбітшілік сүйгіш сыртқы саясат жүргізе отырып, ядролық қаруды таратпау принципі мен қарусыздандыру адалдығын мәлімдей отырып, Қазақстан Республикасының мемлекеттік тәуелсіздігін салтанатты түрде жариялайды”. Қазір біз мойындап жүрген конституциялық қағидалар аталған заңның 1-тарауында төмендегі баптарда орнықты:

“1-бап. Қазақстан Республикасы-тәуелсіз, демократиялық және хұқылық мемлекет. Ол өз территориясында өкімет билігін толық иеленеді, өзінің ішкі және сыртқы саясатын дербес белгілеп, жүргізеді.

2-бап. Қазақстан Республикасы барлық мемлекеттермен өзара қатынасын халықаралық хұқ принциптері бойынша құрады.

3-бап. Өзінің мемлекеттік тәуелсіздігін басқа мемлекеттер тануы үшін Қазақстан Республикасы ашық.

4-бап. Қазақстан Республикасының бүкіл территориясында Қазақстан Республикасының Конституциясы мен заңдары, сондай-ақ ол таныған халықаралық хұқ нормалары қолданылады.

5-бап. Қазақстан Республикасының территориясы қазіргі шекераларында біртұтас, бөлінбейтін және қол сұғуға болмайтын территория болып табылады”. Сонымен қатар, бұл заңда мемлекеттік биліктің қайнар көзі халық екендігі, халықтың билікті жүзеге асыру нысандары да былай: “Тарихи тағдыр ортақтастығы қазақ ұлтымен біріктірген Республиканың барлық ұлттарының азаматтары Қазақстанның біртұтас халқын құрайды, бұл халық Қазақстан Республикасындағы егемендіктің бірден-бір иесі және мемлекеттік биліктің қайнар көзі болып табылады, Қазақстан Республикасының Конституциясы мен заңдары негізінде тікелей де, сондай-ақ өзі сайлайтын мемлекеттік органдар арқылы да мемлекеттік өкімет билігін жүзеге асырады”, - тәртіптелген

болатын. Жеке меншіктің мойындалуы да, оның үстемдік құруы да, қазіргі кезеңдегі әлемдік тәжірибе мойындаған конституциялық қағида екендігі бізге белгілі. Аталған заңның 11-бабында былай деп көрсетілді: “Қазақстан Республикасының тәуелсіз мемлекет мәртебесіне сай келетін және меншіктің алуан түрлілігіне, барлық формаларының теңдігіне негізделетін дербес экономикалық жүйесі ібар.

Қазақстан Республикасы басқа мемлекеттердің, олардың Республика заңдарына сәйкес Республика территориясында шаруашылық және өзге де қызметті жүзеге асыратын азаматтары мен ұйымдарының мүліктік хұқыларын қорғауды қамтамасыз етеді”. Елімізді демократиялық жолға бастауда 1990 жылғы егемендік туралы Декларация мен 1991 жылғы тәуелсіздік туралы Конституциялық заңның маңызы өте ұшан-теңіз. Аталған құжаттардың өзінде белгілі бір ортақтық байқалады, ол заңды да болып табылады. Өйткені, бұл құжаттар еліміздің дербес мемлекет ретінде дамуын алғаш рет белгілеудің бастауы еді. Біз аталған құжаттарды салыстыра отыра, олардың ортақтығын және маңызын былай топтастыратын едік: “Бірінші - олардың арасындағы тығыз байланыс, олардың ұштасуы, бір-бірін жалғастыруы. Оның дәлелі ретінде жоғарыда салыстырылған принциптердің, бағыттарының ортақтығын айта аламыз. Тіпті Декларация мен Конституциялық заңның мәтіндерінде олардың жаңа конституцияны қабылдауда негізге алыну шарты тікелей көрсетілген.

Екіншіден – осы құжаттардың мемлекет пен қоғамдағы саяси, экономикалық, әлеуметтік қатынастарды жаңа тұрғыдан, дәстүрлі халықаралық-құқықтық тәжірибеде қалыптасқан принциптерге сай реттеуі. Айтылған ойдың өз ерекшеліктері бар, біржағынан, қалыптасқан кеңестік саяси, әлеуметтік-экономикалық қатынастарды түбегейлі өзгертудің, жаңа тұрғыдан реттеу қажеттілігі болса, екінші жағынан қоғамның соған дайындығы, сол өзгерістерді тосуды. Өйткені, Қазақстан тарихында еліміз үшін сындарлы оқиғалар көп болды және хылқымыз әрқашан тәуелсіздік алуға, еркіндік алуға ұмтылды;

Үшіншіден, бұл заңдар қоғамның неғұрлым маңызды конституциялық кезеңдерін ескере отырып, ұлттық заңнама жүйесінің қалыптасуына үлкен ықпал жасады, құқықтық жүйенің іргетасын қалады, бұлжымас қағидаларын анықтады” [6, 154-155 бб].

Көрсетілген конституциялық қағидалар Қазақстан Республикасының тәуелсіз мемлекет ретіндегі тұңғыш конституциясы 28 қаңтар 1993 жылы қабылданған негізгі заңымызда заңдастырылып, бекітілді. Бұл біздің ойымызша, аталған конституциялық қағидалардың шынайы конституцияда орын алып, конституциялық қағида деңгейінде көтерілуін көрсетеді. 1993 жылғы конституция өзінің тарихи ролін атқарғанмен оны кезінде ғалымдардың көбісі өтпелі конституция ретінде таныған болатын. Мәселен, еліміздің белгілі ғалымы С.З. Зиманов былай дейді: “Конституция разрабатывалась и принималась в противоречивых условиях. В ней, как в зеркале, отразилась расстановка социальных сил и групп с разными политико - идеологическими ориентациями, а также неопределенность и выжидательный характер позиции ряда руководящих органов и влиятельных политиков, причастных к ее подготовке и принятию. Конституция, несмотря на свой “переходный” характер и нереализованные возможности, имеет несомненное позитивное значение в качестве Основного закона РК”. 1993 жылғы Конституцияның өтпелі сипатына қарамастан, елімізде демократиялық талаптарды негізгі заң деңгейінде бекітумен құнды болып табылады. Аталған конституцияның преамбуласында, яғни конституциялық құрылыс негіздерінде мынандай бірнеше конституциялық қағидалар орын алды:

“Бірінші. Қазақстан Республикасы (Қазақстан) - демократиялық, зиялы және біртұтас мемлекет.

Өзін-өзі билейтін қазақ ұлты мемлекеттілігінің түрі ретінде Қазақстан Республикасы өзінің барлық азаматтарының құқық теңдігін қамтамасыз етеді.

Екінші. Қазақстан Республикасының жері тұтас, ол бөлінбейді және оған қол сұғуға болмайды.

Үшінші. Қазақстан Республикасы адамды, оның өмірін, бостандығы мен ажырамас құқығын ең қымбат қазына деп таниды және өз қызметін азамат пен қоғам мүдделері үшін жүзеге асырады.

Төртінші. Қазақстан халқы республика мемлекеттік өкімет билігінің бірден-бір қайнар көзі болып табылады.

Халық мемлекеттік өкімет билігін тікелей және өз өкілдері арқылы жүзеге асырады. Мемлекеттік өкімет билігін жүзеге асыру құқығын халықтың қандай да бір бөлігі не ұйым немесе жекелеген адам иемдене алмайды.

Қазақстанның бүкіл халқы атынан билік жүргізуге өкілдерінің конституциялық өкілеттігі шегінде Республика Жоғарғы Кеңесі мен Президентінің ғана құқы бар”.

“Алтыншы. Қазақстан Республикасында мемлекеттік өкімет билігі оны заң шығару, атқару және сот билігіне бөлу принципіне негізделеді. Соған сәйкес мемлекеттік органдар өз өкілеттігі ауқымына дербес болады, тежемелік және тепе-теңдік жүйесін пайдалан отырып, өзара ықпалдасып іс-әрекет жасайды.

Заң шығарушы конституциялық құрылыс негіздерінің бұлжымастығына сүйенеді. Мемлекеттік өкімет билігі Республика Конституциясы мен заңдары негізінде жүзеге асырылады.

Жетінші. Қазақстан Республикасы Конституциясының ең жоғары заңдық күші бар, оның тұжырымдары тікелей қолданылады. Конституция ережелеріне қайшы келетін заңдар мен өзге де құжаттардың заңдық күші болмайды”. Конституциялық қағидалардың ішінде адам құқықтары мен бостандықтарының үстемдігі егемендік, биліктің көзіне байланысты, мемлекеттік сипатына байланысты қағидалардың барлығы топтастырылып берілді.

Республика қызметінің түбегейлі принциптері: қоғамдық татулық пен саяси тұрақтылық; бүкіл халықтың игілігін көздейтін экономикалық даму; қазақстандық патриотизм; мемлекет өмірінің аса маңызды мәселелерін демократиялық әдістермен, оның ішінде республикалық референдумда немесе Парламентте дауыс беру арқылы шешу”.

Конституцияның 2-бабында мемлекеттің басқару нысанына қатысты оның тұтастығына байланысты да мынандай негізде берілген қағида орнатылды: “Қазақстан Республикасы - президенттік басқару нысанындағы біртұтас мемлекет.

Халық билікті тікелей республикалық референдум және еркін сайлау арқылы жүзеге асыралы, сондай-ақ өз билігін жүзеге асыруды мемлекеттік органдарға береді.

Қазақстан Республикасында билікті ешкім де иемденіп кете алмайды. билікті иемденіп кетушілік заң бойынша қудаланады.

Халық пен мемлекет атынан билік жүргізуге Республика Президентінің, сондай-ақ өзінің конституциялық өкілеттігі шегінде Парламенттің құқығы бар. Республика Үкіметі мен өзге де мемлекеттік органдар мемлекет атынан оларға берілген өкілеттіктері шегінде ғана билік жүргізеді.

Республика мемлекеттік билік біртұтас, ол Конституция мен заңдар негізінде заң шығарушы, атқарушы және сот тармақтарына бөліну, олардың тежемелік, әрі тепе-теңдік жүйесін пайдалану арқылы, өзара іс-қимыл жасау принципіне сәйкес жүзеге

асырылады” [7, 7 бб]. Шын мәнінде, қарап отыратын болсақ, еліміздегі қолданылып жүрген конституцияда қазіргі дамыған елдердегі қолданылатын барлық конституция қағидалары көрініс тапты деп санаймыз.

Бірінші кезең, XX ғасырдың 17-ші жылдарынан бастап, 90-шы жылдарына дейінгі аралықты қамтиды. Бұл кезеңде конституциялық қағидалар кеңестік идеологияның негізінде қалыптасып, дамыды. Соған қарамастан, адам құқықтары мен бостандықтары және демократиялық дамуды негізге алатын қағидаларға да орын берілді. Конституция қағидаларының аталған кезең аралығында орнығуында және дамуында, 1926 жылғы Конституция жобасының, 1937 жылғы, 1978 жылғы Конституциялардың атқарған ролі өте ерекше;

Екінші кезең, бұл кезең XX ғасырдың 90-шы жылдарынан бастап, бүгінгі уақытқа дейінгі аралықта өрбіп, дамуда. Бұл кезеңдегі еліміздің конституциясының қағидаларының дамуының ерекшелігі әлемдік қауымдастық мойындаған, демократиялық қағидаларды мемлекеттік құрылысымызға сіңіріп, тұрақтандыру еді. Бұл мақсат негізінен 1990 жылғы Егемендік туралы Декларацияда, 1991 жылғы мемлекеттік тәуелсіздік туралы Конституциялық заңда, 1993 жылғы және 1995 жылғы соңғы қолданыстағы Конституцияларда ширатыла таратылып, қағидалық сипатта мойындалды.

Қазіргі кезеңде конституция қағидаларын конституциялық заңдарда және ағымдағы заңдарда одан әрі дамытып, нақты механизмдерін және қолдану негіздерін бекіте түсуіміз қажет. Бұл конституция қағидаларының декларативтік сипатта көрініс тауып қана қоймай, нақты өмірде шынайы жұмыс істеп, әрбір қоғам мүшесінің өмірінде сезінуіне жол ашады.

Әдебиеттер тізімі:

1 Табанов С.А. Салыстырмалы құқықтану негіздері. Оқулық. – Алматы: Жеті жарғы, 2003. – 464б.

2 Конституция (Основной Закон) Киргизской Социалистической Советской Республики (проект), 18 февраля 1926 года // Казахстан: этапы государственности. Конституционные акты / Сост. Ж. Байшев. – Алматы: Жеті жарғы, 1997. - 248-269 с.

3 Қазақтың Советтік Социалистік Республикасының Конституциясы (Негізгі заңы) 26 март 1937 ж. // Қазақстан: мемлекеттілік кезеңдері: конституциялық актілер / Құраст. Ж. Бәйішев. – Алматы: Жеті жарғы, 1997. – 11-32 бб.

4 Қазақ Советтік Социалистік Республикасының Конституциясы (Негізгі заңы). Тоғызыншы сайланған Қазақ ССР Жоғарғы Советінің кезектен тыс жетінші сессиясында 1978 жылғы 20 апрельде қабылданған // Қазақстан: мемлекеттілік кезеңдері: конституциялық актілер / Құраст. Ж. Бәйішев. – Алматы: Жеті жарғы, 1997. – 33-72 бб.

5 Қазақ Советтік Социалистік Республикасының Мемлекеттік егемендігі туралы Декларация, 1990 жылғы 25 қазан // Қазақстан: мемлекеттілік кезеңдері: конституциялық актілер / Құраст. Ж. Бәйішев. – Алматы: Жеті жарғы, 1997. – 107-111 бб.

6 Табанов С.А., Оразова А.Ә. Күрделі заманның өтпелі кезеңдеріндегі қазақ қоғамы Ата заңдарының (конституцияларының) тарихи-құқықтық сабақтастығы. – Алматы: Жеті жарғы, 2005, - 360 б.

7 Қазақстан Республикасының Конституциясы: Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 21 мамырдағы №254-III Заңымен өзгертулер мен толықтырулар енгізілген ресми мәтін. – Алматы: Жеті жарғы, 2007. – 136 б.

Резюме

Данная статья посвящена формированию и развитию основных принципов Конституции РК. Формирование и развитие основных принципов Конституции РК уже давно полны политических и экономических изменений, имеющих длительный промежуток времени. На данном этапе необходимо и дальше развивать конституционные принципы в конституционных законах и действующем законодательстве, а также устанавливать конкретные механизмы и виды их использования.

Summary

This article is devoted to the formation and development of the basic principles of the Constitution of the Republic of Kazakhstan. Formation and development of basic principles The Constitution of the Republic of Kazakhstan has long been full of political and economic changes that have a long period of time. At this stage, it is necessary to further develop constitutional principles in constitutional laws and current legislation, as well as establish specific mechanisms and types of their use.

УДК 341.21

Даулетов Ж.
Магистрант
ЕЮА им.Д.А.Кунаева
Научный руководитель
к.ю.н., профессор
Тагаев А.У.

СУБЪЕКТЫ МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ

Статья посвящена аспекту отрасли международно- правовой ответственности государств – субъектам ответственности. Автор рассматривает виды субъектов международно-правовой ответственности.

Ключевые слова: Субъект, международное право, ответственность, Конвенция, международная претензия.

Субъектами международно-правовой ответственности являются только субъекты международного публичного права. Этими субъектами могут быть и являются государства и другие субъекты международного права. В определенных случаях ими могут стать и физические лица – например, при совершении ими преступлений против человечества. Однако при этом международно-правовая ответственность физических лиц является особого рода уголовной ответственностью и по своей природе отличается от ответственности других субъектов международного права [1, с. 138].

Существует два вида субъектов правоотношений, возникающих в случае международно-правовой ответственности: субъекты международного правонарушения и субъекты международных претензий.

К первым относятся государства-правонарушители, которые непосредственно несут международно-правовую ответственность.

Ко вторым относятся потерпевшие в результате совершения международного правонарушения, в широком смысле это те, кто требуют возмещения причиненного правонарушением ущерба или принимают меры в отношении государства-правонарушителя. Иногда в международном праве государств-правонарушителей называют активными субъектами ответственности, а потерпевших – пассивными.

Рассмотрим круг субъектов международного правонарушения. Прежде всего, субъектами международного правонарушения могут быть государства, являющиеся основными субъектами международного права. В связи с этим возникает вопрос о международно-правовой ответственности членов федеративного государства. Общепринято считать, что за правонарушение, совершенное членом федерации, несет ответственность сама федерация, даже если компетенция федерации не распространяется на вопросы, относящиеся к международному правонарушению.

Однако в некоторых случаях наряду с федеративным государством ответственность несет и сам член федерации. Речь идет о тех случаях, когда он выступает на международной арене в качестве субъекта международного права и является непосредственно международным правонарушителем. В этих случаях, указывает Фердросс, "ответственность государства-члена дополняется еще ответственностью союзного государства за действия этого государства-члена" [2, с. 94].

Субъектами международного правонарушения могут быть и международные организации. В международной практике сложились определенные нормы, связанные с ответственностью международных организаций перед своими должностными лицами и служащими.

Международная организация также может нести ответственность перед государствами, состоящими или не состоящими ее членами, за неправомерное деяние органов этой организации, например за ущерб, нанесенный в результате ее военных или политических действий.

Ответственность международных организаций возникает из нарушения ими международных обязательств, вытекающих из договоров и других источников права. Например, в договорах об исследовании и использовании космического пространства устанавливается ответственность международных организаций, осуществляющих космическую деятельность, за ущерб, причиненный этой деятельностью. (Договор о принципах деятельности государств по исследованию и использованию космического пространства, включая Луну и другие небесные тела. 1967 г.; Конвенция о международной ответственности за ущерб, причиненный космическими объектами, 1972 г.)

Ответственность международных организаций устанавливается также в конвенциях об ответственности за ядерный ущерб тогда, когда международные организации выступают в качестве операторов ядерных установок или ядерных судов.

В случае материальной ответственности международных организаций надо иметь в виду, что их средства складываются из взносов государств-членов. Здесь возможны два варианта сочетания материальной ответственности: 1) установление солидарной ответственности организации и государств-членов; 2) установление ответственности самой организации.

В первом случае все претензии об ответственности предъявляются как организации, так и государствам-членам. Во втором же претензии предъявляются организации непосредственно, а она уже сама решает вопрос о распределении бремени ответственности между своими членами.

В Конвенции о международной ответственности за ущерб, причиненный космическими объектами, была установлена солидарная ответственность, однако при условиях: а) что любая претензия о компенсации за ущерб предъявляется в первую очередь международной организации, осуществляющей запуск объекта; б) если организация в течении шести месяцев не компенсировала суммы причиненного ущерба, то потерпевшее государство вправе поставить вопрос об ответственности государств-членов организации [3, с. 23].

Отдельные лица также могут нести международно-правовую ответственность, в частности международную уголовную ответственность за международные преступления, или преступления против человечества. Такая ответственность была предусмотрена в Уставе Международного военного трибунала для наказания главных военных преступников европейских стран 1945 года и в Уставе Международного военного трибунала для Дальнего Востока 1946 года. Оба устава включали в число преступлений преступления против мира, военные преступления и преступления против человечности (ст. 6 обоих уставов). Международная уголовная ответственность физических лиц предусматривается также в Конвенции о предупреждении преступления геноцида и наказания за него 1948 года и в Женевских конвенциях о защите жертв войны 1949 года.

Указанные акты предусматривают международную уголовную ответственность физических лиц в двух формах: в форме ответственности перед международным уголовным судом, создаваемым *ad hoc*, как это было на Нюрнбергском и Токийском процессах, и в форме ответственности перед национальным судом, устанавливаемой нормами международного права, как это имеет место в связи с Конвенцией о предупреждении преступления геноцида и наказания за него и Женевскими конвенциями о защите жертв войны.

Ответственность физических лиц за международные преступления чаще всего наступает при условии, что их преступные деяния связаны с преступной деятельностью государства. При этом государства, виновные в совершении преступления, несут международную ответственность, а физические лица – международную уголовную ответственность. Совершение лицом преступных деяний во исполнение приказа (правительства или начальника) не освобождает его от уголовной ответственности. Для наказания таких лиц применяется как международная, так и национальная юрисдикция.

Официальный статус лица также не освобождает его от уголовной ответственности.

В международном праве нет срок давности в отношении ответственности за международные преступления. Конвенция о неприменимости срока давности к военным преступлениям и преступлениям против человечества 1968 года указывает, что представители государственных властей и частные лица, виновные в совершении указанных преступлений и соучастии в них, несут ответственность независимо от времени совершения преступления.

Кроме Нюрнбергского и Токийского трибунала решениями Совета Безопасности ООН были созданы еще два Международных трибунала: в 1993 году для судебного преследования лиц, ответственных за серьезные нарушения международного гуманитарного права, совершенные на территории бывшей Югославии с 1991 года, и в 1994 году для судебного преследования лиц, ответственных за геноцид и другие серьезные нарушения международного гуманитарного права, совершенные на территории Руанды, и граждан Руанды, ответственных за геноцид и другие подобные

преступления, совершенные на территории соседних государств в период с 1 января по 31 декабря 1994 года.

31 декабря 2015 года трибунал официально завершил свою работу. Его полномочия были переданы в Международный остаточный механизм для уголовных трибуналов.

Субъектами международных претензий, вытекающих из ответственности государства-правонарушителя, являются субъекты международного права, т. е. прежде всего это государства. При этом круг государств, которые могут быть субъектами претензий по поводу ответственности, не ограничивается только теми государствами, которые пострадали от международного правонарушения[4, с. 121].

В случае обычных международных правонарушений субъектом претензий об ответственности является потерпевшее государство. Совсем другое дело в случаях, когда речь идет о международных преступлениях. Например, в случаях агрессии и других нарушений мира и в случаях других международных преступлений не только непосредственно потерпевшее государство, но и другие государства вправе выступать в качестве субъектов претензий, вытекающих из ответственности, и принимать связанные с ней меры по отношению к государству-правонарушителю.

Таким образом, в результате международного правонарушения субъектами этих правоотношений могут быть не только государство-правонарушитель и пострадавшие государства, но и в ряде случаев также другие государства.

Реальной политической и юридической основой такого положения является заинтересованность всех государств в обеспечении и сохранении мира и безопасности и в соблюдении других основных принципов международного права.

Субъектами международных претензий об ответственности помимо государств могут быть и международные организации, обладающие соответствующей правосубъектностью. В консультативном заключении по вопросу о возмещении ущерба, понесенного на службе ООН, от 11 апреля 1949 года, Международный суд высказался в том смысле, что ООН, будучи субъектом международного права и носителем международных прав и обязанностей, может осуществлять свои права путем предъявления международных претензий.

Наиболее важными случаями, в которых международные организации могут выступать в качестве субъектов претензий об ответственности, являются случаи нарушения государствами международного мира и безопасности или угрозу миру.

В этих случаях международные организации, прежде всего ООН, вправе и обязаны принять эффективные меры для предупреждения и подавления подобных действий государств[5, с. 121].

В отношении претензий физических лиц, в практике международных отношений считается, что если лицу причинен ущерб вследствие действия иностранного государства и государство, гражданином которого он является, выступает к государству-правонарушителю с требованием возместить это ущерб, т. е. осуществляет право на его дипломатическую защиту, то оно защищает собственные международные права, нарушенные в лице его гражданина. Это положение признано в ряде решений международных судов.

По общему правилу физические лица, не будучи субъектами международного права, не могут быть ни субъектами международного правонарушения, ни субъектами претензий об ответственности. В случае причинения лицу ущерба со стороны иностранного государства, лицо может защищать свои права либо пользуясь статусом

иностранца и обращаясь в этом государстве к местным средствам правовой защиты, либо пользуясь статусом гражданина и обращаясь к государству своего гражданства за дипломатической защитой, но не в качестве субъекта международного права и международно-правовых претензий. Выступая в защиту прав лица, государство выступает субъектом не этих индивидуальных прав, а права на защиту своих граждан, которое принадлежит ему в международном плане[6, с. 121].

Список литературы:

- 1Кулжабаева Ж.О. Международное публичное право.- Алматы, 2003. - 384 с.
- 2Фердросс А. Международное право. – М., 1959. - 372 с.
- 3Мазов В.А. Ответственность в международном праве.- М., 1979.- 210 с.
- 4Менжинский В.И. Проблемы международной ответственности. Автореф. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 - Москва, 1951.- 30 с.
- 5Попов В. П. Международное уголовное право. – М., 1997. - 232 с.
- 6Кудайбергенов М.Б. Международная уголовная ответственность физических лиц. - Алматы, 2000. - 196 с.

Түйіндеме

Мақала мемлекеттердің халықаралық құқықтық жауапкершілігі саласының - жауапкершілік субъектілерінің аспектілеріне арналған. Автор халықаралық құқықтық жауапкершілік субъектілерінің түрлерін қарастырады.

Summary

The article is devoted to the aspect of the branch of international legal responsibility of states - the subjects of responsibility. The author considers types of subjects of international legal responsibility

УДК: 347.734 (574)

Жаканова А.Б.
Магистрант
Евразийской юридической
академии имени Д.А Кунаева
Научный руководитель:
к.ю.н., доцент Мауленова Б.Н.

ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ СТРАХОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РК

В данной статье автор рассматривает роль Национального Банка РК в регулировании страховой деятельности в Республике Казахстан. Современное состояние государственного регулирования страхового сектора, актуальность пруденциальных нормативов и законодательных актов Республики Казахстан.

Ключевые слова: страховая деятельность, центральный банк, страховой надзор, Национальный Банк, пруденциальные нормативы, страховые резервы, страховой фонд, страховые выплаты, страховые премии, Фонд гарантирования страховых выплат.

Национальный банк Республики Казахстан является основным органом, осуществляющим регулирование и контроль страхового сектора в Республике Казахстан. В соответствии с Законом Республики Казахстан от 30 марта 1995 года «О Национальном банке Республики Казахстан», Национальным Банком Казахстана является центральный банк - государственный орган, обеспечивающий разработку и проведение денежно-кредитной политики государства, функционирование платежных систем, проведение валютного регулирования и контроля, государственное регулирование, контроль и надзор финансового рынка и финансовых организаций и содействующим обеспечению стабильности финансовой системы республики [1, ст. 2].

С 1998 года полномочия Департамента страхового надзора Министерства Финансов Республики Казахстан были переданы Национальному банку РК. На сегодняшний день, Национальный банк РК осуществляет свои функции по регулированию страховой, банковской деятельности, надзор за деятельностью накопительных пенсионных фондов, инвестиционных фондов, субъектов рынка ценных бумаг и кредитных бюро через Комитет по контролю и надзору финансового рынка и финансовых организаций Национального Банка Республики Казахстан. Комитет был создан на основании Указов Президента Республики Казахстан от 12 апреля 2011 года № 25 и от 18 апреля 2011 года № 61, в соответствии с которыми функции и полномочия Агентства по контролю и надзору финансового рынка и финансовых организаций РК были переданы Национальному Банку Республики Казахстан, через создание данного Комитета. Комитет сохранил преемственность политики Агентства по вопросам надзора финансового рынка и финансовых организаций и продолжает работу по дальнейшему совершенствованию надзора, контроля финансовых организаций и повышению их эффективности с учетом тенденций современного мира в области финансового надзора. В соответствии с данными Департамента, свода и отчетности Комитета, по состоянию на 1 января 2013 года, в Республике Казахстан существует 35 страховых организаций. Совокупный объем активов страховых организаций составил 442 647,7 млн. тенге. По сравнению с 2012 годом прирост активов составил около 14 процентов. Страховые премии по отрасли «страхование жизни» составил 52 437,8 млн. тенге, а по отрасли «общее страхование» объем страховых премий составил 159 075,3 млн. тенге. По сравнению с аналогичной датой прошлого года объем активов больше на 72 процента и 24,8 процента. Самым главным показателем является доходы страховых организаций, что является показателем эффективности страховой деятельности. Так, доходность на 1 января 2013 года составила 166 624,6 млн. тенге, тем самым по сравнению с прошлым годом выросла на 32,6 процентов [2].

Нормы, регулирующие страховые отношения создаются не поодиночке, а в составе нормативно-правовых актов. Нормативно-правовые акты - это законы, указы, постановления различных органов. Характерным признаком нормативного правового акта является то, что он адресован не кому-то конкретно, а как говорят, неопределенному кругу лиц, т.е. всем, кто ведет деятельность, описанную в этом акте [3, с.100].

Все нормативные правовые акты, регулирующие страховые отношения, можно разделить на две части, на нормативные акты, адресованные всем потенциальным участникам страховых отношений и на нормативные акты, адресованные только

страховщикам, а также на акты, регламентирующие их деятельность. Эти, последние, издаются специальным государственным органом страхового надзора [4, с.100].

В период советского союза страхование являлось монополией государства и, соответственно, весь акцент делался на правила государственного страхования и правила формирования страховых фондов государства, являющегося и страховщиком.

В условиях монополии государства на страховое дело в советский период место страхования в централизованных финансах было бесспорным. Государственное страхование в СССР основывалось на началах государственной монополии, единых организационных и финансовых принципах и регулировалось исключительно нормами финансового права. Государство считало страхование экономическим инструментом мобилизации средств предприятий, колхозов и населения, позволяющим их перераспределять для укрепления экономики и финансов страны, то есть рассматривало страховые денежные средства как составную часть бюджета. Это было удобно государственным властным структурам, так как с помощью норм финансового права, регулировавших деятельность в сфере страхования, позволяло сохранять в своих руках рычаги распределительного механизма. Как неотъемлемая часть советских финансов страхование полностью подчинялось общим задачам распределения и использования национального дохода в интересах развития производства и удовлетворения потребностей социалистического общества.

В настоящее время, государство не берет на себя основную функцию страхования, отдав ее в сферу предпринимательской деятельности. Государство же оставляет за собой функцию надзора и функцию гаранта страховых выплат.

Данная функция гаранта реализуется в формировании государством фонда гарантирования страховых выплат. Фонд является некоммерческой организацией в форме акционерного общества и осуществляет свою деятельность на основании Закона Республики Казахстан от 3 июня 2003 года № 423-ІІ «О Фонде гарантирования страховых выплат» [5] и учредительных документов. В соответствии с Проспектом выпуска акций Акционерного общества «Фонда гарантирования страховых выплат», акционерами фонда являются страховые организации – участники фонда [6].

В соответствии с указанным Законом, фонд является единственной организацией на территории Республики Казахстан, гарантирующей осуществление страховых выплат страхователям при принудительной ликвидации страховой организации по договорам обязательного страхования [7].

Так, в случае принудительной ликвидации страховой организации – участника, право требования к фонду по осуществлению гарантийной выплаты возникает у кредитора со дня вступления в законную силу решения суда о принудительной ликвидации страховой организации-участника. Право на получение гарантийной выплаты имеют кредиторы:

1) по всем наступившим страховым случаям в период до вступления в законную силу решения суда, о ее принудительной ликвидации по договорам страхования, по которым принудительно ликвидируемая страховая организация неправомерно отказала (полностью или частично) либо не осуществила страховую выплату в полном объеме;

2) по страховым случаям, наступившим в период со дня вступления в законную силу решения суда о принудительной ликвидации страховой организации до даты передачи (приема) страхового портфеля принудительно ликвидируемой страховой (перестраховочной) организации [7, ст. 15].

Выплаты по возмещению вреда, причиненного жизни, здоровью потерпевшего, и (или) расходов на погребение производятся фондом в случаях не установления лица,

скрывшегося с места транспортного происшествия и ответственного за причинение вреда потерпевшему. Право на получение выплат по возмещению вреда имеют граждане Республики Казахстан, а также иностранцы и лица без гражданства. Данное право не распространяется на иностранцев и лиц без гражданства, не имеющих в наличии договора страхования от несчастных случаев. Выплаты по возмещению вреда здоровью потерпевшего осуществляются фондом только при причинении тяжкого вреда здоровью.

С момента принудительной ликвидации страховой организации, фонд принимает на себя обязательства по оплате страхового портфеля принудительно ликвидируемой страховой организации, по осуществлению гарантийных выплат кредиторам, по договорам страхования, по которым принудительно ликвидируемая страховая (перестраховочная) организация неправомерно отказала (полностью или частично) либо не осуществила страховую выплату в полном объеме [7, ст. 15].

Для выполнения указанных выше функций, фонд берет на себя такие задачи как защищает права и интересы кредиторов ликвидированных страховых организаций-участников, осуществляет гарантийные выплаты, оплачивает страховой портфель принудительно ликвидированной страховой организации, привлекает дополнительные взносы страховых организаций-участников, ведет инвестиционную деятельность в порядке, предусмотренном законодательством Республики Казахстан [7, ст.8].

В целях обеспечения выполнения взятых на себя гарантий, а также поставленных перед ним задач и функций, фонд формирует резервы, которые размещаются на банковских счетах фонда открытых в Национальном Банке Республики Казахстан.

Резервы фонда можно разделить на две составляющие:

- 1) резерв гарантирования страховых выплат;
- 2) резерв возмещения вреда.

Источником формирования резерва гарантирования страховых выплат являются обязательные и чрезвычайные взносы страховых организаций, в соответствии с договором участия. В данном случае, следует отметить то, что государство, предоставляя частным компаниям право на осуществление страховой деятельности по гарантируемым видам страхования, обязывает данные компании участвовать в формировании резервов страховых выплат, для чего заявитель обязан приобрести акции фонда, а также заключить договор участия в порядке, предусмотренном Законом РК «О Фонде гарантирования страховых выплат» [7, ст. 17-4].

Гарантийный фонд создается в целях обеспечения финансовой устойчивости и платежеспособности страховой (перестраховочной) организации в результате снижения маржи платежеспособности ниже минимально установленного размера [8].

Таким образом, гарантийный фонд представляет собой резерв материальных и денежных средств страховой организации, предназначенный для обеспечения финансовой устойчивости и платежеспособности страховой (перестраховочной) организации в результате снижения маржи платежеспособности ниже минимально установленного размера.

В соответствии с указанным Постановлением Правления Агентства Республики Казахстан по регулированию и надзору финансового рынка и финансовых организаций, минимальный размер гарантийного фонда для страховых (перестраховочных) организаций должен быть не менее следующих величин:

- 1) для страховой организации, имеющей лицензию по отрасли «общее страхование» - 600 000 000 (шестьсот миллионов) тенге;

2) для страховой организации, имеющей лицензию по отрасли «страхование жизни» - 1 100 000 000 (один миллиард сто миллионов) тенге;

3) для страховой организации, имеющей лицензии по классам в добровольной форме страхования и любого из классов в обязательной форме страхования - 1 000 000 000 (один миллиард) тенге;

4) для перестраховочной организации, осуществляющей перестрахование как исключительный вид деятельности - 780 000 000 (семьсот восемьдесят миллионов) тенге.

5) для страховой организации, имеющей лицензию в отрасли «общее страхование» по классу «ипотечное страхование», размер гарантийного фонда должен быть не менее 1 500 000 000 (один миллиард пятьсот миллионов) тенге [7].

Так, Комитетом Республики Казахстан по регулированию и надзору финансового рынка и финансовых организаций установил для страховых организаций-участников Фонда гарантирования страховых выплат сумму первоначального разового взноса в размере 1,5 процента от начисленных за последний финансовый год страховых премий и страховых премий, начисленных по договорам перестрахования. Страховым организациям, которые являются резидентами Республики Казахстан, по виду обязательного страхования гражданско-правовой ответственности владельцев транспортных средств первоначальный разовый взнос составляет не менее 150-кратного размера месячного расчетного показателя, установленного законодательством Республики Казахстан о государственном бюджете на соответствующий год [9].

Ставки обязательных взносов определяются Фондом ежегодно на основании максимального по всем страховым организациям - участникам размера среднемесячных страховых выплат по гарантируемым видам страхования за истекший финансовый год.

В течение 30 календарных дней после завершения финансового года, страховые организации - участники представляют в фонд информацию о количестве заключенных договоров страхования, информацию об общей начисленной сумме страховых премий и страховых выплат за истекший финансовый год по каждому гарантируемому виду страхования. После получения данной информации, фонд в течение 30 (тридцати) календарных дней рассчитывает и утверждает ставку обязательных взносов по согласованию с уполномоченным органом и доводит ее до сведения страховых организаций - участников [10].

Если страховая организация-участник осуществляет обязательного страхования гражданско-правовой ответственности владельцев транспортных средств, то в договор участия в фонде гарантирования страховых выплат включаются условия о порядке уплаты дополнительных взносов и условия ответственности сторон. Методика расчета ставки дополнительных взносов, порядок и сроки их уплаты устанавливаются нормативными правовыми актами уполномоченного органа. Размер дополнительных взносов исчисляется на основании объема страховых премий по обязательному страхованию гражданско-правовой ответственности владельцев транспортных средств, начисляемых страховой организацией-участником, и ставки дополнительных взносов.

Ставка дополнительных взносов определяется фондом гарантирования страховых выплат ежегодно на основании статистических данных по транспортным происшествиям центрального исполнительного органа Республики Казахстан, осуществляющего руководство системой органов внутренних дел Республики Казахстан.

Уплата обязательных взносов производится страховыми организациями - участниками самостоятельно на счет Фонда в Национальном Банке Республики

Казахстан по итогам каждого квартала не позднее пятнадцатого числа месяца, следующего за отчетным кварталом на основе уведомления от фонда об уплате чрезвычайных взносов, который содержит размер чрезвычайного взноса, подлежащий уплате страховой организацией [10].

В случае установления Фондом необходимости уплаты чрезвычайных взносов в виде периодических платежей, страховая организация - участник уплачивает чрезвычайные взносы в сроки, установленные Фондом. При уплате страховой организацией - участником чрезвычайных взносов в Фонд условные обязательства этой страховой организации - участника уменьшаются на сумму уплаченных ею чрезвычайных взносов.

Так в целом выглядит механизм формирования центрального гарантийного фонда.

На основании вышеизложенного, дадим определение централизованного страхового фонда. На наш взгляд, централизованный страховой фонд представляет собой государственные или организованные государством резервы, формируемые за счет бюджетных средств государства, либо установленных государством обязательных отчислений и призванные обеспечить страховые выплаты по социальному государственному страхованию и обеспечить гарантирование страховых выплат в случае затруднения их осуществления участниками фонда гарантирования страховых выплат.

Рассмотрим государственно-правовое регулирование механизма формирования страховых фондов страховщиков.

По сути, фонды страховщика могут быть фондами, создаваемые для гарантии выполнения обязательств, принятых по договорам страхования и фондами, необходимые для осуществления хозяйственной деятельности в качестве юридического лица [11, с. 56].

Формирование страховых фондов страховщиков осуществляется посредством:

- установления минимального размера уставного капитала;
- создания страховой организацией гарантийного фонда;
- формирования страховых резервов;
- формирования страховой организацией внутреннего резервного фонда.

Так, в соответствии с Постановлением Правления Агентства Республики Казахстан по регулированию и надзору финансового рынка и финансовых организаций от 22 августа 2008 года № 131 «Об утверждении Инструкции о нормативных значениях и методике расчетов пруденциальных нормативов страховой (перестраховочной) организации, норматива достаточности маржи платежеспособности страховой группы, формах и сроках представления отчетов о выполнении пруденциальных нормативов», минимальный размер уставного капитала страховой (перестраховочной) организации устанавливается в зависимости от отрасли страховой деятельности. При получении создаваемой страховой организацией лицензии по отрасли «общее страхование», минимальный размер уставного капитала страховой организации составляет 1 100 000 000 тенге. Если страховая организация получает лицензию по отрасли «страхование жизни», минимальный размер уставного капитала 1 200 000 000 (один миллиард двести миллионов) тенге. Касательно получения организацией перестрахования лицензии по отрасли «общее страхование», размер уставного капитала составляет 1 200 000 000 тенге. При получении страховой организацией лицензии по отрасли «страхование жизни» и лицензии по перестрахованию, уставной капитал будет составлять 1 300 000 000 тенге. При получении страховой организацией лицензии по перестрахованию с осуществлением перестрахования как исключительного вида деятельности, уставной

капитал составляет 1 000 000 000 тенге. Для вновь создаваемой страховой организации, получающей лицензию в отрасли «общее страхование» по классу «ипотечное страхование», минимальный размер уставного капитала составляет 1 600 000 000 (один миллиард шестьсот миллионов) тенге [12].

В целях исполнения принятых обязательств по договорам страхования и перестрахования, страховая (перестраховочная) организация обязана формировать страховые резервы в объеме, рассчитанном актуарием. В страховых резервах аккумулируются денежные средства, которые в последующем становятся страховыми выплатами страхователей. Это говорит о том, что денежные средства страховых резервов предназначены только для осуществления страховых выплат, связанных с исполнением своих обязательств перед страхователями.

Требования к формированию, методике расчета страховых резервов и их структуре, в том числе для обществ, деятельность которых подлежит лицензированию, устанавливаются нормативными правовыми актами уполномоченного органа [12, ст.14].

Страховые резервы организации формируются отдельно, в зависимости от каждого договора страхования (перестрахования) и от каждого класса страхования. Расчет страховых резервов зависит от объема принимаемых страховой (перестраховочной) организацией обязательств по всем заключенным со страхователями договорам страхования (перестрахования) вне зависимости от последующего перестрахования.

Страховой организацией, в обязательном порядке, формируются страховые резервы. К таким резервам относятся, во-первых, резерв незаработанных премий. Резерв незаработанных премий – это часть начисленной страховой премии по договору страхования, которая относится к периоду действия договора, следующего за датой расчета (незаработанная премия). Данная часть премий предназначена для исполнения обязательств по обеспечению предстоящих выплат, которые могут возникнуть в следующих отчетных периодах.

Во-вторых, резерв непредвиденных рисков. Данный резерв является страховым резервом, формируемым при недостаточности резерва незаработанных премий для покрытия страховых выплат и расходов по урегулированию страховых убытков.

В-третьих, резерв не произошедших убытков. Резерв не произошедших убытков состоит из денежных средств, которые будут направлены на исполнение обязательств страховой организации по осуществлению страховых выплат по страховым случаям, которые не произошли на дату расчета, но могут произойти в будущем в период действия договора страхования.

В-четвертых, страховой организацией создаются резервы убытков. Резерв убытков – это резерв произошедших, но незаявленных убытков, резерв является оценкой обязательств страховой организации по осуществлению страховых выплат, включая расходы по урегулированию убытков, возникших в связи со страховыми случаями, произошедшими в отчетном или предшествующих ему периодах, о факте наступления которых в установленном нормативными актами или договором порядке не заявлено страховой организации в отчетном или предшествующих ему периодах.

Резервом заявленных, но неурегулированных убытков является оценка неисполненных или исполненных не в полном объеме, на отчетную дату обязательств страховой организации по осуществлению страховых выплат, также, включая расходы на урегулирование убытков. В свою очередь, расходы по урегулированию страховых убытков – это объем денежных средств, которые необходимы страховой организации для оплаты экспертных, консультационных или иных услуг, связанных с оценкой

размера и снижением ущерба, нанесенного имущественным интересам страхователя, возникших в связи со страховыми случаями.

Еще одним резервом, создаваемым страховой организацией, является стабилизационный резерв. Он является оценкой обязательств страховой организации, который связан с осуществлением будущих страховых выплат в случае превышения коэффициента, характеризующего убыточность страховой организации с учетом доли перестраховщика над его средним значением. Коэффициент, характеризующий убыточность определяется в соответствии с правилами расчета данных коэффициентов, утвержденными постановлением Правления Агентства Республики Казахстан по регулированию и надзору финансового рынка и финансовых организаций от 25 марта 2006 года № 83. Однако, помимо вышеуказанных резервов, на основании актуарного заключения страховые организации формируют дополнительные резервы для обеспечения дополнительных рисков по заключенным договорам страхования.

Все ранее указанные резервы страховой организации формируются основываясь на информации которая содержится в журналах учета действующих договоров страхования и договоров, принятых в перестрахование, в журналах учета договоров, переданных в перестрахование и в журналах учета убытков и досрочно прекращенных договоров страхования (перестрахования) [13].

Как мы видим, для обеспечения исполнения обязанности страховой организации в предоставлении страховых выплат, государственными уполномоченными органами устанавливается и контролируется формирование разного рода резервов, которые являются гарантией защиты законных прав и интересов страхователя.

Закон РК о страховой деятельности, также, предусматривает создание внутреннего резервного фонда, под которым понимается сумма денег, формируемая страховой организацией, за счет части страховых премий, полученных от страхователей для целей инвестирования, и сумма дохода (убытков), полученных от их инвестирования в результате управления, с учетом расходов страховщика [12].

Список литературы:

1. Республика Казахстан. Закон РК. О Национальном Банке Республики Казахстан: принят 30 марта 1995 года, № 2155. Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Адилет» // www.adilet.zan.kz.
2. Отчет Департамента свода и отчетности Комитет по контролю и надзору финансового рынка и финансовых организаций Национального Банка Республики Казахстан на 1 января 2013 года // www.afn.kz
3. Фогельсон Ю. Введение в страховое право. Просто о сложном. – М., 2001. – 236 с.
4. Мынбаева Н.Б. Правовые основы регулирования страхования в Республике Казахстан: дис. ... канд. юрид. наук. – Алматы, 2005. – 165 с.
5. Тарадонов С.В. Страхование право: Учебник. – М., 2007. – 207 с.
6. Проспект выпуска акций Акционерного общества «Фонда гарантирования страховых выплат» // [http://www.afn.kz/attachments/emi/stocks/A5068/stocksA5068\\$-3704\\$-\\$.pdf](http://www.afn.kz/attachments/emi/stocks/A5068/stocksA5068-3704-$.pdf)
7. Республика Казахстан. Закон РК. О Фонде гарантирования страховых выплат: принят 3 июня 2003 года, № 423-II // www.adilet.zan.kz.
8. Республика Казахстан. Закон РК. О страховой деятельности: принят 18 декабря 2000 года, № 126.

9.Об установлении размера первоначального разового взноса для уплаты страховыми организациями-участниками Фонда гарантирования страховых выплат: принят Постановлением Правления Агентства по регулированию и надзору финансового рынка и финансовых организаций Республики Казахстан от 25 июня 2007 года, № 184.

10.Об утверждении Правил о методике расчета ставки обязательных, дополнительных взносов и условных обязательств, порядке и сроках уплаты обязательных, дополнительных и чрезвычайных взносов, формирования и учета условных обязательств страховыми организациями - участниками Фонда гарантирования страховых выплат: принят Постановлением Правления Агентства Республики Казахстан по регулированию и надзору финансового рынка и финансовых организаций Республика Казахстан от 2 октября 2008 года, № 141.

11.Граве К.А., Лунц Л.А. Страхование. – М., 1960. – 67 с.

12.Об утверждении Инструкции о нормативных значениях и методике расчетов пруденциальных нормативов страховой (перестраховочной) организации, норматива достаточности маржи платежеспособности страховой группы, формах и сроках представления отчетов о выполнении пруденциальных нормативов: принят Постановлением Правления Агентства Республики Казахстан по регулированию и надзору финансового рынка и финансовых организаций Республика Казахстан от 22 августа 2008 года, № 131.

13.Об утверждении Требований к формированию, методике расчета страховых резервов и их структуре, форм и срока представления отчетности по страховым резервам: принят Постановлением Правления Агентства Республики Казахстан по регулированию и надзору финансового рынка и финансовых организаций Республика Казахстан от 30 апреля 2010 года, № 61.

Түйіндеме

Автор осы зерттеудің негізгі нәтижесі Қазақстан Республикасының сақтандыру ісі және сақтандыру қызметі туралы уәкілетті мемлекеттік реттеудің міндеттерін қарастырырды. Автор Қазақ Ұлттық Банкі негізгі қағидаларын, пруденциялық нормативтерді, тәжірибенің талаптары мен заңнаманың қазіргі жағдайын қарастырды.

Summary

The author considered the main result of this study as the task of the authorized state regulation of insurance and insurance activities of the Republic of Kazakhstan. The author has learned the basic principles of the Kazakh National Bank, prudential norms, requirements of practice and current state of legislation

Жаканова А.Б.
магистрант
Евразийской юридической
академии имени Д.А Кунаева
Научный руководитель:
к.ю.н. Мауленова Б.Н.

ОПЫТ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН ПО ПРАВОВОМУ РЕГУЛИРОВАНИЮ СТРАХОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ЕГО ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ КАЗАХСТАНА.

Автор сравнивает в данной статье страховое законодательство РК и Европейского Союза. На примере Испании, предлагает введение и законодательное закрепление Фонда катастрофических рисков.

Ключевые слова: страхование, Национальный Банк, Европейский Союз, резервы, налогообложение, корпоративное право, страхование жизни, страхование имущества, фонд катастрофических рисков.

Страховая деятельность - одна из наиболее распространенных и востребованных разновидностей предпринимательской деятельности в мире. Обусловлено это тем, что страховые услуги, наряду с другими видами услуг, также являются широко востребованными в обществе.

В своем Послании от 27.01.2012 года Президент РК Нурсултан Абишевич Назарбаев сказал: – «Будущее – за страхованием в медицине. Чем хуже здоровье человека, тем меньше его будут страховать, чем лучше – тем больше будет сумма страховки». Из этого мы можем сделать вывод, что сейчас государство уделяет большое внимание развитию страхования, это выгодно как для успешного развития государства, так и для любого гражданина в частности, так как главной целью страхования является снижение риска не только в медицине, но и в любых сферах деятельности человека [1]

Политика и стратегия развития страхового рынка Казахстана определяемая Национальным банком последовательно ведет страховой рынок к нормам и стандартам Европейского Союза, при сохранении конструктивных отношений со страховыми организациями стран СНГ. Определяющим моментом в движении к рыночным отношениям является прозрачность и законность страховых операций, корреляция действующего страхового законодательства Республики Казахстан с нормами Европейского Союза и Всемирной торговой организации.

В условиях совершенствования механизма правового регулирования страховой деятельности в Республике Казахстан следует учитывать, что практически все Европейское сообщество регулирует страховую деятельность по единым правилам и стандартам. Поэтому в целях интеграции российского страхового рынка с общеевропейским страховым рынком, одновременно возникает необходимость в интеграции российского страхового права с европейским страховым правом.

РК для сближения и сотрудничества в сфере страхования с европейским страховым сообществом можно использовать признанные участниками Евросоюза правовые основы регулирования страховой деятельности. На данном этапе интеграция российского страхового рынка с другими зарубежными страховыми рынками возможна путем сближения страхового законодательства двумя правовыми способами:

-в рамках соглашения о партнерстве и сотрудничестве в области страхования Казахстана с Евросоюзом. В процессе реализации данного соглашения укрепляются институты экономических свобод и поддержка

-расширением двусторонних торгово-экономических отношений Казахстана с мировым экономическим сообществом для постепенной интеграции в систему ГАТТ/ВТО .

Страхование, по существу, является одним из ключевых инструментов формирования долгосрочных, наиболее важных для развития любой экономики инвестиционных ресурсов (в развитых странах – 10% ВВП, в странах Восточной Европы – 5% ВВП). В этой связи исключительно важным является определение оптимального для условий нашей республики сочетания интегрированности национальной страховой системы в мировую страховую систему с механизмами, препятствующими утечке национальных капиталов. Особенно, по мнению У. Баймуратова, Ж. Елубаева это касается рынка страхования жизни и добровольного пенсионного страхования, которые аккумулируют основную часть долгосрочных инвестиционных ресурсов.

Оценивая возможности развития страхового бизнеса, следует отметить, что основную роль играют созданные государством благоприятные условия в области формирования организационно-экономической базы и соответствующих механизмов спроса и предложения на страховые услуги. Существенную роль в либерализации страхового рынка играют экономические механизмы, в их числе система налогообложения, которая в настоящее время преследует основную цель – собрать как можно больше налогов со страховых компаний, не рассматривая страхование в качестве стратегической отрасли экономики.

Так, например, опыт стран Европейского союза показывает, что, несмотря на достаточно высокий уровень развития рынка страхования жизни и четкое осознание населением необходимости приобретения договоров страхования, механизмы развития страхования жизни в данных странах установлены на законодательном уровне. В ряде европейских стран из налогооблагаемой базы физического и юридического лица (работодателя) могут исключаться следующие виды затрат:

-страховые взносы по договорам с условием выплаты пожизненных аннуитетов и договоры, заключенные работодателем в пользу работников;

-взносы по индивидуальным договорам аннуитета, страхования от несчастных случаев, страхования здоровья, если годовой доход страхователей составляет менее определенной суммы;

-взносы по договорам индивидуального страхования жизни, страхования здоровья, страхования от несчастных случаев.

Требуют рассмотрения вопросы налогообложения страхователей, являющихся плательщиками корпоративного подоходного налога, по договорам имущественного страхования. В международной практике расходы, связанные с утратой страхователями (являющимися плательщиками корпоративного подоходного налога) страховых премий по договорам имущественного страхования относятся к их законным расходам в полном объеме и не подлежат налогообложению. В Казахстане законодательством установлены пределы расходов страхователей (являющихся плательщиками корпоративного подоходного налога) на уплату страховых премий по договорам имущественного страхования, не включаемых в налогооблагаемый доход при исчислении корпоративного подоходного налога, которые недостаточно объективно отражают потребность в страховой защите. Необходимость пересмотра норм

налогообложения расходов страхователей, являющихся плательщиками корпоративного подоходного налога, является одной из первоочередных задач [3].

С возрастающим объемом операций по перестрахованию необходимо пересмотреть налогообложение страховых премий, передаваемых в перестрахование перестраховочным организациям-нерезидентам Республики Казахстан. Существующие нормы в этой сфере не в полной мере учитывают специфику осуществляемых перестраховочных операций.

Также требуют рассмотрения вопросы налогообложения обязательных взносов в Фонд гарантирования страховых выплат, вносимых страховыми организациями – участниками фонда. В связи с чем, желательно рассмотреть вопрос отнесения расходов страховых организаций – участников Фонда гарантирования страховых выплат по оплате обязательных и чрезвычайных взносов на вычеты в полном объеме. Степень участия государства в сфере обязательного страхования определяется предоставлением дополнительных гарантий для участников страховых отношений, организацией мер по государственной их поддержке и контролю, а в случае необходимости – принятия на себя страховых фондов, особенно катастрофических (в сфере обязательного страхования).

Возможности дальнейшего расширения сферы обязательного страхования, в том числе сопряженного с катастрофическими рисками, ограничены, поскольку в стране доминируют такие негативные обстоятельства, как низкая покупательная способность основных потребителей страховых услуг, что непосредственно отражается на объемах заключения страховых сделок отечественных страховых организаций, и ряд других причин, присущих страховому рынку Казахстана. Эти обстоятельства предопределяют срочность и важность мероприятий по снижению уровня рисков факторов, выработке комплекса мер по созданию специальных фондов, в числе первоочередных – Фонд катастрофических рисков (по опыту Испании) [4].

Список литературы:

1 Назарбаев Н.А. Послание Президента Республики Казахстан народу Казахстана «Социально-экономическая модернизация – главный вектор развития Казахстана» от 27 января 2012 года [Электронный ресурс] // <http://www.zakon.kz/4470015-ezhegodnoe-poslanie-prezidenta-rk.html>

2 Сембеков А. Современные тенденции развития страхового бизнеса в Казахстане // Финансы и кредит. – 2010. – №6. – С. 21.

3 Баймуратов У., Елубаева Ж. Перспективы развития системы страхования Казахстана в условиях глобализации // Каржы-Каражат. – 2008. – №4. – С. 156-160.

Түйіндеме

Автор Қазақстан Республикасының және Еуропа одағының сақтандыру ісі және сақтандыру заңнамасын салыстырып зерттеді. Испания тәжірибесін мысалға ала отырып, Автор Апатты тәуекел қорын Қазақстан Республикасына енгізуін ұсынуда.

Summary

The author compares the insurance legislation of the Republic of Kazakhstan and the European Union in this article. On the example of Spain, suggests the introduction and legislative consolidation of the Catastrophic Risks Fund.

Екман Б.
Д.А.Қонаев атындағы Еуразиялық заң
академиясының магистранты
ғылыми жетекшісі:
З.Ғ.К., доцент
Тагаев А.У.

САЛЫҚТЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚАТЫНАСТЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Мақалада қазіргі қоғамдық қатынастардағы салықтық құқықтық қатынастардың ұғымын қалыптастыру, қаржы құқықтық қатынастарының түрі ретінде арнайы және жалпы белгілерін анықтау, әртүрлі негіздер бойынша жіктеу жолдары қарастырылған.

Кілт сөздер: салық, қаржы, құқықтық нормалар, құқықтық идеялар, заңды міндеттер.

- 1) салықтық құқықтық қатынастар ұғымын қалыптастыру;
- 2) қаржы құқықтық қатынастардың түрі ретінде салықтық құқық қатынастарының жалпы және арнайы белгілерін анықтау;
- 3) әртүрлі негіздемелер бойынша салықтық құқықтық қатынастарды жіктеу;

Құқықтық қатынаста құқықтық нормаларды іске асыру, оны өмірде іске асыру - бұл құқықтың қоғамдық қарым-қатынасқа тиімді ықпал ету құралы, бұл ретте құқықтық қатынастар құқықтық реттеудің маңызды буыны болып табылады. Құқықтық қатынастар қолданыстағы қоғамдық қарым-қатынасты нақтылауға, дамытуға мүмкіндік береді және кейбір жағдайларда қоғамдық қатынастардың шындығында өмір сүруінің қажетті шарты болып табылады, бұл салық қатынасына да қолданыла алады.

Қоғамдық қарым-қатынастарды құқықтық реттеу құқықтың көмегімен және құқықтық құралдардың бүкіл жиынтығымен жүзеге асырылады, оларға құқықтық қатынастар да жатады. Құқықтық қатынастар құқықтық реттеудің мәні емес, нәтижесі болып табылады. Құқықтық қатынастарды зерттеу қабылданған құқық нормаларының тиімділігін орнатуға, қоғамдық қарым-қатынастарды реттеуді одан әрі нығайтуға мүмкіндік береді. Өйткені, әрқашан мемлекеттен бастама алатын, құқықтық нормалар қоғамдық қатынастарды реттейді, демек, құқықтық реттеу әрқашанда мемлекеттік реттеу болып табылады, бұл мемлекеттің мәжбүрлеу күшін пайдалануға мүмкіндік береді (бұл қаржы құқығы жататын, әсіресе жария құқық салалары үшін маңызды болып табылады). С. С. Алексеевтің әділ есеркертуі бойынша, экономикалық база құқықтық реттеудің қажеттілігін туындатады, сондай-ақ құқықтық реттеу де тиісті шарттар кезінде қажеттілік болып табылады. Салықтық құқықтық қатынастарға қатысты бұл мүлдем дұрыс болып ұсынылады, өйткені олардың пайда болуы белгілі бір экономикалық алғышарттардың болуымен байланысты, оларды негізге ала отырып, мемлекет тиісті нормативтік-құқықтық актілерді (өйткені оларды құқық нормаларымен бекітуден тыс ұқсас қоғамдық қатынастардың болуы мүмкін емес) қабылдау арқылы салықтар мен алымдар саласында белгілі бір құқықтық қатынастарды құрудың қажеттігі туралы шешім қабылдайды. Бұл сондай-ақ қоғамдық қарым-қатынастарды қайта құру немесе дамыту үшін құқықтың көмегімен әсер ету мүмкіндігіне байланысты. Егер қоғамның экономикалық дамуы жаңа қоғамдық қарым-қатынастарды

құруды талап етсе, онда атап айтқанда құқықтық реттеу бұл міндетті іс жүзінде жүзеге асыруға қабілетті, алайда құқық өзінен-өзі жаңа қарым-қатынастарды туындатпайды - ол тек олардың туындауы мен дамуына ықпал етеді. Егер қоғамда осындай қарым-қатынастардың толығымен өмір сүруі үшін алғышарттар жеткіліксіз бола, онда құқық нормасы қабылданған болып қалады, бірақ іс жүзінде адамдардың қызметінде іске асырылмай қалады. Осыдан заңды қорытынды жасауға болады, қазірдің өзінде қолданыстағы қарым-қатынастарды реттеу және бекітумен бірге, жаңа қоғамдық қатынастарды дамытуға жәрдемдесу құқықтық реттеудің мазмұнына косылады.

Құқықтық қатынастар құқықтың қоғамдық өмірге белсенді ықпал етудің көрінісі болып табылады, сондықтан "құқықтық реттеу" термині пайдаланылады [1, 36б.].

Құқықтық реттеу үдерісінде құқықтың ықпалы әр түрлі - бұл тұлғаларға субъективтік құқықтарды беру, және оларға заңды міндеттерді жүктеу, және мемлекеттік мәжбүрлеу шараларын қолдану мүмкіндігін жарялануы, және осы мәжбүрлеуді нақты іс жүзінде қамтамасыз ету. Құқықтық қатынастардың (соның ішінде салық) жаңа түрлері пайда болу үшін, жаңа құқықтық нормалар қабылдау қажет. Бұл қарым-қатынастар шынайы өмірде пайда болғаннан кейін оларды одан әрі құқықтық реттеу қажет; құқық нормаларымен бекітілген құқықтарды ұсыну мен міндеттерін жүктеу осы қарым-қатынастарды нақты өмірде бекітуге бағытталған. Құқықтық реттеудің тетігі құқықтың қоғамдық қатынастарға ықпал ету тиімділігін қамтамасыз етуге бағытталған. Құқықтық реттеу өте күрделі процесс болып табылады, ол әрдайым құқықтық қатынастарды іске асырумен аяқталуы мүмкін, бірақ дәйекті түрде бір-бірімен өзара байланысты құқықтық қатынастар тізбегін және оларды жүзеге асыруды қажет етеді. Құқықтық реттеудің мәні құқықтық реттеуді объективті түрде талап ететін қоғамдық қатынастар болуы мүмкін[2].

Ерікті негізде негізделген, құқық нормаларымен бекітілмеген, қоғамдық қатынастар ретінде салық қарым-қатынасының болуы екіталай.

Демек, осындай қарым-қатынастардың болуы құқық нормаларымен негізделуге тиіс, ол объективті құқықтық реттеуді қажет етеді. Біздің ойымызша, бұл мемлекет пен муниципалдық құрылымдардың қаржы қызметі саласында олардың міндеттері мен функцияларын қамтамасыз ету мақсатында қоғаммен қоғамдық қарым-қатынасты реттеудің қажеттілігін түсінуге байланысты. саласында олардың және олардың міндеттері мен функцияларын қамтамасыз ету мақсатында.

Құқықтық қатынастар құқықтық реттеу тетігінде заңды нормалардың (олар құқықтық қатынастармен құқықтық санаттың жұбын құрайды) жалпы құрал-әрекеттерінің ең маңыздысы (бірақ жалғыз емес) болып табылады және заңды нормаларды нақты заңды құқықтар мен міндеттерді іске асыру жазықтығына аудару үшін қызмет етеді. Бұл ретте құқықтық қатынастар қалыптастыру кезеңін айналып өтіп, құқық нормаларының нақты қарым-қатынасқа әрекетін толық бағалауға болмайды, өйткені "нақты құқықтық қатынастарды моделімен (нормасы) салыстыру, осы қатынастардың ең типтік ерекшеліктері қаншалықты толық ескерілуін анықтауға қабілетті, ол жеткілікті толық дәрежеде реттелді ме немесе, керісінше, тым егжей-тегжейлі реттелді ме және нәтижесінде осы қарым-қатынастардың нақты, жеке жағдайларын ескеру мүмкін емес". Құқық нормалары қатысушылардың мінез-құлқының мүмкіндігі немесе міндеттілігін жасайды, абстракциядан нақтыға, жекеліктен жалпыға көшуге мүмкіндік жасай отырып, олардың нақты мінез-құлқының ара қатынасын белгілейді. Құқық нормасы құқықтық қатынастарға соқпай, қоғамдық қатынастарға әсер етуі мүмкін емес. Осылайша, құқықтық қатынастар құқықтың бастапқы элементі болып табылмайды, тәжірибеде құқық нормаларын белгілеуден

туындайды және бұл ретте қоғамдық қарым-қатынастарға әсер етудің неғұрлым тиімді және кең таралған құралы болады.

Салықтық құқықтық қатынастар - бұл онда белгілі бір тұлғаларға оң іс-қимылдарды жасау міндеттері жүктелетін, белсенді типтегі қарым-қатынастар, ал субъективті құқықтардың мазмұны міндетті тұлғадан міндетті орындауды талап ету мүмкіндігі болады деген пікірді әдебиетте кездестіруге болады. Бұл ретте осы қарым-қатынастың басты мазмұны міндет болады, құқықтың мазмұны іс жүзінде оны орындауды талап ету мүмкіндігіне апарды. Бүгінгі күні соңғы бекіту бірнеше тиянақтылықпен ұсынылады. Тұтастай алғанда мемлекет (ең алдымен, салық органдары атынан) пен салық төлеушінің қарым-қатынастары осы схемаға – белсенді міндеті мен оны орындауды талап ету мүмкіндігі, жинақталатынын мойындап, есте сақтау қажет: бұл бекітулер айтылғанда, салық төлеушінің құқықтары кенестік кезеңмен салыстырғанда қатты кеңейді. Салықтық қарым-қатынастар, әдетте, алдымен құқықтық байланыс сияқты болады, осының күшімен салық төлеуші салық төлеуге міндетті, ал мемлекеттің құқық берілген органы бұл төлеуді талап етуі мүмкін. Бұл ретте салықтық қарым-қатынас туындаған кезде, оның шын мәнінде ешқандай мазмұны немесе қоғамдық өмірде болашақ үлгісі болмайды, және тек құқықтық байланыс ретінде болуы мүмкін, ол содан кейін нақты толтырылуға ие болады, оның нәтижесінде бұрын болмаған нақты қоғамдық қатынас қалыптасады (иә және болу мүмкіндігі болмаған)[3,95б.].

А. М. Васильев Н.Г.Александровтің айтылған пікірін бөлісе отырып, былай деп жазған: "құқықтық қарым-қатынастар қоғамдық қатынастарға қатысушылардың құқықтық өзара байланысы ретінде қоғамдық қатынастарға ықпал етудің көрінісі болып табылады". Осы алғышарттар негізінде, С.С. Алексеев құқықтық ықпал етудің үш сатысын және құқықтық реттеу тетігінің элементтерінің сәйкестігін сендіре негіздеп берді. Бірінші сатысы құқық нормалары әрекетінің жалпы сатысы болып табылады, онда субъектілердің мінез-құлықтарын регламенттеу жүргізіледі, тараптардың құқықтары мен міндеттері туындайтын жағдайлар айқындалады. Мемлекет сол немесе өзге де қоғамдық қатынастарды реттеу, оларды заң шеңберіне алу қажеттілігі туралы шешімге келеді. Салық қатынастарын қолдануда ескеру қажет, егер олар әрқашан құқықтық нысанға ие болса, онда мемлекет шынайы өмірде бір мезгілде нормативтік-құқықтық актілерді қабылдай отырып, ұқсас қоғамдық қатынастардың болуы қажет деп есептей отырып, оларды құруға нақты ықпал етеді. Осы сатыға құқықтық реттеу тетігінің бастапқы элементі ретінде заң нормасы сәйкес келеді. Екінші сатысында құқықтар мен міндеттердің туындауы жүреді, олардың тасымалдаушылары нақты субъектілер болады, оған элемент-құқықтың өзі сәйкес келеді, оның пайда болуымен құқықтың нақты әрекеті басталады. Үшінші сатыда субъектілердің нақты мінез-құлқында жүзеге асырылатын құқықтары және міндеттерін іске асыру жүреді. Бұл жағдайда құқықтық реттеу тетігінің элементі құқықтар мен міндеттерді жүзеге асыру актілері болады. Осылайша, құқықтық қатынастар, құқықтың өзінің емес, оның субъектілерінің құқықтары мен міндеттерін іске асырудың тәсілі болып табылады, "құқық өзінің әлеуметтік функциясын оның нормаларын қоғамдық қатынастарда жүзеге асыру процесінде ғана іске асырады" деген бекітумен өз еңбектерінде көрсетеді. Құқықты іске асырудың нысандары қолдану, пайдалану, сақтау және құқық нормаларын орындау болып табылады, бірақ құқықтық қатынастардың өзі емес. Құқықтық қатынастарының, құқық нормалары мен актілерінің құқықтары мен міндеттерін жүзеге асыру актілерінің көмегімен мемлекет өзі үшін қалаулы бағытта қоғамдық қатынастарға әсер етуді жүзеге асырады. Бұл ретте құқықтық қатынастар

құқық нормаларын қолданудың нәтижесі болып табылады, бірақ құқықты қолдану – құқық нормаларын іске асырудың тек нысандарының бірі; демек, құқықты жүзеге асыруды құқықтық қатынастарда жүзеге асырылған оның тек бір ғана формасымен алмастыруға болмайды. Құқық нормасы құқықтық қатынастардың туындауының алдында болады (қарым-қатынас субъектілерінің мінез-құлқысының моделін бекіте отырып), ол өз кезегінде қарым-қатынастар субъектілерінің құқықтары мен міндеттерін тәжірибеде іске асыруға әкеп соғады.

Атап өту қажет, құқықтық қатынастар құқықтық мінез-құлықтан, сондай-ақ заң бұзушылықтан туындамайды, сондықтан салықтық құқық бұзушылық жасау нәтижесінде қорғау салықтық құқықтық қатынастары жүзеге асырылады.

Осылайша, құқықтық реттеу тетігінің үш элементінің болуын сенімді негіздеді. Бұл ретте атап өту қажет, құқық нормаларын құқықты белгілейтін, міндеттейтін және тыйым салатындар деп бөлу нақты құқықтық қатынастарда тараптардың құқықтары мен міндеттерінің сипатына әсер етеді. Мысалы, тыйым салатын құқық нормасы құқықты жүзеге асыруды нақты өмірде құқық нормаларын сақтау нысанына әкеп соғады (сол кезеңде және сол негіздер бойынша қайта салықтық тексеруді жүргізуге тыйым салуды мысал ретінде келтіруге болады); міндеттейтін норма міндетті субъектімен заң нұсқамаларын орындауға әкеп соғады (мысалы, заңды түрде мемлекетпен белгіленген салықтар мен алымдарды төлеу міндеттемесі); құқық нормаларын пайдалану субъектілермен салықтық жеңілдіктерге өз құқығын қолданған кезде мүмкін, құқық қолданудың мысалы ретінде салық органдарының өкілеттіктер жиынтығы болуы мүмкін.

Құқықтық қатынастар, заңды міндеттер және субъективті құқық тәрізді, құқықтық идеяларды объективизациялау сәті ретінде қарастырылуы мүмкін. Құқық нормасымен бекітілген мінез-құлық ережесі әрдайым нақты өмірлік жағдайларға байланыстырылады, олардың басталуымен нормативтік актілердің талаптары қолданысқа келтіріледі. Осындай жағдайларды жалпы өрнектеп көрсету үшін құқық теориясында "заңды факт" категориясы қолданылады. Әдебиетте айтылып өтті, құқықтық реттеу, барлық нормативтік ұйғарымдарды нақты қатынастардың құқықтық нысанына айналдыру қажеттілігімен байланысты заң шығарушы тарапынан қатаң түрде белгіленген заңды фактілердің жиынтығымен байланысады, олар құқықтық қатынастардың даму кезеңін тойлап жатыр.

Заңды факті "құқықтық қатынастар" абстракциясын нақтылау үшін қызмет етеді. Бұл ретте ол нақты құқықтық қатынастардың құрылуының, субъективті құқықтың немесе заңдық міндеттердің туындауының шешуші сәті болып табылады. Осылайша, заңды фактілер құқықтық қатынастарға қатысушылардың құқықтары мен міндеттерін, олардың мінез-құлқына тікелей аударуды қамтамасыз етеді. Нақты құқықтық қатынастардың пайда болуы үшін заңды фактілердің болуы қажеттілігі құқықтық қатынастардың нақты және заңды мазмұнының тығыз байланысын, тәжірибелік мінез-құлқы және оның құқықтық нысанының байланысын көрсетеді[4,53б.].

Заңды факт құқықтық салдарын туындатуға қабілетті, өйткені бұл құқық нормасымен бекітілген, бұл және оған сапалық анықталғандықты береді. Бұл заңды фактінің, оны бекітетін, құқық нормасымен тығыз байланысынан туындайды және өмірлік мән-жайларға заңды мән береді. Заңды фактілер, оларды жүзеге асыру барысында заңды фактілер құқықтық қатынастардың элементі қасиетіне ауысатын, құқықтық қатынастардың өмір сүруінің арнайы алғышарты болып табылады. Бұл ретте мынаны ескеру керек, яғни заңды фактілер құқықтық қатынастардың нақты өмірлік мән-жайлармен шарттылығын көрсетеді және құқықтық реттеу тетігінің қандай да бір

элементімен байланысты емес. Олар қоғамдық қатынастарды реттеу сатысынан құқық қатынастарының пайда болу сатысына ауысуды қамтамасыз етеді.

Әдебиеттер тізімі:

1Алексеев С.С. Общая теория права. В двух томах. Т.2. М.: Юридическая литература. 1982. 36 с.

2Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы (Салық кодексі). Қазақстан Республикасының 2008 жылғы 10 желтоқсандағы N 99-IV Кодексі.

3Худяков А.И. Финансовое право Республики Казахстан. Общая часть. — Алматы: ТОО «Баспа», 2001. 95с.

4Финансовое право. Учебник Под ред. Е.Ю. Грачевой, Г.П.Толстопятенко.- М.:ПРОСПЕКТ, 2003.-53 с.

Резюме

В статье рассмотрены формирование понятия налогово-правовых отношений в социальных отношениях, выявлению особых и общих черт как типа финансово-правовых отношений, а также классификации по различным основаниям.

Summary

The article deals with the formation of the concept of tax and legal relations in social relations, the identification of special and common features as a type of financial and legal relations, as well as classifications for various reasons.

УДК:341.675

Иманбаева А.Б.
Магистрант 2-го курса
ЕЮА имени Д.А. Кунаева
научный руководитель:
д.ю.н., профессор
Дуйсенов Э.Э.

МЕЖДУНАРОДНАЯ СИСТЕМА ГАРАНТИЙ МАГАТЭ

В данной статье будет рассмотрена международная система гарантий МАГАТЭ. Анализ международно-правовой основы контроля свидетельствует о том, что большинство подсистем контроля основано на системе гарантий МАГАТЭ, и проблемы в данной области, несомненно, будут подрывать эффективность контроля по отдельным договорам. Следовательно, необходимо решать, прежде всего, проблемы функционирования МАГАТЭ.

Ключевые слова:МАГАТЭ, ЕВРОАТОМ, агентство, ядерное оружие, международная безопасность.

МАГАТЭ является единственным универсальным международным контрольным органом в области гражданских ядерных программ. Полномочие МАГАТЭ на создание

системы контроля предусмотрено в Статье III.A.5 Устава, которая уполномочивает Агентство «устанавливать и проводить в жизнь гарантии, имеющие своей целью обеспечить, чтобы специальные расщепляющиеся и иные материалы, услуги, оборудование, технические средства и сведения, предоставляемые Агентством или по его требованию, или под его наблюдением или контролем, не были использованы таким образом, чтобы способствовать какой-либо военной цели». Эта Статья далее уполномочивает Агентство «распространять, по требованию сторон, применение этих гарантий на любые двусторонние или многосторонние соглашения или, по требованию того или иного государства, на любые виды деятельности этого государства в области атомной энергии».

При создании этой региональной организации по Римскому договору 1957г. страны-члены ЕВРОАТОМА (на 1957г. это Бельгия, Италия, Люксембург, Нидерланды, Франция и ФРГ) установили, что контроль за ядерной деятельностью будет осуществляться на замкнутой основе, без привлечения иностранных инспекторов, дабы избежать промышленного и иного шпионажа. Они высказывались против гарантий МАГАТЭ. Верховный комиссар Франции по атомной энергии Франсис Перрен отметил, что французы возражают против гарантий МАГАТЭ главным образом по той причине, что могут появиться инспекторы из СССР [1, с.277].

До 1957 г., когда вступило в силу соглашение о ЕВРОАТОМе, США осуществляли гарантии в Западной Европе на двусторонней основе. К этому времени было создано МАГАТЭ, которое приступило к разработке своей международной системы гарантий. Страны ЕВРОАТОМа настояли, однако, на применении у себя своей собственной системы гарантий, и в 1958 г. между США и ЕВРОАТОМом было заключено соглашение о поставках обогащенного урана для западноевропейской атомной энергетики без привлечения гарантий МАГАТЭ [2].

В пользу гарантий МАГАТЭ выступили также англичане (тогда еще не входившие в ЕВРОАТОМ) и канадцы.

Именно на этом основании США с самого начала переговоров о нераспространении ядерного оружия, уже в своем первом проекте договора от 17 августа 1965 г., предлагали, чтобы для контроля за его выполнением применялись гарантии Агентства «или равноценные (equivalent) международные гарантии», другими словами, гарантии ЕВРОАТОМА [2, с.276].

Однако СССР был против подобной постановки. 16 марта 1957 г. было обнародовано Заявление МИД СССР о планах создания ЕВРОАТОМА и Общего рынка, в котором утверждалось, что «вся деятельность ЕВРОАТОМА и «Общего рынка» будет подчинена целям НАТО, агрессивный характер которых хорошо известен». СССР опасался, что ЕВРОАТОМ будет использоваться для накопления атомных материалов и сырья с тем, чтобы как можно скорее приступить к изготовлению собственного ядерного оружия [3, с.277].

В Нью-Йорке в конце 1966 г. состоялись переговоры, более известные как нью-йоркский раунд ДНЯО. К концу нью-йоркского раунда двусторонних переговоров стороны обменялись текстами основных положений об обязательствах по контролю для включения в статью III. Советская сторона предложила 17 ноября следующий текст: «Каждое из государств-участников настоящего Договора, не обладающих ядерным оружием, обязуется принять гарантии Международного агентства по атомной энергии в отношении всей своей деятельности по мирному использованию атомной энергии». Американцы предложили свой вариант: «Каждое из государств-участников настоящего Договора, не обладающих ядерным оружием, обязуется принять

эффективные международные гарантии в отношении всей своей деятельности по мирному использованию ядерной энергии».

Хотя обе стороны, таким образом, согласовали принцип обязательности контроля, уже их первоначальные проекты выявили серьезные разногласия между ними, поскольку Соединенные Штаты продолжали вести дело к тому, чтобы для контроля не обязательно использовались гарантии МАГАТЭ.

На наш взгляд, позиция США была чревата тем, что ЕВРОАТОМ, будучи региональной организацией, мог создать прецедент для создания государствами других регионов своих контрольных органов, нормативы и гарантии которых необязательно бы совпадали с требованиями МАГАТЭ, что привело бы к распространению ядерного оружия. Также эта позиция была не особенно дальновидной, поскольку Организация Варшавского Договора (ОВД) также могла создать свой собственный орган по контролю за выполнением обязательств по ДНЯО, который, скорее всего, был бы зависим от Москвы, и осуществлять «контролируемые» утечки ядерного материала в союзные страны ОВД. Подобное положение свело бы на нет всю идею Договора о нераспространении.

Анализ исторических аспектов приводит к выводу о том, что факт передачи международных контрольных функций МАГАТЭ по ДНЯО был результатом компромисса и во многом был обусловлен опасениями США и СССР по поводу сдерживания стратегического соперника. Соответственно, возникает вопрос об изначальной приемлемости системы гарантий МАГАТЭ к выполнению тех задач, которые возлагаются на Агентство на сегодняшний день.

На наш взгляд, многие проблемы, связанные с функционированием системы гарантий МАГАТЭ и противодействием международному терроризму, обусловлены в определенной мере данными историческими аспектами, которые прямо повлияли на перспективы распространения ядерного оружия и эффективность будущего контроля за мирной ядерной индустрией. Данное обстоятельство также повлекло за собой осложнения, вызванные изначальной противоречивостью задач МАГАТЭ, о которых будет сказано ниже.

Перейдем к рассмотрению целей осуществления гарантий МАГАТЭ. Практическая цель гарантий МАГАТЭ заключается в своевременном обнаружении переключения значимых количеств ядерных материалов с мирной ядерной деятельности на производство ядерного оружия или других ядерных взрывных устройств. Если применять расширенное понятие контроля, как механизма предотвращения нарушения договоров, то цель гарантий также состоит в сдерживании такого переключения с мирной на военную деятельность в связи с риском раннего обнаружения.

Противоречивость задач МАГАТЭ как основная проблема функционирования системы гарантий вытекает из вышеупомянутых исторических аспектов, поскольку МАГАТЭ было создано с двумя задачами: первая и главная задача — распространение ядерных технологий, второстепенная задача — ограничение распространения тех же самых технологий, пригодных для производства ядерного оружия и делящихся материалов (создание и поддержание режима нераспространения). С одной стороны, МАГАТЭ должно было способствовать распространению атомных технологий, а с другой — препятствовать распространению тех же самых технологий (нарушение принципа римского права «нельзя быть судьей в своем деле»).

Движущие силы для выполнения этих противоречивых задач оказались неравными. Более весомым стимулом для распространения атомных технологий были и остаются коммерческие интересы в области атомной промышленности самых развитых стран

(США, Канады, Германии, Японии, Франции и других). Многократно более слабым стимулом для поддержания режима нераспространения оказывается политическая воля подавляющего большинства других стран препятствовать распространению.

МАГАТЭ — межправительственная организация, и из этого вытекает другая особенность, а именно — использование только официальных данных, предоставленных государством, являющимся стороной в договоре о гарантиях. Во многих случаях официальные доступные для общества данные в области ядерной деятельности недостаточно точны. Это обстоятельство может определяться секретностью, окружающей всё, связанное с ядерным оружием, бюрократическими издержками, давлением на контролируемое государство со стороны мирового сообщества и т.д. И это обстоятельство пагубно сказывается на работе МАГАТЭ.

К примеру, в 1989 г. по просьбе советского правительства МАГАТЭ, совместно с Всемирной организацией здравоохранения (ВОЗ), организовало комиссию для выяснения «истинных» масштабов и последствий чернобыльской катастрофы. Результаты работы комиссии показали, что радиоактивное загрязнение оставалось в рамках нормы [4, с.44]. Весь отчет комиссии на полутора тысяче страниц был основан на официальных данных.

Во-первых, не было сделано даже попытки проанализировать вопрос, например, о том, как сказалось на этих официальных данных секретное правительственное распоряжение 1988 года, запрещавшее советским врачам устанавливать причинную связь между радиационным поражением и заболеваемостью людей.

Во-вторых, не было высказано даже тени сомнения в уже тогда широко оспаривавшихся официальных оценках размеров выброса радиоактивных веществ, не обобщены должным образом уже имевшиеся тогда тревожные данные по здоровью ликвидаторов. В сентябре 2005 года МАГАТЭ (совместно с ВОЗ) распространило доклад о последствиях Чернобыля, который шокировал многих специалистов в области воздействия радиации на человека. В нем утверждалось, что в результате Чернобыльской аварии погибло лишь 50 человек, а долговременные последствия могут привести к смерти не более 4 тысяч. При этом на территории многих стран Европы, где выпадали чернобыльские осадки, исследования не проводились. Большинство ликвидаторов не были обследованы. Как утверждает А. Яблоков, по сути, в расчетах вообще игнорировались любые последствия чернобыльской аварии, кроме облучения части ликвидаторов и жителей ближайших к АЭС районов. По мнению А. Яблокова, основной целью этой акции МАГАТЭ было существенное занижение последствий Чернобыльской аварии, чтобы стимулировать дальнейшее строительство атомных станций во всем мире [5].

В-третьих, не было отмечено широко принятого в мировой онкологической статистике критического отношения к статистическим данным по раковым заболеваниям на территории СССР [5].

За всю свою историю МАГАТЭ, ни разу не вынесло рекомендаций по закрытию какой-нибудь АЭС. Во всех случаях, отметив даже очень серьезные нарушения или возможные опасные последствия, общий вывод экспертов МАГАТЭ оказывался положительным [4].

МАГАТЭ необходимо эффективно поддерживать те научные исследования, которые открывают новые возможности в направлении замещения технологий двойного назначения. На практике же новые достижения науки, если их применение грозит нанести ущерб имиджу или вызвать дополнительные ограничения для ядерной энергетики (то есть, направлено против выполнения первой и главной задачи МАГАТЭ

по распространению ядерных технологий), не только не поддерживаются, но активно и последовательно блокируется МАГАТЭ.

Список литературы:

- 1 Seaborg G.T., Loeb B.S. Stemming the tide. Arms Control in the Johnson Years. Lexington (MA). – Toronto: Lexington Books, 1986. –P.235-237.
- 2 Mason W. Non-proliferation treaty : framework for nuclear arms **control**. – Charlottesville, Va.: Michie Co., 1969. –P.121.
- 3 Тимербаев Р. М. Россия и ядерное нераспространение. 1945 – 1968. – М.: Наука, 1999. – С.277
- 4 Абусеитов А.К. Система мер международно-правового контроля в области нераспространения ядерного оружия. Дисс...к.ю.н. –А, 2007-157с.
- 5 Яблоков А.В. Мирный атом и ядерное распространение // Официальный сайт Bellona Foundation. <http://www.bellona.no/ru>.

Түйіндеме

Берілген мақалада автор МАГАТЭ-ң халықаралық кепілдік жүйесін қарастырды. Осы ұйымның құрылу тарихы мен Жарғыда бекітілген міндеттері мен мақсаттарын айқындады.

Summary

In this article, the author analyzed the international system of IAEA safeguards. He considered the history of creation, as well as the goals and tasks of the organization enshrined in the Charter.

УДК: 343.988 (574)

Имангалиева А.К.
магистрант Евразийской юридической
академии имени Д.А.Кунаева
Научный руководитель к.ю.н.,
доцент кафедры УПДиПД
Зинкевич Т.И.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОЯВЛЕНИЯ ВИКТИМНОГО ПОВЕДЕНИЯ

В статье, на основе анализа специальной литературы, рассматриваются некоторые психологические особенности проявления виктимного поведения женщин совершивших преступление.

Ключевые слова: Криминологическая характеристика, женская преступность, виктимность, виктимная ситуация, виктимологическая профилактика, социально-психологический тип.

На современном уровне развития виктимологии наибольшую актуальность представляет ответ на вопрос о ее соотношении с криминологией и психологией. По этому поводу есть две точки зрения, что виктимология – отдельная, самостоятельная научная дисциплина, выступающая как вспомогательная для криминологии, психологии, криминалистики, уголовного права и уголовного процесса, и что это новое научное направление, развивающееся в рамках криминологии [1].

Новизна виктимологии в том, что, обратившись к известному предмету (жертва, её поведение), но практически не изученному, она в значительной мере изменила традиционный подход, привычные представления о криминологических механизмах, нашла новые пути проникновения в существо криминальных процессов и раскрыла резервы усиления профилактических возможностей в сфере контроля над преступностью.

Некоторые ученые выделяют два конститутивных типа виктимности: личностную (как объективно существующее у человека качество, выражающееся в субъективной способности некоторых индивидуумов в силу образовавшихся у них совокупности психологических свойств становиться жертвами определенного вида преступлений в условиях, когда имелась реальная и очевидная для обыденного сознания возможность избежать этого) и ролевую (как объективно существующую в данных условиях жизнедеятельности характеристику некоторых социальных ролей, выражающуюся в опасности для лиц, их исполняющих, независимо от своих личностных качеств подвергнуться определенному виду преступных посягательств лишь в силу исполнения такой роли) [2].

Виктимность как способность субъекта становиться жертвой социально-опасного проявления и выступает в ее общетеоретическом понимании как явление социальное (статусные характеристики ролевых жертв и поведенческие отклонения от норм безопасности), психическое (патологическая виктимность, страх перед преступностью и иными аномалиями) и моральное (интериоризация виктимогенных норм, правил поведения виктимной и преступной субкультуры, самоопределение себя как жертвы).

Изучению личности потерпевшего на психологическом уровне большое внимание уделял Л.В. Франк и многие его последователи: В.И. Полубинский, В.П. Коновалов, В.Я. Рыбальская, А.Л. Ситковский, Д.В. Ривман, В.С. Устинов, А.В. Туляков и др. Однако большинство авторов рассматривают особенности виктимной личности через криминологические понятия «вины» и «участия жертвы в генезисе преступного деяния» на материале уже состоявшихся жертв. Таким образом, лишь на современном этапе виктимная личность рассматривается через психологические категории и подходы.

Формирование личности, как положительное, так и дефектное, есть в значительной мере результат воздействия воспитателей, родителей, родственников, друзей, т.е. лиц, составляющих важнейший компонент микросреды субъекта. Учитывая, что социальные качества формируются на протяжении длительного времени в процессе взаимодействия человека с внешней средой, то есть «...разные по характеру и силе внешние воздействия, преломляясь через психофизические данные этого лица, превращаются в его привычки, потребности, становятся критериями предъявляемых к себе и другим требований» [3], актуально исследовать процесс формирования виктимной предрасположенности личности с детского возраста.

Хотя формирование личности происходит практически всю жизнь, с точки зрения виктимологической профилактики период взросления человека является наиболее важным.

Анализ развития учения о жертве показал, что в настоящий момент нет однозначной теоретической и операционной трактовки основных понятий и категорий виктимологии, что привело к необходимости исследования содержания понятия виктимности, жертвы, виктимного поведения и иных элементов понятийного аппарата общей теории виктимологии, с точки зрения их психологического содержания.

Виктимность это совокупность свойств человека, обусловленных комплексом социальных, психологических и биофизических условий, способствующих дезадаптивному стилю реагирования субъекта, приводящему к ущербу для его физического или эмоционально - психического здоровья.

В настоящий момент существуют две основные позиции трактовки понятия «жертвы преступления» в виктимологическом смысле:

Первая позиция обоснована Л.В. Франком и его сторонниками, которые полагали, что виктимное понятие «жертвы» более объемное, чем «потерпевший». Они рассматривают «жертву» как лицо, которому индивидуально или коллективно был причинен прямой или косвенный, материальный, моральный или иной вред общественно опасным деянием.

Вторая позиция представлена А.Л. Ситковским, который рассматривает «жертву» как физическое лицо, которому непосредственно преступлением причинен физический, материальный или моральный вред [4].

Существует огромное количество разнообразных классификаций жертв, имеющих своей целью:

- выделение типичных черт потерпевших от конкретных видов преступления;
- выделение нравственно – психических критериев потерпевших;
- определение особенностей поведения и виновности жертвы;
- различение тяжести преступных последствий, и т.д.

В настоящее время существует несколько разработанных исследователями классификаций жертв преступлений. Однако до сих пор не разработано единой классификации. Каждый исследователь закладывает в основу классификации различные компоненты, что приводит к существенным отличиям в классификации жертв преступлений.

Таким образом, познавательное содержание социально-психологического типа потерпевшего раскрывается, главным образом, через детализацию, расшифровку сходного типа, иначе говоря, через те варианты, которые составляют типологическую группу.

Социально-психологический тип потерпевшего от преступления – это, в принципе, построенная на описании модель, более или менее полно отражающая оригинал, а точнее, типичное как результат суммы конкретных личностей, послуживших объектами изучения и обобщения.

Таким образом, само понятие «социально-психологический тип потерпевшего» следует рассматривать в двух аспектах:

а) оно может относиться к человеку, конкретной личности, соответствующей определенному типическому сочетанию индивидуальных социально-психологических свойств, качеств, черт, характеристик;

б) оно может означать модель, построенную на суммировании типического в личностях массы людей, проявивших себя в конкретных обстоятельствах, причем в форме «стандартного», привычного, типичного, повторяющегося и т.п. поведения. Это поведение может быть отрицательным или положительным, но обязательно

отклоняющимся, выходящим за пределы «нормы безопасности» и, следовательно, повышающим степень виктимности.

Поведение потерпевшего и все, чем он в этом поведении руководствовался, неразрывно связаны с его личностными характеристиками: установкой личности, полом, возрастом, профессией, общественным, должностным и семейным положением и т.д. Без знания этих криминологических обстоятельств совершенно невозможно осуществлять профилактику преступлений, так как преступник во многих ситуациях выступает во взаимодействии с конкретной жертвой, на которую, как и на преступника, должно быть направлено индивидуальное позитивное воздействие [5].

В рамках криминальной виктимологии, зачастую, виктимное поведение необоснованно сводится к «виновному» или «отрицательному» поведению потерпевшего, наибольшее внимание уделяется рассмотрению категории «вины» жертвы в развитии преступления, нас же больше интересует психологические особенности формирования данного поведения с точки зрения категории причинности и предрасположенности к виктимному поведению.

Список литературы:

1Полубинский В.И. Жертва в контексте виктимологических исследований // Научный портал МВД России. 2008. № 2. – С.29.

2Коновалов В.П. Виктимность и ее профилактика // Виктимологические проблемы борьбы с преступностью. - Иркутск, 1992. – С.59.

3Леонтьев А.Н. Избранные психологические произведения: в 2-х томах. Т.1. – М.,1983. – 416 с.

4Ситковский А.Л. Виктимологическая характеристика и профилактика корыстных преступлений. - М., 1998. – 195 с.

5Криминология: учебник для аспирантов / под ред. И.М. Мацкевича. Ювенальная криминология: Учебник / Лелеков В.А. - М.:ЮНИТИ-ДАНА, 2017. – 978 с.

Түйіндеме

Мақалада арнайы әдебиеттерді талдау негізінде, қылмыс жасаған әйелдердің виктимдік мінез-қылықтарының кейбір психологиялық ерекшеліктері қаралады.

Summary

In the article, on the basis of the analysis of the special literature, some psychological features of manifestation of victim behavior of women who have committed a crime are considered.

**Қажымов С.
Д. А. Қонаев атындағы
Еуразиялық заң академиясының
магистранты
ғылыми жетекші:
з.ғ.д., профессор
Айтхожин К.К.**

КОНСТИТУЦИЯ ЖӘНЕ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ БАҚЫЛАУ

Аталған мақалада Қазақстан Республикасы Конституциясының жоғары деңгейде қорғалуының маңыздылығы, қажеттілігі қарастырылған. Автор бұл мәселені ашып көрсету үшін Негізгі Заңымыздың ерекше белгілері мен заңи қасиеттеріне аса көңіл бөліп зерттеген.

Кілт сөздер: Конституция, Ата Заң, бақылау, жоғарлылық, қадағалау, Конституциялық Кеңес, заң, құқық.

Конституциялық бақылаудың объектісі болып табылатын Ата Заңымыздың ерекше қорғауды қажет ететін маңызды белгілеріне тоқталу арқылы талдауға алынған тақырыптың мағынасын түсіндіруден бастасақ,

Конституция (лат-constitutio - бекіту, орнату деген сөзі) мемлекеттік және қоғамдық құрылыс негіздерін ондағы жеке тұлғалардың құқықтық жағдайын, биліктің ұйымдастырылуымен жүзеге асырылуын олардың халықпен қарым қатынасын сондай-ақ мемлекетіміздің қазіргі түр сипатымен болашақ бағытын анықтап көрсететін жоғары заңи күшіне ие маңызды нормалардың жиынтығынан қалыптасатын басты құжат [1, 10 б.]. Сондықтан да біз оны «Негізгі Заң», «Ата Заң» деп қастерлейміз.

Қазақстан Республикасының Конституциясы қоғамның әр саласына қажетті заң актілерінің негізін қалыптастыратын «Заңның Заңы» болып есептеледі. Қазақстан Республикасының Конституциясының 4-бабында "Конституцияның ең жоғары заңды күші бар және Республиканың бүкіл аумағында тікелей қолданылады" делінген.

Осындай мәртебеге ие беделді заң болғандықтан ол ерекше құқықтық қорғауды қажет ететіндігі сөзсіз. Сондай-ақ конституцияны қорғаудың қажеттігі оның жоғарлылығымен демократияның жаңа сапалы кезеңдерін қалыптастырудағы тікелей әрекетін қамтамасыз ету мақсатынан және мемлекетпен жеке тұлғалардың құқықтарымен бостандықтарының диалектикалық бірлігінің байланысымен қарастырылады.

Яғни ол бір жағынан азаматтар үшін олардың құқықтарымен бостандықтарын мемлекеттік органдар тарапынан сақтаудың кепілдігі ретіндегі өмір қажеттігінен, ал екінші жағынан конституцияның тұрақтылығымен дамуын сақтау үшін қажет болып табылатын кез келген демократиялық мемлекеттің ішкі қасиеті.

Теориялық негізінен алып қарасақ, Конституция- бұл сол елдің қоғамдық, экономикалық, саяси құрылысын, мемлекет тәуелсіздігін, мемлекеттік билік және оның ұйымдастырылуымен жүзеге асырылуының тәртібін сондай-ақ жеке тұлғалардың құқықтық жағдайын заңдастырып бекітетін мемлекеттің негізгі заңы болып табылады.

Көптеген елдің зерттеушілерімен ғалымдары конституционализм қоғамның өте маңызды көптеген мәселелерімен байланысты көрініс дей келе, Конституцияның дәл қандай негізгі де маңызды қасиеттерінің бар екендігін анықтауда өз әсерін тигізіп келе

жатқанын айтады. Мысалы: Германиялық ғалым Г.Еллинек «...Конституция- бұл жоғарғы мемлекеттік органдардың құрылуы, қызмет ету тәртібі, мәртебесі және де билік пен халық арасындағы қарым-қатынастар сияқты мәселелерді анықтап көрсететін нормалар жиынтығы» десе, Ф.Лассоль «Конституция мәселесі құқық пен емес мәжбүрлілік мәселесімен байланысты» дейді. Қазақстандық ғалым С.А.Табанов «...Ата Заң (Конституция) өзінің мейілінше көп тараған мағынасында-ең жоғарғы құдіретті күші бар заңдар деген ұғымда қолданылады. Конституцияға құқықтық акт ретінде ғана емес, бүкіл қоғамымызда әділеттілік, адамгершілік бағытын ұстаушы норма деп қарағанымыз дұрыс. Себебі ол өзінің мәні жағынан қабылданған кезіндегі саяси күштердің арақатынасын көрсетуші қоғамның әртүрлі бөліктерінің саяси мүдделері тоғысқан бейнебір қоғамдық шарт іспеттес» [2, 35 б.] деп тұжырымдайды. Ал Ресейлік ғалым В.Е. Чиркин «...Ресми түрдегі заңи құжат ретіндегі Конституцияның мәні ол оның ең жоғарғы заңи күші, құқықтық жүйенің орталығы ретіндегі функциясы сондай-ақ жай заңдарға қарағанда ерекше тәртіппен қабылдануы мен өзгертулер енгізілуіне байланысты ерекшеліктерімен айшықталады» деп әр қайсысы өз тұжырымдары негізіндегі көз қарастарын атап көрсеткен.

Құқықтық мемлекетті қалыптастыруда заң үстемдігін қамтамасыз ету кез-келген мемлекеттің ең негізгі де басты мақсаттарының бірі екендігі сөзсіз. Қоғам өмірінің барлық саласында заң үстемдігін жүзеге асыру, даму кезеңінің нақты қажеттігін қанағаттандыру, демократияны орнықтыру, жеке тұлғалардың құқықтарымен бостандықтарын жүзеге асыру сияқты көптеген маңызды мәселелермен тікелей байланысты. Демек Конституция жоғарыда көрсетілген мемлекет мүдделерінің жүзеге асырылуына әсері мол мемлекеттің құқық жүйесінің негізін бекітіп көрсететін ең жоғарғы заңи күші бар басты құжат болып табылады.

Конституциялық бақылау – бұл Конституцияның теориялық, тәжірибелік мәселелерінің ең негізгісін қамтиды және де құқықтану ғылымының маңызды объектісі болып табылады. Бұл мәселе маңыздылығы арқылы дүниежүзі мемлекеттері зерттеушілерінің назарын өзіне аударған, яғни бір мемлекет көлемінде ғана емес халықаралық деңгейдегі өзекті мәселе ретінде демократияның басты құралы болумен қатар оны қамтамасыз ететін нақты кепіл болатыны дәлелденген.

Сонымен қатар конституциялық бақылау заңдармен басқа да актілердің Конституцияға сәйкестігін тексерудің арнайы нысаны ретінде түсіндірілетін, қоғамды демократияландыруға өзіндік әсері бар институттардың бірі болып саналады.

Заңи әдебиеттерде конституциялық бақылаумен конституциялық қадағалау ұғымдарының арақатынасы туралы әртүрлі көзқарастар айтылған. Оны авторлардың бірі ұқсас ұғым ретінде түсіндірсе, кейбіреулері ажыратып көрсетеді, ал үшіншілері қадағалау бұл бақылаудың бір түрі деп көрсетеді. Жалпы ғылыми әдебиеттерде ұқсас ұғым ретінде жиі қолданылады, бірақ бір біріне толық сәйкес келмейді.

Демократиялық, құқықтық мемлекет құруды мақсат еткен әр елде Конституцияның айрықша қорғалуын ерекше мәртебеге ие мемлекеттік орган жүзеге асырады. Біздің елімізде де бұл мәселе солай шешімін тапқан.

Яғни қазіргі кезде ҚР-ның бүкіл аумағында ҚР-сы Конституцияның жоғарлылығын қамтамасыз ететін “Конституциялық Кеңес” деп аталатын мемлекеттік орган қызмет етеді.

Конституциялық Кеңес – бұл өз өкілеттілігін дербес жүзеге асыра алатын негізгі мемлекеттік органдардың бірі және мемлекеттік механизмнің құрамдас бөлігі. Оның құрылуы қазіргі қолданыстағы Конституцияның (8-ші тамыз 1995 жылғы) қабылданған кезеңімен тікелей байланысты. Бұл Ата Заңымыздың құқықтық

қорғалуына ерекше рөл атқаратын басты мемлекеттік орган ретінде Конституцияда ҚР-ның Конституциялық Кеңесінің құрылу тәртібі, қызметі, өкілеттілігі бекітілген арнайы бөлім қарастырылғанымен дәлелденеді.

Қорытындылай келе айтарымыз жоғарыда сөз етілген мемлекет және қоғам өмірінің маңызды тұстарын жоғары заң күші бар нормалармен реттеуді жүзеге асыратын Ата заңымыздың ерекше қорғалуына аса мән беріп, көңіл бөлу арқылы басқа заңдармен нормативтік актілердің орындалуын сондай-ақ, демократиялық, құқықтық мемлекет құруды мақсат етіп отырған еліміздің басты міндеттерінің шешілуін және сол сияқты басқа да көптеген мемлекеттік мүдделердің жүзеге асырылуын қамтамасыз ете алатындығымыз анық. Әрине бұл іс шара тек мемлекетпен нақты мемлекеттік органдармен ғана шектелмейтіндігін, оған барлық қоғам мүшелерімен нақты құқық субъектілеріне өз міндеттеріне аса жауаптылықпен қарап оны толық, жан жақты сезіну, еліне деген ерекше сүйіспеншілігін негізге ала отырып әрекет ету барысында зор үлес қоса алатындықтарын түсіндіріп, кең ауқымды қамтитын көлемді шара екенін айтқым келеді.

Конституциялық бақылаудың қажеттілігі негізінде бірнеше себептер жатыр. Біріншіден, конституциялық нормалар әдетте құрылтайшылық немесе бастапқы сипатқа ие болып келеді. Қазақстан Республикасы Конституциясының преамбуласында Конституцияны Қазақстан халқы қабылдайтындығы көрсетілген: «Қазақстан республикасының халқы республикалық референдумда жалпы халықтың дауыс беру жолымен осы Конституцияны қабылдайды». Конституциямен көзделген барлық басқа актілер құрылтайшылық билік болып табылатын Конституцияның актілеріне қайшы келмеуі тиіс. Өйткені, Конституциямен белгіленген төмен тұрған және құрылтайшылық билік өкілеттілігіне ие, соған сай олар шығаратын актілер де Конституцияда белгіленген олардың құзіретіне сәйкес болуы керек.

Республикамызда конституциялық бақылау түрлерін жетілдіру, Конституцияның дәлме-дәл орындалуын қамтамасыз ету тұсында басқа елдердің оны ұйымдастыру тәжірибесін оқу қажет болып отыр.

Конституцияның қоғам өмірінің барлық салаларын құқықтық реттеп отыруға мүмкіндігі жоқ. Сондықтан да құқықтағы кемшіліктер басқа да құқықтық актілермен толықтырылады. Ал бұл құқықтық актілер конституциялық нормаларға қайшы келмеуі тиіс. [3, 24 б.]

Конституциялық бақылау деп – тиісті органдардың Конституцияның және конституциялық заңдылықтардың үстемділігін қамтамасыз ету мақсатындағы қызметі ұғынылады. Ол актілердің және бұхаралық билік органдары қызметінің, сондай-ақ қоғамдық бірлестіктердің қызметінің Қазақстан Республикасы Конституциясына сәйкестігі мәселесін шешуде көрініс табады.

Сөйтіп конституциялық бақылау немесе қадағалау дегеніміз – бұл заңдар мен өзге актілердің Конституцияға сәйкестігін тексеруді, азаматтардың жоғарғы деңгейде құқықтары мен бостандықтарын қорғауды, билікті бөлу қағидаларын орындауды қамтамасыз ететін демократиялық институттың бірі.

Сонымен қатар Конституция адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарына кепілдік береді, ал конституциялық бақылаудың бір қызметі - Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес олардың сақталуын қамтамасыз ету болып табылады.

Заң практикасында заңдылықтың және өзге актілердің конституциялығына бақылау кең етек алды. Алайда, көп елдерде ұзақ уақыт бойы арнаулы конституциялық бақылау

органдары болған жоқ, социалистік елдерде бұл қызмет Парламенттің тұрақты алқалық органына жүктелді.

Конституциялық бақылау институтының отаны – Америка құрама штаттары болып табылады. Онда бұл қызмет жалпы құзіретті соттарға берілген. Конституциялық қадағалауды жүзеге асыру мәселелері әлемдік практикада әртүрлі шешіледі [4, 21 б.].

Қазақстан Республикасының бақылау жүйесіне келетін болсақ, алғашында біздің мемлекетімізде мұндай бақылаудың моделінің үш түрі қолданылды, яғни 1992 жылы маусым айында құрылған Конституциялық сот, кейінірек 1993 жыл Конституциясының қабылдануымен ол Республиканың сот билігін біртұтас жүйесіне енгізілді. 1995 жылы қазіргі Конституция қабылдануымен, яғни Конституциялық Кеңес болып қалыптасты.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Сапарғалиев Ғ.С. Қ Р-ның Конституциялық құқығы Алматы, 2008 ж.
- 2 Кряжков В.А. Органы конституционного контроля субъектов Российской Федерации: проблемы организации и деятельности //Государство и право. 2003 г.
- 3 Амандықова С.К. Қ Р-ның Конституциялық құқығы. Астана, 2007 ж.
- 4 Караев А.А. «Конституционный контроль: Казахстан и зарубежный опыт» Алматы, 2002 г.

Резюме

В этой статье рассматривается важность высокого уровня защиты Конституции Республики Казахстан. Автор тщательно изучил особенности и юридические особенности Основного Закона, чтобы раскрыть эту проблему.

Summary

This article considers the importance of the high level of protection of the Constitution of the Republic of Kazakhstan. The author carefully studied the specific features and legal traits of the Criminal Law to disclose this problem.

УДК:342.41\43

Камалов А.А.
магистрант 1 курса
Евразийской юридической академии
им. Д.А. Кунаева
научный руководитель:
д.ю.н., профессор Нукунов М.О.

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ

В статье рассматриваются проблемы правового регулирования деятельности органов внутренних дел в Республике Казахстан на современном этапе развития. На основе анализа различных научных точек зрения и подходов исследуются фундаментальные аспекты описываемой в статье проблематики и выделяются не

только общие положения, но особенности законодательства в сфере деятельности правоохранительных органов.

Ключевые слова: административное право, правоохранительные органы, органы внутренних дел, полиция, исполнение административного законодательства.

Разнообразие взглядов, высказываемых политиками, учеными, представителями общественных организаций и журналистами, а также принимаемые правоохранительными структурами меры свидетельствуют о том, что многие принципиальные вопросы оценки деятельности правоохранительных органов все еще остаются нерешенными [1, с.44]. Вопросы оценки эффективности правоохранительной деятельности, обусловлены их значением в определении целей, направлений и средств реформирования правоохранительной системы, возросшим общественным интересом и вниманием к ним. Основная проблема состоит в противоречии между сложившимися подходами к оценке деятельности правоохранительных органов, их неспособностью выполнять регулятивные функции, отвечающие современным требованиям демократического правового государства, и возросшими социальными запросами людей. Решение этой проблемы предусматривает разработку научно обоснованных подходов к оценке деятельности правоохранительных органов, регулятивные функции которых будут способствовать достижению целей их реформирования, которые связываются с социализацией правоохранительной деятельности, её соответствием объективным потребностям и запросам большинства населения страны. Поскольку ранее оценка главным образом базировалась на статистических данных ведомственной отчетности, основные усилия разработчиков направлялись на обоснование новых методик и технологий расчётов тех или иных показателей, выводимых, однако, все из того же источника ведомственной статистической отчетности[2].

Судовлетворением хочется подчеркнуть, что в ходе административной реформы, проходящей на современном этапе развития нашего государства, Министерство внутренних дел Республики Казахстан (далее — МВД РК) достаточно продуктивно инициирует принятие республиканских законов и подзаконных нормативно-правовых актов. Так, Закон Республики Казахстан от 23 апреля 2014 г. № 199-V «Об органах внутренних дел Республики Казахстан» обеспечил своеобразный- прорыв в правовом обеспечении деятельности полиции. Учтены и нормативно урегулированы многие проблемы, имевшие место в правоприменительной и административно-юрисдикционной практике, предложения ведомственной науки. В частности, более детально и однозначно регламентированы права и обязанности сотрудников полиции, полно закреплен порядок и основания применения специальных мер принуждения, что позволяет сотрудникам полиции эффективнее выполнять возложенные на органы внутренних дел задачи[3, с.137].

Узкоспециализированная и разросшаяся за последние годы численность других правоохранительных органов объективно позволяет реально освободить полицию от ряда функций, которые безболезненно могут исполнять коллеги-правоохранители. К ним можно отнести борьбу с наркоманией, комплекс миграционных проблем, профилактику экстремизма. В ходе первого этапа реформирования данные проблемы обсуждались, однако аргументы руководства МВД РК, практических сотрудников и научной общественности на этот счет не были приняты во внимание[4, с.70-74]. Считаем возможным в ходе дальнейшего реформирования МВД РК предметно рассмотреть эти предложения. Для глубины проработки этого вопроса, думаем, имеет смысл провести в ряде регионов соответствующие эксперименты.

Несколько слов о еще одной наболевшей проблеме, которая создает определенное напряжение как в деятельности дежурных частей территориальных органов МВД РК на районном уровне, так и наружных нарядов полиции, осуществляющих охрану общественного порядка: удаления из общественных мест лиц, находящихся в тяжелой форме алкогольного или наркотического опьянения. Заниматься этими гражданами, как и в прежние годы, приходится в основном сотрудникам полиции. Однако надлежащие условия в органах внутренних дел отсутствуют, в силу чего достаточно часто с доставленными до вытрезвления гражданами возникают различные чрезвычайные происшествия.

Очевидно, что реформирование системы органов внутренних дел не может быть сведено к одним реорганизациям бюрократических по форме и традициям организационных структур. Без качественного изменения всей институциональной внутрисистемной среды включая механизмы оценки, ориентированные на новые ценности и принципы взаимоотношений с внешней средой, сами по себе структурные преобразования не способны дать ощутимых результатов. Обеспечение относительно приемлемых цифровых значений показателей, параметры которых можно контролировать и искусственно регулировать, не требует особых усилий, в то время как цели реформирования органов внутренних дел предполагают решение серьезных задач их развития, связанных с приведением органов внутренних дел и результатов их деятельности в состояние, отвечающее требованиям их функционирования в демократическом правовом государстве[5,с.61-62]. Поэтому система оценки деятельности органов внутренних дел должна ориентировать их на достижение этих целей, на соответствие правоохранительной деятельности ее подлинному назначению, определяемому объективным правовым содержанием и потребностями общества. Если в основании системы оценки деятельности органов внутренних дел сохраняются формально-цифровые показатели так называемых результатов деятельности органов внутренних дел, то и ориентация будет главным образом на достижение определенных значений этих показателей в ущерб более важным свойствам и качествам социально ориентированной правоохранительной деятельности, по которым о ней судит население.

В целях борьбы с терроризмом в Республике Казахстан было принято ряд организационных мер, законодательных актов, одним из которых является Закон Республики Казахстан от 13.07.1999 N 416-1 "О борьбе с терроризмом", который определяет правовые и организационные основы борьбы с терроризмом в Республике Казахстан, порядок деятельности государственных органов и организаций независимо от форм собственности, а также права, обязанности и гарантии граждан в связи с осуществлением борьбы с терроризмом. В целом, законодательство Республики Казахстан в области борьбы с терроризмом основывается на Конституции Республики Казахстан, Закона Республики Казахстан от 13.07.1999 N 416-1 "О борьбе с терроризмом", иных нормативных правовых актов Республики Казахстан, а также международных договоров, ратифицированных Республикой Казахстан. Если международными договорами, ратифицированными Республикой Казахстан, устанавливаются иные правила, чем те, которые предусмотрены настоящим Законом, то применяются правила международных договоров. Раскрывая вопросы борьбы с терроризмом в Республике Казахстан, считаем необходимым детально изучить понятия, термины и определения, связанные с организацией борьбы с терроризмом[6,с.5].

Республика Казахстан преследует на своей территории по просьбе компетентных органов других государств лиц, причастных к террористической деятельности, независимо от места совершения ими террористической акции.

Каждый государственный орган, осуществляющий непосредственную борьбу с терроризмом имеет свою четко очерченную компетенцию.

Комитет национальной безопасности Республики Казахстан выявляет, предупреждает и пресекает террористическую деятельность, направленную на насильственное изменение конституционного строя, нарушение целостности и подрыв национальной безопасности Республики Казахстан, а также попытки пересечения террористами государственной границы Республики Казахстан, незаконного перемещения через государственную границу оружия, взрывчатых, отравляющих, психотропных веществ, радиоактивных материалов и иных предметов, которые могут быть использованы для совершения террористических акций, в соответствии с уголовно - процессуальным законодательством, проводит расследование по уголовным делам, связанным с террористической деятельностью, обеспечивает безопасность государственных органов, граждан и организаций Республики Казахстан, находящихся за пределами территории республики[7,с.237].

Министерство внутренних дел Республики Казахстан предупреждает и пресекает преступления террористического характера, преследующие социальные, в том числе уголовные цели, участвует в их выявлении и раскрытии.

Служба охраны Президента Республики Казахстан обеспечивает безопасность Президента Республики Казахстан, экс - Президента Республики Казахстан и иных лиц по перечню, утверждаемому Президентом Республики Казахстан, а также глав государств, правительств иностранных государств и руководителей международных организаций на период их пребывания на территории Казахстана.

Министерство обороны Республики Казахстан участвует в обеспечении безопасности воздушного, водного и наземного пространства, проведения антитеррористических операций.

Другие государственные органы участвуют в борьбе с терроризмом в пределах своей компетенции посредством разработки и реализации профилактических, режимных, организационных, воспитательных и иных мер предупреждения и пресечения террористических акций, создания и поддержания в необходимой готовности ведомственных систем превентивных мер противодействия совершению преступлений террористического характера, предоставления финансовых средств, информации, средств транспорта и связи, медицинского оборудования, медикаментов и медицинского обслуживания, материально - технического обеспечения.

Должностные лица государственных органов и организаций Республики Казахстан, независимо от форм собственности, обязаны оказывать содействие и необходимую помощь государственным органам, осуществляющим непосредственную борьбу с терроризмом.

Граждане Республики Казахстан, обязаны незамедлительно сообщать государственным органам, непосредственно осуществляющим борьбу с терроризмом, ставшие им известными сведения о готовящейся или совершенной террористической акции.

Предоставление государственным органам информации о готовящихся или совершенных террористических акциях расценивается как исполнение гражданского долга. За информацию, которая помогла предотвратить или пресечь террористическую

акцию, выплачивается вознаграждение, размер которого устанавливается уполномоченным государственным органом по координации борьбы с терроризмом.

Предупреждение, выявление и пресечение террористической деятельности содержит ряд законодательных запретов. На территории Республики Казахстан запрещается:

- 1) пропаганда терроризма;
- 2) создание, регистрация и функционирование террористических организаций, а также незаконных военизированных формирований.

Органы национальной безопасности Республики Казахстан имеют право запрещать въезд в Республику Казахстан иностранцам и лицам без гражданства, которые принимали участие в террористической деятельности.

В целях профилактики, выявления и пресечения терроризма государственный орган, осуществляющий в пределах своей компетенции статистическую деятельность в области правовой статистики и специальных учетов, на основании решений суда ведет учет террористических организаций и лиц, привлеченных к ответственности за осуществление террористической деятельности [6,с.3].

При признании судом организации террористической либо приостановлении или запрещении деятельности посредством ликвидации организации за осуществление ею террористической деятельности, либо привлечении лиц к ответственности за осуществление террористической деятельности соответствующие органы, указанные в пункте 1 статьи 56 Конституционного закона Республики Казахстан "О судебной системе и статусе судей Республики Казахстан", обязаны незамедлительно направить в государственный орган, осуществляющий в пределах своей компетенции статистическую деятельность в области правовой статистики и специальных учетов, информационные учетные документы.

Общий контроль над деятельностью по борьбе с терроризмом в Республике Казахстан осуществляет уполномоченный государственный орган по координации борьбы с терроризмом, определяемый Президентом Республики Казахстан. Высший надзор за точным и единообразным применением законов при осуществлении борьбы с терроризмом осуществляют Генеральный прокурор Республики Казахстан и подчиненные ему прокуроры.

Анализ судебной практики по делам о терроризме в Республике Казахстан свидетельствует о том, что деятельность террористических организаций на территории Республики Казахстан своевременно пресекается.

В заключение хочется отметить, что реализация рассмотренных проблем правового регулирования деятельности полиции будет служить не только интересам представителей правоприменительной практики, но и внутренней безопасности, защите прав и свобод граждан.

Список литературы:

- 1 Яськов Е. Ф. Становление, формирование и проблемы дальнейшего развития науки управления органами внутренних дел. М., 1996. – С. 44;
- 2 Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана. 10 января 2018 г.
- 3 Уголовное право. Особенная часть: Учебник/ Под ред. Агыбаева А.Г., Баймурзина Г.И.-Алматы: Қазақ университеті, 2003. – С. 137

4 Миндагулов А.Х. Уголовная политика в сфере предупреждения преступности: Монография. - Алматы: КазНПУ им. Абая, 2009. – С. 70-74.

5 С.М. Баймолдина, Криминологические и уголовно-правовые аспекты религиозного экстремизма. Российский криминологический взгляд. № 4, 2008. - С. 61-62.

6 Закон Республики Казахстан от 13.07.1999 N 416 "О борьбе с терроризмом".

7 Красавчиков О.А. Гражданско-правовой договор: понятие, содержание и функции // Гражданско-правовой договор и его функции: межвузовский сб. научных трудов. - Свердловск, 1980. С. 12; Менглиев Ш.М. Действие как объект гражданских прав // Объекты гражданских прав: сб. материалов между. конф. / Отв. ред. М.К. Сулейменов. - Алматы: КазГЮУ, 2004. С. 237

Түйіндеме

Бұл мақалада Қазақстан Республикасының ішкі істер органдарының дамудың қазіргі кезеңіндегі қызметін құқықтық реттеу мәселелері қарастырылады. Әртүрлі ғылыми көзқарастар мен көзқарастарды талдау негізінде, мақалада сипатталған тақырыптың негізгі аспектілері зерттеледі, тек жалпы ережелер ғана емес, құқық қорғау органдарының саласындағы заңнама ерекшеліктері де бөлінеді.

Summary

The article investigates legal regulation of activity of law-enforcement agencies in the Republic of Kazakhstan at the modern stage of development. On the basis of the analysis of the various scientific perspectives and approaches, investigation is given to fundamental aspects of problems described in the article; focus is made not only on general provisions, but on the specific features of the legislation in a field of law-enforcement agencies.

УДК: 347.44 (574)

Кайырбек Т.
магистрант Евразийской юридической
академии имени Д.А.Кунаева

ПРОБЛЕМЫ ДИНАМИКИ ДОГОВОРОВ

В современном гражданском обществе проблемы динамики договоров играет одну из главенствующих ролей в гражданско-правовых взаимоотношениях. В статье дается краткое понятие и способы решения проблемы.

Ключевые слова: договор, динамика договоров, гражданский кодекс, гражданское общество.

Договор является идеальной формой проявления активности участников гражданского право, наилучшим образом обеспечивая правовое регулирование как вновь возникающих, так и постоянно видоизменяющихся общественных отношений. Важно подчеркнуть и то, что, несмотря на изменение его социально-экономического содержания в процессе развития общества и появления новых видов, сама по себе

конструкция договора остается весьма устойчивой. Основное значение договора сводится к регулированию поведения участников общественных отношений путем указания на пределы их возможного и должного поведения, а также на последствия выхода за указанные пределы.

В современном гражданском обществе проблемы динамики договоров играет одну из главенствующих ролей в гражданско-правовых взаимоотношениях. Посредством договоров происходит создание, перемещение и распределение материальных и нематериальных благ в виде выполнения работ, оказания услуг, передачи вещей, денег, и т.п. Договоры являются практически самой обширной группой документов, применяющейся во многих областях жизни общества и хозяйства. Между тем договоры не входят ни в одну из систем документаций. Это говорит о специфике договоров как документов, оформляющих различные хозяйственные и другие отношения. Сейчас, когда существует огромное количество как государственных, так и негосударственных организаций, а также быстрыми темпами развивается частное индивидуальное предпринимательство и сектор услуг, договорные отношения получили особое развитие. Поэтому, при подготовке будущих специалистов, необходимо уделять особое внимание проблемам динамики договоров, видов договоров, правилам их составления и оформления.

Широкое применение договоров на протяжении вот уже нескольких тысячелетий объясняется кроме прочего тем, что договор является наиболее гибким инструментом, при помощи которого могут регулироваться самые различные по своей сути общественные взаимоотношения.

Договоренность между сторонами во все времена являлась универсальным и достаточно надежным регулятором различных общественных отношений. Договор представляет собой такое уникальное средство, с помощью которого интерес каждой стороны может быть удовлетворен при условии удовлетворения интересов другой стороны, и в принципе интересов общества в целом. Поэтому только правовой договор способен более или менее гарантировать порядок в различных экономических взаимоотношениях общества. Порядок, который невозможно установить с помощью жестких административно-правовых механизмов. Сегодня международно-правовому регулированию придаются совершенно новые, ранее не регламентировавшиеся аспекты жизнедеятельности. Заключение между государствами все большего количества договоров и стремление обеспечить реализацию международных обязательств обуславливают рост взаимозависимости государств. Государства, выполняя значительное количество международных обязательств, в своей практике неизбежно сталкиваются с рядом вопросов, связанных с реализацией норм международных договоров и разработкой более совершенных механизмов обеспечения их выполнения. Несмотря на то, что проблема реализации норм международных договоров достаточно хорошо разработана в советский период, на наш взгляд, существует необходимость осмысления данной проблемы применительно к самостоятельной международно-правовой деятельности Республики Казахстан.

Общество, конечно же, может существовать с минимальным значением договора, но тогда правила обмена заменяются на другие: приказные, традиционные, религиозные, нравственные и т.д. [1, с. 88]. Цивилизованный же рынок не может прожить без правового договора. Хотя и в наиболее развитом обществе недостижим 100-процентно работающий «договорной» механизм.

С незапамятных времен договора (двусторонние и многосторонние сделки) составляли фундамент и сердцевину гражданского права. Как писал Цицерон, «основа

права - это верность, то есть твердое и правдивое соблюдение слова и договора». И вовсе не случайно древнеримский правовой постулат гласит, что договоры обязательно должны соблюдаться (*pacta sunt servanda*)[2, с. 73].

Практически весь текст Гражданского кодекса решает задачу регулирования договоров. В договорные отношения вступают у нас либо дееспособные граждане, либо юридические лица, либо граждане-предприниматели, т.е. граждане, занимающиеся предпринимательской деятельностью. Договор является одним из основных источников гражданских прав и обязанностей, поэтому и нормы Кодекса также, в основном, направлены на регулирование договоров, не говоря уже о сделках, о нормах, о представительстве и доверенности, которые являются дополнительными инструментами регулирования договорных отношений.

В отечественной практике кардинальные изменения сферы применения и использования договоров связаны в первую очередь с независимостью республики и последовавшими принципиальными изменениями в экономике нашего общества. Конституция Республики Казахстан 1993 года провозгласила право граждан и юридических лиц на свободную экономическую деятельность, закрепила юридическое равенство различных форм собственности (частной, государственной, муниципальной и иных форм), свободное перемещение товаров.

В последующем произошла печально известная приватизация жилья, государственных и муниципальных предприятий, что сделало их предметом купли-продажи. Большое применение в те времена получил договор купли-продажи. В условиях реформ середины 90-х началось развитие рынка ценных бумаг, с продажей которых также связано применение договоров. Таким образом, изменились товары, служащие предметом купли-продажи, отпали многочисленные ограничения для применения договора. Отказ от плановой экономики сблизил с договором купли-продажи ранее самостоятельный договор со схожим юридическим содержанием - договор поставки. Это оказало решающее влияние на новую классификацию договоров и их систему в основах гражданского законодательства. Перемены в определении системы договоров и расширении сферы применения договоров вызваны также тем, что договоры стали практически незаменимы в свободной рыночной экономике.

Сегодня, в современных условиях относительно высоких темпов экономического роста экономики нашей республики, наблюдается ежегодное увеличение числа физических и юридических лиц, становящихся участниками различных экономических отношений. В последние годы наблюдается заметный рост в секторе малого и среднего бизнеса. Особенно это заметно в сфере оказания услуг, где практически каждый день открываются различные ИП (индивидуальные предприниматели) и небольшие компании, занимающиеся оказанием широкого спектра услуг начиная от таких простых сфер как доставка, кейтеринг и общепит, до выполнения сложных строительных подрядов. Сегодня буквально каждый второй дееспособный гражданин республики имеет зарегистрированное ИП и занимается оказанием тех или иных возмездных услуг. С ежегодным увеличением количества участников рынка, растет также спрос на юридические услуги, обусловленный необходимостью правовой поддержки договорных отношений.

Сегодня, в условиях рыночной экономики стало очевидным, что разнообразные экономические взаимоотношения между участниками рынка неизбежно должны регулироваться не только законодательством, но в первую очередь оговоренными условиями, которые договаривающиеся стороны желали бы предусмотреть при заключении договоров. Вот почему проблема юридически

грамотного составления и оформления всей структуры и положений договора, в котором определяются цели, права и обязанности сторон, является одной из наиболее актуальных в современном гражданском праве.

Договор — это наиболее распространенный вид сделок. Только немногочисленные односторонние сделки не относятся к числу договоров. Основная же масса встречающихся в гражданском праве сделок — договоры. В соответствии с этим договор подчиняется общим для всех сделок правилам. К договорам применяются правила о двух- и многосторонних сделках. К обязательствам, возникающим из договора, применяются общие положения об обязательствах, если иное не предусмотрено общими правилами о договорах и правилами об отдельных видах договоров.

Как и любая сделка, договор представляет собой волевой акт. Однако этот волевой акт обладает присущими ему специфическими особенностями. Он представляет собой не разрозненные волевые действия двух или более лиц, а единое волеизъявление, выражающее их общую волю. Для того чтобы эта общая воля могла быть сформирована и закреплена в договоре, он должен быть свободен от какого-либо внешнего воздействия. Поэтому ГК РК закрепляет целый ряд правил, обеспечивающих свободу договора.

Во-первых, свобода договора предполагает, что субъекты гражданского права свободны в решении вопроса, заключать или не заключать договор. ГК РК устанавливает: «Граждане и юридические лица свободны в заключении договора. Понуждение к заключению договора не допускается, за исключением случаев, когда обязанность заключить договор предусмотрена настоящим Кодексом, законом или добровольно принятым обязательством». В настоящее время случаи, когда обязанность заключить договор установлена законом, не так многочисленны. Как правило, это имеет место тогда, когда заключение такого рода договоров соответствует интересам как всего общества в целом, так и лица, обязанного заключить такой договор. Например, в соответствии с ГК РК залогодатель или залогодержатель в зависимости от того, у кого из них находится заложенное имущество, обязан, если иное не предусмотрено законом или договором, застраховать за счет залогодателя заложенное имущество [3].

Список литературы:

- 1 Диденко А., «Роль договора в социально-экономических преобразованиях», Гражданское законодательство, избранное, Том 1, выпуски 1-10, 1996-2001 гг. – 488 с.
- 2 Васильева Т.Г. «Римское право: конспект лекций», Договоры и их классификация. – 522 с.
- 3 Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая и особенная части) - Алматы: ЮРИСТ. 2009.

Түйіндеме

Қазіргі заманауи азаматтық қоғамда шарттың құрылу жолын азаматтық-құқықтық қатынас арқылы реттеу жолы негізгі орын алып отыр. Бұл мақалада қысқаша түсініктеме мен өзекті мәселелерді шешу жолдары көрсетілген.

Summary

In modern civil society, the dynamics of contracts plays one of the leading roles in civil-legal relations. The article gives a brief notion and ways to solve the problem.

Капасов А.Т
Магистрант
Евразийской юридической
академии имени Д.А.Кунаева
Научный руководитель к.ю.н.,
доцент кафедры УПДиПД
Зинкевич Т.И.

КРИМИНАЛИСТИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ ПРИ ПРОИЗВОДСТВЕ СЛЕДСТВЕННЫХ ДЕЙСТВИЙ

В статье, на основе анализа международных источников и криминалистической литературы, Служебной функцией криминалистической науки служит оснащение практики борьбы с преступностью эффективными современными средствами и методами раскрытия и расследования преступлений и их предупреждения.

Ключевые слова: Криминалистические технологий, методы выявления, анализ практики, раскрытия и расследования преступлений.

Служебной функцией криминалистической науки служит оснащение практики борьбы с преступностью эффективными современными средствами и методами раскрытия и расследования преступлений и их предупреждения. Иначе говоря современными возможностями криминалистических технологий. Анализ практики свидетельствует, что роль и значение криминалистических технологий таков, что в настоящее время органы внутренних дел не могут удовлетворить предъявляемых к ним требований без надлежащим образом организованной и эффективно функционирующей системы криминалистического обеспечения их деятельности.

Под криминалистическими технологиями расследования, понимается система криминалистических знаний и основанных на них навыков и умений их сотрудников использовать научные криминалистические рекомендации, применять криминалистические средства, методы и технологии их использования в целях предотвращения, выявления, раскрытия и расследования преступлений [1].

Реализация объективной возможности познания обстоятельств совершенного преступления в действительности зависит от множества факторов объективного и субъективного характера.

Готовность как психологический феномен является объектом изучения, главным образом, психологических и педагогических наук. Перед криминалистикой стоит задача на основе интеграции различных областей научного знания, обеспечивающей учет их внешних связей, произвести всестороннее исследование организационно-функциональной системы, комплексное функционирование элементов которой обеспечивает целенаправленное формирование криминалистической готовности практических работников и поддержание ее на определенном уровне, соответствующем насущным потребностям практики борьбы с преступностью [2]. Эта система называется криминалистическим обеспечением раскрытия и расследования преступлений. Обеспечить, значит, снабдить чем-либо в достаточном количестве; создать все необходимые условия для осуществления чего-либо, гарантировать что-либо. Деятельность по раскрытию и расследованию преступлений по сути своей является криминалистической, однако, ее реальное криминалистическое содержание определяется объемом практического использования криминалистических

рекомендаций, направленных на её оптимизацию. Формирование у практических работников криминалистической готовности использовать в своей деятельности разрабатываемые криминалистикой рекомендации выступает в качестве фундаментального условия обеспечения эффективного решения ими возникающих криминалистических задач. Функционирование системы криминалистического обеспечения раскрытия и расследования преступлений носит вспомогательный, обслуживающий характер по отношению к урегулированной законом оперативно-розыскной и уголовно-процессуальной деятельности, создавая предпосылки повышения эффективности процессуальных и иных действий посредством формирования готовности практических работников к систематическому использованию на практике криминалистических рекомендаций и создания необходимых условий для её практической реализации. Целью этой системы является образование таких установок, опыта, мастерства и свойств работников правоохранительных органов, которые обеспечивают им возможность сознательно и добросовестно применять имеющийся криминалистический арсенал средств борьбы с преступностью.

В научной литературе последних лет обоснованно отмечается, что производство нового знания, распространение научной информации и

подготовка людей, способных практически применять и развивать научное знание, представляют собой целостную систему тесно взаимосвязанных элементов. Общеизвестно, что даже самые великие научные идеи и открытия играют роль производительной силы только тогда, когда имеется достаточное число людей, способных воспринять их и творчески использовать в своей деятельности. Исследование системы криминалистического обеспечения раскрытия и расследования преступлений соответствует современным задачам криминалистики.

Криминалистическая готовность работников правоохранительных органов представляет собой адекватную требованиям профессиональной деятельности характеристику их личности, включающую черты характера, способности, темперамент, криминалистические знания, убеждения, умения, навыки, мотивы, чувства, оценки, волевые качества, установки, настроенность на определенное поведение.

В единстве мотивационных, познавательных, эмоциональных и волевых составляющих криминалистической готовности проявляется криминалистическая активность сотрудников правоохранительных органов к решению возникающих в процессе раскрытия и расследования преступлений криминалистических задач посредством применения соответствующих им методов, приемов и средств решения, а для решения творческих задач, когда недостаточно выбрать один из имеющихся алгоритмов решения, готовых на основе анализа условий таких задач создавать новые схемы действий.

Таким образом, в направленности на формирование криминалистической готовности к использованию криминалистических технологий и создание условий для ее реализации заключается социальная ценность системы криминалистического обеспечения раскрытия и расследования преступлений. Заслуживает особого внимания определение В.А. Волынским технико-криминалистического обеспечения раскрытия преступлений, по мнению которого, технико-криминалистическое обеспечение выступает как организационно-функциональная система, направленная на создание условий постоянной готовности служб и подразделений правоохранительных органов к быстрому и эффективному решению технико-криминалистических задач, и на

практическую реализацию этих условий в целях получения, накопления, обработки криминалистически значимой информации и её использования в процессе раскрытия преступлений. Несмотря на то, что определение В.А. Волынского характеризует технико-криминалистическое обеспечение раскрытия и расследования преступлений, отражающего, на наш взгляд, только одну из функций системы криминалистического обеспечения раскрытия и расследования преступления, в нем указаны такие важные признаки как системность и направленность на создание готовности правоохранительных органов к быстрому и эффективному решению криминалистических задач и условий для практической реализации этой готовности [3].

Система криминалистического обеспечения раскрытия и расследования преступления призвана оказывать направленное влияние на организацию и регулирование поведения (деятельности) кадров правоохранительных органов посредством определенных управляющих воздействий, содержательную основу которых составляет сложная динамическая система информации, процесс передачи которой обеспечивает формирование готовности кадров правоохранительных органов к систематическому использованию криминалистического арсенала средств борьбы с преступностью.

Формирование указанной готовности характеризует собой потенциальную возможность использования практическим работником разрабатываемых криминалистикой рекомендаций. Реальное поведение сотрудника правоохранительных органов является результатом действия разнообразных факторов объективного и субъективного характера, определяемых содержанием конкретной ситуации раскрытия и расследования преступления. В криминалистическом обеспечении раскрытия и расследования преступлений необходимо выделять различные уровни, которые условно можно назвать как макроуровень (научно-дидактический) и микроуровень (ситуационный, исполнительский). На макроуровне происходит формирование постоянной (длительной) готовности кадров правоохранительных органов применять на практике криминалистические рекомендации. Указанная готовность выступает как целостное выражение личности, как ее устойчивая характеристика и действует постоянно, ее не нужно формировать каждый раз, когда возникают криминалистические задачи при раскрытии и расследовании конкретного преступления. Тогда как на микроуровне криминалистического обеспечения раскрытия и расследования преступления должны создаваться такие условия, действие которых, основанное на учете особенностей конкретной ситуации, обеспечивало бы реализацию на практике постоянной криминалистической готовности.

Наряду с постоянной готовностью существует состояние временной (ситуационной) готовности, отражающее особенности и требования складывающейся оперативно-розыскной или следственной ситуации при раскрытии и расследовании конкретного преступления. Временная готовность - это актуализация приобретенных ранее установок, знаний, умений, навыков, опыта и мотивов для решения возникающих конкретных задач, состояние мобилизованности личности на целенаправленное поведение в конкретных условиях.

Постоянная и временная готовность находятся в сложном взаимодействии. Возникновение временной готовности определяется долговременной готовностью, характеризует качество постоянной готовности в данной ситуации. Будучи реализованным, состояние временной готовности, в свою очередь, оказывает обратное управляющее воздействие на компоненты постоянной готовности.

Ключевой проблемой раскрытия и расследования конкретного преступления является сложный процесс избрания (выбора) наиболее

целесообразных в данной ситуации криминалистических технологий, направленных на решение познавательных задач раскрытия и расследования преступления, учитывающий не только познавательные возможности используемых криминалистических рекомендаций, но и имеющиеся ресурсные возможности его исполнителей. Если признать, что криминалистические знания реализуются следователями в момент принятия криминалистических решений, то фундаментальной предпосылкой правильного выбора и использования оптимального в данных условиях криминалистического метода, приема или средства решения конкретной познавательной задачи является наличие ситуативной готовности следователя своевременно и обоснованно применять на практике криминалистические рекомендации.

Таким образом, криминалистическое обеспечение раскрытия и расследования преступлений может быть определено как особая организационно-функциональная система, направленная на формирование и поддержание на определенном уровне постоянной готовности работников правоохранительных органов к систематическому использованию в практической деятельности криминалистического арсенала средств борьбы с преступностью (макроуровень, научно-дидактический уровень), а также на реализацию этой готовности в каждом случае раскрытия и расследования преступления, обусловливаемом конкретной оперативно-розыскной или следственной ситуацией (микроуровень или исполнительский уровень).

Список литературы:

1 Образцов В.А. Криминалистика: модели средств и технологий раскрытия преступлений: курс лекций. М., 2004.

2 Криминалистика. Полный курс: учебник для бакалавров / под общ. ред. А.Г. Филиппова. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Изд-во Юрайт, 2013.

3 Вольнский В.А. Техничко-криминалистическое обеспечение раскрытия и расследования преступлений: Пособие. – М.: ВНИИ МВД РФ, 1994.

Түйіндеме

Мақалада, халықаралық дереккөздер мен сот әдебиетінің талдауы негізінде, сот сараптамасының ресми функциясы қылмыстарды қадағалау практикасын қылмыстарды ашу мен тергеудің тиімді әдістерімен және оларды алдын-алу әдістерімен қамтамасыз ету болып табылады.

Summary

In the article, based on the analysis of international sources and forensic literature, the official function of forensic science is to equip crime control practice with effective modern means and methods of disclosure and investigation of crimes and their prevention

**Кемелбай А.
Д.А.Қонаев атындағы Еуразиялық заң
академиясының
2 курс магистранты**

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ ПЕН ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЗАҢНАМАСЫНДАҒЫ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ КҮРЕСТІҢ ДАМУ ТАРИХЫ

Автор бұл мақалада халықаралық құқық пен Қазақстан Республикасының заңнамасындағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің дамуы жолдарын қарастырған.

Кілт сөздер: Сыбайлас жемқорлық, құқық бұзушылық, лауазымды тұлғалар, заңнама, мемлекеттік органдар.

Сыбайлас жемқорлық қылмыстары дүние жүзін алаңдатуда 1989 жылы БҰҰ – ның басшылығымен мемлекеттік қару саласындағы сыбайлас жемқорлық мәселесі бойынша Гаагада (Нидерланд) халықаралық семинар боып онда сыбайлас жемқорлықтың барлық түрлеріне оны тежеуге сәйкес келетін қылмыстық заңдардың санкциясын жетілдіру, сыбайлас жемқорлықты және өкілетті қызмет жасауды сақтандыруды реттейтін механизмдерді дайындау, сыбайлас жемқорлықпен құныққан лауазымды тұлғаларды анықтаудың, тергеудің және соттаудың тетіктер қабылдау. Сыбайлас жемқорлықтың халықаралық атауы – «Коррупция» терминін этимологиясы латынның «corruptio» (паралап сатып алу) ұғымын білдіреді. Бірақ, 1978 жылғы 17 желтоқсанда БҰҰ – ның Бас ассамблеясында қабылдаған кодексте коррупция ұғымы, лауазым иелерінің құқықтық мінез –құлқы, лауазым иелері құқықтық мінез – құлқы, лауазым иелерінің істеген немесе істеуге мүмкін іс – әрекеттері үшін заңсыз алу, уәде беру ұлттық құқық нормалары анықталуы қажет делінген. Әлемде сыбайлас жемқорлықтан ада бірде – бір ел жоқ. Зерттеушілер Азиялық, Африкалық, Латын Америкалық және Еуропалық сыбайластық үлгілері бар екенін алға тартады. «Азия елдерінде жең ұшынан жалғасқан сыбайластық мәдениет, мораль, ел басқару жүйесінен тығыз қабысып кеткен

БҰҰ – ның 2003 жылы қабылдаған «сыбайлас жемқорлықпен күрес» конвенциясына сәйкес заңсыз байлыққа ие болған шенеуніктің қылмысы заң алдында дәлелденуі тиіс. Мемлекет басшысы Қазақстан жақында БҰҰ - ның сыбайлас жемқорлықпен күрес туралы конвенциясының ротификациялайтынын айтты, 140 мемлекет қосылған Конвенция елімізге осынау қоғамдық індетпен күресте жаңа індеттер жүктейді. Бұл бойынша мемлекеттік қызметке келген азамат артықшылықтарға емес, шектеулерге ұшырайды. Сондықтан конвенцияға қосылып отырып, салық кодексіне салық органын салық төлеушіден ірі сомадағы сатып алу немесе сату, дүние мүлкі туралы сұрау салуға құқық беру туралы арнайы баптар енгізу қажет. Жалпы дүниежүзінде жемқорлық әлемдік масштабтарға ие болды. Сыбайлас жемқорлық мәселесін шешуге БҰҰ, Еуропа Одағы, Еуропа Кеңесі, Америка мемлекеттерінің ұйымы, сонымен қатар, Экономикалық Ынтымақтастық және Даму Ұйымы қосылады. Тарихи дамудың қазіргі кезеңінде жемқорлықтың трансұлттылығы бүкіл қоғамдастық қауіпсіздігі үшін төндіретін қауіпті бейтараптандыру үшін халықаралық деңгейде жаһандық шаралар қабылдауды талап етеді. Халықаралық жемқорлыққа қарсы мыналарға бағытталған құқықтық, саяси, ұйымдастырушы шаралар кешені ретінде стратегия қажет: 1) қоғамдық жемқорлыққа

қарсы көзқарас қалыптастыру; 2) жемқорлықтың зияны туралы хабардарлықты көтеру; 3) жемқорлық құқық бұзушылықтарды сыныптаудың халықаралық стандарттарын қамтамасыз ету, заң құзыреті әділет параметрлерін унификациялау; 4) жемқорлық әрекеттерді айқындау мүмкіндігін қамтамасыз ету үшін оның алдымен қаржы саласында ашықтық атмосферасын жасау [1,396].

Жоғарыда көрсетілген мақсаттарға жетуде сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясат әр түрлі халықаралық ұйымдардың халықаралық -құқықтық актілеріне бағытталған. Жемқорлық мәселесіне Біріккен Ұлттар Ұйымы үлкен көңіл бөледі. Әлемдік құбылыс ретінде жемқорлыққа қарсы бағытталған бірнеше декларация мен конвенциялар қабылданғанын төменде байқауға болады. 2003 жылы Біріккен Ұлттар Ұйымы «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы» Конвенциясын қабылдады. Конвенцияның жағымды жақтары көп, бірақ та Конвенцияда қарастырылған сыбайлас жемқорлықпен күресудің көптеген шараларына қарамастан, оларды орындау құқық бұзушыға деген тиісті санкциялармен қамтамасыз етілмеген. БҰҰ қарамағында құрылған ұйымдар жемқорлыққа қарсы құралдарды жасауда белсенді қызмет атқарады. Халықаралық қылмысты алдын алу орталығы, Біріккен Ұлттар Хатшылығының қылмысты алдын алу және нашарлықты қадағалайтын басқарма аймақ аралық қылмыс бойынша Біріккен Ұлттар Институтымен бірге «Жемқорлыққа қарсы әлемдік бағдарламаны» жасады.

Шетелдік мемлекеттік органдардың лауазымды тұлғаларының парақорлығымен күресу жөнінде Экономикалық Ынтымақтастық және Даму Ұйымының 1997 жылғы 21 қарашада қабылданған және коммерциялық іс-әрекет жүргізу барысында шетелдік мемлекеттік шенеуніктерге пара беруді қылмыс деп жариялау мәселесіне арналған «Халықаралық іскери операцияларды жүргізу барысында шетелдік мемлекеттік органдардың лауазымды тұлғаларының парақорлығымен күресу жөнінде» Конвенция. Бұл конвенция коммерциялық ортада салауатты бәсекелестікті қалыптастыруда алғышарт болып есептеледі [2,736]. ЭЫДҰ сипатталған құқықтық бастамасының маңыздылығы үш кезеңмен анықталады. Біріншіден, ол Солтүстік және Оңтүстік елдерге сыбайластық төлемдердің ағылып келуін қысқартады. Бұл тиісті мемлекеттік басқаруды жүзеге асыру үшін және сауда-саттықтың әділ жағдайларын сақтау үшін қолайлы ахуал жасауға тікелей септігін тигізеді. Екіншіден, ол жаһандық масштабта басқару нормаларын дайындау үшін үлгі бола алады. Еуропа Одағы 1995 жылы «Өзінің қаржы мүддесін қорғайтын Конвенцияны» қабылдады. Осы құжатқа қосымша ретінде 1997 жылы Еуропа Одағы «Еуропа қоғамы және осы қоғамдардың мүше-мемлекеттерінің лауазымды адамдары кірген жемқорлыққа қарсы күрес туралы Конвенция» қабылдады. Еуропамен салыстырғанда 1996 жылы Америка мемлекетінің ұйымы көлемді құжатты қабылдады. Америка аралық Конвенция жемқорлыққа қарсы күресті кең түрде қолдайды. Бұл аймақтық келісім (АҚШ-ты қоса, АМҰ мүшелерінің көпшілігі қол қойған) мүше мемлекеттің өз аумағында конституцияға бағындырылған жемқорлық әрекетті жоюға бағытталған шараларды қолдануды, отандастарының және резиденттерінің шет елдегі әрекеттеріне жауап беруді талап етеді. Бұл Конвенцияны Оңтүстік және Солтүстік Американың 20 мемлекеті бекітті. Осы құжат мемлекеттің ішінде жасалған қылмысқа ғана емес, трансұлтты қатынастарға да таралады [3,146]. Аталған құжаттардың әрқайсысына үшінші бөлімде жеке - жеке тоқталатын боламыз.

Қазақстан Республиканың заңнамасында алғаш рет сыбайлас жемқорлық пен құқық бұзушылыққа заңдық ұғым ретінде анықтама беріледі, олардың субъектілері айқындалады. Заңда сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің негізгі бағыттары тұжырымдалған, олардың ең бастысы Қазақстан Республикасы Конституциясы 39-бабының 1-тармағына сәйкес мемлекеттік міндеттерді атқаруға уәкілдік берілген

лауазымды адамдардың, сондай-ақ оларға теңестірілген адамдардың құқықтары мен бостандықтарын шектеуге жол бермеушілік болып танылады. Заңда сыбайлас жемқорлықтың алдын алу, сыбайлас жемқорлықпен құқық бұзушылықпен және ол үшін жауаптылық шаралары арнаулы тарауда тұжырымдалған.

Президент Н. Назарбаев Қазақстанның әлемнің ең бәсекеге қабілетті 50 елінің қатарына ену бағдарламаларын ұсынды, онда сыбайлас жемқорлықпен күрестің жалпы ұлттық бағдарламаларын дәйекті түрде жүзеге асыру күрестігіне баса назар аударды.

Елбасы жанында консультативті-кеңестік орган – Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес және мемлекеттік қызметшілердің қызметтік этикасын сақтау мәселелері жөніндегі комиссия құрылып, жұмыс жүргізуде. Осы орган өзін тек талдау органы ғана емес, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес мәселесі бойынша нақты істер атқаратын орган ретінде де орнықтырды [4].

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте сыннан өткен шараларды тұжырымдау жөнінде қоғам мен мемлекет арасында өзіндік көпір бола отырып, осы функцияны «Нұр-Отан» халықтық-демократиялық партиясының жанындағы Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жөніндегі жуырда құрылған қоғамдық кеңес те өз жауапкершілігіне алып, көптеген іс тындыруда.

Осы жылдың 4 мамыр күні біз БҰҰ-дың «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы» Конвенцияның мүше-мемлекеті болып кірдік. 140 мемлекет қосылған Конвенция елімізге осынау қоғамдық індетпен күресте жаңа міндеттер жүктейді. Сондықтан Конвенцияға қосыла отырып, Салық кодексіне салық органының салық төлеушіден ірі сомадағы сатып алу немесе сату, дүние мүлкі туралы сұрау салуға құқық беру туралы арнайы баптар енгізу қажет.

Жүргізілген зерттеу Қазақстан Республикасының мемлекеттік органдарында жемқорлыққа қарсы саясатты жетілдіру үшін, адамның жеке басына, оның құқықтары мен заңды мүдделеріне төніп тұрған жемқорлықпен күресу салаларында, сондай-ақ экономика және қоғамдық қауіпсіздік салаларында жағдайларды саралауға; Республикада жемқорлықпен күресудің барлық жүйесін ресурстармен және кадрлармен қамтамасыз етуді жетілдіру туралы ұсыныстар жасауға баса назар аудару қажет екендігін көрсетеді. Сөйтіп, қорыта келе айтатынымыз, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес саласында мемлекет жүргізген жүйелі және дәйекті саясаттың арқасында бірсыпыра оң нәтижелерге қол жеткізілгені байқалып отыр.

Әдебиеттер тізімі:

1 Садыханұлы М. «Жемқорлықпен күрес бүкіл халықтық сипат алуға тиіс». // Дала мен қала, 2008 ж. 15 ақпан №7 - Б.3.

2 Топорин Б.Н. Европейское право: Учебник // Институт государства и права РАН. – М: Юристъ, 2001 – 280 с.

3 Аленчинов Ж. Исторические предпосылки формирования коррупционного правосознания в Казахстане. // Фемида. №2. 2007. – 406.

4 Қазақстан Республикасы Президентінің «Ұйымдасқан нысандағы қылмыс пен сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті күшейту жөніндегі шаралар туралы» Жарлығы. 1992 ж. 17 наурыз N 684. Күші жойылды - ҚР Президентінің 2006.01.09. №1696 жарлығы

Резюме

В данной статье автор рассматривает пути борьбы с коррупцией в международном праве и законодательстве Республики Казахстан.

Summary

In this article, the author examines ways to combat corruption in international law and the legislation of the Republic of Kazakhstan.

УДК: 341.231.14:341.8

Кожамет М.М.
магистрант Евразийской юридической
академии им. Д.А. Кунаева
научный руководитель
кандидат юридических наук
Омиралы А.О.

СОВРЕМЕННЫЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ДЛЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ ДОГОВОРОВ И НАЦИОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА КАЗАХСТАНА В ОБЛАСТИ ЗАЩИТЫ ГРАЖДАН ЗА РУБЕЖОМ

Автор статьи кратко описывает необходимость исследования международного права в области защиты прав граждан за рубежом. Она также характеризует те конституционные основания и международные документы, которые являются источниками механизма реализации консульскими учреждениями своих обязанностей. В заключение автор предпринимает попытку предложить обозначенные изменения в правовые документы для действенной защиты своих граждан.

Ключевые слова: права гражданина за рубежом, консульские учреждения, консульская защита, покровительство, консульские договоры, Всеобщая декларация прав человека, обязанность по защите, Венская конвенция о консульских сношениях.

На всем протяжении истории права и свободы человека и гражданина постепенно развивались как по кругу лиц, так и по своему объему. На современном этапе расширения международных отношений и в условиях возрастающей значимости вопросов защиты прав граждан какого-либо государства, находящихся за его пределами возникла необходимость уделить больше внимания обеспечению прав человека и гражданина при его территориальной удаленности. Одновременно с ними сложились все предпосылки для покровительства законным интересам организаций различного вида деятельности и законным интересам гражданина. Консульская деятельность в настоящее время остается единственным механизмом реализации защиты прав и интересов граждан и юридических лиц за рубежом, вне зависимости от наметившейся тенденции институционализации организаций по защите прав человека в региональном либо мировом масштабе (Европейский суд по правам человека, Африканский суд по правам человека и народов, Комитет по правам человека ООН и т.д.). Консульская защита является малоисследованной в казахстанской международно-правовой доктрине, но практика нарабатываемая консульскими учреждениями Казахстана из года в год ставит важные вопросы требующие скорейшего разрешения.

На современном этапе развития человечества защита прав и законных интересов граждан является приоритетной задачей прогрессивных государств. Территориальная обособленность государства и место, где нарушаются права граждан, внутри этого государства или за его пределами не расценивается как преграда для соблюдения государством-нарушителем принятых международных обязательств.

На текущем этапе международных отношений наблюдается постоянный рост миграции населения по различным причинам, развитие международной торговли, туризма, экономических, социально-культурных и научных связей. Поэтому огромное количество граждан пересекает границы своего государства, выезжает за его пределы в качестве туристов, на работу, лечение, учебу, для встреч с родственниками и друзьями либо на постоянное место жительства. Одновременно с этим происходит импорт и экспорт капитала, культурный и научный обмен, осуществляется предпринимательская деятельность и в этом принимают непосредственное участие различного рода организации коммерческого и некоммерческого характера.

При пересечении границ государств весь набор естественных прав и свобод гражданина любого государства остается неизменным вне зависимости от территории пребывания, что основано на положениях международных конвенций и деклараций, носящих универсальный характер. Данные международно-правовые документы предоставляют данным лицам различные инструменты для признания их прав, а также восстановления в случаях их нарушения. Для защиты своих прав граждане и юридические лица одного государства имеют право воспользоваться любыми средствами какими наделены граждане и юридические лица государства их пребывания.

Данные внутренние средства государства пребывания являются первоначальными инструментами полагающиеся любому лицу, находящемуся на их территории и вне зависимости от наличия гражданства, двойного гражданства или его отсутствия.

Тем не менее, встречаются случаи когда предусмотренные национальным законодательством государства пребывания средства защиты прав оказываются не эффективными или даже игнорируются, то в данных случаях лица правомочны обратиться в международные инстанции. К сожалению, международные инстанции доступны не каждому лицу и не каждый сможет позволить себе это по тем или иным причинам, в том числе при отсутствии средств либо задержания правоохранительными органами государства пребывания.

Конституционной основной защиты граждан Республики Казахстан за рубежом является пункт 2 статьи 11 Конституции Республики Казахстан от 30 августа 1995 г., закрепляющая, что Республика гарантирует своим гражданам защиту и покровительство за ее пределами [1]. Приняв на себя данное обязательство Казахстан исполняет ее посредством своих консульских работников работающих в консульских учреждениях в различных странах.

Законодательство РК хотя и закрепляет право физических и юридических лиц на защиту за пределами Казахстана, но не конкретизирует в необходимой мере в нормативно-правовых актах, каким образом и с учетом каких международно-правовых норм и правил осуществляется такая защита.

Республика способна защищать не только своих граждан, но и юридические лица, имеющие национальную принадлежность. В то же время имеются различные точки зрения к определению критериев такой национальности юридических лиц для целей защиты за рубежом. В связи с этим, возникает необходимость установить единообразный подход к этому вопросу.

Особенности поднимаемого вопроса заключаются в следующем. Во-первых, данные отношения регулируются различными нормами международного права, которые закреплены в разных формах и разных нормативно-правовых актах. Во-вторых, наблюдается увеличение количества обращений граждан и организаций в консульские представительства по тем или иным вопросам, а также уведомлений правоохранительными органами стран пребывания о задержании тех или иных лиц представляемого государства. В-третьих, складывающаяся в мире ситуация требует обобщения практики в этой области. В-четвертых, в связи с интеграционными процессами в мире, миграцией населения, граждане и организации за пределами своего государства, а также иные лица (апатриды, беженцы) нуждаются в защите своих прав и законных интересов.

Международно-правовое начало консульской защиты исходит из основополагающих принципов международного права, которые зафиксированы, в частности, в таких международных документах, как Устав Организации Объединенных Наций и Всеобщей декларации прав человека 1948 года. Такие принципы как суверенное равенство государств, уважение прав человека и основных свобод, сотрудничество между государствами, добросовестное выполнение международных обязательств представляют собой так называемые императивные нормы международного права, предусматривающие неукоснительное их соблюдение всеми государствами и обладающие высшей юридической силой.

Положения Декларации являются одним из главнейших источников международного права в области защиты прав человека и приобрели обязательный характер в качестве норм обычного права. Она закрепила универсально права человека и его основные свобод, провозглашая положения, согласно которым государства обязаны принять все необходимые меры для обеспечения его защиты.

Всеобщей декларацией прав человека закреплено, что «каждый человек должен обладать всеми правами и всеми свободами, провозглашенными Декларацией, без какого бы то ни было различия, как-то в отношении расы, цвета кожи, пола, языка, религии, политических или иных убеждений, национального или социального происхождения, имущественного, сословного или иного положения. Кроме того, не должно проводиться никакого различия на основе политического, правового или международного статуса страны или территории, к которой человек принадлежит, независимо от того, является ли эта территория независимой, подопечной, самоуправляющейся или как-либо иначе ограниченной в своем суверенитете» (ст. 2 Всеобщая декларация прав человека) [2].

Наряду с ними Венская Конвенция о консульских сношениях от 24.04.1963 г. устанавливает механизмы реализации указанных принципов и положений в ходе международных сношений государств между собой.

Так, в самом начале ст. 5 п. а) Венской Конвенции предусматривает, что на консульское учреждение возложена защита в государстве пребывания интересов представляемого государства и его граждан (физических и юридических лиц) в пределах, допускаемых международным правом. Пункт «е» ст. 5 рассматриваемой конвенции отдельно выделяет такую функцию консульских учреждений, как оказание помощи и содействия гражданам и юридическим лицам представляемого государства. При разрыве консульских отношений согласно ст. 27 рассматриваемой Конвенции допускается вверение защиты своих граждан третьему государству [3].

Следует отметить, что перечисленные правовые акты только предусматривают возможность применения консульскими учреждениями защиты прав граждан и

организаций. Однако в ими не указаны пределы, способы и условия их осуществления консульскими учреждениями, отсутствует конкретный механизм реализации. Компетенция консульских должностных лиц, так же как и их правосубъектность, имеет договорную основу и ограничена договорными рамками.

Для этого, с целью разъяснения и конкретизации обеспечения консульской помощи государствами заключаются двусторонние консульские договоры и конвенции, в которых устанавливаются положения о защите граждан в стране пребывания соответствующим консульским учреждением государства. Помимо этого подписываются иные договоры детализирующие отдельные аспекты сотрудничества государств для защиты своих граждан (об экстрадиции, о выдаче, об отбывании наказания и т.д.).

На сегодняшний день наряду с другими странами Казахстан поддерживает консульские отношения с большинством стран мира.

К сожалению, заключенные Казахстаном двусторонние консульские конвенции не достигают возложенных на них надежд в части отсутствия подробного регулирования различных аспектов консульской деятельности в этой сфере и содержат отсылочные нормы на Венскую конвенцию 1963 года, содержащей как было упомянуто выше положения общего характера.

В правовых актах и юридической литературе наряду с понятием «консульская защита» используются другие термины, например, «помощь» гражданам за границей или «содействие»[4]. Конституция РК в указанной статье упоминает слово «покровительство». Тем не менее считать их тождественными и не различать особенностей, было бы неверно. Если в понятие помощи входят поддержка и неотложные действия оказываемые гражданам за рубежом с целью возвращения их в нормальное русло и поддержка при бедствиях и чрезвычайных происшествиях в государстве пребывания, то в понятии защиты имеется факт нарушения права или попытки ее нарушения со стороны должностных лиц или органов государства пребывания [5]. При защите от представляемого государства требуется применение исчерпывающих юридических мер для восстановления статуса своего гражданина, пресекая неправомерные действия государства пребывания по отношению к ним. В свою очередь, покровительство является гарантией обеспечения реализации гражданами своих прав в государстве пребывания в отсутствие каких-либо фактов их нарушения.

Консульскую защиту следует рассматривать как один из способов защиты, когда государство возлагает на себя трудности своего гражданина, права которого были нарушены или не были признаны государством его пребывания в нарушение существующих норм международного права и собственного национального законодательства. Право на консульскую защиту граждан за рубежом вытекает из государственного суверенитета его страны.

Важно отметить, что буквальное толкование пункта 2 ст. 11 Конституции РК Республика позволяет прийти к заключению, что Казахстан не обладает свободой выбора в вопросе о том, осуществлять ли ему свое право по предоставлению защиты или отказаться от этого, поскольку это является обязанностью Республики. Более того, Казахстан вправе принять меры по защите своего гражданина даже вопреки его отказа от такой защиты.

Казахстан в ряду бывших стран СССР, обретя проблему защиты граждан за пределами своих территорий и юрисдикций, еще не обобщила достаточного международно-правового опыта ее эффективного и быстрого решения.

Законодательство Казахстана в сфере защиты прав своих граждан и покровительства им еще не сформировано. С учетом современной картины мира, при быстро меняющихся политических и социальных режимах, эту задачу предлагается решить путем разработки правовых актов и внесения дополнений и изменений в действующее законодательство РК. В этой связи также необходимо пересмотреть подход Казахстана к заключаемым двухсторонним консульским договорам (конвенциям) и инициировать внесение дополнений в заключенные. Само международное право и практика международного общения требуют более тщательной и детальной регламентации сферы защиты прав граждан, находящихся за рубежом[6].

Защита прав человека и одновременно принцип невмешательства во внутренние дела государства, требуют разрешения сложившихся проблемных ситуаций на основе норм общего международного права или положений соответствующих двусторонних международных договоров.

Сегодняшние реалии заставляют непрерывно изучать и вести за рубежом мониторинг правовой защищенности граждан РК. Необходимо более активно переходить от покровительства к сотрудничеству, давать людям возможность реализовывать свои права и законные интересы. Научное сообщество Казахстана вполне способна придать импульс тому, чтобы международное право как динамично развивающаяся отрасль права, обогатилась новыми концепциями и институтами.

Используя и изучая обширную практику государств и международных организаций в области защиты граждан за рубежом, наличием неясностей в данной отрасли международного права, неоднозначность и спорность мнений ученых-международников и дипломатов, дифференцированные позиции, занимаемые внешними органами государств по этой теме, считаем, необходимым обобщить способы и методы защиты, а также провести анализ заключенных консульских договоров на предмет их улучшения. Было бы целесообразным внести последующие изменения и дополнения в международные договоры Республики Казахстан заключенные с иностранными государствами в этой сфере.

Со времени заключения Венской конвенции о консульских сношениях, 1963 г. прошло более 55 лет. Отдельные положения конвенции не отвечают современным потребностям, многие ситуации претерпели изменения и другое понимание. Также можно считать, что устарели положения и механизмы области консульской защиты. Безусловно, двусторонние консульские договоры и конвенции позволяют дополнить и конкретизировать ряд условий, однако для единообразной практики и обеспечения равных возможностей гражданам различных государств находящихся на разных уровнях развития внесение изменений и дополнение в многосторонний документ является задачей первостепенной важности в современных реалиях. При этом необходимо учитывать факт не возможности предусмотреть все обстоятельства и разрешить все проблемы консульской сферы деятельности, однако международный документ не должен превращаться в неизменный памятник международного права содержащий застарелые положения, а требуется обогатить ее нормами созданными и наработанными практикой консульских учреждений на протяжении данного полувека со дня подписания самой конвенции.

Список литературы:

1 Конституция Республики Казахстан от 30.08.1995 г. [Электрон. ресурс]. -2018.- URL: <http://online.zakon.kz/Document> (дата обращения: 02.03.2018)

2Всеобщая декларация прав человека от 10 декабря 1948 г./Н.А. Шайкенов. Право быть равными: сб. статей, речей, мнений. Алматы: «Жеты Жаргы», 1995 г.

3 Венская конвенция о консульских сношениях от 21.04.1963 г. /Сборник документов и материалов: Дипломатическая и консульская служба/Сост. С.Г. Шеретов.- Алматы: Юрист, 2009. – 78с.

4И.А.Ведель. Дипломатическая защита и консульское содействие в международном праве. Москва: Проспект, 2018. – 180с.

5Толковый словарь русского языка/под ред. С.И. Ожегова и Н.Ю. Шведовой. Российская академия наук. Институт русского языка им. В.В. Виноградова. 4-е изд., доп. М.: Азбуковник, 1997

6К.А. Бекяшев. Международное публичное право. Учебник. Москва: Проспект, 2011.

Түйіндеме

Шет елдегі азаматтардың халықаралық құқығын қорғауды зерттеу қажеттілігі туралы автордың статьясы. Конституция негізіне сүйенетін консулдық мекемелердің міндеттері мен атқаратын қызметтерін белгілейтін халықаралық негізгі құжат. Қорытындылай келе автор құқықтық құжатта шет елдері өз елінің азаматтарының құқығын қорғауға тырысады.

Summary

The author of the present article describes the necessity of analyses recent trend towards the active application and interpretation of the rules of international law in the protection nationals abroad. The author analyses both the constitutional basis and international law as sources of mechanism of execution by consular post the obligation to protect citizen abroad. Finally the author tries to assess the discussed developments.

УДК: 341.24 (47+57)

Кожамет Р.М.
магистрант Евразийской юридической
академии им. Д.А. Кунаева
научный руководитель
д.ю.н., профессор
Саматов О.Ж.

ПРЕДПОСЫЛКИ, СУЩНОСТЬ И ЦЕЛИ МЕЖДУНАРОДНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА В РАМКАХ ШАНХАЙСКОЙ ОРГАНИЗАЦИИ СОТРУДНИЧЕСТВА

Автор статьи анализирует международные документы положенные в основу «Шанхайской пятерки» и последующего образования на ее базе «Шанхайской организации сотрудничества» с целью определения предпосылок их существования.

Автор предпринимает попытку определить четкое выявление первостепенных целей деятельности Шанхайской организации сотрудничества и условий способствовавших ее созданию .

Ключевые слова: Сотрудничество, Сотружество Независимых Государств, государства-участники, граница, Шанхайская Организация Сотрудничества, международные соглашения, военный конфликт, угроза терроризма, сепаратизма и экстремизма.

Исторически сложилась, что связи между народами, городами и государствами устанавливались и развивались благодаря торговым отношениям. Вначале формировались отношения между соседними городами и государствами, которые по цепочке связывали другие, расширяясь и удлиняя связи на далекие расстояния с востока на запад, с севера на юг. По такому же пути развился, к примеру, Великий шелковый путь, объединив благодаря торгово-экономическим отношениям различные государства мира. Подобного рода отношения способствовали сотрудничеству государств также и в других сферах. Для того времени достаточным для сотрудничества являлись торговые отношения, что подтверждается периодом существования Великого шелкового пути - более полутора тысяч лет [1].

Любое государство, преследующее цели оптимального развития, стремящаяся добиться большего прогресса должно следовать присущим определенному периоду времени тенденциям мирового характера. Тенденция к сотрудничеству и интеграции в его различных формах, начиная с политической и заканчивая культурной, является на сегодняшний день одним из наиболее ярких примеров, характеризующих ситуацию в мире. Развитие в границах отдельного государства уже практически невозможно вне зависимости от протяженности ее территории и наличия природных богатств. Каждое государство для поддержания своего развития должно в определенной ему степени прилагать усилия к максимальному расширению сотрудничества с другими. В современный период признаком зрелости государства является стремление к интеграции в различных формах, на разных уровнях.

Распад СССР и появление ряда независимых государств на его месте в начале 90-х годов ознаменовалось также возникновением серьезных проблем экономического, политического, научно-культурного и экологического плана. В некоторой степени внезапное обретение независимости государствами спровоцировало необходимость отдельной правовой системы и системы государственного управления наряду с определением международной позиции каждого из государств бывшего СССР. Государства стали заполнять активно образовавшиеся пустоты в правовой системе и устранять ее раздробленность. Дополнительно к этому возникли вопросы связанные с территориальными спорами, охраной окружающей среды, рациональным использованием природных богатств, проблемы трансграничных рек и восстановления имевшихся зон экологического бедствия, оставшиеся в наследие. Дальнейшее стремление государств восстановить и недопустить дальнейшего ухудшение в этих сферах вылилось в образование 8 декабря 1991 года Содружества Независимых Государств путем подписания Республикой Беларусь, Российской Федерацией и Республикой Украина соответствующего Соглашения об СНГ.

Республика Казахстан не осталась в стороне от этого всего и изначально заявила обо всем этом в конституционном законе РК «О государственном независимости Республики Казахстан» от 16.12.1991 г. и закрепила, что главе 5, что является субъектом международного права, обменивается дипломатическими и консульскими представительствами, может входить в международные организации, системы

коллективной безопасности и участвовать в их деятельности (статья 13). «Республика Казахстан самостоятельно решает вопросы внешнеэкономической деятельности (статья 14)» [2].

Создание СНГ и ее дальнейшее развитие, путем присоединения к ней 11 бывших союзных республик, кроме стран Прибалтии, на основании Алматинской декларации от 21.12.1991 г. не помогло достигнуть поставленных целей и задач перед ней, что явилось основанием для поиска ее членами новых путей решения и сотрудничества. Одновременно являясь уже самостоятельными субъектами международных отношений и международного права государствам при большом желании не потерять прежние связи, сохранить территориальную целостность и независимость, понадобилось также устанавливать новые, в том числе с приграничными государствами, которые ранее не входили в состав СССР. Одним из таких государств являлась Китайская Народная Республика. КНР как государство с большой протяженностью границ, соприкасающихся с большинством стран Центральной Азии имела свои территориальные претензии практически ко всем приграничным государствам. И экономическое превосходство, военная мощь и численность населения Китая не шло ни в какое сравнение с новыми республиками с трудом формировавшие свои государственные бюджеты. Данные обстоятельства являлись критическим фактором для стабильности в регионе. В свою очередь, создание СНГ, подписание различных международных договоров в рамках данного сотрудничества являлось примером декларативной интеграции государств и аналогичного характера сотрудничества между ними, поскольку не давало никаких обозначенных в подписанных документах результатов. Среди большинства государств Центральной Азии наметилась тенденция самостоятельного поиска новых приоритетов в региональной политике. Однако самостоятельное решение спорных территориальных вопросов не оставляло шансов никому из новых независимых государств Центральной Азии. Стремление всех стран не допустить военного конфликта и влияние соответствующих международных обязательств привело к необходимости укрепить доверие между государствами путем заключения соответствующих договоров.

Международно-правовой основой для ее создания явилось подписание Соглашение между Республикой Казахстан, Кыргызской Республикой, Российской Федерацией, Республикой Таджикистан и Китайской Народной Республикой об укреплении доверия в военной области в районе границы, подписанное в Шанхае 26 апреля 1996 года [3]. Подписание пятью государствами данного соглашения в Шанхае, КНР послужило основой для обозначения сотрудничества указанных государств и их встреча в мировом сообществе как «Шанхайская пятерка». Так, в 1996 году была образована так называемая «Шанхайская пятерка», в число которой входили Китай, Российская Федерация, Республика Казахстан, Республика Кыргызстан, Таджикистан.

Преамбулой данного соглашения было отражено, что государства стремятся к укреплению доверия и повышению уровня транспарентности в военной области. Прочитанным положением преамбулы отражена предпосылка для заключения международного документа и сотрудничества сторон соглашения. Стороны закрепили в начальной статье, что их вооруженные силы, дислоцированные в районе границы, как составная часть вооруженных сил сторон, не будет использоваться для нападения на другую сторону, вести какую-либо военную деятельность, угрожающую другой стороне и нарушающую спокойствие и стабильность в районе границы.

В статье 2 соглашения сторонами определены цели сотрудничества сторон такие как

развитие отношений добрососедства и дружбы, сохранение в районе границы обстановки долговременной стабильности, укрепление взаимного доверия в военной области в районе границы. В этих целях государства «пятерки» договорились принять меры по обмену информацией о согласованных компонентах вооруженных сил и пограничных войск (пограничных частей); не проводить военные учения, направленные против другой стороны; ограничивать масштабы, географические пределы и количество войсковых учений; уведомлять о крупномасштабной военной деятельности и перемещениях войск, вызванных чрезвычайной ситуацией; уведомлять о временном вводе войск и вооружений в 100-километровую географическую зону (линия границы) по обе стороны от линии границы между Казахстаном, Кыргызстаном, Россией, Таджикистаном, с одной стороны, и Китаем, с другой стороны; взаимно приглашать наблюдателей на войсковые учения; уведомлять о временном заходе боевых речных кораблей военно-морского флота/военно-морских сил в 100-километровую географическую зону по обе стороны от линии Восточной части российско-китайской границы; принимать меры по предотвращению опасной военной деятельности; запрашивать о неясных ситуациях; укреплять дружеские контакты между военнослужащими вооруженных сил и пограничных войск (пограничных частей) в районе границы и осуществлять другие согласованные сторонами меры доверия.

Исходя из поставленных целей и определенных мер сотрудничества можно заметить, что именно недопущение военного конфликта между соседствующими государствами по имевшимся на тот период спорам стало причиной для заключения данного соглашения.

На следующий год в рамках данного сотрудничества было подписано Соглашение об укреплении доверия в военной области и о взаимном сокращении вооружённых сил в районе границы, в Москве 24 апреля 1997 года. Данное соглашение было заключено между теми же государствами в развитие прошлогодней договоренности и в стремлении на основе принципа взаимной равной безопасности сократить вооруженные силы, размещенные в районе границы между Казахстаном, Кыргызстаном, Россией, Таджикистаном и Китаем, до минимального уровня, отвечающего отношениям добрососедства и дружбы между ними, придать вооруженным силам, остающимся в районе границы, исключительно оборонительный характер, что также нашло свое отражение в преамбуле документа. Согласно пункту 1 статьи 3 данного соглашения стороны договорились сократить и ограничить численность личного состава и количество основных видов вооружений и военной техники сухопутных войск, военно-воздушных сил и авиации ПВО, дислоцированных в географических пределах применения соглашения, и установят для них предельные уровни. Важно отметить, что Россия и Китай в пункте 2 статьи 4 данного соглашения определили понятие чувствительного района, представляющий собой отдельные ограниченные по площади районы в географических пределах применения соглашения. В чувствительных районах численность личного состава, количество и категории вооружений и военной техники вооруженных сил и пограничных войск, подлежащих сокращению и ограничению в соответствии с соглашением, включаются в предельные уровни. В отношении находящихся в чувствительных районах личного состава, вооружений и военной техники вооруженных сил и пограничных войск, подлежащих сокращению и ограничению, не проводится инспекция на месте. В качестве чувствительных районов обозначены На Восточном участке с российской стороны - это Хабаровский чувствительный район и Владивостокский чувствительный район [4].

Участниками «Шанхайской пятерки» проводились ежегодные саммиты. Так, саммиты проходили в 1997 г. в Москве (Российская Федерация), в 1998 г. в Алматы (Казахстан), в 1999 г. в Бишкеке (Кыргызская Республика) и в 2000 г. в Душанбе (Таджикистан). Данные встречи фактически достигли своих результатов сняв все территориальные споры между государствами, устранили возможность возникновения военных конфликтов, уменьшения количества вооруженных сил на границе. В отличие от декларативного сотрудничества СНГ, ситуативное сотрудничество в рамках «Шанхайской пятерки» оказалось более результативным.

Иными словами, международные соглашения подписанные участниками «Шанхайской пятерки» при реальном сотрудничестве государств-участников обеспечили достижимость преследуемых договаривающимися государствами целей из-за наличия у них соответствующей политической воли и экономической возможности.

В тоже время за период функционирования «пятерки» проявились обстоятельства, которые стали причинами превращения региона в район нестабильности с возрастающей угрозой международного терроризма и экстремизма, транснациональной преступности. И ко времени проведения ежегодного саммита в 2000 году в Таджикистане, г. Душанбе для всех участников «Шанхайской пятерки» стала очевидной необходимость в развертывании взаимодействия по широкому спектру направлений, что потребовало создания постоянных механизмов сотрудничества в форме встреч глав государств, правительств, министров и экспертных групп. Встреча «пятерки» в г. Душанбе, Таджикиста прошла в формате «пять плюс один»: в качестве гостя приглашена Республика Узбекистан. Фактически начала складываться архитектура новой международной организации и сложилась благоприятная основа для создания новой формы сотрудничества между граничащими государствами в регионе.

Наблюдая за достигнутыми сторонами «Шанхайской пятерки» результатами и одновременно претерпевая схожие с другими государствами Центральной Азии проблемы, не желая оставаться с этими проблемами наедине в январе 2001 года Республика Узбекистан сообщило китайской стороне, что примет участие в шанхайском саммите, который состоится в 2001 году, и готова присоединиться к сотрудничеству "Шанхайской пятерки" в качестве равноправного государства-участника [5].

14 июня 2001 г. на встрече глав государств «Шанхайской пятерки» в г. Пекин, Китайской Народной Республики было принято новое государство-участник - Республики Узбекистан, путем подписания совместного заявления глав государств-участников «Шанхайской пятерки» о принятии в число членов этой организации. В данном совместном заявлении было отражено, что Республика Узбекистан, высоко оценивая положительный опыт, накопленный «Шанхайской пятеркой» за время ее существования, разделяя дух и принципы, на основе которых осуществляется взаимодействие в рамках этого объединения, в январе 2001 года выразила готовность принимать участие в сотрудничестве «Шанхайской пятерки» на основе полноправного членства. А также, что ее полноправное участие в «Шанхайской пятерке» предусматривает соблюдение принципов, нашедших отражение в подписанных в г.Шанхае и г.Москве соответственно в 1996 г. и 1997 г. соглашениях об укреплении доверия в военной области и о взаимном сокращении вооруженных сил в районе границы, а также других договоренностей, достигнутых между главами государств «пятерки» [6].

В этот же день в связи с началом конкретной работы по созданию «Шанхайской организации сотрудничества» все стороны выразили готовность стать соучредителями

этого нового объединения и подписать вместе с ними «Декларацию о создании «Шанхайской организации сотрудничества» и первый региональный международный документ «Шанхайскую конвенцию о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом».

Декларации о создании Шанхайской организации сотрудничества от 15 июня 2001 года была подписана всеми участниками прежней «Шанхайской пятерки» накануне принявшей шестым участником Республику Узбекистан.

За пятилетний период главы государств Республики Казахстан, Китайской Народной Республики, Кыргызской Республики, Российской Федерации, Республики Таджикистан и Республики Узбекистан, высоко оценили позитивную роль «Шанхайской пятерки» в продвижении и углублении отношений добрососедства, взаимного доверия и дружбы между государствами-участниками, упрочении безопасности и стабильности в регионе, содействии совместному развитию, единодушно считая, что создание и развитие «Шанхайской пятерки» отвечало нуждам человечества и исторической тенденции к миру и развитию в условиях, сложившихся после окончания «холодной войны», раскрыло огромный потенциал добрососедства, единения и сотрудничества через взаимоуважение и взаимное доверие между государствами, принадлежащими к разным цивилизациям и являющимися носителями разных культурных традиций, особо отмечая, что подписанные в Шанхае и Москве, соответственно, в 1996 и 1997 годах главами Республики Казахстан, Китайской Народной Республики, Кыргызской Республики, Российской Федерации и Республики Таджикистан соглашения об укреплении доверия в военной области и о взаимном сокращении вооруженных сил в районе границы, а также итоговые документы, подписанные в ходе встреч в Алма-Ате (1998 г.), Бишкеке (1999 г.) и Душанбе (2000 г.), внесли важный вклад в дело поддержания мира, безопасности и стабильности в регионе и во всем мире, значительно обогатили практику современной дипломатии и регионального сотрудничества, оказали широкое и позитивное влияние на международное сообщество.

При этом государства будучи твердо убежденными в том, что в условиях динамичного развития процессов политической многополярности, экономической и информационной глобализации в XXI веке перевод механизма «Шанхайской пятерки» на более высокий уровень сотрудничества будет способствовать более эффективному совместному использованию открывающихся возможностей и противостоянию новым вызовам и угрозам, решили создать Шанхайскую организацию сотрудничества (ШОС).

Согласно подписанной декларации о создании ШОС ее целями являются: укрепление между государствами-участниками взаимного доверия, дружбы и добрососедства; поощрение эффективного сотрудничества между ними в политической, торгово-экономической, научно-технической, культурной, образовательной, энергетической, транспортной, экологической и других областях; совместные усилия по поддержанию и обеспечению мира, безопасности и стабильности в регионе, построению нового демократического, справедливого и рационального политического и экономического международного порядка [7].

Признавая, что Шанхайская организация сотрудничества сформировалась на базе соглашений, подписанных в 1996 и 1997 годах, организация закрепила возможность сотрудничества в ее рамках по вопросам политической, торгово-экономической, культурной, научно-технической и иным сферам. Но в тоже время подчеркивает, что ШОС придает приоритетное значение региональной безопасности и предпринимает все необходимые усилия для ее обеспечения.

Государства-участники заявили об осуществлении тесного взаимодействия в целях борьбы с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом, пресечении незаконного оборота оружия и наркотиков, незаконной миграции и других видов преступной деятельности.

Второстепенными целями является использование огромного потенциала и широких возможностей взаимовыгодного сотрудничества в торгово-экономической области путем создания благоприятных условий для торговли и инвестиций.

Можно считать, что Шанхайская организация сотрудничества закономерно сформировалась в силу объективных обстоятельств проявившихся на всем протяжении со дня обретения независимости бывшими союзными республиками в силу непоследовательности и неразрешенных сохраняющихся противоречий между ними и в дополнение к этому проистекает из цели создать эффективно действующую интеграционную группировку.

Список литературы:

1 Статья «Великий шелковый путь – выдающиеся достижения человечества». [Электрон. ресурс]. -2018.- URL: <http://www.tarih-begalinka.kz/ru/timetravel/silkroad/> (дата обращения: 10.01.2018)

2 Конституционный закон Республики Казахстан от 16 декабря 1991 года № 1007-ХІІ «О государственной независимости Республики Казахстан» [Электрон. ресурс]. -2018.- URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1000798 (дата обращения: 10.01.2018)

3 Соглашение между Республикой Казахстан, Кыргызской Республикой, Российской Федерацией, Республикой Таджикистан и Китайской Народной Республикой об укреплении доверия в военной области в районе границы, подписанное в Шанхае 26 апреля 1996 года [Электрон.ресурс].-2018.-URL: http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z960000057_ (дата обращения: 10.01.2018).

4 Соглашение между Республикой Казахстан, Кыргызской Республикой, Российской Федерацией, Республикой Таджикистан и Китайской Народной Республикой о взаимном сокращении вооруженных сил в районе границы, подписанное в Москве 24 апреля 1997 года. [Электрон.ресурс].-2018.-URL: <https://tengrinews.kz/zakon/> (дата обращения: 10.01.2018).

5Статья «Досье о ШОС с 1996 года». [Электрон. ресурс]. -2018.- URL: <http://tj.china-embassy.org/rus/zt/shhzzz/t242126.htm> (дата обращения: 11.01.2018)

6Совместное заявление Глав Государств Республики Казахстан, Китайской Народной Республики, Кыргызской Республики, Российской Федерации, Республики Таджикистан, Республики Узбекистан от 14.06.2001 г. [Электрон. ресурс]. -2018.- URL: <http://rus.sectesco.org/documents/> (дата обращения: 11.01.2018)

7Декларации о создании Шанхайской организации сотрудничества от 15 июня 2001 года [Электрон. ресурс]. -2018.- URL: <http://rus.sectesco.org/documents/> (дата обращения: 11.01.2018)

Түйіндеме

Мақаланың авторы Шанхай бестігінің негізін құрайтын халықаралық құжаттар мен оның деректер базасында кейінгі білімін талдайды Шанхай ынтымақтастық ұйымы олардың өмір сүруінің алғышарттарын айқындады. Автор Шанхай ынтымақтастық ұйымы негізгі мақсаттарын және оның қалыптасуына ықпал еткен шарттарды айқын анықтауға әрекет жасайды.

Summary

The author of the present article analyses international documents lied upon “Shanghai five” and further foundation of Shanghai Cooperation Organization. In summary, the author tries to distinguish premises, entity and goals of Shanghai Cooperation Organization.

УДК:349.4 (574)

Мешитбай Н.М.
Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық
заң академиясының
магистранты:
Ғылыми жетекші:
з.ғ.к., доцент Ынтымаков С.А.

ЖЕР ҚАТЫНАСТАРЫНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕЛУІНІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Бұл мақалада жер қатынастары және жерге қатысты туындайтын дауларды шешу жолдары, жер мемлекет мұқтаждығына алу мәселелері және статистикалық мәліметтер қарастырылған.

Кілт сөздер: жер қатынастары, жер құқығы, жер заңы.

Адам баласының өмірінде ең бастысы жер, ерекше өндіріс факторы және табиғи ресурс, онсыз ешқандай адам баласы қызмет жасай алмайды. Жер өмір сүру үшін материалдық негіз болып табылады және тіршілік көзі.

Көп ғасырлық тәжірибе кез-келген мемлекеттің тіршілік және өркендеуінің басты көзі- оның жер ресурстары.

Жер аса құнды және бағасы жоқ ,сатылмайтын объект, тек пайдалану құқығы сатылады. Мемлекетке керек уақытта өз иелігіне қайтарылып алынады.

Жер даулары ертеректе ақсақалдар ақылдарымен, дара жолдарымен шешіліп отырған. Мәселен , «Қасым ханның қасқа жолы», «Есім ханның ескі жолы», Тәуке ханның «Жеті жарғы» жер дауларын шешудің онтайлы жағын қарастырған.

Жер телімі мемлекет мұқтажы үшін еріксіз иеліктен шығару негізгі нормативтік құқықтық актілер, жерді алып қоюмен байланысты құқықтық қатынастар Қазақстан Республикасының Конституциясы, Қазақстан Республикасының Жер кодексі, Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі, «Қазақстан Республикасының Мемлекеттік мүлік», «Қазақстан Республикасының жылжымайтын мүлікке құқықтарды мемлекеттік тіркеу», «Қазақстан Республикасының тұрғын үй қатынастары», «Қазақстан Республикасындағы бағалау қызметі» , «Қазақстан Республикасының сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметі», «Қазақстан Республикасының жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы» заңдарымен реттелінеді.

Елімізде жерге иелік ету құқығы, мемлекет және жеке меншік арасында тең,оның бір дәлелі ретінде,ата заңымызда белгіленгендей Қазақстан Республикасының Конституциясында және жер кодексіне сәйкес жер мемлекет меншігінде болады.

Сонымен қатар заңдарда белгіленген негізде, шарттар мен шектерде жер жеке меншікте болуы мүмкін.[1.5бет]

Жер кодексінің 25-ші бабы бойынша, жер телімін өз қалауы бойынша пайдалануға, иеленуге және билік етуге құқылы.

«Жер қатынастары» - билік органдары, жеке және заңды тұлғалар арасындағы қалыптасқан жерді сатып алу (жекешелендіру, сату және өзге де мәмілелер), пайдалану және қорғауға қатысты жер заңдарының нормаларымен реттелетін әлеуметтік қатынастарды білдіреді. Азаматтық кодекстің 188-ші бабына сәйкес, меншік құқығы дегеніміз –субъектінің заң құжаттары арқылы танылатын және қорғалатын өзіне тиесілі өз қалауынша иелену, пайдалану және оған билік ету құқығы айтылған. [2.76 бет]

Мемлекеттік меншік пен жеке меншік заңмен бірдей қорғалатыны айқындалған және жер кодексінің 167-ші бабы бойынша жер құқығы қатынастарынан туындайтын даулар сот тәртібімен қарастырылады. [3.109бет]

Қазақстан Республикасының Конституциясының 26-ші бабына сәйкес заң жүзінде алынған жылжымайтын немесе жылжыйтын мүлікті жеке меншігінде ұстай алады .Сату , мұрагерлікке беру және сот шешімі бойынша мемлекетке мұқтаж кезінде қайтарып беру туралы жазылған. [1,10бет] .

Мемлекеттік қажеттілікке жер телімін алу мәселесінің туындау себебінің бірі - ол ірі инвестициялық жобаларды іске асыру үшін, қысқа мерзімге қажеттілікке байланысты туындайды және жерді мақсатына байланысты қолданбау,шекарадан шығып кету,жерді өз бетінше басып алу жағдалары. Мысал ретінде көлік магистральдарының құрылысы, ескірген коммуналдық инфрақұрылымды жаңғырту, қалалар мен аудандардың шекараларын кеңейту сияқты жұмыстар шығуына байланысты.Жер кодексінің 81-84 -ші бабына сәйкес жер учаскесі мемлекет мұқтажы үшін мәжбүрлеп иеліктен шығарудың жалпы ережелері туындайды. [3,65 бет]

Бұл заң әсіресе Алматы қаласында жол салу және айналма көпір салуда кезінде кеңінен қолданылады.

Жер телімін мақсаты бойынша пайдаланылмаған жағдайда жер кодексінің 92-93-94-ші бабтарына сәйкес мемлекет жерді мәжбүрлеп сот шешімімен алып қоюы мүмкін.

Кәзіргі уақытта жер даулары мәселелері азаматтық кодексі бойынша реттеледі.

Азаматтық кодекстің 255-ші бабына сәйкес жер телімі және басқа да табиғи ресурстарды алып қоюға байланысты жылжымайтын мүлікке меншік құқығының тоқтатылуы. Бұл жағдайда меншік иесіне баламалы мүлік беріледі және өзге де шығындар толығымен өтеледі.Мемлекет мұқтаждығына алынған жер телімін, жер иесіне, жердің нарықтық бағасын өтеуі тиіс немесе басқа аймақтан жер телімін беруі шарт,бір сөзбен айтқанда құны тең тура өзінің жер көлемі, жер пішіні,жер бөлуінуі, бөлімбеуі, жер мақсаты сол сияқты дәлме- дәл көшірмесі болуы тиіс. [2,97 бет]

Жерге қатысты туындайтын даулар сотта қаралады,азаматтық процестік кодекстің 31-ші бабында және Жер кодексінің 88-ші бабына сәйкес талап қою арыз беру атқарушы орган жер телімінің орналасқан жері бойынша сотқа беріледі. Азаматтық процестік кодекстің 148-149-шы бабына сәйкес талап қою арызы нысанымен мазмұны қаралуы тиіс.

Осы жерді мәжбүрлі түрде алу Қазақстан Республикасының Мемлекеттік мүлік туралы заңының 67- ші 3-ші тармағы бойынша нарықтық бағадан аспауы тиіс, осы заңға қарама-қайшы азаматтық кодекстің 9 -шы бабының 4-ші тармағында былай

айтылған: «Құқығы бұзылған адам, егер заң құжаттарында немесе шартта өзгеше көзделмесе, өзіне келтірілген залалдың толық өтелуін талап ете алады, Құқығы бұзылған адам жасаған немесе жасауға тиісті шығыстар, оның мүлкінің жоғалуы немесе зақымдануы (нақты нұқсан), сондай-ақ сол адамның құқығы бұзылмаған болса, дағдылы айналым жағдайында оның алуына болатын, бірақ алынбай қалған табыстары (айрылып қалған пайда) залалдар деп түсініледі»

Жер телімі мемлекет мұқтажы үшін мәжбүрлеп иеліктен шығарған кезде оның құнын өтеу мөлшері, төлем нысандары және төлеу мерзімдері «Мемлекеттік мүлік туралы» Қазақстан Республикасы заңының 6-шы тарауында жазылған. Егер меншік иесі немесе мемлекеттік емес жер пайдаланушы жер телімін мемлекеттік мұқтаждығы үшін мәжбүрлеп иеліктен шығарудың басталуы туралы қаулымен келіспесе, не алып қойылатын жер телімінің құны немесе басқа шарттар туралы онымен келсімге қол жеткізілмесе, жергілікті атқарушы орган жер телімі мемлекет мұқтажы үшін мәжбүрлеп иеліктен шығару туралы талап арызбен сотқа баруға құқылы.

Жер кодексі 2011 жылғы 1 наурызға дейін жер құны мәжбүрлеп алу кезінде тек жер бағасы кадасторлық бағамен бағаланады, ал жер үстіндегі ғимараттар салынған құрлыстар көзден таса болды бір сөзбен айтқанда тек жер бағаланды.

Жер құны бағалау кезінде нарықтық құн болуы тиіс және жер телімін мәжбүрлеп иеліктен шығаруға байланысты жер телімін меншік иесіне немесе мемлекеттік емес жер пайдаланушыға келтірілген барлық шығындар, көшіп қону сондай-ақ басқа жылжымайтын мүлік іздестіру, басқа орында сіңісу тағыда басқа шығындардың орынын толтыру, осыған байланысты жер кодексінің 88 бабы өз орынын алады бұл дегеніміз талапкерге мемлекет берген акша сомасы аз болған жағдайда тәуелсіз бағалаушыға жүгінеді.

Жерге қатысты туындайтын даулар шешу барысында жерді әділ бағасын білу кезінде тәуелсіз бағалаушы шақыртылады, Қазақстан Республикасындағы бағалау қызметі туралы заңнамасына сәйкес бағалаушы жоғарғы білімі бар, лицензиясы және бағалаушылар палата мүшесі болуы тиіс. Бір маңызды мәселе, тапсырыс берушімен бағалаушы туыстық қарым-қатынаста, жақын досы болмауы тиіс және мемлекет жағынан қысым болмауы шарт, бірақ бұл шарттар орындала бермейді, бағалаушыға мемлекетке қарсы шығу мүмкін емес, өйткені мемлекет бағалаушы көрсеткен бағаны толықтай қанағаттандыруы мүмкін емес.

2011 жылғы 1 наурызда қабылданған заңға байланысты Жер кодексінің нормалары өзгертілді.

Жер кодексінің 81-ші бабының 2-ші тармағының 2-ші тармақшасына сәйкес жер учаскесін мемлекет мұқтажы үшін мәжбүрлеп иеліктен шығару, жер телім немесе жер пайдалану құқығына жеке меншік құқығын тоқтатудың бір түрі болып табылады.

Жер кодексінің нормалары мемлекеттің мұқтаждықтары үшін жер телімін мәжбүрлеп иеліктен шығарудың жалпы ережелері мен принциптерін реттейді.

Осылайша, Жер кодексінің 84-ші бабының 1-ші тармағына орай, жер мемлекет мұқтажы үшін күштеп иеліктен шығарылуы мүмкін жеке меншік иесінің немесе мемлекеттік емес жер пайдаланушының келісімімен немесе соттың шешімі бойынша мүлікті тең мөлшерде өтеу қажеттілігі мен талаптарын қанағаттандырудың басқа тәсілі болмаған жағдайда айрықша жағдайларда ғана жер мәжбүрлі түрде алынады. Осылайша, Жер кодексінің 85-ші бабының 2-ші тармағына сәйкес жер учаскесін мемлекет мұқтажы үшін мәжбүрлеп иеліктен шығару Заңның 6-шы тарауымен белгіленген тәртіппен жүзеге асырылады.

Жер кодексінің 87-ші бабына сәйкес, ол жер телімінің құнына, оның мемлекеттік қажеттіліктерге мәжбүрлі түрде иеліктен шығарылғаны үшін өтемақы төлеудің мөлшері, нысаны және өтеу мерзімі Заңның 6-шы тарауымен анықталынған.

Статистикалық мәліметтерге сәйкес, 2015 жылы келіп түскен өтініштердің саны және даулар бойынша істер мемлекеттік қажеттіліктерге жер учаскелерін мәжбүрлеп алу 13,5% қысқарды 2014 жылға қарағанда.

2016 жылы бірінші жартысында келіп түскен өтініштердің жалпы санының 626 ол жалпы саны 0,2% құрады, оның ішінде 45 немесе 7,2% қайтарылды. 2014 жылы сотқа жүгінген кезде талап қоюшы ұсынған мүліктің иелеріне жалпы өтемақы сомасы 9 168 705 572 теңгені құрады. Бірінші сатыдағы соттар шешім қабылдаған кезде төленуге тиіс өтемақы сомасы 8 585 669 703 теңге мөлшерінде анықталады.

2015 жылы талапкерлер ұсынған өтемақы сомасы 8 725 031 583 теңгені құрады, Бірінші сатыдағы соттар шешім қабылдаған кезде төленуге тиіс өтемақы сомасы 12 084 951 420 теңге көлемінде өтемақы анықтады 2016 жылдың бірінші жартысында талапкерлер ұсынған өтемақы 4 503 127 803 теңгені құрады, соттар 6901,426,028 теңге мөлшерінде өтемақы сомасын анықтады

Жалпыланған санаттағы дауларды шешу сапасы келесі көрсеткіштермен сипатталады:

Жалпы, 2014 жылы жоғары органдардың шешімдері 1,9%, 2015 жылы - 1,4%, 2016 жылдың бірінші жартысында 1,7% болды

2014 жылы апелляцияға наразылық білдірді-554 шешім қабылданды, бұл жалпыланған санаттар бойынша қабылданған шешімдердің жалпы санының 65%

2015 жылы 480 немесе 57%, 2016 жылдың бірінші жартысында, 262 немесе 88%.

Апелляциялық тексеру нәтижелері бойынша:

2014 жылы 460 шешім өзгеріссіз қалды немесе 54,2% осы санаттағы істердің жалпы санының 7-і күшін жойды,немесе 0,8%, 106 шешім өзгертілді немесе 12,5%;

2015 жылы 407 шешім өзгеріссіз қалды 48 %, 5 шешімнің күшін жойды 0,6 %, 36 шешім немесе 4,2% өзгерді;

2016 жылдың бірінші жартысында - 214 шешім өзгеріссіз қалды 72%, 3 шешім қабылданбады немесе 1%, 25 шешім өзгерді немесе 8,4%[4].

Жер құнын бағалаған кезде базалық ставкасыз бағалап нарықтық бағамен есептеу дұрыс және жерді мәжбүрлі түрде алу кезінде жер иесімен психологиялық тұрғыда көмек беру, көшіруге көмектесу және уақытша бір-екі ай көлемде уй немесе жатахана ұсыну, мақлерлік шығындарды өтеу дұрыс шешім деп ұсынам. Қазіргі уақытта біздің мемлекеттің жер ресурсы әлеуеті мол. Бұл экономикалық және әлеуметтік ресурсты өкінішке орай дұрыс пайдаланбай жатырмыз. Осыған орай жерге қатысты инфрақұрылым жеткіліксіз дамымағаны қарынды аштырады, бір сөзбен айтқанда қолда бар алтынды бағалай алмай отырмыз.

Бұл жерде жазбаса болмайды көмейінде тас тұрғандай сезінесін, осы жазылған заңдарды және құқықтық құжаттарды азаматтарымыз білуі керек. Сонда ғана жерді өз меншігіне алуда заңсыздыққа жол берілмей, басы дауға түспей пайдалануына мүмкіндік береді бір сөзбен айтқанда Заңды білмеу жауапкершіліктен босатпайды.

Жерді пайдалану проблемалары, негізінен, жер ресурстарын пайдаланудың айқын мемлекеттік саясатының жоқтығынан, Жерді қорғау және ұтымды пайдалану көптеген жағдайларда мемлекеттің бақылауы жетіспеуінде.

Жер заңдарының орындалуына прокурорлық қадағалауды күшейту керек және тәртіпті нығайту ісіне аса маңызды көңіл бөлу.Прокурорлық қадағалауды дамытып жерлерді дұрыс пайдалануын қадағалау керек .

Жерді қадағалау жеке басқармасын құруды ұсынам, бұл басқармада ұлтшыл жандарды жұмысқа шақырып, жердің дұрыс бөлінуін, мемлекет мұқтаждығы үшін жерді әділ алынуын қарастыру қажет.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Қазақстан Республикасының Конституциясы – Алматы. Норма-К, 2017-44 б.
- 2 Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі – Алматы. Норма-К, 2017-368 б.
- 3 Қазақстан Республикасының Жер кодексі – Алматы. Юрист, 2017-120 б.
- 4 <http://adilet.zan.kz>. электронды ақпараттық ресурс, қаралған күні 02.03.2018 ж.

Резюме

В статье рассмотрены основные проблемы правового регулирования земельных отношений, тенденции развития действующего земельного законодательства, высказаны предложения по его совершенствованию.

Summary

In the article the basic problems of legal regulation of land relationships in the Russian Federation at the present stage, tendencies of development of the land active legislation are examined, suggestions about the improvement of such legislation are offered

УДК:343.541+343.97(574)

Қуандық Е.Е.
Д.А.Қонаев атындағы Еуразиялық
заң академиясының 1-курс магистранты
Ғылыми жетекші:
з.ғ.д., профессор
Умирбаева З.А.

ЗОРЛАУ ЖАСАУҒА ЫҚПАЛ ЕТЕТІН СЕБЕПТЕР МЕН ЖАҒДАЙЛАР

Зорлау - ең көп таралған және ауыр жыныстық қылмыстардың бірі. Ретінде әділ құқықтық әдебиетте атап, «оның қоғамдық қауіптілігі бұл жағдайда қылмыстық кінәсі бағытталған объектінің, ерекше маңызды ретінде анықталады - жеке тұлғаның құқықтары мен бостандықтарын, Қазақстан Республикасының Конституциясында кепілдік берілген бір бөлігі болып табылады жыныстық қол сұғылмаушылығына және жыныстық бостандығына қамтамасыз қоғамдық қатынастар, және жәбірленушінің үшін осы қылмыс физикалық, психикалық, адамгершілік салдары».

Кілт сөздер: зорлау, дәлелдемелер, қылмыстық топ, жыныстық құмарлық, куә, детерминация, зорлық, себеп-салдар, қылмыстық құқықтық, криминологиялық зерттеу.

Нақты қылмыстардың себептерін анықтау және жалпы қылмыстық іс-әрекеттің мәнін ұғыну үшін қылмыс субъектісінің өзін және оның бойындағы ерекшеліктерді зерделеу керек.

Қылмыскердің жеке басы мәселелерін қылмыстылықтың бастау көзін зерделеуші

және қылмыстық іс-әрекет тетіктерінің элементтері қалай өзара әрекеттеседі деген сұраққа жауап іздеуші ғалымдардың назарынан тыс қалған емес. Қылмыстық іс-әрекет тетіктерін түсіну үшін қылмыс жасаған адамның ерекшеліктерін жан-жақты зерделеу керек. Адам – қоғамдық қатынастардың нәтижесі және нысаны ғана емес, белсенділік көрсететін субъект, онда ерік бостандығы және таңдау мүмкіндігі бар, ол өз әрекетін жағдайға қарай өзгерте алады, реттеп отырады.

Әлеуметтік тұрғыдан алғанда зорлық пен агрессивтік қасиет – адамға айуандардан мұраға қалған табиғи қасиет. Зорлықшыл, жалпы, қоғамға пайда келтіретін оң және қоғамға зиян келтіретін теріс деп бөлуге болады, сондай-ақ құқық нормасында қарастырылған заңды, әкімшілік және қылмыстық заңдарда тыйым салынған заңсыз деп бөлуге болады.

Сонымен қатар қылмыстық қылықты адамның объективтік формаларымен ғана түсіндіруге болмайды, себебі кісі әрекетін анықтайтын тек олар ғана емес. Қылмыстық әрекеттің себептері адамның өзінде, оның психикасында, психологиясында жатыр. Сондықтан криминология адамның жеке басының ерекшеліктерін – жасын, жынысын, мүдделерін, мұқтажыдығын, мақсат-міндетін зерделейді, ол қылмыстық әрекеттің субъективтік элементтерін айқындауға, содан барып сақтандыру жолдарын іздестіруге мүмкіндік береді.

Ерте заманнан бері Қазақстанда, кейінгі кеңестік кезеңде де қоғам теріс қылықтың бәрін адамның өз басынан емес, сыртқы материалдық әлемнен, өмірдің экономикалық жағдайынан, төңіректегі адамдардан іздеді. Мұндай көзқарас бізге қылмыстық әрекеттің алғы шартын да, оның салдарын да толықтай көруге мүмкіндік бермейді. «Бұл ретте адамның табиғи негізіне мән берілмеді, ал оның өзі әртүрлі мән-жайлардың туындысы ретінде қарастырылды, «ойыншық» болып қалды. Ал ойыншықтың да өзін жасағанға қарсы «көтерілуі» мүмкін, онда ол басқаруға көнбейді».

Сондықтан да жеткіншек ұрпақты қалыптасу мәселесі бүгіндері бір мемлекет шегінен шықты – БҰҰ Бас Ассамблеясы 1959 жылы 20 қарашада қабылдаған Бала құқығының декларациясында «бала, күш-қуатының және ақыл-ойының жетіле қоймағандығынан, арнайы қорғау мен қамқорлықты, туғанға дейін де, одан кейін де қажетті құқықтық қорғауды қажет етеді» деп көрсетілген. Осының негізінде біз жасалған қылмысты бағалау үшін баланың физикалық жағынан да, ақыл-ойы жағынан да қаншалықты жетілгендігін зерделеу қажет деп санаймыз. Себебі «кез келген қылмысты адамның сол кезге дейінгі өткен өмірі, оның бойындағы теріс қасиеттері анықтайды».

Адамның бойында оған тән әлеуметтік сипаттар шоғырланады. Олар адамдар арасындағы қатынастарды, адамның қоғамдағы орнын, оның қоғамға көзқарасын анықтайды.

Қылмыспен күресудің қылмыстық құқықтық шараларын зерттеумен қатар криминологиялық зерттеу жүргізуді пайымдайды. Былай зерттеудің соңғы мақсаты осы қылмысты ескерту шараларының тиімділігін арттыру. Бұл шаралар қылмыстың динамикасына, жай күйі, себептері мен шарттарына, қылмыскердің жеке басына, осы қылмыспен күресу нәтижесі негіз болады. Криминологиялық зерттеудің нәтижесі осы қылмыс түрін ескерту, қылмыстық құқықтық шараларды қолдануда, құдалау тәжірибесін тұрақтауда және бірдей қылуға ықпал етуде және заңнаманы дамытуда маңызды.

Бұл ережелер барлық қылмыстарға қатысты және зерттеу жүргізілген зорлау қылмысына да қолданылады.

Зорлау қылмысы зорлық қылмысына жатады. Сондықтан зорлау қылмысының мәнін ашу үшін міндетті түрде зорлық қылмысының мәнін ашу біздің ойымызша дұрыс болатын сияқты.

Зорлауды ескерту шараларын өңдеудің мақсаты бір ғана зорлау түрін ескертіп ғана қоймай, бірқатар басқа да жыныстық қатынастағы қылмыстарды ескертуге қатысты.

Бұл қылмыстар ұрлық, тонау, бұзақылық, бөтен мүлікті иеленіп алу немесе ысырап ету, адам өлтіру, денсаулыққа зиян келтіру, есірткі заттардың заңсыз айналымы, алаяқтық қылмыстарынан кейін оныншы орында тұрады (63,36).

2014 жылы Қазақстан Республикасында 1,718 жыныстық қылмыс тіркелген, оның ішінде 1,299 қылмыс зорлау, 2011 жылы – 1,967 жыныстық қылмыс тіркелген, оның ішінде – 1,516 зорлау. Сонымен қаралған қылмыс түрі 2051 жылы 74,6%, ал 2011 жылы – 77,1 жалпы тіркелген жыныстық қылмыс санынан құрды. Қазақстан Республикасында өткен жылдары зорлаудың салмағы осындай болған.

Осы көрсетулерден жыныстық қылмыстардың ішінде ең көп тараған түрі зорлау екендігін көруге болады.

Адамның жеке басына қарсы қылмыстардың ішінен қаралған қылмыс таралуы жағынан денсаулыққа қасақана ауыр зиян келтіру, адам өлтіру, денсаулыққа орта дәрежеде жарақат салудан кейін бесінші орын алады. Адамның жеке басына қарсы қылмыстардың ішінен зорлау 2011 жылы – 12,8% құрған.

Зорлау туралы кейбір арыздар тіркелмейді, өйткені кейбір себептермен жәбірленуші берген арызын зорлаушыдан немесе оның туыстарынан қорқып арызын қайтарып алуға немесе кіәлінің қылмыстық құдалауды тоқтату туралы жазады. Мысалы, Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 67 бабына сәйкес (кінәлінің жәбірленушімен татуласуына байланысты) арызын қайтаруды талап етеді.

Зорлау қылмысының динамикасының төмендеуін соңғы онжылдықтардағы жеке жылдару көптеген қылмыстар мүліктік-пайдақорлық сипат алуымен түсіндіруге болады. Көптеген қылмыскерлердің жыныстық құмарлығын қанағаттандыру проблемалары екінші қатарға ауысқан.

Басқа да қылмыстар сияқты зорлау өзара байланысты бірқатар мән-жайлармен шартталған. Біздің зерттеуіміз осы қылмысты жасаған кезде бірқатар өзара байланысты объективті және субъективті сипаттағы мән-жайларды көрсетті, олар өз жиынтығында қылмыс жасайтын себептер болатындығына қортытынды жасауға әкеледі. В.Н. Кудрявцев заңға қайшы мінез-құлықты себептермен түсіндіру мүмкін және қажетті деп көрсеткен, - бірақ сонымен бірге оның күрделі көп мәнді екендігін ескеру керек деп көрсеткен [1,256].

Қылмыстылықтың себептерін жалпы және жеке қылмыстың себептері деп екіге бөлу қалыптасқан [2,676].

Қылмыстылықтың жалпы себептері мен нақты қылмыс түрінің себептері арасында асу бермейтін қабырға жоқ.

Сонымен бірге нақты қылмыстың себептері жалпы себептердің болуымен шартталған және әрбір нақты кезеңдегі әлеуметтік дамудың белгілі кемшіліктерінен қоғам өміріндегі жағымсыз құбылыстармен байланысты.

Қаралған қылмысты және адамдардың жасау себептерінің біріне біздің ойымызша мәдени-тәрбиелік сипаттағы шаралардың жетіспеушілігі жатады. Оған бірінші кезекте жеке басты дұрыс емес қалыптастыратын отбасы және мектеп тәрбиесінің кемшілігі жатады. Тәрбиенің бағыты адамның мінез-құлқы тәуелді болатын жеке қасиетін қалыптастыруды анықтайды. И.П. Павловтың айтқанындай «адамның мінезқұлық бейнесі» оқыту мен тәрбиелеумен байланысты [3,1266]. Балаларды оқыту мен

тәрбиелеумен бірінші кезекте айналысатын отбасы мен мектеп. Отбасындағы теріс тәрбие, мектептегі педагогикалық тәрбиенің кемшілігі қаралған қылмысты жасаушы тұлғаның қоғамға қайшы бағымын қалыптастыратын жағымды фактор болған.

Қаралған қылмыс үшін сотталғандардың бала кезінде тәрбиесінің жетіспеушілігін көрсететін жағдайға мына көрсеткіштер жатады: сотталғандардың әке шешесі тату тұрғандар 20,1%; әке шешесі жиі ұрысқандар- 54,6%; әке шешелері ішімдік қабылдаған – 27,8.

Тек 44,8% сотталғандар толық отбасында тәрбиеленген. Қалған 55,2% әкесіз тәрбиеленген; анасыз – 41,7% ; әке-шешесіз – 4,1% тәрбиеленген.

В.А. Сухомлинский – баланың моральдық бейнесі – адам бала кезінде қалай тәрбиеленді, тұлғаның 10-11 жасқа дейін рухани дүниесі қалай қалыптасты соған байланысты деген[4,116].

Қоғамдық қатынастардың сипаты адамдар іс-әрекетінің бағыттылығын анықтайды, ол жеке адамдар арасындағы, отбасындағы және басқадай қатынастардан, оң, теріс көріністерден, жақсылық-жамандық көзқарастан тұрады.

Нәтижесінде тек қоғамдық қана емес, жеке адамдар арасындағы қатынастар да өзгереді. Жағдайы нашарлағанда адамдардың қылығы да бұзылады, әрекетінде криминалдық сипат пайда бола бастайды. Отбасындағы, одан тысқары жердегі әлеуметтік-психологиялық және психикалық қайшылықтар қалайда ықпал етпей қоймайды. Олар баланың дүниеге келуінде, өлім-жітімде, денсаулықтың күйінде, отбасындағы қарым-қатынаста, қоғамдық жұмыста, білім, мәдениет деңгейінде, ішімдікке салыну, жезөкшелікпен айналысу, қаңғып кету сияқты келеңсіз қылықтарда көрініс табады. Бұл тұрғыдан алғанда нақты адамға, мемлекет пен қоғамға теріс салдар әкелетін, криминалдық маңыздылығы бар әлеуметтік-экономикалық жағдайды сөз етпеуге болмайды. Соған байланысты тек әлеуметтік жағдайлардың криминалогиялық талдамасы ғана емес, әлеуметтік детерминация да өзекті мәселеге айналады.

Біз кәмелетке толмағандардың зорлау қылмыстылығын зерделеу және оның алдын алуды ұйымдастыру кезеңдерінің ортасында қалайда зорлықшылықтың детерминациясы мен себептілігін ашу кезеңі болады деп санаймыз. Қылмыстың шығу тегін біржола түсіндіретін қандай да бір ортақ, негізгі, басты себеп жоқ деген пікірге қосыламыз. Кейбір авторлар бұл құбылыстың «ортақ көздерін» атайды, кейбіреулер әлеуметтік қайшылықтардың келеңсіз салдарын «қылмыстылықтың жалпы себептік жүйесіне» кіргізеді.

Біздің ойымызша, кәмелетке толмағандардың қылмыстылығын туындататын кең етек алған мән-жайлар туралы позиция және оның түрлері көңілге қонымды сияқты. Бұл мән-жайлар, – деп жазады А.И. Долгова, қылмыстылықтың небір түрлерін тудыруы, оның сандық және сапалық сипаттамасын әрқилы анықтауы мүмкін. Сондықтан да, егер біз кәмелетке толмағандар қылмыстылығын зерделейтін болсақ, онда олардың тірлік жағдайын және сол жағдайдың өзгеру себептерін талдауымыз керек. Қандай да бір мән-жайдың криминалдық зорлықпен байланысын көрсетіп қана қоймай, сол байланыстың сипатын ашу қажет. Бұған көңіл аударған кейбір ғалымдар оны криминалогиялық детерминация проблемаларымен байланыстырады.

Детерминация – «детерминант» детерминдеу» сөздерінен туынды ұғым. Латынның «determinare» сөзі, анықтау дегенді білдіреді. Бұл жерде әзірге өзара байланыстың әр қилы түрлері бөлініп алынбайды. Детерминанттар немесе мән-жайлар – факторлары туралы себептер мен мән-жайлар үшін біріктіруші терминдер ретінде айтылады.

Қылмыстылықтың детерминация процесі байланыстардың әртүрлі формаларында күрделі өзара әрекеттесуі болып табылады: ол күйдің және өзгелердің тек себептік қана

емес, сонымен қатар функционалдық, статистикалық байланыстары.

«Детерминация процесі дегеніміз – байланыстардың әр түрлі формаларының: тек себептік қана емес, функционалдық та, статистикалық та және басқадай да формаларының күрделі өзара әрекеттестігі», – дейді А.И. Долгова.

Біз себептілікті әмбебап өзара әрекеттестік формаларының бірі, зорлықшыл қылмыс детерминациясы түрлерінің бірі ретінде қарастырамыз. Себептілікті бұлай түсіндіргенде біз кәмілетке толмағандар зорлығы және зорлықшыл қылмысы қандай мән-жайлардан туындайтындығын, ал ауқымды детерминистік көзқараста – кәмілетке толмағандардың ондай қылықтарындағы ерекшеліктер мен сипаттардың неге бой көтеретіндігін анықтауға талпыныс жасаймыз.

Себептілік – бұл себеп пен салдар сияқты екі құбылыстың арасындағы объективті, жалпыға бірдей генетикалық байланыс. Себептілік үрдісі жүйелі түрде уақытқа байланысты дамиды, ал себеп қашанда салдардың алдында болады. Мінез-құлық нормалары мен құндылықтар туралы мағлұматтар адамдар мен жеке тұлғаларда дүниетаным мен психологияны қалыптастырып, ақпараттың әрқилы көздері мен жолдары арқылы игеріледі.

Себеп-салдар байланыстарын зерттеуде шексіз «себеп-салдар» буындарын айырып алу жүзеге асырылады. Мұндай айырып алу белгілі бір әрекеттестікті тура анықтаудың ең жақын деген себептерін жүйесін түсініп-білуге мүмкіндік туғызады.

«Себеп-салдар» әрекеттестігі жағдайға, яғни оның «ортасын» құрайтын, оларға қосылып және олардың белгілі бір дамуын қамтамасыз ететін құбылыстардың, мән-жайлардың жағдайына байланысты. «Себеп-салдар» әрекеттестігі қажетті жағдайлардың жеткілікті жиынтығымен жүзеге асырады. Қылмыстылықтың себептілік механизмінде себеп салдарды туғызады, ал жағдай оған ықпал етеді. Бұл жерде әңгіме олардың қандай да болмасын әрекеттері міндетті байланыста болуы жөнінде болып отыр. Қылмыстылық тудыратын себептер мен жағдайлар кешенінің біріккен әрекеттері криминогендік детерминант деп аталады.

Әлеуметтік құбылыстардың себептілігі түсініктемесі себептіліктің негізгі әдістемелік ұғымынан туындап, оның қоғамдағы әсіресе төмендегідей ерекшеліктерін ескереді:

а) себеп-салдарлық заңдылықтардың екі типін: динамикалық және статистикалық;

ә) әлеуметтік детерминацияны зерттеу кезінде жүйелі әдіс міндетті;

б) әлеуметтік детерминанттың мазмұны әсіресе қоғамдағы қарама-қайшылықтармен және оны тиімді шешумен анықталады;

в) әлеуметтік құбылыстар қоғамдастық, қауымдастық (топ) және тұлғалар деңгейіндегі әртүрлі қызмет жүйесін көрсететін болғандықтан, соңғы нәтижесінде қызмет немесе әрекет сипатын таңдау адамдардың сұранысымен, қызығушылығымен және себептерімен анықталады;

г) әлеуметтік детерминацияны талдау тарихи әдістерді қолдануды қажет етеді, яғни өткендегіден қазіргіге дейінгі және қазіргідегіден келешектегі даму барысындағы құбылыстарды танып-білу қажет, мұның өзі детерминация жөнінде мағлұматтар беріп қана қоймайды, сонымен бірге оның алдағы дамуын болжауға мүмкіндік береді.

Детерминация процесін детерминанттардың өздері – қылмыстылықтың себептерімен, жағдайларымен, коррелянттарымен шатастырып, араластыруға болмайды. Детерминация – диалектикалық заңдылық, сондықтан да ол әлеуметтік бейтарап. Детерминациямен күрес мүмкін емес. Мәселен, орта мен тұлғалардың әрекеттестігіне қарсылықты күшейтуге бағдарланған алдын алу бағдарламасын

ойластыру мүмкін емес шығар.

Қылмыстылықтың себептері мен шарттары – қоғамдық экономикалық қауымдастыққа және сол мемлекеттің өзіне тән салдары ретінде сәйкес келетін қылмыстылықты анықтайтын теріс жүйе.

Қылмыстылықтың себептері мен шарттары өзінің пайда болу тегі мен мәні бойынша әлеуметті. Олар қашанда қоғамдағы әлеуметтік қайшылықтар арасынан орын алады. Мазмұны жағынан бұлар теріс бағытты, адамдардың, қоғамның, мемлекеттің мүдделерімен санаспайды. Позитивті, яғни оң пиғылды әлеуметтік құбылыстары алдын алу шаралары жүйесі қатарынан орын алады.

Криминогенді детерминанттар біршама тұтастай жалпыны (жүйені) құрайды. Бұған қылмыс топтарының (түрлерінің) себептері мен шарттарының жүйелік бөліктері енеді, мысалы күш көрсету; пайдакүнемдік, қайталанған қылмыстар және басқалары. Нақты қылмыстардың себептері мен шарттары криминогенді жүйенің бастапқы элементтері болады. Мұндай элементтердің арасында күрделі көп деңгейлі өзара әрекеттестіктер болады. Осыған байланысты криминогенді жүйе нақты қылмыстың себептері мен шарттарының арифметикалық сомасы бойынша есептеліне алмайды. Ол әлеуметтік құбылыстың сапалы жаңадай қасиетіне ие болады.

Әрекет ету механизмі бойынша детерминанттар қылмыстылықты тудырушы (себепкер) және себепші, көмектесуші, мүмкіндік туғызушы болып бөлінеді. Олар қылмыстық деңгейінен және жекелеген қылмыстардың қылмыстық жүйесінен көрініп те тұрады және пайда да болады. Оған детерминацияның барлық деңгейіндігі изоморфизм (құрылымдардың біртектестілігі) деген ұғым айғақ.

Қылмыстылық себептері мен шарттары мағлұматтарын жүйелілік көзқарасымен бағалау көпфакторлы (кондиционалистік) теория ретінде ешбір негізсіз болып табылады [5, 696].

Факторлар теориясы әлеуметтену мен криминологияда криминогенді детерминантты теңестіріп талдағаны үшін (олардың айырмашылықтарын ескермей) сынға алынып келеді. Осы орайда белгілі американдық криминолог Сатерленд факторлар теориясын «салыстырусыз құндылықтар каталогы» деп атаған болатын. Дәл сол өзінен өзі дұрыс сипат алатын қылмыстылық факторына жүйелілік көзқарастарды пайдалана қоймау факторлардың басты әдістемелік кемшілігін құрайды.

Қылмыстылықты детерминант жүйесінде негіздеудің ғылыми ғана емес, тәжірибелік маңызы да бар. Қоғамдық психологияның өзгеріске ұшырауының орны толмас сипатқа ие болуы мүмкін және оны қалпына келтіру үшін көп уақыт кетеді. Қылмыстылықтың шартына байланысты мәселе жеңілрек. Жеке адамға байланысты алдын алу шаралары, сондай-ақ сотталғандарды түзеу – тиісті криминогенді психологияны криминогенсізге алмастыру.

Біздің ойымызша, кәмелетке толмағанның зорлықшыл қылмыстарының факторлар жүйесі, бұл – кәмелетке толмағанның жеке басына ықпал ететін, оның мінез-құлқын қалыптастырып жетілдіретін құбылыстар мен процестердің, күрделі байланыстардың жүйесі. А.А. Герцензонның пікірінше, «әлеуметтік-психологиялық сипаттағы процестер мен құбылыстар қандай да бір сапалық өзгеріске ұшыраса, қылмыстық зорлық тудыратын факторға айналады».

Әдебиеттер тізімі

- 1.В.Н. Кудрявцев Правовое поведение: норма и патология. М, 1982.
- 2.С.179.
- 3.Даниальбек Б. В. Половые извращения и уголовная ответственность.

4. Волгоград, 1972. С. 26.

5. Павлов И.П. Полное собрание сочинений. Т.3. кн. 2, М., 1964. С.165

6. Сухомлинский В.А. Рождение гражданина. М., 1971. С.341.

7. Молдабаев С. Проблемы субъекта преступления в уголовном праве Республики Казахстан. Алматы. 1998. – 214с.

Резюме

Изнасилование - одно из наиболее распространенных и тяжких половых преступлений. Как справедливо отмечается в юридической литературе, «его общественная опасность определяется как исключительной важностью объекта, на который в данном случае направлено преступное посягательство, - общественных отношений, обеспечивающих половую неприкосновенность и половую свободу, которые являются частью гарантированных Конституцией РК прав и свобод личности, так и физическими, психическими, моральными последствиями данного преступления для потерпевшей».

Summary

Rape is one of the most common and serious sexual offences. As is rightly noted in the legal literature, "its public danger is defined as the exceptional importance of the object, which in this case is directed criminal infringement - public relations, ensuring sexual inviolability and sexual freedom, which are part of the rights and freedoms of the individual guaranteed by the Constitution, as well as physical, mental and moral consequences of this crime for the victim."

УДК:341.16(574)

Матыбаев А.С.
магистрант 2 курса
Евразийской юридической
академии имени Д.А. Кунаева
Научный руководитель:
к.ю.н. Ибраева К.Б.

ТОРГОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ОТНОШЕНИЕ ВТО В РК – КАК СУБЪЕКТЫ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА

Всемирная торговая организация (ВТО) - является международной экономической организацией, которая регулирует правила международной торговли в соответствии с принципами либерализма. Главная задача ВТО - создать возможности для беспереывной международной торговли. Считается, что эта организация, созданная по инициативе развитых стран, способствует экономическому росту и средствам к существованию людей в международной торговле.

Ключевые слова: Всемирная торговая организация, субъект международного права, международное сообщество, международная организация, переговоры, экспорт и импорт.

Республика Казахстан – как независимое, суверенное государство, проводит свою внутреннюю и внешнюю функцию. Она же является членом мирового сообщества. Помимо налаживания международных отношений с другими государствами, Республика Казахстан являясь членом ООН, начала устанавливать отношения и с международными организациями, которые являются субъектами международных отношений. И одним из основных приоритетов, является вхождение в состав Всемирной торговой организации. Достичь такой цели, является «выгодной» целью любого современного государства, и Республика Казахстан, тоже является не исключением.

Учитывая наше советское прошлое, когда в стране была плановая экономика, то в условиях нынешних реалий, необходимо построение рыночной экономики.

Первоначально необходимо разобраться, что из себя представляет Всемирная торговая организация, ее перспективы для страны, преимущества и возможные «минусы».

«Всемирная торговая организация (ВТО), являющаяся преемницей действовавшего с 1947 г. Генерального соглашения по тарифам и торговле (ГАТТ), начала свою деятельность с 1 января 1995 г. ВТО призвана регулировать торговые отношения участников Организации на основе пакета Соглашений Уругвайского раунда многосторонних торговых переговоров (1986-1994 гг.).

Основополагающими принципами и правилами ГАТТ/ВТО являются торговля без дискриминации, т.е. взаимное предоставление режима наибольшего благоприятствования (РНБ) в торговле и взаимное предоставление национального режима товарам и услугам иностранного происхождения; регулирование торговли преимущественно тарифными методами; отказ от использования количественных и иных ограничений; транспарентность торговой политики; разрешение торговых споров путем консультаций и переговоров и т.д. Неотъемлемой частью ВТО является механизм разрешения торговых споров.

Важнейшими функциями ВТО являются: контроль за выполнением соглашений и договоренностей пакета документов Уругвайского раунда; проведение многосторонних торговых переговоров и консультаций между заинтересованными странами-членами; разрешение торговых споров; мониторинг национальной торговой политики стран-членов; техническое содействие развивающимся государствам по вопросам, касающимся компетенции ВТО; сотрудничество с международными специализированными организациями». [1].

О необходимости во вхождение в ВТО, на заседании Правительства Республики Казахстан, высказался и Глава государства Назарбаев Н. А: «Членство в ВТО открывает перед нашей экономикой новые горизонты. Это обеспечивает нашим предприятиям доступ к зарубежным рынкам, а потребителям – большой выбор товаров и услуг. Сегодня 90% нашей торговли приходится на страны – члены ВТО. Поэтому данное решение для нас очень важно. Казахстан становится еще более привлекательным как для иностранных, так и отечественных инвесторов. Мы получаем возможность для создания новых производств и рабочих мест», – говорится в обращении Президента.

Он напомнил, что переговоры шли в течение 19 лет. Правительство и эксперты в ходе переговоров отстаивали выгодные стране условия.

«Мы согласовали позиции по самым чувствительным для нашей экономики вопросам. Среди них и поддержка сельского хозяйства - именно по данному пункту мы вели сложные переговоры в связи с тем, что от нас требовали снижения субсидий, но мы отстаивали свои позиции. Это и вопросы «казахстанского содержания», и рынок финансовых услуг и телекоммуникаций. Нам удалось совместить требования ВТО и ЕАЭС, исходя при этом из наших национальных интересов», – отметил президент.

Он также подчеркнул, что вступление в ВТО – это победа всего Казахстана, признание его неотъемлемой частью глобальной экономической системы.

«Символично, что двери Организации распахнулись перед нашей страной в тот момент, когда мы начинаем претворять в жизнь Пять народных реформ. Стандарты работы ВТО совпадают с духом этих реформ – прозрачностью, эффективностью, конкурентоспособностью», – добавил он.

Президент заявил, что после вступления в ВТО Казахстан не откажется от содействия отечественным предприятиям. Теперь меры поддержки, оказываемые государством, должны соответствовать международным правилам. В то же время казахстанские предприятия должны научиться конкурировать по правилам ВТО.

«Я давно об этом говорю, и вот подошло то время, когда нам придется конкурировать с другими странами не только в рамках ЕАЭС, но и в масштабах ВТО. Впереди у нас еще много работы. Как я всегда предупреждал, вместе с преимуществами вступления в эту организацию усиливается и конкуренция. Всем товаропроизводителям надо подтягиваться на мировой уровень», – подчеркнул глава государства.

Вступление в ВТО будет способствовать нашей интеграции в мировую экономику, вхождению в 30-ку ведущих стран мира и выполнению Плана нации «100 конкретных шагов».

«Предстоит доказать, что мы сможем воспользоваться теми преимуществами, которые дает ВТО. Убежден, что у Казахстана это получится, и мы займем достойное место среди ведущих стран мира», – заключил Нурсултан Назарбаев». [2].

«ВТО насчитывает 164 члена, на долю которых приходится около 96% мировой торговли. Как правило, решения принимаются всеми членами на основе консенсуса. Мажоритарное голосование также возможно, но оно пока не практиковалось в ВТО».[1]. Республика Казахстан стала 162 членом – участником данной международной организации.

Из официальной переписки, становится ясная хронология, событий тех лет... «Казахстан направил в Секретариат ВТО официальное заявление о вступлении **26 января 1996 г.** В феврале 1996 г. Казахстану присвоен статус страны-наблюдателя в ВТО. В тот же год была создана Рабочая группа по вступлению Казахстана в ВТО (далее РГ), в состав которой на момент завершения переговоров по присоединению входили 52 члена ВТО.

Казахстан завершил в 2012 г. **двусторонние переговоры** по доступу на рынок товаров с 31 членом ВТО и на рынок услуг – с 15 членами ВТО. Результаты двусторонних переговоров были консолидированы и отражены в **Перечне** уступок и обязательств **по товарам** и в **Перечне** специфических обязательств **по услугам**, соответственно. Работа по верификации перечней была завершена в 2015 г.

22 июня 2015 г. на 20-м формальном заседании РГ был принят пакет документов, отражающий условия членства РК в ВТО.

27 июля 2015 г. в ходе заседания Генерального совета ВТО пакет документов по вступлению РК в ВТО был принят всеми членами Организации, и состоялась

церемония подписания Протокола по присоединению Казахстана к ВТО с участием Главы государства Н.Назарбаева.

Казахстан стал 162-м членом ВТО **30 ноября 2015 г.** после ратификации пакета обязательств Парламентом РК, подписания Ратификационной грамоты (Instrument of Acceptance) и ее передачи в Секретариат ВТО (депозитирования) 1 ноября 2015 г.

15-18 декабря 2015 г. в Найроби (Кения) Казахстан принял участие в работе 10-й Министерской конференции ВТО в качестве полноправного члена Организации.

26 мая 2016 г. Генеральный директор ВТО Р. Азеведо посетил Астану с официальным визитом и принял участие в работе IX Астанинского экономического форума. В рамках визита состоялась двусторонняя встреча Президента РК Н. Назарбаева с Р. Азеведо, в ходе которой Гендиректору ВТО был вручен орден «Достык» второй степени за вклад в укрепление дружбы и налаживание сотрудничества. На встрече с Премьер-министром РК К. Масимовым Р.Азеведо была передана Ратификационная грамота о принятии Казахстаном Соглашения ВТО по упрощению процедур торговли.

19 октября 2016 г. Казахстану предоставлен статус наблюдателя при Комитете ВТО по вопросам государственных закупок.

В качестве члена ВТО Казахстан входит в состав переговорной Группы членов Организации по статье XII Марракешского соглашения об учреждении Всемирной торговой организации, а также региональной Азиатской группы развивающихся стран.

Казахстан соблюдает свои обязательства в рамках членства в ВТО, своевременно направляет в Секретариат необходимые нотификации и активно участвует в работе различных комитетов Организации. В настоящее время ведется работа по подготовке к 11-ой Министерской конференции ВТО, запланированной на 11-14 декабря сего года в Буэнос-Айресе (Аргентина)».[1].

О необходимости вступления в ВТО, позитивно и негативно высказывался ряд ученых, и среди них немаловажное значение имеет мнение Кенжегали Сагадиева, доктор экономических наук, академик Национальной академии наук Республики Казахстан, который сказал, что: «Казахстан все более втягивается в орбиту глобализации - мы строим открытое демократическое общество, формируем либеральную экономическую систему, устанавливаем обширные связи со многими государствами мира. Как удачно выразился один из наших интеллектуалов, глобализация уже имеет «экономическое тело», а его кровеносные, жизнеобеспечивающие сосуды – международная торговля. Именно она придает динамику мировой экономике, вызывает к жизни и волей-неволей тянет за собой все другие аспекты глобализации. Так, за последние полвека объем мировой торговли промышленной продукцией вырос в 17 раз (!), в то время как сам объем мирового производства увеличился лишь в 6 раз. Торговля стала важнейшим фактором экономического роста, как развитых так и развивающихся стран. И это ее влияние на развитие экономики все нарастает. За последнее десятилетие темпы ежегодного роста мировой торговли достигли 6,5%, тогда как совокупный ВВП возрос лишь на 2,0%.

Весь этот динамизм мировой торговли и ее растущее влияние на развитие мировой экономики возникли не спонтанно, а на основе постепенной и последовательной выработки согласованных на международном уровне правил, способствующих свободному перемещению товаров, капиталов и услуг». [3]. Ученый К. Сагадиев проанализировал возможные «плюсы» и «минусы» вступления Республики Казахстан во Всемирную торговую организацию, продемонстрировал международный опыт других стран, высказав мнение, что: «Да и выигрыш очевиден - отечественные товары

получат доступ на рынки других стран без какой-либо дискриминации, произойдет дополнительный приток инвестиций, и не только в сырьевой сектор, но и в другие отрасли экономики.

Вместе с тем необходимо подчеркнуть, что все эти выгоды и преимущества не приходят автоматически. Все зависит от того, когда, на каких условиях и с какой степенью готовности войти в этот международный институт. Далеко не случайно, что многие страны длительное время и тщательно готовятся к членству в ВТО. К примеру, Китай, в успешном развитии экономики которого сегодня никто не сомневается, готовился к этому акту более 15 лет, став членом организации только в 2001 году. Не случайно и то, что те страны, которые не придали процессу подготовки серьезного значения и поспешили со вступлением в ВТО, не только не получили каких-либо выгод, но и столкнулись с серьезными трудностями. К ним можно отнести Киргизию, Молдову, Грузию. Опыт вступления этих стран в ВТО в целом можно считать негативным, ибо он не дал того экономического роста, на который они рассчитывали. Киргизия открыла свои границы для всех товаров и ожидала, что придут и значительные инвестиции. А они не только не увеличились, а, наоборот, сократились. Если объем прямых иностранных инвестиций в 1997 году составил в этой стране US\$96 млн., то в 2000 году он сократился до US\$39 млн. Не улучшаются экономические показатели и в Грузии. В Молдове, после ее вступления в ВТО, возникли серьезные проблемы в ряде жизненно важных отраслей, в таких, как сельскохозяйственное машиностроение, табачная и винодельческая индустрия, а иностранные инвестиции в 2000 году сократились на 8,0%.

Этими примерами я вовсе не хочу отвергать саму идею членства Казахстана в ВТО. Однако здоровый пессимизм и взвешенность должны быть главными императивами в выборе алгоритма вступления в эту организацию. Да, мы опережаем вышеназванные страны СНГ по темпам экономического развития и эффективности реформ. Да, США и Европа признали Казахстан страной с рыночной экономикой. Надо отдать должное продуманности стратегии президента, целенаправленным действиям правительства. И все же в вопросе вступления в члены ВТО не должно быть какой-либо спешки и кампанейщины.

Сроки вступления диктуются прежде всего готовностью самой страны извлечь выгоды от участия в либерализации международной торговли. К настоящему моменту ресурсная, законодательная, институциональная, человеческая и информационная база в Казахстане не позволяет сказать, что мы получим те выгоды, на которые рассчитываем. Точнее, выгоды вхождения Казахстана в ВТО носят более отдаленный, долгосрочный характер, и поэтому не так очевидны, в то время как потери скажутся быстро и весьма болезненно на всей отечественной экономике. К негативным факторам можно отнести: заметный спад производства в ряде отраслей; ощутимые финансовые потери в виде уменьшения поступлений в бюджет от таможенных пошлин; ослабление устойчивости финансово-банковской системы вследствие ее низкой капитализации; угрозу национальной и продовольственной безопасности вследствие потери контроля над отдельными рынками, оказавшимися в руках иностранных компаний; рост безработицы и наплыв дешевых зарубежных продуктов питания.

В целом нам необходимо серьезно проанализировать все возможные последствия вступления Казахстана во Всемирную торговую организацию. Нужно привлечь к этой работе ученых и специалистов, как это уже сделано в России. Надо проинформировать население о ходе и результатах переговорного процесса по ВТО. О тех проблемах, с которыми мы сталкиваемся или столкнемся. Ведь правила ВТО будут непосредственно

влиять на каждого из нас: потребителя и производителя, экспортера и импортера. И чем больше будет знать общественность о требованиях ВТО, тем больше будет у нее возможностей готовиться к ним. Китай, к примеру, обстоятельно ознакомил 2000 руководителей своих провинций с правилами ВТО, а те в свою очередь проделали такую же работу в масштабе своего региона. В Казахстане в этом плане не делается ничего. Поэтому было бы целесообразным открыть в республике центры по обучению бизнесменов и предпринимателей работе в условиях ВТО. Пришла также пора начать подготовку специалистов по международной торговле высшей квалификации, которых сегодня нам так не хватает». [3].

Также, имеется собственное видение международного эксперта, как, Джорджа Мироганниса, являющегося руководителем проекта ЕС «Содействие в развитии стратегического диалога и программы консультаций в РК» (СДПК), который в диалоге с Риза Абдурашитовым, высказал мнение, что: «Проект, финансируемый Европейским союзом (3,2 млн. евро), направлен на консультирование по запросам Правительства Казахстана в области стратегических и правовых вопросов для экономического и социального развития страны. Проект находится под руководством консорциума, который состоит из DMI Associates (Франция), IBF (Бельгия), INCOM (Греция) и PPRC (Казахстан).

Сельское хозяйство - один из ключевых секторов экономики Казахстана, и он играет основную роль в ходе переговоров. Вопросы реформ в этом секторе являются обязательным элементом в обеспечении мягкого ввода сельского хозяйства в более конкурентную среду и его устойчивого развития. Фактически реформы внутриэкономической политики и либерализации сельскохозяйственной торговли являются взаимоусиливающими процессами. В данном отношении проект СДПК путем предоставления поддержки соответствующим госорганам и агентствам казахстанского правительства проводит оценку эффективности инструментов агропромышленной политики и мер, предпринимаемых и нацеленных на устойчивое развитие этого сектора экономики и его ровной интеграции в более конкурентную среду по вступлению страны в ВТО». [4].

Отсюда, мы понимаем, что ВТО для Республики Казахстан, необходим как экономически, торгово, так и людском (человеческом капитале) варианте. Опираясь на вышесказанное, мы понимаем, что вступление в ВТО, нам необходимо как «пища, вода», так как мы, являясь сырьевой страной, будем искать возможные дополнительные рынки сбыта продукции и производства.

Также, вступление в ВТО, даст нашему обществу своеобразный «импульс», для развития всех сфер народного хозяйства, которые вынуждены будут конкурировать с иностранными товарами и продуктами, что для общества будет несомненно выгодным.

Список литературы:

- 1 mfa.gov.kz/ru/geneva/content-view/world-trade-organization;
- 2 <https://kapital.kz> › Экономика;
- 3 www.investkz.com/journals/34/290.html;
- 4 <https://www.zakon.kz/124117-o-pljusakh-i-minusakh-vkhozhdenija-v.html>;

Түйіндеме

Дүниежүзілік сауда ұйымы (ДСҰ) - халықаралық сауда ережелерін либерализм принциптеріне қарай реттейтін халықаралық экономикалық ұйым. ДСҰ басты міндеті -

іркіліссіз халықаралық сауда-саттықа мүмкіндіктер жасау. Дамыған елдердің бастамасымен құрылған аталған ұйым халықаралық саудада экономикалық өсім мен адамдардың тұрмыс тіршілігін көтеруге ықпал етеді деп есептеледі.

Summary

The article reveals the advantages and possible problems of accession of the Republic of Kazakhstan to the World Trade Organization as one of the institutions regulating international relations in the field of international trade

УДК:343.162(091)(47+57)

Мереке О.Л.
магистрант 2 курса
Евразийской юридической академии
имени Д.А.Кунаева
научный руководитель:
к.ю.н. доцент Абдрахманов С.Т.

СОСТОЯНИЕ И РАЗВИТИЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОГО СТАТУСА СЛЕДОВАТЕЛЯ В ПЕРВЫЕ ГОДЫ СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ И ДО ПРИНЯТИЯ ПЕРВОГО УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОГО КОДЕКСА РСФСР 1922 ГОДА

В данной статье рассматривается процессуальный статус следователя впервые годы Советской власти. А также рассмотрели систему органов предварительного следствия

Ключевые слова: Уголовный процесс, следователь, процессуальный статус, система предварительное следствие до принятие УК 1922 года

В первые дни Великой Октябрьской социалистической революции действительность настоятельно требовала создания нового государственного аппарата. Следует отметить, что в области построения нового уголовного судопроизводства взамен системы судопроизводства царской России, еще до издания Советской властью специальных декретов, создание советских судов, органов предварительного следствия осуществлялось на основе творческой инициативы и самодеятельности революционных масс. Формы организации и деятельности советских судов, органов предварительного следствия вырабатывались в ходе революционной деятельности [1, 3; 2, 26; 3, 6]. К чему это приводило, догадаться нетрудно – представители трудящихся, в основном не имеющие должного образования и опыта работы в данной сфере, осуществляли уголовное судопроизводство на основе революционного правосознания. Лишь спустя месяц после Великого Октября организационные формы и процессуальный порядок указанных органов стали получать свое законодательное выражение.

Первым органом нового государства по борьбе с преступностью стал Военно-революционный комитет (ВРК), который был образован при Петроградском Совете рабочих и солдатских депутатов. Как отмечается в литературе, ВРК Петроградского совета был не только органом руководства восстанием, но позднее, после победы Октября, и органом новой власти, сосредоточившим в себе в первое время все важнейшие функции будущего государственного аппарата [4, 98]. В составе ВРК была

создана следственная комиссия, состоявшая из трех человек. Коллегиальность следственных комиссий была вызвана требованиями переломного периода и помогла разобраться в сложных вопросах следствия. Кроме того, также были созданы следственные комиссии при ВРК на местах, Верховная морская следственная комиссия, выделенная из состава Первого всероссийского съезда моряков, судебно-следственная комиссия Московского Военно-революционного комитета и следственные комиссии при ревкомах районов Москвы, специальные следственные комиссии различных наименований во многих губерниях и городах Советской России. Также расследованием преступлений занимался штаб Красной Гвардии, который во многих случаях без производства предварительного следствия доставлял в суд задержанных преступников. В отдельных случаях по решению Советов для расследования конкретных дел создавались специальные следственные комиссии. Чаще всего это были чрезвычайные органы либо временные комиссии, создаваемые в альтернативных государственных образованиях [5, 7; 6, 7; 45, 216].

Как видно из изложенного, в рассматриваемый период преобладали смешанные формы ведения предварительного следствия, которые к тому же производились разными государственными органами и должностными лицами из представителей «рабочего класса», зачастую не имеющими знаний и опыта следственной работы. Основной идеей того времени стало упрощение предварительного производства в целях ускорения применения репрессий судом, а в условиях военного времени – теми же органами без суда и следствия [8, 97].

Как нами отмечалось, деятельность следственных комиссий в период установления Советской власти законодательно регламентирована не была. Т. Малькевич, занимавшийся изучением истории возникновения судебных и следственных органов в данный период, приводит следующие общеизвестные процессуальные правила, сложившиеся в практике данных комиссий: а) право самостоятельного освобождения из-под стражи следственная комиссия имела только по мелким делам; б) обыски и аресты производила не иначе, как с санкции Военно-революционного комитета; в) за всеми лицами, считавшими постановления комиссии неправильными, оставалось право обращаться с жалобой в Военно-революционный комитет [4].

Поиск наиболее оптимальных форм судебно-следственной системы и отсутствие на первых порах послереволюционного периода законодательства, регламентирующего порядок уголовного судопроизводства, породили множественность органов, осуществляющих предварительное следствие, и отсутствие специального органа, осуществляющего за ними надзор, что привело к изданию законодательства (Декрета СНК РСФСР о суде № 1) и в последующем с учетом совершенствования деятельности судебных и следственных органов – к его реформированию (Декреты СНК РСФСР о суде №№ 2, 3; специальные положения и инструкции).

Итак, первым законом, регулирующим уголовное судопроизводство, явился Декрет Совета Народных Комиссаров РСФСР о суде № 1, принятый 24 ноября 1917 года [9, 30-33]. Декрет о суде № 1 полностью ликвидировал уголовное судопроизводство царской России. Он реорганизовал всю существовавшую ранее судебно-следственную систему. Согласно статье первой указанного документа упразднены окружные суды, судебные палаты и правительствующий сенат со всеми департаментами, военные и морские суды всех наименований, а также коммерческие суды с заменой их судами, образуемыми на основании демократических выборов. В соответствии со статьей второй приостановлена деятельность мировых судей и отвергнут принцип единоличности с возложением функции мировых судей на местных судей с участием двух заседателей.

По статье третьей упразднен институт судебных следователей с *временным* [10, 27] возложением функции предварительного следствия на местных судей единолично (производство следствия и судебное рассмотрение дела одним и тем же лицом не могло быть признано правильным [11, 72]), а по делам, подсудным революционным трибуналам – на следственные комиссии при местных Советах (статья восьмая). Но в то же время в Декрете отсутствовали положения, регламентирующие процессуальный порядок производства предварительного следствия; согласно статье третьей упразднен институт прокурорского надзора и взамен не предусмотрено создание специального органа, который осуществлял бы надзор за органами предварительного следствия. В связи с отсутствием специального органа в обозначенный период функции по надзору за соблюдением революционной законности выполняли Рабоче-крестьянская инспекция, Народный комиссариат юстиции РСФСР с его местными органами в системе губернских исполкомов, коллегия обвинителей при Революционном трибунале ВЦИКа, а также органы Всероссийского Чрезвычайного Комитета [8, 102], созданного в декабре 1917 года, в составе которых имелись следственные комиссии, осуществлявшие предварительное следствие по преступлениям, относящимся к государственному управлению и порядку. Такой множественный и не специальной направленности надзор на деле не мог быть действенным. По Декрету о суде № 1 впервые на стадии предварительного следствия допускалось участие защитника, в то же время упразднялись присяжные и частная адвокатура. Распространение получают институты общегражданского обвинения и общегражданской защиты.

Анализируемый период характеризуется простой формой и организацией судебного разбирательства. Как указывает И.А. Ушаков, занимавшийся исследованием российского судостроительства в послереволюционный период, в частности, появлением и деятельностью первого народного суда в Петрограде: «...если по делу производилось предварительное расследование, суд начинал разбирательство с оглашения имеющихся протоколов, а потом переходил к допросам подсудимых и свидетелей. При отсутствии материалов предварительного расследования судебное разбирательство начиналось с допроса подсудимых и свидетелей. По окончании судебного следствия суд предлагал желающим выступить в качестве обвинителей и защитников. После этого суд совещался и выносил постановление. Во время судебного заседания велся протокол, в котором обозначались все дела в порядке их рассмотрения... Разбирательство всех дел ...было открытым... В этот период не было еще создано вышестоящих инстанций, которые могли бы проверять правильность постановлений временного народного суда, поэтому было установлено, что временный народный суд мог пересматривать свои собственные постановления по жалобам сторон» [1, 6-10].

7 марта 1918 года Декретом ВЦИКа о суде № 2 [12, 43-50] производится реформирование уголовного судопроизводства. По сравнению с прежним законодательством данный Декрет отличается наиболее полным содержанием, но в то же время, касаясь предварительного следствия, он так же не раскрывает процессуальный порядок его производства. Согласно данному законодательству образуются окружные народные суды для рассмотрения дел, превышающих подсудность местного народного суда (статья 1 части 1 Декрета о суде № 2); соответственно происходит реформа и института предварительного следствия, который по данному Декрету закреплен в части шестой «О предварительном следствии» – для производства предварительного следствия по уголовным делам, превышающим подсудность местного народного суда, создаются следственные комиссии из трех человек, избираемые впредь до назначения прямых выборов – Советами рабочих,

солдатских, крестьянских и казачьих депутатов. Содействие при осуществлении расследования следственными комиссиями оказывают Красная гвардия, народная милиция, все частные и должностные лица, а равно государственные и общественные учреждения (статья 21 части 6 Декрета о суде № 2). Предварительное следствие оканчивается постановлением, выносимым коллегиально. Появляется институт дополнительного расследования, который отличается от настоящего института тем, что уголовное дело может быть возвращено на дополнительное расследование не только в следственную комиссию, расследовавшую данное дело, но и направлено по поручению окружного народного суда одному из его членов – таким образом наряду с коллегиальным расследованием устанавливается единоличное. Жалобы, возникающие в ходе расследования, приносятся в окружной народный суд, в соответствии с Декретом суду передаются надзорные полномочия за предварительным следствием. По Декрету ограничено участие защиты на предварительном следствии. В связи с необходимостью создания института обвинения Декретом устанавливаются при Советах рабочих, солдатских, крестьянских и казачьих депутатов определенная коллегия лиц, при этом оговаривается, что только лица из данной коллегии могут выступать в суде в качестве общественного обвинителя или общественного защитника.

Декрет о суде № 3 от 20 июля 1918 года не внес особых изменений в деятельность следственных комиссий. В этот же период законодательную регламентацию как орган дознания получает советская рабоче-крестьянская милиция, образованная инструкцией НКВД и НКЮ РСФСР.

Незначительное реформирование правоохранительных органов происходит в конце 1918 года, с принятием Положения о народном суде РСФСР, утвержденного ВЦИКом 30 ноября 1918 года [13, 81-95], согласно которому производство предварительного расследования законодательно делится на дознание и предварительное следствие (статья 28 указанного Положения); проводится некоторая грань в подследственности – устанавливается категория дел, по которым предварительное следствие обязательно, но в то же время по расследованию остальной категории уголовных дел производство зависело от народного суда, что в практике применения, как указывают М.Ч. Когамов, Л.А. Ералина, свелось до уровня дознания, что значительно принижало роль следователя и его самостоятельность [8, 100]. Согласно Положению созданы уездные городские следственные комиссии для производства расследования по категориям дел, рассматриваемым народным судом с участием шести заседателей (ст. 28 указанного Положения), также действующие под контролем народного суда. Более никаких коренных изменений данным положением предусмотрено не было. Институты обвинения и защиты продолжали действовать по наработанному принципу.

Коренная реорганизация органов предварительного расследования пришлось на 1920 год. Декретом ВЦИК от 18 марта 1920 года «О революционных трибуналах» [14, 139-154] упраздняются следственные комиссии и коллегиальное расследование уголовных дел, подсудных революционным трибуналам. Появляются должности следователей – докладчиков, в функции которых входят: 1) подготовка докладов по поступившим делам с составлением заключений; 2) в некоторых случаях производство следствия по уголовному делу, возвращенному на дополнительное расследование без его возвращения в ЧК. В дополнение к этому к концу 1920 года Положением ВЦИК «О народном суде РСФСР» [15, 164-179] законодательно устанавливаются формы и организация предварительного следствия; институт единоличных следователей – народные следователи и следователи по важнейшим делам, которые также состоят в ведении Советов Народных Судей. Назначение и увольнение народных следователей

осуществляется Губернскими Исполнительными Комитетами Советов рабочих, солдатских, крестьянских и казачьих депутатов. В данном состоянии институт предварительного следствия просуществовал до принятия первого УПК РСФСР 1922 года.

Аналогичным образом происходила реорганизация органов предварительного следствия и на территории Казахстана. Первая следственная комиссия была образована при Акмолинском революционном трибунале, который был впервые образован 28 декабря 1917 года [16, 9]. 9 марта 1918 года Военно-Революционным Комитетом Семиреченской области были созданы две Следственные комиссии, одна из которых – по борьбе с контрреволюцией, вторая – по борьбе с мародерством и спекуляцией. В октябре того же года при Киргизском революционном комитете создан отдел внутреннего управления, который на основании Декрета ВЦИК и СНК РСФСР от 26 сентября 1920 года № 76 в октябре был преобразован в Народный Комиссариат внутренних дел Киргизской АССР. В октябре 1919 года была создана краевая революционно-следственная комиссия, входившая первоначально в состав отдела внутреннего управления ВРК Киркрая, а затем с октября 1920 года – в состав НКВД Киргизской АССР. К концу 1920 года на территории Казахстана на основе демократических принципов сложилась довольно стройная система судов и следственных участков. После издания Декрета ВЦИК 21 октября 1920 года Революционно-Следственная Комиссия при Кирревкоме и следственные комиссии при окружных и уездных комитетах были упразднены и окончательно установлен институт единоличных следователей. Так, народные следователи состояли в ведении народных судей, следователи по важнейшим делам – при отделах юстиции и при Наркомате юстиции КирАССР. Кроме того, предварительное следствие в эти годы осуществляли и органы милиции [17, 5-9].

На основании изложенного можно сделать следующие выводы:

1. В период с Великого Октября 1917 года и до принятия первого УПК РСФСР 1922 года существовала следующая система органов предварительного следствия: 1) следственные комиссии при Военно-революционных комитетах, действовавшие до издания специальных декретов Совета Народных Комиссаров (СНК); 2) особые следственные комиссии для производства коллегиального предварительного следствия по делам контрреволюционных преступлений при революционных трибуналах; 3) особая следственная комиссия при Всероссийском Чрезвычайном Комитете (по Декрету о суде № 1 от 24 ноября 1917 года); 4) производство наряду с коллегиальным следствием единоличного, проводимого по поручению окружного суда или его членов (по Декрету о суде № 2 от 7 марта 1918 года); 5) производство предварительного следствия единолично следователем (по Декрету от 18 марта 1920 года «О революционных трибуналах»);

2. Отсутствие в первые годы после свершения революции законодательства, регламентирующего порядок уголовного судопроизводства и поиск наиболее оптимальных форм судебной-следственной системы породили множественность органов, осуществляющих предварительное следствие;

3. Первым законодательным актом нового государства (Декретом о суде № 1) осуществляется коренная реорганизация правоохранительных органов. Упраздняются институты судебных следователей с созданием взамен следственных комиссии (впервые появляется коллегиальное расследование, процессуальный порядок которого Декретом не регламентируется); прокурорского надзора – в то же время Декретом не предусматривается создание специального надзорного органа за предварительным

следствием; присяжная и частная адвокатуры; приостанавливается деятельность мировых судей с возложением их функции на местных судей;

4. В последующем, с реформированием законодательства, регламентирующего деятельность судебных и следственных органов, надзор за последними возлагается на органы правосудия; появляется институт дополнительного расследования и вместе с тем наряду с коллегиальным следствием институт единоличного следствия, производимого по поручению суда одним из его членов; происходит деление предварительного расследования на дознание и следствие и вместе с тем отсутствует четкий институт подследственности уголовных дел. Законодательно устанавливаются формы и организация предварительного следствия; институт единоличных следователей – народные следователи и следователи по важнейшим делам, состоящие в ведении Советов Народных Судей.

Список литературы:

- 1 Ушаков И.А. Создание первого народного суда в Петрограде // Советское государство и право. – 1957. – № 1.
- 2 Рагинский М. Советское предварительное следствие // Социалистическая законность. – 1957. – № 10.
- 3 Гончаров И.Д. Развитие советского законодательства о процессуальном положении следователя: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Харьков: Харьковский юридический институт, 1974. – 24 с.
- 4 Малькевич Т. К истории первых декретов о советском суде // Советское государство и право. – 1940. – № 7.
- 5 См.: Когамов М.Ч. Государственный следственный комитет: версии, опыт, проблемы, решения. – Алматы: Жеті жарғы, 1999.
- 6 Найденов В.В. Советский следователь. – М.: Юрид. лит., 1980. – 112 с. (Библиотечка следователя).
- 7 Деришев Ю.В. Проблемы организации досудебного производства по УПК РФ: Монография. – Омск: Омский юридический институт, 2003. – 257 с.
- 8 Когамов М.Ч., Ералина Л.А. Правовой статус следователя: история и современность // Научные труды Академии финансовой полиции. Выпуск 2 / Колл. авторов. – Алматы: Жеті жарғы, 2001.
- 9 См.: Декрет Совета Народных Комиссаров РСФСР о суде от 24 ноября 1917 г. // История советской прокуратуры в важнейших документах. – М.: Юрид. изд-во Министерства юстиции СССР, 1947. – 543 с.
- 10 Данная мера, как справедливо указывал М. Рагинский, являлась временной и была вызвана условиями гражданской войны, см.: М. Рагинский Советское предварительное следствие // Социалистическая законность. – 1957. – № 10.
- 11 Стрёмовский В.А. Сущность и участники предварительного следствия в советском уголовном процессе: Автореф. дис. ... докт. юр. наук. – Тбилиси: Тбилисский государственный университет, 1967. – 43 с.
- 12 См.: Декрет ВЦИК о суде № 2 от 7 марта 1918 г. // История советской прокуратуры в важнейших документах. – М.: Юрид. изд-во Министерства юстиции СССР, 1947. – 543 с.
- 13 См.: Положение о Народном суде РСФСР от 30 ноября 1918 г. // История советской прокуратуры в важнейших документах. – М.: Юрид. изд-во Министерства юстиции СССР, 1947. – 543 с.

14 См.: Положение о Революционных трибуналах от 18 марта 1920 г. // История советской прокуратуры в важнейших документах. – М.: Юрид. изд-во Министерства юстиции СССР, 1947. – 543 с.

15 См.: Положение о Народном суде РСФСР от 21 октября 1920 г. // История советской прокуратуры в важнейших документах. – М.: Юрид. изд-во Министерства юстиции СССР, 1947. – 543 с.

16 Мерзадинов Е.С. Предварительному следствию Казахстана – 40 лет // Правовые и организационно-тактические проблемы совершенствования управления органов внутренних дел: Материалы научно-практической конференции. Выпуск 2, Часть 2. – Алматы: ООНИиРИП Академии МВД РК, 2003. – 532 с.

17 Возникновение и развитие института предварительного следствия органов внутренних дел (1917-1963) // Из истории аппарата предварительного следствия органов внутренних дел Казахстана. – Алма-ата, 1988. – 277 с.

Түйіндеме

Осы мақалада Кеңес үкіметінің бірінші жылдарындағы тергеушінің процессуалдық статусын, сондай-ақ Алдын ала тергеу органдарының жүйесін қарастырдық.

Summary

In this article judicial status of investigator is examined first years of Soviet power. And also considered the system of organs of preliminary investigation

ОӘЖ:241:342.41

Мырзабеков О.С.
Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық
заң академиясының
магистранты

КӘМЕЛЕТКЕ ТОМАҒАНДАРДЫҢ ҚЫЛМЫСТЫЛЫҒЫНЫҢ ТҮСІНГІ

Қылмыстылық қоғамның дамуын тұрақсыздандыратын факторлар болып табылады. Қылмыстылықтың көлемі біздің еліміздің азаматтарының ұлттық қауіпсіздігіне нақты қауіп тудыруда. Бұған себеп кәмелетке толмаған жеткеншектерді қоса алғанда барлық жас санатындағылардың қылмыстық жүріс-тұрысын ықтиярсыз көбейтетін жаппай дағдары болып табылады.

Кілт сөздер: қылмыстылық, кәмелетке толмағандар, қылмыстылықты ескерту іс-шаралары.

Кәмелетке толмағандардың арасындағы қылмыстылықпен күресу - қылмыстылықпен күресудің басты бағыттарының бірі. Кәмелетке томағандардың қылмыстылығымен күресуді жеке сала ретінде бөліп шығару көптеген себептермен түсіндіріледі[1, 73 б.]. Олардың ішіндегі маңыздылары ретінде криминолог ғалымдар төмендегілерді көрсеткен:

Біріншіден, жаңа буынның өмірі мен денсаулығын қорғау мақсаттарының аса маңыздылығымен және осыған байланысты мемлекеттік органдар мен жалпы қоғамның қызметінің жеке бағыты ретінде жас балалар мен жасөспірімдердің құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауға бағытталған мемлекеттік саясаттың пайда болуы.

Екіншіден, кәмелетке толмаған қылмыскерлердің жасайтын қылмыстарының олардың өмірі мен тәрбиесімен (жеке тұлғасы дамуы мерзімінің салыстырмалы түрде шектелуі, әлеуметтік позицияларының ауыспалылығы, шектелген әрекет қабілеттілік), жеке тұлғалық сипаттамасымен, әлеуметтік топтық, психологиялық және басқа да ерекшеліктерімен түсінідірілетін мотивациясының және генезисінің айырмашылықтары.

Үшіншіден, осы ерекшеліктермен тығыз байланысты жасөспірімдердің қылмыстылық белсенділігі, олардың қылмыстылығының құрылымы мен деңгейінің, динамикасы мен себептерінің ерекшеліктері.

Кәмелетке толмағандардың қылмыстылығының түсінігін қарастыру алдында біз кәмелетке толмағандарды, олардың жеке басын және жастық категорияларын анықтап алайық.

Ғылыми әдебиетте, кәмелетке толмағандардың жас санаттары жайлы пікірлер көп. Солай мысалға В.А.Еренков жасөспірімдік шақ мектептің 5-8 сыныптарына сәйкес келіп, олардың ішінде кіші жасөспірімдік жас (11-13 жас) және ересек жасөспірімдік жас (14-15 жас) деп көрсетеді [2, 62 б.].

Краковский А.П аталғандарға қоса кіші бозбалалық шақты көрсетеді (16-18) жас[3. 56 б]. О.Е Сапарин олардың ішінде жасөспірімдік жас (13-16 жас), бозбалалық жас (17-21 жас) деп көрсетеді [4, 61 б.].

Бірақ, Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексінде кәмелетке толмағандар деп қылмыс жасаған кезге қарай жас он төртке толған, бірақ он сегізге толмаған адам танылады ҚР ҚК 80-бабының 1-тармағы. Сондықтан кәмелетке толмағандардың жасы осы нормаға сәйкес көрсетіледі [5].

Аталғандармен қоса қазіргі кезде республикамыздың заң ғылымында жоғарыда көрсетілген категорияларды атауда біркелкі нысан қалыптаспағандығын атап өту қажет. Заң терминдері қазіргі кезде түгелдей дерлік орыс тілінен аударылады, бұл жағдай елімізде жаппай сипат алғандығы да белгілі, оның себептері де мәлім. Ал қазіргі кезде біз белгілі бір терминді түсініп, басқа ұғыммен шатастырып алмау үшін, оны орыс тіліндегі терминмен қатар оқуға мәжбүрміз. Солай, орыс тіліндегі «юноша» термині, бозбала деп те жас жігіт деп те аударылады. Орыс тілінде «подросток» термині, «юноша» терминіне қарағанда кең мағынада қолданылады, яғни бұл ұғымға жас балада сегіз жасқа дейінгі бала мектеп оқушысы да кіреді және көп жағдайда «подросток» бұл он төрт жастағы кәмелетке толмаған адам. Бірақ қазақ орыс сөздіктеріне сүйенсек «подросток» термині – жас өспірім, жас ұлан, бозбала (12-17 арасындағы жас) [6, 21 б.].

Яғни кәмелетке толмағандардың әртүрлі жастық категорияларының нақты атауы ана тілімізде қалыптаспаған. Сонымен кәмелетке толмаған адам ұғымын басқаша қалай атайтындығымыз туралы нақты таңдап алайық: бозбала термині өте тар мағынада, яғни он алты жастан кейінгі жасты көрсету үшін ғана қолданылуы мүмкін, жасөспірім ұғымы болса бозбалалық жасты көрсетпесе де, оған қарағанда кең түсінік береді, сол себепті төмендегі жұмыста кәмелетке толмаған адам термині жасөспірім терминімен де аламастырылуы мүмкін. Тап осындай бағытты өзінің еңбегінде Г.М Мауленов те ұстанған[1, 18 б.].

Кәмелетке толмаған қылмыскерлердің жасаған қылмыстары арасында ұрлау, тонау, қарақшылық, қасақана кісі өлтіру, денсаулыққа зиян келтіру, бұзақылық, зорлау секілді қылмыстар кең тараған.

Кәмелетке толмағандар ең көп біреудің мүлкін ұрлау және бұзақылық қылмыстарын жасайды, осы қылмыстарды орындаушылардың 75-80 пайызы кәмелетке толмағандар.

Мүлікке қарсы қылмыстардың басым көпшілігі ересектердің қатысуымен (60 пайызға жуық), оның ішінде 30 пайызы – ересектердің басшылығымен жасалған. Кәмелетке толмағандар жасайтын қылмыстардың тағы да бір тобы ол бұзақылық әрекеттер – олар кәмелетке толмағандар жасайтын қылмыстардың жалпы санының 15 тен 30 пайызға дейін құрайды. Бұзақылық әрекеттердің көпшілігі (90-95 пайыз) мас күйінде және топпен жасалған. Адам өлтіру қылмысы кәмелетке толмағандардың қылмыстарының жалпы санының 1-2 пайызын құрайды [7, 12 б.].

Криминологтардың көптеген зерттеулері кәмелетке толмағандардың қылмыстылығы бұл негізінен топтық қылмыс екендігін дәлелдеп отыр. Еліміздегі кәмелетке толмағандардың топтасып қылмыс жасау деңгейі алаңдатарлық деңгейде екендігі статистикалық мәліметтер көрстеуде. Көріп отырғанымыздай кәмелетке толмағандардың топтасып қылмыс жасауының деңгейі 11 жыл ішінде екі есе өскен.

Кәмелетке толмағандардың топтасып қылмыс жасауының ерекше жоғары болуы – бұл, олардың жастық психологиялық және басқа да ерекшеліктеріне сай нормадан ауытқу емес, қайта оған сай болу. Ересек және бозбалалық жасөспірімдік шақта кәмелетке толмаған адам үшін қоршаған орта араласу, ой бөлісу, жаңа мәлімет алудың қайнар көзі болып табылады. Құрдастары арасында өзін жоғары көрсету осы жастағылар үшін маңызы өте үлкен. Әдетте құқық бұзуға жақын жасөспірім өзінің проблемалары мен ұқсас, уақыты шектелмеген адамды іздейді, сонымен ой бөліседі. Өмірінің басқа салаларында түсініспеушіліктер ұлғайған сайын бұндай ортаның қажеттілігі де арта түседі. Сол себепті өзінің көзқарастарымен, топтың көзқарастары сәйкес болмаған жағдайда жасөспірімдер топтың мүддесін білдіруге тырысады. Жасөспірімдердің криминогендік топтары олардың негативті әдеттерді, көзқарастарды үйренуінің қайнар көзі болып табылады [7, 92 б.].

Криминогендік топқа қатысудың өзі қылмыстарға алып келуі. Әбден мүмкін. Көп жағдайда топтардың лидерлерінің әрекеті топтың басқа да мүшелерінің қылмыстық әрекет жасауына тікелей итермелейді. Топта қылмыс жасаған жасөспірімдердің көрсетулері бойынша тек топпен бірге болуға, бөлінбеуге, өзін батылсыз ретінде көрсетпеуге деген ынтаның әсерінен ғана олар қылмыс жасаған. Солай, қылмыс жасаған жасөспірімдердің 71 пайызы ондай қылмысты жалғыз өзі жасай алмайтындығын көрсетті, ал 18,6 пайызы қылмыс жасауға итермелеуші фактор ретінде өзінің жолдастарының әсері деп көрсетті.

Соңғы жылдары құқыққа қарсы әрекет жасайтын жасөспірімдердің криминогенді топтарының ірілену үрдісі байқалуда. Осындай топтардың үштен екісі әр түрлі жастағы жасөспірімдерден құралған, бұл жағдай осындай топтардың ұзақ мерзімді әрекет етуге деген ынтасын көрсетеді.

Жасөспірімдердің арасында қылмыстардың қайталануы жыл сайын өсу үстінде, соңғы бес жылда кәмелетке толмағандардың арасында қылмыстардың қайталануы 42,7 пайызға өскен.

Бірқатар құқықтық - әлеуметтік зерттеулердің мәліметтері ұрлық, бұзақылық, және тұлғаның жеке басына қол сұғушылық жасаған әр үш қылмыскердің екеуі өздерінің қылмыстарын кәмелетке толмай тұрған кезінде жасағандығын көрсеткен. Бұл

көрсеткіш ұры – рецидивисттердің арасында бұдан да жоғары. Келтірілеген мәлімет жастар қылмыстылығы мен кәмелетке томағандар қылмыстылығының байланысын айқын көрсетіп отыр.

Кәмелетке толмағандардың қылмыстылығы жастардың қылмыстылығының көлеңкесі сияқты көрінеді. Себебі кәмелетке толмағандар үлкендердің әрекеттерін қайталағысы келіп, ересектер қылмыскерлердің қатары кәмелетке толмағандар есебінен толықтырылады. Ересектердің қылмыстылығының кәмелетке толмағандардың қылмыстылығына әсері. Көп жағдайда тағы да бір буын - жастардың қылмыстылығы арқылы жүзеге асырылады. Сол себепті кәмелетке толмағандардың қылмыстылығын қазіргі жағдайымен ғана сипаттау дұрыс емес. Кәмелетке толмағандардың қылмыстылығы – бұл жалпы қылмыстылықтың бастапқы сатысы ғана. Кәмелетке толмағандардың қылмыстылығының басқа жастық топтармен тығыз байланысының өзі оның аса қауіптілігін айқын көрсетеді. Кәмелетке толмағандардың қылмыстылығы басқа жастық топтармен жасалатын қылмыс түріне байланысты ажыратылады. Пайдақорлық ниетпен жасалған қылмыстарды жасаудағы үлкендер мен кішілердің арасындағы байланыс, зорлық зомбылық қылмыстарымен салыстырғанда тығыз [9, 43 б.].

Ересектердің зорлық зомбылық қылмыстарындағы байланыстың бәсең болуы - қылмыстылықтың осы түрінің өмірдің әр түрлі салаларында көрінетіндіктен болып отыр. Себебі кәмелетке толмағандарда бұл негізінен бос уақытындағы қылмыстар болса, ересектерде бұл кәсіби қылмыс болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

- 1Мауленов Г.С. Основные характеристики преступности в Республике Казахстан. Алматы, 1999, с. 160.
- 2Абдиров Н. Концептуальные проблемы борьбы с наркотизмом в Республики Казахстан. Алматы. 1999. с. 251.
- 3Краковский А.П. О подростках. М., Педагогика. 1970. с.127.
- 4Нуртаев Р.Т. Борьба с неосторожными видами преступлений. Алматы, 1990, с. 191.
- 5Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі / Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ. // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226#z74>
- 6Бегалиев К.А. Предупреждение безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних. Алма-Ата, 1980, с. 198.
- 7Нарикбаев М.С. Уголовная ответственность несовершеннолетних. Журнал "Правовая инициатива", 1998, №1, с. 120
- 8Каиржанов Е.И. Уголовное право Республики Казахстан. Алматы, 1998, с. 185.
- 9Баймаханов М.Т. Проблема этатизма и ориентация на преимущественное использование правовых ценностей. //Журнал "Правовая реформа в Казахстане". 1999. №3, с.120.

Резюме

Преступность, является дестабилизирующим фактором общественного развития. Масштабы преступности представляют реальную угрозу национальной безопасности граждан нашей страны. Причиной тому являются повсеместный кризис, который неизбежно увеличивает рост преступного поведения всех возрастных категорий, включая несовершеннолетних подростков.

Summary

Crime is a destabilizing factor of social development. The extent of crime pose a real threat to the national security of our citizens. This is because of a widespread crisis, which inevitably increases the growth of criminal behavior at all ages, including minors.

УДК: 347.78 (574)

Муртазина К.Т.
магистрант 1 курса
Евразийской юридической
академии имени Д.А.Кунаева
Научный руководитель:
к.ю.н., профессор Жайлин Г.А.

ЗАЩИТА ПРАВ АВТОРОВ ПРОИЗВЕДЕНИЙ НАУКИ, ЛИТЕРАТУРЫ И ИСКУССТВА

В данной статье дается понятие авторского права, объекта авторского права, субъекта авторского права, выясняются способы защиты авторского права в Республике Казахстан

Ключевые слова: понятие авторского права, объект авторского права, субъект авторского права, способы защиты авторских прав

Конституцией РК, Законом РК от 10 июня 1996 года № 6-1 «Об авторском праве и смежных правах», Всемирной (Женевской) конвенцией об авторском праве от 6 сентября 1942 года (Казахстан признал ее в порядке правопреемства международных обязательств и договоров бывшего СССР в 1992 году), положениями Женевских Договоров Всемирной организации интеллектуальной собственности по авторскому праву и по исполнениям и фонограммам от 20 декабря 1996 года (Казахстан присоединился к ним Законами от 16 апреля 2004 г. № 545 и № 546) и рядом других нормативных правовых актов РК регулируются авторское право в Республике Казахстан.

Согласно подпункта 2 статьи 2 Закона Республики Казахстан от 10 июня 1996 года за № 6-1 «Об авторском праве и смежных правах» авторское право это личные неимущественные и имущественные права автора. Автор – физическое лицо, творческим трудом которого создано произведение науки, литературы, искусства. [1]

Рассмотрим объекты авторского права. Согласно гражданскому кодексу Республики Казахстан, авторское право распространяется на произведения науки, литературы и искусства, являющиеся результатом творческой деятельности, независимо от их назначения, содержания и достоинства, а также способа и формы их выражения. То есть объектом авторского права являются произведения науки, литературы и искусства.

Законодатель (статья 971 ГК РК) не определяет понятие «произведения», но дает четкие признаки, которыми «произведение» должно обладать. Во-первых, оно должно относиться к науке, литературе или искусству. Во-вторых, такое произведение должно быть результатом творческой деятельности, независимо от назначения и достоинства произведения, а также способа его выражения. [2]

Что следует понимать под творчеством? Творчество – деятельность, по созданию новых материальных и духовных ценностей. То есть творчество предполагает создание, новизну. Отсутствие творческого подхода к объекту авторского права может быть основанием для непризнания того или иного объекта авторским. Ниже приведен, перечень произведений, являющихся объектами авторских прав: Объектами авторского права являются:

- 1) литературные произведения;
- 2) драматические и музыкально-драматические произведения;
- 3) сценарные произведения;
- 4) произведения хореографии и пантомимы;
- 5) музыкальные произведения с текстом или без текста;
- 6) аудио-визуальные произведения;
- 7) произведения живописи, скульптуры, графики и другие произведения изобразительного искусства;
- 8) произведения прикладного искусства;
- 9) произведения архитектуры, градостроительства, дизайна и садово-паркового искусства;
- 10) фотографические произведения и произведения, полученные способами, аналогичными фотографии;
- 11) карты, планы, эскизы, иллюстрации и трехмерные произведения, относящиеся к географии, топографии и другим наукам;
- 12) программы для ЭВМ;
- 13) иные произведения. [2]

Охрана программ для ЭВМ распространяется на все виды программ для ЭВМ (в том числе операционные системы), которые могут быть выражены на любом языке и в любой форме, включая исходный текст и объектный код.

К объектам авторского права также относятся:

- 1) производные произведения (переводы, обработки, аннотации, рефераты, резюме, обзоры, инсценировки, музыкальные аранжировки и другие переработки произведений науки, литературы и искусства);
- 2) сборники (энциклопедии, антологии, базы данных) и другие составные произведения, представляющие собой по подбору и (или) расположению материалов результат творческого труда.

Производные и составные произведения охраняются авторским правом независимо от того, являются ли объектами авторского права произведения, на которых они основаны или которые они включают.

Авторское право распространяется как на обнародованные (опубликованные, выпущенные в свет, изданные, публично исполненные, публично показанные), так и на необнародованные произведения, существующие в какой-либо объективной форме:

- 1) письменной (рукопись, машинопись, нотная запись и т.п.);
- 2) устной (публичное произнесение, публичное исполнение и т.п.);

- 3) звуко- или видеозаписи (механической, цифровой, магнитной, оптической и т.п.);
- 4) изображения (рисунок, эскиз, картина, план, чертеж, кино-, теле-, видео- или фотокадр и т.п.);
- 5) объемно-пространственной (скульптура, модель, макет, сооружение и т.п.);
- 6) иных формах.

Часть произведения (включая его название, наименования персонажей), которая обладает признаками, указанными в вышеуказанном пункте 1, и может использоваться самостоятельно, является объектом авторского права.

Авторское право не распространяется на собственно идеи, концепции, принципы, методы, системы, процессы, открытия, факты. [2]

Есть отдельная категория, которая представляет произведения, не являющиеся объектами авторского права – это:

- 1) официальные документы (законы, судебные решения, иные тексты законодательного, административного, судебного и дипломатического характера), а также их официальные переводы;
- 2) государственные символы и знаки (флаги, гербы, ордена, денежные знаки и иные государственные символы и знаки);
- 3) произведения народного творчества;
- 4) сообщения о событиях и фактах, имеющие информационный характер.[2]

Рассмотрим субъекты авторского права. Субъектами авторского права могут быть лица, которые создали произведения науки, литературы и искусства, т.е. сами авторы. В законодательстве нет норм определяющих возраст, образование и другие требования для признания лица автором. Им может быть любой человек, в том числе несовершеннолетний. Самым важным для признания лица автором является факт создания им произведения, которое охраняется правом. При рассмотрении вопросов защиты авторского права для начала остановимся на правах автора. Законодательство подразделяет права авторов на личные неимущественные и имущественные. Так согласно ст. 977 ГК РК автору произведения принадлежат следующие личные неимущественные права:

- 1) право признаваться автором произведения и требовать такого признания при его использовании, исключаящее признание авторства других лиц на это же произведение (право авторства);
- 2) право использовать произведение под своим именем, под псевдонимом или анонимно (право на авторское имя);
- 3) право на внесение изменений и дополнений в свое произведение и на защиту произведения, включая его наименование, от внесения кем-либо без согласия автора изменений и дополнений при издании, публичном исполнении или ином использовании произведения (право на неприкосновенность произведения).

Воспрещается без согласия автора снабжать его произведение при издании иллюстрациями, предисловиями, послесловиями, комментариями или какими бы то ни было пояснениями.

После смерти автора защита неприкосновенности произведения осуществляется лицом, указанным в завещании, а при отсутствии таких указаний - наследниками автора, а также лицами, на которых в соответствии с законодательными актами возложена охрана авторских прав;

4) право на открытие доступа к произведению неопределенному кругу лиц (право на обнародование), за исключением произведений, созданных в порядке выполнения служебных обязанностей или служебного задания работодателя. [2]

Автор имеет право отказаться от ранее принятого решения об обнародовании произведения (право на отзыв) при условии возмещения пользователю причиненных таким решением убытков, включая упущенную выгоду. Если произведение уже было обнародовано, автор обязан публично оповестить о его отзыве. При этом он вправе изъять за свой счет из обращения ранее изготовленные экземпляры произведения. Однако это положение не применяется к служебным произведениям. Соглашение автора с кем-либо или заявление автора об отказе от осуществления личных неимущественных прав ничтожны. Имущественные права автора регулируются ст. 978 ГК РК. Так автору принадлежат исключительные права на использование произведения в любой форме и любым способом. Исключительные права автора на использование произведения означают право осуществлять, разрешать или запрещать осуществление следующих действий:

- 1) воспроизводить произведение (право на воспроизведение);
- 2) распространять оригинал или экземпляры произведения любым способом: продавать, менять, сдавать в прокат (внаем), совершать иные операции, в том числе в открытой информационно-коммуникационной сети (право на распространение);
- 3) публично показывать произведение (право на публичный показ);
- 4) публично исполнять произведение (право на публичное исполнение);
- 5) публично сообщать произведение для всеобщего сведения, включая сообщение в эфир или по кабелю (право на публичное сообщение);
- 6) передавать произведение в эфир (транслировать по радио и телевидению), в том числе передавать по кабелю или спутниковой связи (право на сообщение в эфир);
- 7) переводить произведение (право на перевод);
- 8) переделывать, аранжировать или другим образом перерабатывать произведение (право на переработку);
- 9) практически реализовать градостроительный, архитектурный, дизайнерский проект;
- 10) осуществлять иные, не противоречащие законодательным актам, действия.

[2]

Согласно статье 982 ГК РК авторское право действует в течение всей жизни автора и семидесяти лет после его смерти, считая с первого января года, следующего за годом смерти автора. В течение этого же срока авторское право принадлежит наследникам автора и переходит по наследству, принадлежит правопреемникам, получившим право по договору с автором, его наследниками и последующими правопреемниками. Авторское право на произведение, созданное в соавторстве, действует в течение всей жизни соавторов и семидесяти лет после смерти последнего из авторов, пережившего других соавторов. Авторское право на произведение, впервые выпущенное в свет под псевдонимом или анонимно, действует в течение семидесяти лет, считая с первого января года, следующего за годом выпуска произведения в свет. Если в течение указанного срока аноним или псевдоним будут раскрыты, то действуют сроки, установленные пунктом 1 статьи 982 ГК РК. Авторское право на произведение, впервые выпущенное в свет в течение тридцати лет после смерти автора, действует в течение семидесяти лет после его выпуска в свет, считая с первого января года, следующего за годом выпуска произведения в свет. Авторство, имя автора и неприкосновенность произведения охраняются бессрочно. [2]

Согласно статье 976 ГК РК для оповещения о своих исключительных имущественных правах автор и (или) правообладатель вправе использовать знак охраны авторского права, который помещается на каждом экземпляре произведения и обязательно состоит из трех элементов:

- 1) латинской буквы «С» в окружности;
- 2) имени (наименования) обладателя исключительных авторских прав;
- 3) года первого опубликования произведения.

Если не доказано иное, обладателем исключительного авторского права считается лицо, обозначенное в знаке охраны. [2]

Основными способами защиты авторских прав согласно ст.9 Гражданского кодекса РК являются: признание прав; восстановление положения, существовавшего до нарушения права; пресечение действий, нарушающих право или создающих угрозу его нарушения; присуждение к исполнению обязанности в натуре; взыскание убытков, неустойки; признания оспоримой сделки недействительной и применение последствий ее недействительности, применение последствий недействительности ничтожной сделки; компенсации морального вреда; прекращение или изменения правоотношений; признание недействительным или не подлежащим применению не соответствующего законодательству Республики Казахстан акта органа государственного управления или местного представительного либо исполнительного органа; взыскание штрафа с государственного органа или должностного лица за воспрепятствование гражданину или юридическому лицу в приобретении или осуществлении права, а также иные способы, предусмотренными законодательными актами Республики Казахстан.

Применительно к нарушениям авторских прав такие способы предусмотрены ст.49 Закона РК «Об авторском праве и смежных правах». Так согласно вышеуказанной ст.49 Защита авторских осуществляется судом путем:

- 1) признания прав;
- 2) восстановления положения, существовавшего до нарушения права;
- 3) пресечения действий, нарушающих право или создающих угрозу его нарушения;
- 4) возмещения убытков, включая упущенную выгоду;
- 5) взыскания дохода, полученного нарушителем вследствие нарушения авторских и (или) смежных прав;
- 6) выплаты компенсации
- 7) принятия иных предусмотренных законодательными актами мер, связанных с защитой их прав. [1]

По мнению Латыпова Д.Н. первый способ защиты гражданских прав, как признание права, реализуется только в судебной форме защиты. [3, С.60]. Иск предъявляется в суд после обращения субъекта авторского права или смежных прав, чьи права и законные интересы нарушены, к пользователю этих прав или другому лицу, если иное не предусмотрено договором.

До рассмотрения дела судья единолично вправе вынести определение о запрещении ответчику изготовления, воспроизведения, реализации, использования экземпляров объектов авторского права и (или) смежных прав, в отношении которых предполагается, что они являются контрафактными. Судья также вправе вынести определение о наложении ареста и изъятии всех экземпляров объектов авторского права и (или) смежных прав, в отношении которых предполагается, что они являются контрафактными, а также материалов и оборудования, предназначенных для их изготовления. Суд вправе вынести решение о конфискации контрафактных экземпляров объектов авторского права и (или) смежных прав, а также материалов и оборудования,

используемых для их воспроизведения. Контрафактные экземпляры объектов авторского права и (или) смежных прав могут быть переданы обладателю авторских или смежных прав по его требованию либо по решению суда подлежат уничтожению.

Материалы и оборудование, используемые для их воспроизведения, подлежат по решению суда уничтожению либо передаче в доход государства.

В целом законодательная база в РК позволяет авторам произведений науки, литературы и искусства защитить свои права. В настоящее время в Казахстане функционируют много различных юридических контора, организации, которые представляют интересы автора в различных структурах в целях защиты его прав.

Контроль за деятельностью физических и юридических лиц, использующих объекты авторского права и смежных прав, осуществляет уполномоченный государственный орган – Комитет по правам интеллектуальной собственности Министерства юстиции РК, а в защите прав авторов и исполнителей активное участие принимает республиканское общественное объединение «Казахстанское авторское общество» и объединение юридических лиц «Казахстанская ассоциация по защите авторских и смежных прав». Также постановлением Правительства РК от 13.11.2003 г. № 1141 определен перечень государственных органов, ответственных за выполнение Соглашения о сотрудничестве по пресечению правонарушений в области интеллектуальной собственности, ратифицированного Казахстаном 11 мая 2001 года. В перечне значатся Министерство юстиции, МВД, Генеральная прокуратура, органы таможенного контроля и финансовой полиции.[4]

За незаконное использование объектов авторского права или смежных прав (прав интеллектуальной собственности) предусмотрена также гражданская (нормы ГК РК), административная (статья 129 Кодекса РК об административных правонарушениях) [5] и уголовная (статья 184 Уголовного кодекса РК) ответственность [6].

Но, в тоже время законодательство в этом направлении должно дальше развиваться. Необходимо также сказать о том, что государство должно взять на себя регулирующую роль и создать *эффективное* правовое поле, позволяющее автору творить и получать соответствующее вознаграждение, а государству получать в бюджет доходы от использования произведений в хозяйственном обороте.

Исходя из вышеизложенного мы узнали, что если нарушились личные неимущественные права автора, можно требовать восстановления нарушенного права.

Список литературы:

- 1Закон РК от 10 июня 1996 года № 6-1 «Об авторском праве и смежных правах». //Электронный ресурс, Информационная система Параграф;
- 2Гражданский кодекс Республики Казахстан. // Электронный ресурс, Информационная система Параграф;
- 3Латыпов Денис Наилевич, Особенности признания права как способа защиты гражданских прав. // Журнал российского права № 9-2013. С.60
- 4Постановление Правительства Республики Казахстан от 13 ноября 2003 года N 1141 // Электронный ресурс, Информационно- правовая ситема нормативно-правовых актов (ИПСНПА) «Әділет».
- 5Кодекс Республики Казахстан «Об административных правонарушениях». //Электронный ресурс, ИПСНПА «Әділет».
- 6Уголовный кодекс Республики Казахстан, //Электронный ресурс, ИПСНПА «Әділет».

Түйіндеме

Осы мақалада Қазақстан Республикасында авторлық құқығың , авторлық құқығы объектісінің, авторлық құқығы субъектісінің ұғымы беріледі, авторлық құқығының қорғау тәсілдері анықталуда

Summary

This article describes the notion of the copyright, the subject of copyright, the subject of copyright, the ways to protect copyright in the Republic of Kazakhstan

УДК:343.22(574)

Муслимов М.К.
магистрант
ЕЮА имени Д.А.Кунаева
Научный руководитель:
к.ю.н., доцент
Ахметова С.А.

ОБЩЕСТВЕННАЯ ОПАСНОСТЬ ОРГАНИЗОВАННОЙ ПРЕСТУПНОСТИ

Статья посвящена организованной преступности, представляющей собой высший уровень преступного объединения, создаваемые, как правило, с целью ведения политической, национальной, классово-религиозной, расовой борьбы.

Ключевые слова: организованная преступность, терроризм, захват заложника, преступное поведение, группа лиц.

Рост организованной преступности представляет серьезную опасность для общества. Участники организованных групп и преступных сообществ устанавливают и активно используют коррумпированные связи в структурах государственной власти и органов местного самоуправления, оказывают негативное воздействие на экономические, политические и общественные отношения в стране [1,37].

Особую актуальность в последнее время приобрела борьба с преступлениями против общественной безопасности. Данные преступления характеризуются специфическими признаками: они опасны для неопределенно широкого круга общественных отношений и посягают на основополагающие социальные ценности путем причинения вреда общественно значимым интересам. Иными словами, подобными деяниями вред может быть причинен различным интересам - жизни и здоровью личности, ее правам и свободам, собственности. Такие преступления, как терроризм, захват заложника, совершаются, в основном, организованными группами. Проблема распространения терроризма непосредственно связана с активизацией деятельности экстремистских организаций.

Организованная преступность является одним из сложных опаснейших видов групповой преступности, посягающим, прежде всего на экономические, политические, правовые и нравственные сферы общества.

Организованная преступность - сложный социальный феномен. Возникнув, она так прочно переплелась с другими социальными институтами и процессами, так прочно выросла в общественную жизнь, что с трудом может быть из нее вырвана для изучения. Понятие организованная преступность выполняет социальную функцию «персонификации общественного зла» [2,47].

В отечественной криминологии прочно утвердилось понятие «организованная преступность». Однако даже значительное число групп преступников, совершающих хищения, рэкет, преступления, связанные с наркотиками, контролем проституции и азартных игр, еще не говорит о наличии в государстве организованной преступности. «Организованная преступность стала предметом специального криминологического изучения сравнительно недавно. В изучении этой проблемы наука и практика деятельности правоохранительных органов делают только первые шаги. Вместе с тем с большой вероятностью можно предполагать, что организованная преступность пустила корни и в Казахстане. В случае непринятия своевременных мер по ее ликвидации она станет реальной силой, угрожающей нормальному развитию общества» [3,91].

Как и любой вид преступности, организованная преступность имеет свои признаки и присущие ей формы нарушения закона. Тем не менее, в мировой криминологии не выработано универсального ее определения. Например, в США в одной из многих дефиниций групповая преступность рассматривается «как ассоциация, стремящаяся действовать вне контроля американского народа и его правительства, или же, как тип замаскированной преступности, иногда включающей иерархическую координацию ряда лиц, связанную с планированием и использованием незаконных актов или преследованием цели незаконным способом» [4,196]. Несмотря на неоднородность деталей в определении организованной преступности, сущность ее усваивается всеми одинаково.

Поэтому исходя из международного опыта, проведенных в нашей стране исследований, практических наработок и некоторых особенностей организованной преступности под ней следует понимать функционирование устойчивых, управляемых сообществ преступников, занимающихся преступлениями как бизнесом и создающих систему защиты от социального контроля с помощью коррупции.

Опасность этого криминально-социального феномена не всегда реально оценивается даже теми, кто призван с ним бороться. Опасность измеряется не количеством краж, грабежей или вымогательств, а угрозами, исходящими от групповой преступности. Прежде всего, она посягает на органы управления и власти, разъедая их, как ржа, с помощью коррупции. Она ведет к духовному обнищанию нации, особенно воздействуя на молодежь, устанавливая стереотип «красивой» жизни без ответственности перед обществом, культивируя насилие, анархию, наркоманию. Она подрывает экономику, так как происходит незаконное изъятие из государственного оборота материальных фондов, укрепление позиций криминальной части теневой экономики [5,113].

Реальная угроза правам и свободам личности со стороны организованной преступности состоит в том, что подавляются актами насилия, лоббирования и протекционизма. В результате воздействия проявлений групповой преступности основные конституционные права блокируются интересами мафиозных формирований, навязывающих личности (с помощью механизмов этнического и религиозного давления) свои варианты политического самоопределения, выгодных мафии кандидатов в органы представительной, исполнительной и судебной власти.

Происходит активное проникновение организованной преступности во властные и управленческие государственные структуры различных уровней, включая высшие.

В отличие от прошлых лет, когда коррумпированные связи устанавливались в целях обеспечения безопасности конкретных преступных акций и совершающих их лиц, в настоящее время организованная преступность стремится стимулировать коррупционные процессы в государственных структурах в интересах приобретения там влиятельных позиций, дающих возможности оказывать давление на принятие политических и управленческих решений, благоприятствующих организованной преступности, в интересах борьбы за власть. Налицо опасность криминального заражения и перерождения определённых государственных структур [6,с.374].

Реальная угроза состоит в том, что на региональном и отраслевом уровнях уже происходит перехват права владения и распоряжения материальными ценностями всего общества организованными преступными формированиями. Прежде всего, это касается сфер торговли, добычи и распределения стратегического сырья, драгоценных металлов, производства и оборота оружия. Доходы от организованной преступности способствуют обострению инфляционного давления, создают дисбаланс в развитии отдельных секторов экономики. Развитие экономики «черного» рынка, поощряемое организованной преступностью, не только подавляет легальный бизнес, но и приводит к существенному сокращению налоговой базы государства. «Отмывание» огромных денежных сумм подрывает способность правительства контролировать финансовую систему и управлять ею [7,с.119].

В ходе приватизации преступные организации часто действуют как своего рода транснациональные компании, используя слабость государственного контроля, приобретают в собственность землю, предприятия, другую недвижимость, осуществляют инвестиции в экономику, рассчитывая, в частности, на использование ее природных ресурсов, других перспективных факторов, которые будут определять последующий экономический рост.

Наконец, организованная преступность может посягать непосредственно на конституционный строй, она стимулирует, активизирует уголовные элементы, объединяя и контролируя их, заставляя с большей энергией вести преступную деятельность, а это означает рост корыстной преступности.

В целом перспективу развития организованной преступности можно оценить как неблагоприятную для нашего общества на ближайшие десять лет. Прежде всего, ожидается дальнейшая интеграция преступных объединений. Использование их для отмывания денег коммерческих банков, кооперативов и совместных предприятий. В значительной мере это связано с распространением рэкета, который катализирует организованную преступность, меняет ее структуру.

Нестабильность политической и экономической ситуации предполагает дальнейшее проникновение организованной преступности в сферу государственной экономики и политики. Крайне опасная тенденция - наращивание транснациональных связей, чему в значительной мере будут способствовать объективные предпосылки: это открытость границ, расширение экономических отношений между государствами, слабое правовое регулирование этих процессов. Мафия России и стран СНГ уже имеет свои филиалы в целом ряде стран - Германии, Польше, США и других.

Преступники контрабандным путем вывозят антиквариат, лекарственное и стратегическое сырье, обратно тем же путем идет компьютерная и множительная техника, оружие валюта. Международная наркомафия постановила избрать для

отмывания грязных денег страны СНГ. Утвердился международный институт наемных убийц.

Помимо преступных сообществ существуют и преступные организации, представляющие собой высший уровень преступного объединения, создаваемые, как правило, с целью ведения политической, национальной, классовой, религиозной, расовой борьбы.

Следующая тенденция связана с вовлечением в преступную деятельность неформальных группировок молодежи отрицательной направленности. Кроме того, отмечается укрепление связей лидеров организованной преступности с экстремистскими элементами, выступающими против существующих национальных отношений.

Что касается перспективы противоправного бизнеса, то получают свое дальнейшее развитие: торговля наркотиками и оружием; спекуляции недвижимостью-землей, зданиями и так далее; рэккет банковской системы и производственных предприятий; профсоюзный рэккет и предоставление услуг в борьбе с ним; контрабанда радиоактивного сырья и компонентов; наемное убийство; организация бизнеса в сфере трансплантации человеческих органов; детская проституция и ее контроль; предоставление услуг по отмыванию денег, «защиты» от налоговых служб и некоторые другие.

Исследования феномена организованной преступности у нас в стране ведется сравнительно недавно. На современном этапе развития общества мы имеем дело с новыми организационными преступными структурами, с существенной консолидацией преступной среды. «Мы дезорганизуем всю систему государственной и правовой защиты общественных интересов, прав и интересов граждан, в том числе правосудие, если под организованной преступностью будем понимать или относить к ней все преступления, совершенные организованными группами лиц» [8,с.173].

Организованная преступность невозможна без особой организации ее субъектов. Под организацией понимается:

- 1) устройство, сочетание, объединение чего-либо или кого-либо в одно целое, приведение в строгую систему;
- 2) группа лиц, объединенных общей программой, общей целью или задачей;
- 3) общественное объединение, государственное, партийное и т.п. учреждение.

Если обратиться к социальной психологии, то там под групповой деятельностью понимается «реально существующее образование, в котором люди собраны вместе, объединены каким-то общим признаком, разновидностью совместной деятельности или помещены в какие-то идентичные условия, обстоятельства, определенным образом осознают свою принадлежность к этому образованию» [9,с.129].

Цели и задачи организованной деятельности могут быть самыми различными, в том числе и общественно полезными. Применительно же к организованной преступности они носят противоправный характер.

Важнейшими обязательными признаками, характеризующими сущность организованной преступности, являются:

- а) ориентация на систематическое совершение преступлений;
- б) постоянное извлечение доходов;
- в) наличие определенной сферы влияния, контроля или определенной территории, или производственно-отраслевого, управленческого участка.

Указанные признаки внутренне взаимосвязаны и взаимообусловлены. Противоправная цель постоянного извлечения доходов предполагает систематическое

совершение преступлений, а для наиболее успешного их осуществления монополизирована какая-либо отрасль или сфера приложения преступных интересов.

Признаки, характеризующие организованную преступность:

- предумышленное, заранее планируемое преступное поведение;
- сплочение лиц, совершающих преступления, размежевание между ними преступных ролей, иерархическая система взаимоотношений;
- целенаправленная разработка мер защиты от разоблачения и привлечения виновных в совершении преступлений к установленной законом ответственности;
- наличие выраженных организационно-управленческих структур, их иерархия, выделение так называемого «высшего эшелона», представители которого выполняют руководящие функции, не имеющие отношения к конкретным преступлениям, что обеспечивает безнаказанность, т.к. их действия остаются за рамками уголовного закона;
- единые нормы поведения и ответственности, т.е. своеобразная «нормативно - ценностная система»;
- наличие общих денежных фондов, инвестируемых в различные сферы преступной деятельности (что обеспечивает сращивание обще уголовной и хозяйственно-корыстной преступности), используемых для подкупа «нужных» лиц, материальной поддержки членов преступного сообщества;
- монополизация и расширение сфер преступной и иной асоциальной деятельности, кооперация преступных сообществ в различных отраслях хозяйственной деятельности, внедрение на «черный» рынок товаров и услуг, эксплуатация наркобизнеса, порнобизнеса, проституции;
- создание и стабилизация условий, способствующих дефициту в экономике;
- использование легальных путей для "отмывания" преступно добытых средств;
- активное распространение преступной идеологии, в том числе и в местах лишения свободы;
- организация моральной и материальной поддержки членов преступного сообщества, оказавшихся в местах лишения свободы;
- отвлечение общества на решение второстепенных (по отношению к организованной преступности) проблем;
- установление нелегальных связей со сферами управления экономикой и охраны общественного порядка.

Данные признаки достаточно широко и разнообразно характеризуют феномен организованной преступности.

Организованная преступность появилась в обществе и существует вместе с ним, т.е. является социальным явлением. Ее можно рассматривать как систему социальных связей и отношений, установившихся по поводу незаконного извлечения прибыли. В их основе лежат экономические отношения.

Для организованной преступности характерна нелегальная экономическая деятельность, которая характеризуется планомерным, целенаправленным извлечением прибыли на основе присвоения прибавочной стоимости. Это, прежде всего экономические отношения производства. Именно в сфере производства, в основном, делаются деньги деятелями организованной преступности, причем не имеет значения, организовывается ли данное теневое производство в рамках официальных структур, полулегально или нелегально.

Конечная цель производства - реализация и получение прибыли. Поэтому нелегальная экономическая деятельность предполагает определенную систему

реализации, как через легальные каналы сбыта, так и нелегальным путем. Возникающие при этом финансовые отношения определяют наличие некой финансовой системы, которая регулирует движение средств в системе организованной преступности и сама является формой нелегального извлечения прибыли [10, с.13].

Для экономической деятельности организованной преступности характерна способность быстро менять профиль деятельности с учетом изменения легального и нелегального рынков, спроса и т.д., что можно наблюдать в нашей действительности.

Не все члены преступного сообщества занимаются непосредственно производством или реализацией, а так же связанными с этим функциями. Часть из них может участвовать в нелегальной экономике своим капиталом, вкладывая свои деньги при условии получения определенного процента прибыли. Капитал приобретает своеобразную акционерную форму. Таких лиц можно разделить на две категории. Первая - это те, кто непосредственно занят организацией подпольного бизнеса на свои и предоставленные им средства, а вторая - лица, участвующие в подпольном бизнесе только своими деньгами, капиталом и получающие определенный процент.

К первой категории обычно относятся лица, профессионально знакомые со способами организации и управления производством, торговлей и т.п. Ко второй категории можно отнести коррумпированных должностных лиц государственного аппарата, а так же дельцов, специализирующихся на других формах подпольного бизнеса и, что довольно важно, представителей уголовной среды, в том числе авторитетов преступного мира.

Таким образом, организованная преступность - «явление, прежде всего, социально-экономическое». На экономическую сущность организованной преступности обращают внимание и зарубежные ученые. Так, они характеризуют ее как «рискованное деловое предприятие или постоянно действующее преступное предприятие» [11, с.82].

Организованная преступность существует в форме преступных сообществ. Причем это неоднородное явление. В минимальном виде оно представляет из себя совокупный результат деятельности преступных сообществ расхитителей, воров, контрабандистов и т.д., каждое из которых действует независимо друг от друга. В максимальном виде - это деятельность преступных синдикатов, системы преступных сообществ. В такой системе могут действовать как равнозначные взаимосвязанные сообщества, так и структуры, в которых преступные сообщества управляют себе подобными, взаимодействуют по вертикали. Общий результат деятельности таких формирований (как независимых, так и системы) и будет являться проявлением феномена организованной преступности. Низовая основа, основная составная часть ее, несомненно, преступное сообщество.

В основе внутренней сплоченности преступных сообществ могут лежать различные идеи, убеждения и т.д. В этом отношении организованная преступность универсальна и охватывает множество различных видов преступлений. Доказательствами высокого уровня сплоченности служат сложные организационно-иерархические связи, наличие в обороте крупных денежных сумм, сращивание с административными и правоохранительными органами и т.д.

Преступное сообщество - это устойчивое сплоченное объединение лиц, характеризующееся следующими признаками, которые могут быть и в стадии формирования: иерархической структурой, четким распределением ролей, жесткой дисциплиной с подчинением по вертикали, наличием наказаний и особых норм поведения, финансовой базой.

Такое преступное сообщество может действовать путем сбора необходимой информации в выгодных направлениях деятельности; нейтрализации и постепенного коррумпирования административных, правоохранительных органов; использовании легальных форм и структур для создания внешне законной формы своих действий; организации такой структуры управления, при которой организаторы остаются вне пределов досягаемости уголовного закона, и, конечно, путем совершения различных преступлений - корыстных, насильственных, должностных и т.д., при доминирующей мотивации достижения корыстной цели и контроля какой-либо сферы или территории.

Итак, организованная преступность - это особое негативное социально-экономическое явление, представляющее собой противозаконную деятельность преступных сообществ (как отдельно взятых, так и их системы совместно), направленную на постоянное извлечение дохода путем систематического совершения преступлений на определенной контролируемой территории, или в отрасли, сфере какой-либо деятельности.

Список литературы:

- 1 Долгова А.И., Дьякова С.В. Организованная преступность. - М., 2001. - 134 с.
- 2 Бурлаков В.Н., Кропачев Н.М. Криминология: Учебник для вузов. - СПб.: Санкт-Петербургский государственный университет, 2013. - 47 с.
- 3 Алауханов Е.О. Криминология. Юридический центр-Пресс, 2013. - 91 с.
- 4 Иншаков С. М. Зарубежная криминология. - М., 2013. - 196 с.
- 5 Самонов А. И. Психология преступных групп. - Пермь, 1999. - 113 с.
- 6 Кузнецова Н. Ф., Миньковский Г. М. Криминология. - М., 2004. - 374 с.
- 7 Вайсберг Л.М. Криминологическая характеристика преступных групп (к вопросу о преступной субкультуре) // Борьба с правонарушениями. - Алматы, 2001. - С. 119.
- 8 Кудрявцев В.Н., Эминов В.Е. Криминология. - М.: Юрист, 2000. - 173 с.
- 9 Андреева Г. М. Социальная психология. - М.: Юрист, 1999. - 129 с.
- 10 Иванов Н. Г. Организованная преступность: содержание и вопросы законодательного регулирования // Государство и право. - 2005. - № 8. - 10-13.
- 11 Джекебаев У.С. О социально-психологических аспектах преступного поведения. - Алматы: Наука, 2003. - 105 с.

Түйіндеме

Мақала саяси, ұлттық, класстық, діни және нәсілдік күрес жүргізу мақсатында құрылған қылмыстық қауымдастықтың ең жоғары деңгейі болып табылатын ұйымдасқан қылмысқа арналады.

Summary

This statue is devoted to organized crime, representing high level of criminal union, created, usually, for political, national, class, religious and racial struggle.

Мұхат Н.К.
Д.А.Қонаев атындағы Еуразиялық
заң академиясының
магистранты
Ғылыми жетекші:
з.ғ.д., доцент Балашов Т.Т.

ЗОРЛЫҚ, ПАЙДАҚОРЛЫҚ ҚЫЛМЫСТАРЫН ЖАСАЙТЫН ҚЫЛМЫСҚЕРДІҢ ТҰЛҒАСЫНЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕСІ

Мақалада пайдақорлық қылмыстарының негізі болып табылатын адамның қалай және қандай себепте қылмыскер болатыны және әлеуметтік өзара әрекеттестікке психологиялық сараптау жасалды. Қылмыскердің құқықтық және қылмыстық негізінде ұрлығы өмірі, денсаулығына қауіп төнетін, меншікке қарсы қылмыстардың қауіпті түрі болып табылады. Ұрлық санының артуы жалпы қылмыс санының өсуімен тығыз байланысты. Ол жиі экономикалық және әлеуметтік жағдайға байланысты болып келеді.

Кілт сөздер: Пайдақорлық, меншік құқығы, қылмыс, қол сұғушылық, ұрлық, тонау, қылмыскер.

Пайдақорлық қылмыстылық - әлемдегі көп таралған криминалды феномен болып табылады. Аталған түсініктің негізгі «пайдақорлық» және «пайдақорлық мотивация» категориялары болып табылады. Пайдақорлық дегеніміз пайда, көп жағдайда материалды пайда деген мағынада қолданылады [6]. Сәйкесінші, пайдақорлық мотивация – адамның мінез-құлқының пайдаға, табысқа деген ұмтылысы. Жалпы алып қарағанда пайдақорлық әр адамға тән нәрсе, өйткені, кімде-кім болмасын іс-әрекеттерді өзіне, өзінің пайдасына зиян келтіре отырып жасауына адамзаттың табиғатына жат қылық болып табылады. Кейбір пайдақорлық көріністері қоғам мүдделеріне қайшы келеді деп анықталады (антиқоғамдық). Осыған сәйкес құқықта, негізінен қылмыстық құқықта пайдақорлық категориясы неғұрлым тар мағынада - құқыққа қайшы, қайтарымсыз мүліктік пайда табуға, оның заңсыз екенін біле отырып тырысу деп түсініледі (пайдақорлық мақсат және пайдакүнемдік ниет).

Пайдақорлық қылмыстарының қатарын негізінен меншікке қарсы қылмыстар құрайды. Оларға негізінен ұрлық, алаяқтық, сеніп тапсырылған бөтен мүлікті иеленіп алу немесе ысырап ету, тонау, қарақшылық, қорқытып алушылық, ерекше құнды заттарды ұрлау жатады. Меншікке қарсы пайдақорлық қылмыстарының өзектілігі сол бұл қылмыстар ежелден келе жатқан Қазақстан Республикасының заңнамасында көрініс тапқан ашылуы қиын қылмыстар қатарына жатады. Құқық қорғау органдарының тәжірибесінде кездесетін ең негізгі және көп таралған қылмыстар осы меншікке қарсы қылмыстар болып табылады. Қарастырылып отырған қылмыстардың объектісі негізінен бөтеннің меншігіне қол сұғу болып табылады. Қылмыс объектісі – қылмыстық іс-әрекетті жасаған адамның не нәрсеге қол сұғып отырғандығы және қылмыс нәтижесінде неге зиян келтіреді немесе неге зиян келтіруі мүмкін [5].

Қылмыстың объективтік жағы оның сыртқы жағын білдіреді және қоғамға қауіпті іс-әрекетті және әрекетке байланысты өзге де құбылыстарды қамтиды:

1. Субъектінің қоғамға қауіпті әрекеті (әрекет немесе әрекетсіздік);

2. Қылмыстық салдар (нәтиже);
3. Қылмыстық нәтиже мен әрекеттің арасындағы себепті байланыс;
4. Қылмыс жасау орны;
5. Қылмыс жасау жағдайы;
6. Қылмыс жасау тәсілі;
7. Қылмыс жасау уақыты;
8. Қылмыс құралы мен қаруы.

Бұл белгілердің ішінде тек алғашқысы ғана барлық қылмыс құрамдары үшін міндетті де, қалғандары кейбір қылмыс құралдарында ғана көрініс табады. Қылмыстық әрекет – бұл тұлғаның сыртқы көрінісіндегі қоғамға қауіпті акт, яғни сол адамның өзінің сыртқы дене қозғалысы және адам санасымен бақылануы арқылы жүзеге асырылуын айтамыз [3].

Қылмыстық кодекстің 178-бабына сәйкес, тонау дегеніміз бөтен мүлікті ашық ұрлау болып табылса, ал ҚК 179-бабына сәйкес қарақшылық - ол бөтен мүлікті ұрлау мақсатында шабуыл жасауға ұшыраған адамның өмірі мен денсаулығына қауіпті күш көрсетумен немесе тікелей осындай күш қолданамын деп қорқытумен ұштасқан шабуыл жасау танылады.[1] Пайдақорлық, сондай-ақ зорлық қылмыстары әр түрлі жолдармен жүзеге асырылады. Атап кетсек, физикалық немесе психикалық ықпал ету арқылы зорлық қылмыстарын жасауға болады. Мысалы, Адам өмірін күш қолданып та (жарақаттау, тұншықтыру, уландыру, т.б.) психикалық ықпал жасап та (қорқытып, үрейлендіріп, жалған лақап таратып, т.б.) айыруға болады.

Қылмыстық құқық бойынша қылмыс субъектісі болып қылмыстық заң тыйым салған қоғамға қауіпті іс-әрекет (әрекет немесе әрекетсіздік) жасаған және ол үшін жауап бере алатын адам болып табылады.[5] Қылмыс субъектісі – қылмыс құрамының бір элементі, онсыз қылмыстық жауаптылық мүмкін емес. Қылмыс жасаған кезде тұлға мынадай белгілері болса істегені үшін қылмыстық жауаптылыққа тартылады, егер ол:

- жеке тұлға болса,
- есі дұрыс болса,
- қылмыстық заң белгіленген жасқа толса. [5]

Қылмыс субъектісі болып міндетті түрде есі дұрыс адам саналуы керек, яғни өз әрекетінің (әрекетсіздігінің) нақты мағынасын бағалай алатын, оған басшылық жасауға шамасы бар және оның жеке тұлға болуы тиіс. Психикасының бұзылғандығы салдарынан мұндай мүмкіндіктен айырылған адамдар қылмыс субъектісі бола алмайды.

Қылмыскердің (жеке басы) тұлғасы немесе қоғамға қарсы қауіпті істерді, заңдарға қарсы, заңдар тыйым салатын әрекеттер жасаған адам – қылмыс жасауға ықпал еткен адамның қасиетін, қарым- қатынасын, оның адамгершілік және рухани әлемін; даму-жетілу барысындағы психикалық ерекшеліктерін, әлеуметтік жағдайлармен байланыстылығын, әлеуметтік мәнін айқындайтын күрделі (симптомокомплекс) себептер жиынтығын ашумен сипатталады.

Қылмыстық құқық жайлы ғылымдар саласында қылмыскер тұлғасы деген ұғымды кез келген қылмыстық әрекет жасағанда ақыл- есі дұрыс адам деп қарастырады. Қылмыскер тұлғасы ұғымы қылмыстық әрекеттердің себептерін түсіндіретін, оның қоғамға қауіптілігін сипаттайтын, қылмыстық іс- әрекеттермен байланысты әлеуметтік-демографиялық, әлеуметтік- функционалдық (рольдік), психикалық белгілерін қамтитын тұтас кешен. Заң психологиясында қылмыс жасаған адамның психикалық ерекшеліктеріне ғана көңіл аудармайды, сондай- ақ оның жасына, психикалық

қабілетіне, функционалдық- рольдік белгілеріне, интеллект, эмоциялық- еріктік және басқа да қасиеттеріне ерекше мән беріледі.

Криминологтардың пікірі бойынша әйелдерге қарағанда, еркектер арасында қылмыстық әрекеттермен көбірек айналысатындығы анықталған. Әсіресе, қылмыстық әрекеттің белсенділігі 25-29 жастағылар арасында жоғары болатыны, одан кейін 18-24 жас, 14-17 жас, 30-45 жас екендігі анықталды. 30-жастан кішідегілердің арасында кісі өлтіру, біреудің денсаулығына зиян келтіру, тонау, ұрлау, төбелесу, бұзақылық, зорлау сияқты әрекеттер жиі кездеседі.[7] Төбелес шығару, бұзақылық, тонау, ұрлау әрекеттерімен айналысқандардың тұрақты мекен тұрағы, жұмысы жоқ, еңбек етудегі тұрақсыздығы тән болса, зорлау, қорлау, ауыр қылмыс әрекеттерін білімдері төмен тұлғалар жасайтындығы дәлелденген. Ал білімдері жоғары қылмыскерлер – өз қызметтік лауазымдарын асыра пайдалану, мемлекет құндылықтарын тонау т.б. істермен айналысады.

Статистикалық мәліметтерді ала отырып қылмыстардың белгілі бір түрі қаншалықты түрде дамыған, сол қылмыстың түрінің әлеуметтік типтерін зерттеп дамыту үшін қажет. Мысалы: Қазақстанда 2017 жыл бойынша тіркелген 166347 қылмыс соның ішінде 73141 (яғни 43,5%) ұрлық дәрежесіндегі қылмыстар болып отыр, ал 30 % пәтерлік ұрлықтар санын алып тұр.[4] Осыған орай бірінші кезекте пәтер ұрлықтардың қалай жасалатынына мән беруіміз қажет. Ер адам мен әйел адам салыстырмалы түрде қарастыратын болсақ 70 – 30 % , ересек пен кәмелетке толмаған балалар бойынша 91 — 9 % , (первичный) бастапқы және рецидивті 88 — 12 % және т.б. құрайтын болса бұл мәліметтердің пайдасы бірінші кезекте қандай типті адамдармен профилактикалық жұмысты жүргізу қажет екенін анықтау, оның нәтижесін білу.[3] Яғни, осының нәтижесінде бізде мынадай сұрақ туындауы мүмкін: ҚР –да жыл бойына қылмыстардың қандай түрі көпшілікті таралған және оның қоғамға қауіптілігі қаншалықты дәрежеде болып отыр, яғни бұл мәліметтер негізінде қылмыстардың таралғандығын, сондай ақ қылмыскерлердің типтерін зерттеуге мүмкіндік береді.

Ұрлық, тонау мен қарақшылық қоғамға өте қауіпті қылмыстар болып саналады, өйткені олар жәбірленушілерге материалдық зиян келтіріп қана қоймай, олардың өмірі мен денсаулығына қастандық әрекет жасаумен байланысты болады. Сондай-ақ, қарақшылық шабуыл мен тонауды, олардың негізінде баскесерлік шабуылдар, қорқытып алушылық және тағы басқа қылмыс жасайтын қылмыстық құрылымдар қалыптасатын топтар жиі жасайды.

Ұрлық, тонау мен қарақшылық шабуылдың көпшілігі азаматтардың жеке мүлкін (бөрікті, аз мөлшердегі ақша, киім, тағам т.б.) тартып алу мақсатында және әдетте арнайы дайындықсыз жасалады. Қылмыскерлер шағын топтар құрамында немесе жекелеп, негізінен ашық жерлерде (көшелерде, саябақтарда, үйлердің аулаларында) кешкі уақытта әрекет жасайды, алайда қарақшылық пен тонау күндіз де жиі жасалады.[2]

Пайдақорлық қылмыстарын зерттеген кезде негізінен адамдардың тұлғалық ерекшеліктері ескеріледі. Уақыт өткен сайын зорлық, пайдақорлық қылмыстарының деңгейі қанағаттанарлықтай емес. Аталған зорлық, пайдақорлық қылмыстарының субъектісі өте қауіпті, көп жағдайларда психикалық тұрақсыз, бұрын сотталған адамдармен жасалады. Бұл қылмыстарды алдын алу мақсатында жазаны нығайту, моральды тұрғыдан тәрбие беру, адамдардың мәдени және білім деңгейін көтеру керек. Сондай-ақ, азаматтарға құқықтық тәрбие беріп, адамдарды қылмыстың құрбаны

болудан, яғни оларға виктимологиялық профилактика жасауға ұмтылу керек, яғни қажетті алдын алу шараларын қолданудың маңызы зор.

Әдебиеттер тізімі:

- 1ҚР Қылмыстық кодексі /өзгертулер мен толықтырулармен қоса/ Алматы 2016 ;
- 2Никифиров Б.С. Объект преступления – М., 1960; Курс уголовного права. – М., 1970;
- 3Трайни А.Н. Общее учение о составе преступления. – М., 1970;
- 4<http://stat.gov.kz>
- 5Ағыбаев А.Н. Қылмыстық құқық.Ерекше бөлім.Алматы: Жеті Жарғы, 2003. - 560 б.
- 6ҚР Қылмыстық құқығы Ерекше бөлім. И.Ш. Борчашвили. 2007
- 7Жұмағали А. Криминология. Жалпы бөлім. Алматы: Нұр-пресс, 2006. 176 б.

Резюме

В статье представлен психологический анализ личности преступника, совершившего грабеж. Исследуются вопросы раскрытия причин и условий, способствующих совершению насильственных преступлений, в том числе грабежей. Рассматриваются социально-психологические, физиологические факторы формирования и развития преступной деятельности насильственного характера. Выявлены психологические механизмы установления обстоятельств разбоя, основанные на раскрытии личностной активности в механизме взаимодействия субъектов преступной деятельности. Совокупность причинно-следственных факторов в механизме отношений совершения или сокрытия грабежей и противодействия насильственным преступлениям.

Summary

The article presents a psychological analysis of individual perpetrator of the robbery. Explores issues of disclosure causes and conditions conducive to the commission of violent crimes, including robberies. We consider the socio-psychological, physiological factors of formation and development of criminal activities of a violent nature. Revealed psychological mechanisms to establish the circumstances of robbery based on the disclosure of personal activity in the mechanism of interaction of subjects of criminal activity. Set of causal factors in the mechanism of relations commission or concealment of robberies and to counter violent crimes.

Мырзахметова Ш.Ү.
Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық заң
академиясының магистранты
Ғылыми жетекші:
з.ғ.к., доцент Ильясова Б.К.

ҚҰҚЫҚТЫҚ САНА ТҮСІНІГІ, ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕЛУІ

Бұл мақалада құқыққолдану тәжірибесіне құқықтық сананың әсер етуі мен қоғамдық қатынастарды құқықтық реттеу, заңдылық пен құқықтық тәртіптің жай-күйін айқындаушы мәселелерді қарастырады.

Кілт сөздер: Құқық, сана, құқық түсінігі.

Рухани-құнды феномен ретінде құқықтық сана, құқық субъектісінің құқықтық кемелденгенін көрсетеді, өйткені адамдардың санасында көрініс табатын құқықтық мәні бар ақиқаттың жақтары және құқықтық сананың қажетті жақтары болып табылатын мінез-құлықты психикалық реттеу, әрқашанда ішкі рухани тәжірибеге тәуелді. Сондықтан да, «ақыл-ойдың және рухани дамудың кез-келген деңгейінде тұрған әр адам, құқықтың түсінігі мен мәні жөнінде дұрыс пікір бере алмайды». Осыған қатысты ерекше ықылас, кәмілетке толмағандардың құқықтық санасын зерттеуге түседі. Аталған категория, топқа жататындығын анықтайтын, ішкі біртекті емес құрамымен және күрделі жас критерийімен сипатталатын, топтық құқықтық сананың ерекше субъектісіне қатысты болып табылады.

Аталған мәселені зерттеу, терминологиялық нақтылық пен дәлме-дәлділікті талап етеді. «Кәмілетке толмаған» категориясы «бала», «жасөспірім», «жастар» сияқты бірқатар түсініктермен байланысты жас кезеңін (балалық шақ пен ер жету) қамтиды.

Бұл түсініктердің барлығы дерлік заңнамаларда және құқық қолдану тәжірибесінде пайдаланылады. Оларды анықтауда, тәртіп бойынша, адамның даму кезеңдері ескеріледі. Түрлі елдердің терминологиясы мен тәжірибесінде «жас сегменттерінің» келесідей негізгі анықтамалары қолданылады:

- 1) балалар («бала» терминінің көпше түрі): 18 жасқа толмаған тұлғалар;
- 2) жасөспірімдер: 10-19 жастағы тұлғалар (кіші, орта және ересек жасөспірімдік шақ);
- 3) жастар-15-24 жас аралығындағылар; Қазақстан Республикасы мемлекеттік жастар саясаты туралы Заңының 1 бабына сәйкес жастар деп 14-29 жас аралығындағы ҚР азаматтары деп танылады;
- 4) жас адамдар: 10-24 жас аралығындағы барлық тұлғалар;
- 5) Кәмілетке толмаған-әрекет етіп тұрған құқықтық жүйе шеңберінде құқық бұзушылық үшін ересектерге қолданылатын жауапкершілік түрлерінен ерекшеленетін жауапкершілік нысандарына тартылуы мүмкін, бала немесе жас адам [1].

Психологиялық тұрғыдан, әлеуметтік ер жету, физикалық, соның ішінде жыныстық жетілумен болжанады. Заманауи балалар (әсіресе қыз балалар) 13 жасында-ақ физикалық пісіп жетіліп қояды, ал 15 жасар ұл балалар, жыныстық жетіліп болмаса, онда әлі бала болып көрінуі мүмкін. Кейде жасөспірімдік жастарды қоспай-ақ (яғни 13 жасқа дейін), жыныстық жетілгендерді сипаттау үшін жетілмеген жасөспірім термині қолданылады. Отандық психиатрия дәстүрі бойынша жасөспірімдік жас 14 жастан 18 жас аралығын айтса, психологияда 16 жастан 18 жас аралығын бозбалалық жас деп

атайды . «Жас», «жастар» ұғымына байырғы қазақ қоғамы «жасөспірім», «жеткіншек», «балғын жас», «балдырған», «бозбала», «балғын жігіт», «бала-жігіт», қыздарды - «бойжеткен», ұлдарды - «жігіт», «сақа жігіт», «жігіт ағасы» деген есімдермен атайтын болған. Дәстүрлі қазақ қоғамындағы әлгі аталған есімді жастардың мінезі мен ақылының қалыптаса бастауын Мәделі Жүсіп Қожаұлы (1816-1888) былай сипаттайды:

Қазіргі жастарға, кәмелетке толмағандарға қатысты заңнамалардағы терминологиялық мәселелер бойынша осындай дәстүрлі қазақ қоғамының бай тіл мәдениетіндегі терминдермен ұштастыру қажет деген пікірдеміз.

Ғылыми әдебиеттерде терминологиялық бір үлгілік енгізу қажеттілігі жөнінде сұрақтар бірнеше қаралған болатын. Алайда, Н.Е. Борисова жас кезеңділік жүйесі көп жағдайларда шартты сипатқа ие және көптеген медициналық-әлеуметтік-психологиялық зерттеулермен бекітілуі қажетті болатын ішкі қозғалыстар мен өзгерістерге ұшырауы мүмкін, деген әділ пікірін орынды деп санаймыз. Сонымен қатар, барлық жас категориялары нақты әлеуметтік рөлдермен шектесуі негізінде, анық хронологияға ие болуы мүмкін.

«Кәмелетке толмаған» термині көбінесе юриспруденцияда жиі қолданылады, және әдетте, заң тұрғысынан ересек адам деп саналмайтын тұлға ретінде сипатталады, сондықтан да ол мемлекет және қоғам тарапынан ерекше қорғауды күте алады.

Қазақстан Республикасы 2002 жылғы 8-тамызда қабылданған «Бала құқықтары туралы» Заңы бойынша бала деп 18 жасқа толғанға дейінгі тұлғаны айтады [2]. ҚР Азаматтық Кодексінде кәмелетке толмағандарды әрекет қабілеттілігі бойынша анықтайды, яғни ҚР АҚ 17 бабының 1 тармағына сәйкес азамат толық әрекет қабілеттілікке 18 жасқа толғанда ие болады. Жалпы заң әдебиетерінде әрекет қабілеттілік толық, ішінара, шектеулі болып бөлінетіні анық. Осыған байланысты ҚР АҚ кәмелетке толмағандарды 14 жаспен 18 жас аралығындағы кәмелетке толмағандар (22 бап), 14 жасқа дейінгі кәмелетке толмағандар деп бөледі (23 бап).

Балалардың қатысуымен болатын қатынастарды реттеу, түрлеріне байланысты салыстырмалыдан абсолюттілікке дейін түрленеді. Түрлі мемлекеттік органдардың есептері, жоспарлары, ережелері балалар, кәмелетке толмағандар және жастар туралы мәліметтерін ешқандай бөлусіз бірдей ұстайды. Мұның барлығы құқықтық ақпараттың бағыттарынан айырылуына, заңды маңызы бар жағдайларды объективті бағалау мен сауатты шешім шығарудың мүмкін еместігіне алып келеді. Терминологиялық анықтылыққа назар аударуымыз зерттеу объектісін нақты белгілеу қажеттілігінен туындап отыр. Кәмелетке толмағандардың құқықтық санасының ерекшеліктеріне сипаттама беру үшін, маңызды құқықтық категорияларды (кәмелетке толмағандардың құқықтық ойлары, олармен жасалатын құқық бұзушылықтардың себептері, жас азаматтарды құқықтық тәрбиелеу нысандары мен әдістері) анықтау үшін, осындай феноменологиялық әлеуметтік-құқықтық құбылыстарды жан-жақты талдау талап етіледі. Мұндай мәселені кешенді тұрғыдан қарау қажеттілігіне ешкім дау туғыза алмайды. Бұл зерттеулерде жетекші рөлдерді социология, психология, педогогика, криминология ғылымдары атқарады. Заң шығарушы, әдетте жастардың жас арасы мен онымен байланысты құқықтық ақиқатты қабылдау ерекшеліктерін, құқық саласындағы мінез-құлық мотивациясын (құқыққа сәйкес және құқыққа қайшы), қолданылып жатқан заң жауапкершіліктерінің орындылығын ескереді. Аталған жұмысымыздың зерттеу объектісі 14 жаспен 18 жас тобындағы кәмелетке толмағандардың құқықтық санасы болып анықталды. Төменгі жас шекараларын анықтау барысында автор, дәл осы жастағы (14 жас) тұлғалар, олардың құқықтық салаға қосылуына жетерліктей әлеуметтік және психологиялық ересектілікке ие деген, заң, биологиялық, әлеуметтік-

психологиялық ғылымдардың көзқарастарын басшылыққа алады. Ал жоғары жас шекаралары халықаралық стандарттармен, ұлттық заңдармен бекітілген, кәмелетке толмағандардың шекті жасымен анықталады.

Құқықтық сананы зерттеуге арналған жұмыстарда, оны зерттеу тұрғысы жөніндегі сұрақтар өзекті болып табылады. Жеке тұлғаның құқықтық мәдениеті дегенде индивидпен субъективті өңделген, өз іс-әрекетінде құқықтарды игеру деңгейі деп түсіну қабылданған. Бұл жағдайда В.И. Каминская мен А.Р. Ратинов құқықтық сана құрылымынан, эмпирикалық деңгейде зерттеу мен интерпретациялау үшін қол жеткізе алатын элементтерді бөлу қажеттілігі жөніндегі ұсынысы әдістемелік тұрғыдан құнды болып табылады. Зерттеушілердің пікірі бойынша құқықтық сананың эмпирикалық көрсеткіші болып, заң білімдері мен қабілеті, құқықтық сананың негізгі қызметтеріне жататын бағалау пікірлері мен мінез-құлық позициялары табылады.

Құқықтық сананы анықтауда аталған көзқарастарды, сондай-ақ құқықтық мәдениетті құрылымға бөлу жөніндегі алдыңғы ұсыныстарды қолдана отырып, құқықтық сананы ерекше иеленуші-субъект ретінде кәмелетке толмағандардың құқықтық санасы мен құқықтық мәдениетінің ерекшеліктерін былайша сипаттауға болады:

- *рационалды деңгей*. Заңдарды білмеудің қай деңгейі заңды маңызы бар жүріс-тұрыс мінездемесіне әсер ететіні жөнінде сұрақтарға жауап беретін зерттеулер аз. Алайда кәмелетке толмағандардың құқықтық білім деңгейін зерттеуде белгілі-бір тәжірибелер жинақталған. Жасөспірімдердің құқықтық білімділігінің деңгейін халықаралық зерттеу барысында (әрі қарай CIVIC халықаралық зерттеулері) әлемнің 28 елінен 90 мың жасөспірім қамтылды (орта жас 14,7 құрады) [3, 55-58 бб.]. Сауалнама жүргізілген жасөспірімдердің көпшілігінен мемлекеттік құрылым жөніндегі сұрақтарға белгілі-бір теориялық білімдерінің бар екендігі байқалды.

Қазақстандық мектеп оқушыларында саяси құқықтық материалдарды интерпретациялау қабілеттері, құқықтық жағдайларды болжау мен модельдеу, заңды маңызы бар шешімдерді қабылдау қабілеттерін жоқ деуге болады. Басқа, кәмелетке толмағандардың құқықтық санасына байланысты жүргізілген кешенді әлеуметтік зерттеулердің мәліметтеріне сүйенсек (әрі қарай Гайнер зерттеулері), (конституциялық және қылмыстық құқық саласында) заңдарды білу деңгейі өте төмен, 7-14% құрайды. Салыстыру үшін 30 жыл бұрынғы ұқсас зерттеулерді келтірейік. Ол кезде мектеп оқушыларының құқықтық сұрақтарға байланысты (конституциялық құқықтар мен міндеттер, қылмыстық жауапкершілік туындау жасы, еңбек қабілеттілі тұр) зерттеушілердің берер бағасы «төмен», ал ол дұрыс жауаптарға сандық жағынан 52,1% – тен 50% –кей дейін сәйкес болатын. Мұндай құқықтық білімге жоғары талаптар қою, мемлекеттің өскелең ұрпақты құқықтық тәрбиелеу сұрақтарының басымдылығымен, құқықтық оқытудың дамыған жүйесінің бар екендігімен анықталады.

Қазіргі уақытта біздің еліміздегі құқықтық білім беру, жоғары түрлілігімен ерекшеленеді.

CIVIC халықаралық зерттеулері көрсеткендей, демократиялық қатынастар тәжірибесін ұйымдастыра отырып, демократиялық құндылықтар мен іс-әрекет тәсілдерін қалыптастырып, кәмелетке толмағандарды олардың өмірінде кездесетін қиындықтарды талқылауға жетелейтін мектептерде оқитын оқушылардың, құқықтық білімінің деңгейінің жоғары екен. Кәмелетке толмағандардың құқықтық білімінің жетіспеуі құқықтық тәжірибенің даму үрдісін тежейді, ал ол өз кезегінде, тұрақты құқықтық мінез-құлықтың қалыптасуына, құқықтық әдеттердің пайда болуына негативті әсер тигізеді. 2001-2002 жылдары кәмелетке толмағандардың құқықтық

санасын зерттеу барысында алынған мәліметтерді талдау бойынша; кәмелетке толмағандар өмірінде өз құқықтарын пайдаланады: жиі-12,3%, жиірек-14,8%, сирек-41,1%, ешқашанда-9,6%, жауап бере алмаймын-22,9% құрады.

Кәмелетке толмағандардың құқықтық өкілеттіліктерінің орташа деңгейіне қарамастан, олар оны өзгертуге позитивті ниет білдіреді. Барлық, сауалнама жүргізілгендер құқықты жалпы білім беру мекемелерінде болсын, оның сыртында болсын оқытылу қажеттілігін жоғары бағалайды. Гайнер зерттеулеріне сүйенсек 72% респонденттер БАҚ құқықтық салада ағартушылық қызметінің мақсаттылығын мойындайды.

- *эмоционалды деңгей.* Жасөспірімдер құқықтық мәдениетті иеленуші және өкілі ретінде оның элементтеріне, соның ішінде құқықтық институттарға, мемлекеттік органдардың қызметтеріне, жалпы құқыққа қатысы бар. Кәмелетке толмағандардың құқықтық эмоцияларының мәдениеті құқықтық білімге және қабілетке қарағанда күрделі игерілетін мінездемеге ие болып табылады. Әдеттегідей, жастардың бағалаушы пікірлері қарама-қайшылықтарымен ерекшеленеді. Бір жағынан, бұл конформизмнен, өз білімінің толықтылығына сенімсіздігінен көрініс табатын, құқықтық пікірлердің өздігінше қабылдану деңгейінің жоқтығынан, сондай-ақ көптеген әлеуметтік, құқықтық сұрақтарды шешуде ересектерге тәуелді болудан көрініс табады. Екінші жағынан, жасөспірімдік кезеңге нонконформизм белгілері тән, ол да болса өз кезегінде олардың құқықтық баға беру қатынастар сипатына әсер етеді. Егер бірінші жағдайда «қалай жауап беру керек», «менен ересектер не күтеді», екіншісінде «мен ерекшеленгім келеді, өзімнің батырлығымды, өзімді көрсеткім келеді» деген құрылымдарды бағалау анықталады.

Психологиялық зерттеулер көрсеткеніндей, кәмелетке толмағандардың эмоциялық саласындағы проблемалары көбінесе түрлі жағдайларға байланысты депрессиялардан:

1) дәрменсіздік сезімі, өз өміріндегі оқиғаларды бақылау қабілетінің болмауы;

2) өзіне, қоршаған әлемге және болашаққа деген теріс көзқарастарды қоса алғандағы танымдық орнатылымдардан көрініс табады. Соңғы жағдай қоғамдық санадағы кеңінен жайылған құқықтық нигилизм феноменінің негативті әсерін күшейтеді, сондай-ақ жас адамның құқықтық санасында құқықтың құндылығын жоққа шығаруды туғызу және нығайту үшін қолайлы жағдайлар жасайды.

Басқа ерекше «жасөспірімдік ауру» болып, философиялық немесе метафизикалық улану (интоксикация) табылады. Жасөспірімдік ақыл-ойдың оң қасиеттерінің бірі – ол болмыстың жаһандық мәселелеріне қызығушылық болып табылады, кейде осы қызығушылық қалыптан тыс және тиімсіз, ұсқынсыз нысандарға айналады (әлемдік заңдардан бастап неофашизм мен ксенофобияға дейін), ол өз кезегінде құқықтық сананың бұзылуы мен (құқықтық нигилизмнің дамуы) мінез-құлықтың қалыптан ауытқуына үлкен қауіп туғызады.

Осыған байланысты қазіргі таңда, әлемде жасөспірімдерді экстремистік іс-әрекетке тарту жөніндегі сұрақтар бірінші кезекте тұр. CIVIC халықаралық зерттеулерінің мәліметтері бойынша жас адамдарда дамыған патриоттық сезімі басым. Олар туған еліне, мемлекеттік рәміздеріне және ұлттық теңдік сұрақтарына позитивті көңіл бөледі. Көпшілік мемлекеттерде орта статистикалық жас адам өзін-өзі патриот және мемлекет өмірінде саяси қауымдастыққа қатысушы ретінде санайды. Алайда кәмелетке толмағандардың санасында патриотизм көбінесе экстремизмнің бұрмаланған нысанында орнын тауып жатады.

- *құндылықты-нормативті деңгей.* Тек қана қабылдау, ұғыну, бағалаушы пікірлер актілерінде субъективизациялану үрдісі нәтижесінде, құқықтық құндылақтар жеке

немесе қоғамдық сананың айғағы немесе игілігіне айналады, содан кейін ғана олар жалпы мойындалған мән тауып, нормаларға айналады. Жас адамдардың құқықтық құндылықтарға деген қатынастары олардың бағалаушы пікірлерінен көрініс табады. Құқықты оқыту мақсатын (Гайнер зерттеулерінің мәліметтері бойынша) респонденттер бірінші кезекте өз құқықтарын білу және оларды қорғау қажеттілігі деп (79%), әрі қарай – басқа адамдардың құқықтарын білу және сыйлау (52%), қоғам өмірі мен адамдарды жақсы түсіну (47%) деп есептейді.

Жасөспірімдердің құқықтық білім деңгейін анықтауда жыныстық белгілері бойынша жауаптардың бір-бірінен алшақтығы байқалмайды, алайда жасөспірімдер құқықтық пікірлері мен құндылықты қатынастарын білдіруде түрлі гендерлік позициялар көрініс табатыны анық. Көпшілік елдерде (CIVIC халықаралық зерттеулеріне қатысқандар) жасөспірімдердің демократияға, үкіметтің халық алдындағы жауапкершілігіне деген көзқарастары ұқсас; әлеуметтік институттарға біркелкі сенім білдіреді. Алайда, егер қыз балалар қоғамның әлеуметтік әлсіз топтарының құқықтарының қорғалуы жөніндегі сұрақтарға жан ашырлық білдіріп, аталған мәселенің шешілуінің жоғары мәнін бағаласа, ұл балалар болса жаппай қарсылық білдіру акцияларына қатысуға дайындығын көрсетіп жатады, тіпті бұл акциялар заңсыз сипатта болса да. Халықаралық зерттеулердің респонденттерінің 50% жоғарысы саяси қызметпен емес, әлеуметтік мәні бар өнегелік мінез-құлықпен байланысты әлеуметтік белсенділіктерінің жоғары екенін растайды.

Жасөспірімнің құндылықты бағытының психологиялық базасы болып, олардың ынта-ықыластарының шеңбері табылады. Эмпирикалық мәліметтер жасөспірімдердің 50-60% криминалды тақырыптарға жақын екенін растайды, ал девиантты мінез-құлқы басым жасөспірімдерде бұл көрсеткіш 70-80 % құрайды. Жаһандану үрдісі барысында табысқа жету адам үшін жалғыз лайықты, тұрарлықтай мақсат екені мойындалатын (бизнес және мансап), ал адамзат үшін жалпы экономикалық және технологиялық прогрестер болып табылатын, үстем етуші жаңа либералдық құндылықтар жасөспірімнің құқықтық санасына әсерін тигізеді сөзсіз [4, 16 б.]. Бүгінгі таңда мұндай әсерлер өнегелік-құқықтық құндылықтардың нақтыланбауынан, олардың жалпыадамзаттық идеалдармен сәйкес келмеу салдарынан көрініп отыр.

Құндылықты қатынастар басқа құбылыстардан дара, тәжірибе жүзінде жүзеге асырылу қабілетінен айырылады, алайда, олар мотивациялық жүріс-тұрыс орнатылымдары негізінде жатады және олардың бағытталуы, жеке тұлға немесе топпен игерілу деңгейі үлкен тәжірибелік мәнге ие болып табылады.

- *еріктілік деңгейі.* Құқықтық мәдениет құрылымындағы еріктілік компоненті нормативті-құндылықтық орнатылымында «жүргізуші» механизмінің энергетикалық рөлін атқарады. Бозбалалық шақта өзін-өзі бақылау мәселесі өзекті болып табылады. Арнайы зерттеулер нәтижелері, кәмелетке толмаған құқық бұзушыларға көп жағдайларда дербестілік пен батылдық қасиеттері тән, ал өзін-өзі ұстау деңгейі төмен, осыған байланысты кәмелетке толмағандардың құқыққа қайшы мінез-құлқы жағдайларында тек 15-20% әлсіз еріктілік қасиеттері орын алады деп анықтайды. Құқық бұзушылық механизмінде, көп жағдайда еріктілік қасиеттерінің әлсіздігі емес, жетекші рөлді еріктіліктің теріс бағытталушылығы атқарады- деген зерттеушілердің қорытындыларымен келіспеуге болмайды [5, 29 б.]. Жасөспірімдер, қатарластары тарапынан, жалпы қоғам тарапынан күшті қысымды бастан өткере отырып, конформистік мінез-құлық көрсетуге мәжбүр.

- *әрекетшілдік деңгейі.* Кәмелетке толмағандардың құқықтық мәдениетінің деңгейін талдауды мінез-құлықтық компоненттерді сәйкесінше бағаламай толық деп

айтуға болмайды. Бүкіл әлемде бала және жасөспірімдік қылмыстылығы ең өзекті мәселенің біріне жатады. 1992 жылдан бері ресми мәліметтер бойынша жыл сайын Қазақстан Республикасының ішкі істер органдарына кәмелетке толмағандармен жасалған қылмыстар орташа есеппен 8300 құрайды. Соның ішінде 2007 жылы 5365 қылмыс тіркелген, оның 421 орташа ауырлықтағы қылмыстар, 2291 ауыр, 192 аса ауыр қылмыстар. 2007 жылдың бірінші жартысында республиканың тәрбиелеу колонияларында 448 сотталған кәмелетке толмағандар, тергеу изоляторларында 255 кәмелетке толмағандар қамауда ұсталды, сондай ақ қылмыстық атқарушылық инспекцияларында 967 кәмелетке толмағандар тіркеуде болды. Көпшілік ауыр қылмыстар топпен жасалып, жоғары агрессивтілігімен және қатыгездігімен ерекшеленеді.

Жастар арасында құқыққа қайшы мінез-құлық басым деп айтуға болмайды, керісінше, кәмелетке толмағандардың басым көпшілігі заңды сыйлайды, жүріс-тұрыстың құқықтық нысандарын қолданып, алға қойылған мақсаттарға жету үшін құқықтық тәсілдерді пайдаланады, алайда, эмпирикалық мәліметтер көрсеткеніндей, құқықтық саладағы жасөспірімдердің мінез-құлқы тұрақсыздығымен ерекшеленеді.

Әдебиеттер тізімі:

1 Минимальные стандартные правила ООН, касающиеся отправления правосудия в отношении несовершеннолетних («Пекинские правила») (приняты на 96-м пленарном заседании Генеральной Ассамблеи ООН 29 ноября 1985г.) // Советская юстиция. - 1991. - №12-14.

2 Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы 2002 жылғы 8 тамыздағы №345 Заңы (соңғы өзгертулер мен толықтырулармен 01.01.2017 ж.) // Әділет Қазақстан Республикасының нормативтік-құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі. Қазақстан Республикасы Әділет министрлігі. Республикалық құқықтық ақпарат орталығы/ <http://adilet.zan.kz/kaz/index/docs>

3 // Основы государства и права. - 2003. - №3. - С. 55-58.

4 Марков А.А. Влияние средств массовой коммуникации на правонарушения и преступления несовершеннолетних: автореф...дис. канд. юрид. наук. 12.00.01. - СПб., 2000. -25с.

5 Муслумова Т.В. Правовая культура подрастающего поколения: социально-философский анализ: автореф...дисс.д-ра фил.наук.09.00.11 - Уфа, 2004. – 391 с

Резюме

В данной статье рассматриваются вопросы определяющего влияния правосознания на практику правоприменения и правового регулирования общественных отношений, на состояние законности и правопорядка.

Summary

This article deals with the determining influence of legal awareness on the practice of law enforcement and legal regulation of public relations, on the state of law and order

**Нұрбаев Н.
Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық заң
академиясының магистранты
Ғылыми жетекші:
з.ғ.к., доцент Ильясова Б.К.**

ҚАҢЛЫЛАРДЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ

Бұл мақала қаңлы мемлекетінің мемлекеттік және құқықтық құрылымын қалыптастырудың ерекшеліктеріне арналған. Қаңлы қазақ халқының қалыптасуының негізін құрайтын негізгі тайпа болды. Қаңлылардың ыңғайлы географиялық орналасуы олардың Ұлы Жібек Жолының ең жанды, халқы тығыз орналасқан аумағын бақылауға мүмкіндік берді.

Кілт сөздер: қаңлы, дәуір, ғасыр, мемлекет.

Үлкенді-кішілі кез келген мемлекеттің өз дәуіріне, замана талабына, саяси-экономикалық, табиғи-географиялық жағдайларына байланысты қалыптасқан құрылымы, құрамы, сондай-ақ оны басқару жүйесі және ол үшін аса қажетті мемлекеттік атрибуттары, атап айтқанда: саяси, тарихи экономикалық негізі, табиғи-географиялық ортасы (яғни жері, территориясы, өріс-қонысы), өзіндік рәміздері, ортақ тілі, жазуы, ақшасы, заңы, этникалық тұтастығы әскери күші, өмір-тіршілік көздері мен тәсілдері болуы шарт. Біз қарастырған жүздеген еңбектер мен оларда келтірілген мыңдаған дерек-мағлұматтарды пайымдап, ұзын саны 15 ғасырдай дәуірлеген Кангюй/Қаңха-Хорезм мемлекетінің тұла бойынан (біреуі дамыған, екіншісі, кенжелеп қалған түрінде болса да) түгел табылады деп айтуға толық негіз бар. Бұл деректер мен мағлұматтардың бәрі болмаса да, басым көпшілігі, біз жинақтатан және өзімізше талдап, таратқан материалдарда ыңғайына қарай әр қырынан қарастырылды. Оны дұрыс түсініп, көңіліне түйе білу әр оқырманның өз зердесіне байланысты. Ең алдымен ескертетін бір жағдай (бұл пікір бұдан кейін де қайталауы мүмкін): Қаңлы/Кангюй мемлекетінің алғаш қалыптасқан тарихи кезеңі бізге белгісіз. Қытай елшісі Чжан-Цзяннің түркі әлеміне берген ресми хабары бұл мемлекеттің құрылған, не құрыла бастаған нақтылы кезеңін емес, дүниеге келіп, өзінше дәуірлеп тұрған қалпын баяндайды. Демек, қаңлы туралы толығырақ мәлімет Қаңлы мемлекеті өз бастауын айтылып жүрген б.д.д. III ғасырын емес, екі-үш ғасыр одан бұрынырақ алатынын ескерген жөн.

Қаңлы мемлекеті - түркі әлеміне көптен белгілі тарихи шындық. Сонау көне дәуірден-ақ Қаңлы мемлекетінің қалыптасуына этникалық негіз болып, іргетасын қалаған әр тектес, көп тілді қауым емес, бір текті, Сыр бойында тым ерте пайда болған ірі де біртұтас қаңлы тайпасы. Сондықтан да, «көне қаңлылар мен бүгінгі қаңлылар бір емес» деген қисық-қыңыр, қыршаңқы да қияс пікірлердің ешбір ғылыми негізі жоқ.

Көне Қаңлы мемлекеті өзінің статусы (дәрежесі) жағынан көне дәуірдің талап-талғамына лайықты құл иеленушілік қоғамнан кейін әскери-ақсүйектер (военно-аристократическая верхушка) билік жүргізу негізінде қалыптасқан феодалдық-патриархалдық мемлекет болған. Мемлекеттің о баста құрылуы бірыңғай қалың этникалық топтардың өзара бірігіп, қауымдаса өмір сүруіне, ірі-ірі ру-тайпа басшыларының ақ найзаның ұшымен, ақ білектің күшімен қарсыласын жеңіп,

өктемдігін таныта білуі нәтижесінде қалыптасқан мемлекет деп айтуға болады [1, 14 б.].

Өз алдына, өз билігі өзінде, өз жері бар, көрші елдермен терезесі тең, қарым-қатынасы тығыз ел болған Қаңлы мемлекеті де өзінің ішкі-сыртқы саясатын осы бейбітшілік принципінде қалыптастырғанын көреміз. Бұл құбылыс оның ұзақ тарихынан айқын аңғарылып отырады. Алайда, оның өз мүддесіне қарсы, бейбіт өміріне нұқсан келтіруге әрекеттенген көрші елдерге әрқашан дипломатиялық тәсіл, әскери күш қолданып келгенін де көреміз. Мәселен, қаңлы патшасының өз ұлын Қытай патшасының қолына жіберіп, «аманат» ретінде беруі, еліне келген қытай елшілеріне өз деңгейіне лайықты сый-сияпат көрсетпей, өзінің маңғаздығы мен тақаппарлығын танытуы (сол үшін қытай тарапынан жаманатқа қалуы) - осының бәрі мемлекет деңгейіндегі сыртқы саясаттың бір көрінісі болса керек.

Қаңлы мемлекетінде ел-жұртты заң жүйесімен басқаруы да жазбаларда сөз болады. «Заң жинағы (кодексі) патша сарайында тұрады, қажет адамдар онымен сонда барып танысады» деген дерек бір ортадан басқаруға қажет өзіндік жарғысы да (конституцияның да) болғанын аңғартып тұрғандай. Аса ауыр қылмыс жасаған адамдардың өзін ғана емес, сол қылмыс жасау әрекетін дер кезінде тия алмаған ата-анасы мен жақын туыстарының бәрін де қатал жазаға тарту да осы заңда көрсетілген.

Патша сарайының салт-дәстүрі, патшаның өзі мен отбасының, үй-ішінің қалыптасқан тәртібі де, тұрмыс-салт жоралғылары да жазба деректерде біршама сөз болады. Мәселен, қаңлы патшалары бірінен кейін бірі нәсілдік жолменен тағайындалып отырған. Бес деңгейдегі билік жүйесі сатылы принциппен жүргізілген.

Қаңлы патшалығында (мүмкін ол тек патша әулетіне ғана тән болуы мүмкін) көп әйел алу салты болған. Патша сарайындағы мәртебелі қонақтармен, шетелдік елшілермен кездесу салтанатында әрбір адамның отыратын (оң жақ, сол жақ, жоғары, төмен) өз орны болған. Патшаның нақсүйер ханшасы бұл кеңес-кездесулерде оның оң тізесіне сүйеніп отыратын болған.

Қаңлы патшасының жаз жайлауы, қыс қыстауы, сондай-ақ бірнеше жерде жазғы және қысқы сарайлары (резиденциялары) болған.

Қаңлы мемлекетінің билік жүйесіндегі өзіндік бір ерекшелігіне оның мемлекетке бағынышты қосымша бес иелікте басшылық етуі және кейбір тәуелді болған (мыс. Аландар елі) елдермен қарым-қатынас жасау тәртібі жатады. Қаңлы мемлекетіне байланысты қытай дерек көздерінде айтылмаған, бұрын-соңды көп сөз болмаған күрделі проблеманың бірі - көне Кангюй мемлекетіне көне Хорезм жеріндегі Канха-Хорезм мемлекетінің қатыстылығы. Бұл академик С.П. Толстов зерттеулерінен кейін жария болған, бірақ кейбір тарихшылар көп мойындай қоймаған жаңа идея. Ол ұлан-ғайыр Хорезм жеріндегі «Қаңха-Хорезм мемлекеті» VIII ғасырдан бұрын да, кейін де (XIII ғ. дейін) көне Кангюй мемлекетінің құзырында болған және оны жалғастырған мемлекет деп қарайды [2, 44 б.]. Сонымен, қаңлытану проблемасының өзекті мәселесі - «Қаңлы мемлекеті» деп санасақ, біз сол мәселенің бәрін болмаса да, негізгі сәттерін сөз етеміз.

Мемлекет құрамы мен құрылымы. Қаңлы мемлекетіне қатысты өзекті мәселелердің ең бастысы - оның құрамы мен құрылымын айқындау. Сондықтан да болар, біз қарастырған жазба деректерде ерекше назар аударылған мәселе де, міне, осы. Ескерте кететін бір жағдай: көне Кангюй мемлекетінде де және одан кейінгі оның табиғи жалғасы саналатын Қаңха-Хорезм мемлекетінде де «қаңлы шекарасын» белгілейтін ала бағаналар қойылған емес. Біріншіден, ол кездердегі мемлекет шекарасы екі ел арасындағы жер бедеріне, оның табиғи-географиялық ерекше белгілеріне (өзен, көл,

теңіз, тау, дала т.б.) байланысты анықталған; екіншіден, мал шаруашылығымен шұғылданған көршілес мемлекеттер (соның бірі Кангюй мемлекеті) малдың маусымдық (сезондық) өріс-жайылымына байланысты географиялық шекарамен шектелмеген, оң-солы 1000 шақырымдық аумақта еркін көшіп жүрген. Үшіншіден, ертедегі Кангюй мемлекетінің өзі билеп-төстеп келген төл аумағымен қатар оған қосымша бағынышты 5 иелігі және тәуелді етіп ұстап, салық жинаған (мәселен, суыр, құндыз т.б. осы сияқты бағалы аң терілерін міндеттеп алып тұрған) көрші елдері де (мәс, Аландар) болған.

Қытай деректерінде көп айтылатын 5 иеліктің өздерін сипаттайтын кейбір деректер олардың өздері де қала маңына шоғырланған кішігірім патшалықтар мен далада қалыптасқан хандықтар болғандығын көрсетеді.

Сондықтан да болар, Қаңлы мемлекетінің құрамы мен құрылымы, өріс-қонысы туралы сөз болғанда жалпы түрде емес, үш шеңберге жіктеп қарау бізді объективті шындыққа жақындата түсетін сияқты.

Бірінші шеңберге Қаңлы мемлекетінің өз басына тән негізгі мемлекеттік жер көлемі тана кіруге тиіс. Ол екі хронологиялық нүкте аралығымен өлшенгені жөн. Оның бірі - б.д.д. II ғасырда қытай елшісі Чжан-Цзяннің мағлұматы бойынша белгіленген Кангюй мемлекетінің өз үлесіндегі жер аумағымен, екіншісі - XIII ғ. дейінгі Кангюй-Қаңха-Хорезм мемлекетінің үлесіндегі жер аумағымен өлшенуге тиіс.

Екінші шеңберге бір-біріне жалғаса дамыған бір мемлекеттің екі - Кангюй және Қаңха-Хорезм атанған құрамына бағынышты, солардың билігінде болған тәуелді иеліктер менен бектіктер, кішігірім қала патшалықтары мен дала хандықтарының өріс-қоныстары жатады.

Үшінші шеңберге жалғаса дамыған Кангюй-Қаңха-Хорезм мемлекетінің аталған территорияларының сыртында қаңлылардың әр кезде, әр түрлі тарихи-демографиялық себептерге байланысты тұрақтанып, тұрып қалған өріс-қоныстары жатады. Қаңлылар жасаған бұл аумаққа түркі әлемінің көп жері енетіні белгілі. Оларға, мәселен, Қазақстанның ұлан-ғайыр кең территориясының Сыр бойынан басқа жерлерін, Орта Азияда, Иран, Тұран, Түркістан жерінде кейін пайда болған Өзбекстан, Қырғызстан, Қарақалпақстан, Түрікменстан территорияларын, сондай-ақ Түркі әлеміне тән Татарстан, Башқұртстан, Ноғай, Қырым; Сібір өңіріндегі Саха, Хакас, Тува, Алтай және Осман империясын, сондай-ақ Моңғолия, Қытай, Ресей т.б. елдердің жерлерін жатқызуға болады.

Осы аталған өлке-аймақтардың бәрінде де кезінде көне қаңлы тайпалары жеке-дара қауым, тайпа-ұлыс болып та, не жергілікті этнос құрамына еніп, бір тұтас ел болып та, шағын этникалық топ болып та тіршілік жасағаны және кей жерлерде күні бүгінге дейін жасап келе жатқаны белгілі. Осы орайда, қаңлылардың түркі әлеміне кең тарап кетуіне негіз болған үш себепті атай кеткен артық емес. Оған біздің пікірімізше, біріншіден, олардың түркі тайпаларының ішіндегі ең көне әрі байырғыларынан саналуы, екіншіден, өзінше қалыптасқан тарихи тағдыры, үшіншіден, эмиграциялық, демографиялық өміршең табиғаты т. б. ерекшеліктері жатады.

Әдебиеттер тізімі:

1 Аристов Н. Опыт выяснения этнического состава киргиз-казахов / Живая старина. - 1894. - Вып. 3-4. - 410 с.

2 Толстов С.П. Древний Хорезм. Опыт историко-археологического исследования. - М., 1948. - 352+87 с.

Резюме

Данная статья посвящена особенностям формирования государственной и правовой структуры государства Канлы. Канлы были основным племенем, составившим основу формирования казахского народа. Удобное географическое положение Канлы позволило им контролировать самый оживлённый участок Великого Шёлкового пути.

Summary

This article is devoted to the peculiarities of forming the state and legal structure of the state kanly. Kanl was the main tribe that formed the basis of the formation of the Kazakh people. The convenient geographical location of Kanla enabled them to control the busiest section of the Great Silk Road.

ОӘЖ: 340.15(574)

**Нұрболат И.
Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық заң
академиясының магистранты
Ғылыми жетекші:
з.ғ.к., доцент Ильясова Б.К.**

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ КӨШІ-ҚОНҚАТЫНАСТАРЫНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Бұл мақала Қазақстан Республикасындағы көші-қон қатынастарын құқықтық реттеу мәселелеріне арналған. Көші-қон саясатын құқықтық қамтамасыз ету - мемлекеттің механизмінің ең маңызды тетіктерінің бірі, өйткені көші-қон халықтың жалпы көрінісін және мемлекеттің экономикалық картасына әсер етуі мүмкін.

Кілт сөздер: Қазақстан Республикасы, мемлекет, заң, үкімет, министр, саясат, мәслихат.

Адам, оның өмірі мен денсаулығы, адам ресурстары, адамның өсіп-өркендеуі мемлекеттің басты мақсаттарының бірі. Бүгінгі адамзат өз тіршілігінде әр түрлі әлеуметтік, экономикалық, саяси, экологиялық, денсаулық сақтау аясында да және тағы да басқа әр түрлі мәселелермен қақтығысып отыр. Ғылыми техникалық жетістіктердің нәтижесінде әлемде әр түрлі қақтығыстар, ұйымдасқан қылмыстылық, адам ұрлау, оны құлдыққа сату, жезөкшелікпен айналысу сияқты проблемаларда көбейіп кетті. Осының нәтижесінде туылым көрсеткіштері күрт төмендеп, өлім мен өзіне-өзі қол жұмсаудың саны өсіп кетті, адамның өзін-өзі қорғай алмайтындығы байқала бастады, демографиялық үрдістермен байланысы бар әр түрлі жағымсыз құбылыстар орын алуда.

Бүкіл әлем қауымдастығы бұл мәселелерді шешуге атсалысуда. Мемлекет осындай жағдайдың өзгеруіне көптеген қадамдар жасап жатыр.

XX ғасырда демографиялық үрдістердің қалыптасуына мемлекетте, адамзатта ерекше көңіл бөлмеген. Сол себептен де бұл проблема әлеуметтік проблемалардың көлеңкесінде қалып қалған. Адамның сана-сезімі мен ой-өрісінің кеңейіп, адам –жалғыз саналы тіршілік иесі дегенді түсіне келе, XXI аяқ басқанда бұл проблеманың барлық

мәселелердің алдына шығып кеткенін байқап отырмыз. XX ғасырда жүргізілген демографиялық саясат мәні мен мазмұны жағынан қоғамның тіршілік етуінің барлық талаптарын орындаған жоқ. Мемлекеттің тарихына үңілсек әрқашанда қоғам дамуы мен әлеуметтік, экономикалық және саяси қақтығыстардың қатар жүргендігі байқалады.

Қазіргі кезде демографиялық жағдай өте өзекті және ол мемлекеттік биліктің тез арада ықпал етуін қажет етіп отыр.

Қазақстан Республикасы – президенттік басқару нысанындағы республика. Қазақстан Республикасы Конституциясының 40-бабына сәйкес Қазақстан Республикасы Президенті – мемлекеттің басшысы, мемлекеттің ішкі және сыртқы саясатының негізгі бағыттарын айқындайтын, ел ішіндегі және халықаралық қатынастарда Қазақстанның атынан өкілдік ететін ең жоғары лауазымды тұлға болып табылады.

Қазақстан Республикасы Президентінің бастамасымен халықтың көші-қоны туралы заңдар қабылданды және шет елдерде тұратын қазақтарды өз еліне қайтару жөнінде бірқатар мемлекеттік бағдарламалар да қабылданды. Заң ғылымында бұл үрдіс этникалық репатриация деп аталады. Президентінің жыл сайынғы халыққа жолдауында елдегі демографиялық мәселенің ұшығуы өзекті проблема болып қала беретіндігі жөнінде айтылады. Осының нәтижесі демографиялық саясатты жүзеге асыру, жағдайды жақсарту жөнінде шараларды қамтитын нормативтік құқықтық базаларды жетілдіру қажеттілігінің өзекті екендігіне көз жеткізіп отыр.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 3 – бабының, 4-тармағына сәйкес «Республикада мемлекеттік билік біртұтас, ол Конституция мен заңдар негізінде заң шығарушы, атқарушы және сот тармақтарының бөліну, олардың тежемелік әрі тепе-теңдік жүйесін пайдалану арқылы, өзара іс-қимыл жасау принципіне сәйкес жүзеге асырылады».

Бұл дегеніміз мемлекеттік билік заңи басқарушылық құзыретке ие болады. Билікті үш тармаққа бөлу арқылы мемлекеттік билік органдары өз қызметін жеке жүзеге асырады.

Биліктің бөліну жүйесіне кіретін мемлекеттік биліктің тағы бір түрі атқарушы билік болып табылады. Демографиялық үрдістерді шешуге бағытталған еліміздің демографиялық саясатын жүзеге асыратын биліктің бір түрі осы атқарушы билік болып табылады. Республикада ең жоғарғы атқарушы орган Қазақстан Республикасының Үкіметі болып табылады. Қазақстан Республикасы Конституциясының 64-бабының, 4-тармағына сәйкес «Үкімет Қазақстан Республикасының атқарушы билігін жүзеге асырады, атқарушы органдардың жүйесін басқарады және олардың қызметіне басшылық жасайды» [1].

Қазақстан Республикасы Үкіметінің құрамында демографиялық саясатты қамтамасыз ететін мынандай органдар бар: ҚР Денсаулық сақтау Министрлігі; ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау Министрлігі, оның ішіндегі Көші-қон Комитеті; ҚР Қоршаған ортаны қорғау Министрлігі; ҚР Сыртқы істер Министрлігі; ҚР Ішкі істер Министрлігі. Сонымен қатар елдегі демографиялық жағдайды реттеуге бағытталған бірқатар Қазақстан Республикасының Үкіметі құрамына кірмейтін орталық атқарушы органдарда бар. Олар: ҚР Статистика жөніндегі Агенттілігі, ҚР Ұлттық қауіпсіздік органдары. Бұл мәселені шешуге Республиканың мемлекеттік жергілікті атқарушы органдары да атсалысады. Демографиялық проблемаларды шешуде жергілікті өкілді орган Қазақстан Республикасы мәслихаттарының да маңызы зор.

Қазақстан Республикасының Денсаулық сақтау Министрлігі-азаматтардың денсаулығын сақтау медициналық және фармацевтикалық ғылым мен білім, халықтың санитарлық-эпидемиологиялық жағдайы, дәрі-дәрмектің айналымы, медициналық қызметтің сапасын бақылау салаларында мемлекеттік реттеуді жүзеге асырушы Қазақстан республикасының орталық атқарушы органы болып табылады.

Бұл Министрліктің қарамағында фармацевтикалық бақылау, мемлекеттік санитарлық-эпидемиологиялық қадағалау, медициналық қызмет көрсету саласындағы бақылау бойынша Комитеттер бар.

Министрлік елдегі демографиялық жағдайды жақсарту мақсатында келесідей қызметтерді атқарады:

1) азаматтардың денсаулығын сақтау саласында медициналық қызмет көрсетудің сапасы халықтың санитарлық-эпидемиологиялық жағдайын жақсарту салаларында мемлекеттік саясатты жүргізеді;

2) мемлекеттің кепіл берген шегінде заңға сәйкес азаматтардың тегін медициналық көмек алуын қамтамасыз етуді ұйымдастырады;

3) халық пен емдеу профилактикалық мекемелерді қауіпсіз, тиімді әрі сапалы дәрі – дәрмек құралдарымен қамтамасыз етуді ұйымдастырады;

4) денсаулық сақтау саласында, медициналық ғылым мен білім аясында халықаралық ынтымақтастықты жүзеге асырады және т.б. [2].

Сонымен қатар, Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2007 жылғы 21 тамыздағы № 723 Қаулысына сәйкес Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрлігінің «Республикалық балаларды оңалту орталығы» шаруашылық жүргізу құқығындағы республикалық мемлекеттік кәсіпорны құрылды. Ол кәсіпорынның басты қызметінің негізгі мәні балалардың денсаулығын сақтау саласында өндірістік-шаруашылық қызметті жүзеге асыру болып табылады. Елімізде демографиялық үрдістерді реттеуге бағытталған бірден-бір негізгі мемлекеттік орган Қазақстан Республикасының Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау Министрлігі болып табылады. Министрліктің қарамағында Көші-қон Комитеті мен Бақылау және әлеуметтік қорғау бойынша Комитеті жұмыс жасайды.

Министрлік демографиялық саясатты жүзеге асыру барысында келесідей қызметтер атқарады:

1) еңбек, еңбек қауіпсіздігі мен оның қорғалуы, халықтың жұмыспен қамтылуы аясында, халықты әлеуметтік қорғау, зейнетақымен әлеуметтік қамсыздандыру, міндетті әлеуметтік сақтандыру, халықтың көші-қоны саласындағы мемлекеттік саясатты қалыптастырады;

2) еңбек, еңбек қауіпсіздігі мен оның қорғалуы, халықтың жұмыспен қамтылуы аясында, халықты әлеуметтік қорғау, зейнетақымен әлеуметтік қамсыздандыру, міндетті әлеуметтік сақтандыру, халықтың көші-қоны саласындағы салааралық қызметтер мен мемлекеттік басқаруды жүзеге асырады;

3) еңбек, еңбек қауіпсіздігі мен оның қорғалуы, халықтың жұмыспен қамтылуы аясында, халықты әлеуметтік қорғау, зейнетақымен әлеуметтік қамсыздандыру, міндетті әлеуметтік сақтандыру, балалары бар, әлеуметтік қолдауға мұқтаж азаматтар мен отбасыларға көмек көрсету, мүгедектік бойынша мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақыларды, асыраушысынан айырылу бойынша жәрдемақыларды тағайындау мен төлеп беру аясында, сонымен қатар, тау жұмыстарында, жер асты жұмыстарында, өте қауіпті аймақтарда еңбек жағдайларына, Семей ядролық сынақтан зиян шеккен азаматтарға мемлекеттік жәрдемақы беру аясында нормативтік –құқықтық актілерді жасап, бекітеді;

4) өз қызметі аясында халықаралық ынтымақтастықты жүзеге асырады және т.б.

Министрліктің құрамына кіретін Қазақстан Республикасының Көші-қон Комитетінің функциялары мынадай:

1) халықтың көші-қоны туралы заңнаманың орындалуына мемлекеттік бақылау жасайды;

2) Қазақстан Республикасынан шетелге жұмыс күшінің кетуіне байланысты қызметке лицензияның тоқтата тұруын береді;

3) халықтың көші-қоны мәселелері бойынша бағдарламалар мен нормативтік – құқықтық актілердің орындалуын жүзеге асырады;

4) көшіп келген оралмандар мен босқындарды тіркейді және оларды есепке алады;

5) оралмандар иммиграциясы квотасы бойынша келген оралмандар мен олардың отбасы мүшелеріне жәрдемақы мен компенсациялар төлейді;

6) босқындар, оралмандар мәртебесін беруге және оралмандар иммиграциясы квотасына енгізуден бас тартқан өкілетті органның аумақтық органына келіп түскен арыздар бойынша шешім қабылдайды және т.б.

Министрліктің құрамындағы Бақылау және әлеуметтік қорғау Комитеті:

1) мүгедектік, жас бойынша, асыраушысынан айырылуы бойынша, баланың туылуы және оны қарауға арналған, Семей ядролық сынақ бойынша мемлекеттік жәрдемақылардың өз уақытында және толығымен төленуіне бақылауды жүзеге асырады;

2) халықтың жұмыспен қамтылуы жөніндегі, мүгедектерді әлеуметтік қорғау, арнайы әлеуметтік қызмет көрсету туралы, міндетті әлеуметтік сақтандыру жөніндегі заңдардың орындалуына мемлекеттік бақылау жүргізеді;

3) еңбек заңдарының орындалуына мемлекеттік бақылауды жүзеге асырады және т.б.

Бұл Министрліктің демографиялық үрдістерді реттеуге бағытталған құзыреттері келесідей:

1) Қазақстан Республикасының сыртқы саясатының тұжырымдамасы мен негізгі бағыттарын жасау және Қазақстан Республикасының Президенті мен Үкіметіне сәйкес ұсыныстар енгізу;

2) шетелде Қазақстан Республикасының құқықтары мен мүдделерін, оның азаматтары мен заңды тұлғаларын қорғау;

3) дипломатиялық құралдармен, әдістермен халықаралық бейбітшілік, әлемдік және өңірлік қамтамасыз ету бойынша Қазақстан Республикасының ықпалын жүзеге асыру;

4) дипломатиялық құралдармен, әдістермен Қазақстан Республикасының егемендігін, қауіпсіздігін, аумақтық тұтастығымен шекаралық бұзылмаушылығын қорғауды, оның халықаралық аренада басқа мемлекеттермен саяси, сауда-экономикалық және басқа мүдделерін қамтамасыз ету;

5) Қазақстан Республикасының шетел мемлекеттерімен, халықаралық ұйымдармен, дипломатиялық және консулдық қатынастарын жүзеге асыру;

6) әлемдегі саяси және әлеуметтік-экономикалық жағдайға, шетел мемлекеттерінің сыртқы және ішкі саясатына, халықаралық ұйымдардың қызметін талдауға және Қазақстан Республикасының орталық мемлекеттік органдарын қажетті ақпараттармен қамтамасыз ету;

7) Қазақстан Республикасының халықаралық саясаты стратегиясын жүзеге асыру;

8) Қазақстан Республикасының халықаралық ұйымдар қызметіне, конференцияларға, жиналыстарға, форумдарға қатысуын қамтамасыз ету, Қазақстан

Республикасының халықаралық қоғамдастықтың мүшесі ретінде ғаламдық және өңірлік проблемаларды шешудегі ролін арттыруға жәрдемдесу;

9) шетелдерде тұратын отандастармен байланыстарды және қарым-қатынастарды дамытуға жәрдемдесу;

10) Қазақстан Республикасының су ресурстары мен қоршаған ортаны халықаралық қорғау және ұтымды пайдалану, Дүниежүзілік мұхит ресурстарын игеру, ғарыш кеңістігін зерттеу саласындағы мүдделерін қамтамасыз етуге қатысу;

11) Қазақстан Республикасы азаматтарының құқықтары мен бостандықтарын, оның қорғанысы мен ұлттық қауіпсіздігін, құқық тәртібін қорғауды қамтамасыз ету, Қазақстан Республикасының шет мемлекеттермен және халықаралық ұйымдармен сауда-экономикалық, қаржы, ғылыми және ғылыми-техникалық, мәдени, сондай-ақ өзге де байланыстарын дамыту мен кеңейту жөніндегі іс-шараларды әзірлеуге қатысу;

12) өз құзыреті аштыққа және артта қалушылыққа, халықаралық терроризмге, діни және саяси экстремизмге, ұйымдасқан қылмысқа және есірткі құралдарының, психотроптық заттардың, оларға ұқсас заттардың, прекурсорлардың және қару-жарақтың заңсыз айналымына қарсы күрес жөніндегі, сондай-ақ табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлар зардаптарын жою жөніндегі халықаралық акцияларға шегінде қатысу;

13) өз құзыреті шегінде Қазақстан Республикасының транзиттік-көліктік әлеуетін тиімді пайдалануға жәрдемдесу және энергетика мен мұнай-газ салаларында Қазақстан Республикасының әлемдік қауымдастықпен ынтымақтастығы жөніндегі бірыңғай мемлекеттік саясатты қалыптастыруға және жүргізуге қатысу;

14) Қазақстан Республикасы қатысушысы болып табылатын халықаралық шарттардың орындалуын жалпы қадағалау мен Қазақстан Республикасы мемлекеттік органдарының қызметін үйлестіруді жүзеге асырады және т.б. Елдегі болып жатқан қоғамның барлық салаларын қамтып отырған бүгінгі демографиялық проблемалардың реттелуі мен шешілуіне септігін тигізетін негізгі мемлекеттік органдардың бірі Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі болып табылады.

Қазақстан Республикасы Ішкі істер Министрлігі, ішкі істер органдарының жүйесіне басшылық етуді, сондай-ақ заңнамада көзделген шекте қылмысқа қарсы күрес, қоғамдық тәртіпті сақтау және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласындағы салааралық үйлестіруді жүзеге асыратын Қазақстан Республикасының орталық атқарушы органы болып табылады.

Министрлік Мемлекеттің демографиялық саясаты аясында қолданыстағы заңнамаға сәйкес мынадай функцияларды жүзеге асырады:

1) қоғамдық тәртіпті, қоғамдық қауіпсіздікті сақтау және қылмысқа қарсы күрес саласындағы мемлекеттік саясатты жүргізуді қамтамасыз етеді;

2) қоғамдық тәртіпті сақтауды және қылмысқа қарсы күресті ұйымдастыруды жетілдіруге бағытталған шаралар әзірлейді;

3) қоғамдық тәртіпті сақтау, қоғамдық қауіпсіздік және қылмысқа қарсы күрес саласында мемлекеттік бағдарламалар әзірлейді;

4) Қазақстан Республикасының Президенті мен Үкіметіне, мемлекеттік органдарға республикадағы қылмысқа қарсы күрестің, қоғамдық тәртіпті сақтау мен қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің жай-күйі туралы ақпарат береді;

5) мемлекеттік органдарды және өзге ұйымдардың қылмысқа, есірткі құралдарының, психотроптық заттардың, прекурсорлардың заңсыз айналымы мен олардың теріс пайдаланылуына қарсы күрес, құрамында есірткі бар өсімдіктерді анықтау және жою мәселелері жөніндегі қызметін, сондай-ақ есірткі құралдарын

заңсыз тасымалдау арналарына тосқауыл қою, жол қозғалысы қауіпсіздігін, құқық бұзушылық пен қылмыстардың алдын алуды қамтамасыз ету жөніндегі басқа да іс-шараларды ведомствоаралық үйлестіруді жүзеге асырады;

6) халықаралық ынтымақтастықтың басым бағыттарын айқындайды;

7) қылмысқа қарсы күрес, қоғамдық тәртіпті сақтау және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласында және ішкі істер органдарының қарамағына жатқызылған өзге де мәселелер бойынша халықаралық ынтымақтастықты ұйымдастырады және жүзеге асырады;

8) денсаулық сақтауды мемлекеттік басқару органдарына нашақорлықпен және уытқұмарлықпен ауыратын адамдарға медициналық-әлеуметтік көмекті және көмек көрсету кезінде азаматтардың құқықтары мен бостандықтарына кепілдікті қамтамасыз етуді ұйымдастыруда жәрдем көрсетеді;

9) өзге де мемлекеттік органдармен бірлесіп, есірткі құралдарының, психотроптық заттардың, прекурсорлардың заңсыз айналымы мен олардың теріс пайдалануына қарсы күрес саласындағы жұмысқа арналған мамандарды, сондай-ақ есірткі құралдары мен психотроптық заттарды тұтынатын және тұтынуға әуес адамдарды профилактикалауды, емдеуді, әлеуметтік оңалтуды ұйымдастыру саласындағы мамандарды оқытуды және біліктілігін арттыруды ұйымдастырады және үйлестіреді;

10) Біріккен Ұлттар Ұйымының Есірткіні бақылау жөніндегі халықаралық комитетінің Қазақстан Республикасы үшін халықаралық квоталар бекітуі үшін Қазақстан Республикасының есірткі құралдарына, психотроптық заттарға және прекурсорларға қажеттілік нормалары бойынша Қазақстан Республикасының Үкіметіне ұсыныстар береді; өз құзыретіндегі мәселелер бойынша нормативтік құқықтық актілер мен нормативтік құжаттар әзірлейді және бекітеді.

Министрлік қолданыстағы заңнамаға сәйкес ведомстволарға мынадай функцияларды жүктейді:

1) өз құзыретінің шегінде қылмысқа қарсы күрес, қоғамдық тәртіпті сақтау және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, қылмыстарды болдырмау, жолын кесу және ашу, алдын ала тергеу мен анықтауды жүзеге асыру, көші-қон заңнамасын сақтау, есірткі құралдарының, психотроптық заттардың және прекурсорлардың айналымы, сондай-ақ олардың заңсыз айналымы мен теріс пайдаланылуына қарсы іс-қимыл, жол қозғалысы қауіпсіздігін қамтамасыз ету, Қазақстан Республикасының азаматтығына байланысты мәселелерді қарау, күзет қызметін жүзеге асыру, арнайы мекемелерде ұсталатын адамдардың құқықтары мен заңды мүдделерінің сақталуын қамтамасыз ету саласындағы мемлекеттік саясатты іске асыруды;

2) қоғамдық тәртіпті сақтау, қоғамдық қауіпсіздік және қылмысқа қарсы күрес, құқық бұзушылық пен қылмыстардың алдын алу, жол қозғалысы қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласында мемлекеттік бағдарламаларды іске асыруды, сондай-ақ нашақорлыққа және есірткі бизнесіне қарсы күрес стратегиялары мен бағдарламаларын іске асыруды;

3) Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес қоғамдық тәртіпті және қоғамдық қауіпсіздікті сақтауды, қылмысқа қарсы күресті, құқық бұзушылық пен қылмыстардың алдын алуды жетілдіруге бағытталған, заңсыз көші-қонға қарсы іс-қимыл бойынша шараларды әзірлеуді;

4) белгілі тұрғылықты жері мен құжаттары жоқ адамдарды ішкі істер органдарының арнайы мекемелерінде ұстауды, кәмелетке толмаған адамдарды уақытша оқшаулау, бейімдеу және оңалту орталықтарында ұстауды ұйымдастыруды

5) Қазақстан Республикасының азаматтығына қабылдау және азаматтықтан шығу бойынша материалдарды қарайды, оларды тіркеуді жүзеге асыруды;

6) өз құзыреті шегінде Қазақстан Республикасының азаматтарына тұрақты тұру үшін шетелге шығуын, шетелдік азаматтарға виза беруді ресімдеуді жүзеге асыруды;

7) Қазақстан Республикасында тұрақты тұратын адамдардың, сондай-ақ шетелде тұрақты тұратын Қазақстан Республикасы азаматтарының азаматтығын өзгертуі туралы, Қазақстан Республикасының халқын тіркеу және құжаттандыру туралы ақпарат алмасу мәселелері бойынша әділет органдарымен өзара іс-қимыл жасауды;

8) тұрақты тұрмайтын Қазақстан Республикасының азаматтарына, шетелдіктер мен азаматтығы жоқ адамдарға шекара аймағына кіруге құқығы бар құжаттарды ресімдеуді;

9) Қазақстан Республикасы Ұлттық қауіпсіздік комитетінің Шекара қызметімен бірлесіп, шекаралық режим ережелерінің сақталуын қамтамасыз етуді;

10) Қазақстан Республикасының шекаралық ауданындағы құқықтық тәртіп жағдайы, тұрғылықты жерлерін белгісіз жағдайда тастап кеткен адамдар, Қазақстан Республикасының Мемлекеттік шекарасына және Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздік комитеті Шекара қызметіне қатысты құқыққа қарсы ұмтылған қылмыс топтары мен адамдар туралы Қазақстан Республикасы Ұлттық қауіпсіздік комитетінің Шекара қызметін хабарландыруды;

11) Қазақстан Республикасы Ұлттық қауіпсіздік комитетінің Шекара қызметіне Қазақстан Республикасының Мемлекеттік шекарасы мен оның режимін, Қазақстан Республикасының Мемлекеттік шекарасы арқылы өткізу пункттерінде режимді бұзған адамдарды іздестіруге, Қазақстан Республикасының Мемлекеттік шекарасында азаматтармен жасалған құқық бұзушылықтың жағдайларын анықтауға және тексеруге көмек көрсетуді;

12) Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздік комитеті Шекара қызметінің ұсынысы бойынша шекара аумағында (жолағында) орналасқан жерлердің немесе объектілердің жекелеген учаскелеріне табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлар туындаған кезде, шекараны бұзушыларды шекаралық іздеу, қарулы шабуылға тосқауыл жасауда немесе Қазақстан Республикасының аумағына шекаралас мемлекет азаматтарының жаппай өту кезінде Қазақстан Республикасының азаматтарына, шетелдіктер мен азаматтығы жоқ адамдарға уақытша шектеу қоюды немесе кіруге тыйым салуды;

13) азаматтар мен лауазымды тұлғалардың, шетел азаматтары мен азаматтығы жоқ адамдардың оларға белгіленген Қазақстан Республикасының аумағына келу, кету, болу және ол арқылы транзиттік өту ережелерін сақтауын бақылауды жүзеге асырады;

14) заңды тұлғалардың қызметін, оның ішінде шетел жұмыс күшін тарту ережесін сақтау, елімізде шетелдіктердің болуына виза беру бөлігінде бақылауды жүзеге асыруды, Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес азаматтардың шет елдерге шығуын шектеу және шетелдіктерді тұрақты тұруға қалдыру туралы шешімдер қабылдауды;

15) карантиндік, санитарлық және экологиялық іс-шараларды, оның ішінде төтенше жағдайлар кезінде өткізуге қатысуды;

16) денсаулық сақтау мекемелеріне олардың ұсыныстары бойынша шақыруға келмейтін, маскүнемдікпен, нашарлықпен, уытқұмарлықпен азап шегетін, жыныстық аурулармен немесе адамның иммунитет тапшылығы вирусын жұқтырғандардың келуін жүзеге асырады [4]. Министрліктің құрамындағы Есірткі бизнесіне қарсы күрес және

есірткі айналымын бақылау комитеті елдегі демографиялық депопуляцияның дамуына жол бермеу мақсатында келесідей қызметтер атқарады:

Демографиялық үрдістер мемлекеттің кез-келген салаларында орын алады. Соның нәтижесінде елдің демографиялық жағдайын реттеуде Ішкі істер Министрлігінің құрамындағы Жол полициясы комитеті ведомствасының мынадай құзыреттері бар:

- 1) жол-көлік оқиғаларын ескерту және жолын кесу жөнінде шаралар әзірлеуді;
- 2) жол қозғалысын реттеуді қамтамасыз етуді;
- 3) жол қозғалысы қауіпсіздігінің қамтамасыз етілуін бақылауды жүзеге асыруды және оны орындау үшін міндетті түрде нұсқамалар беруді қамтамасыз етеді.

Қазақстан Республикасы Мәслихаты:

Мәслихаттардың демографиялық саясат саласындағы құзыретіне:

1) тиісті аумақты дамыту жоспарларын, экономикалық және әлеуметтік бағдарламаларын, жергілікті бюджетті және олардың атқарылуы туралы есептерді бекіту, соның ішінде қаладағы аудан, аудандық маңызы бар қала, кент, ауыл (село), ауылдық (селолық) округ әкімдері іске асыратын (әрбір қаладағы аудан, аудандық маңызы бар қала, кент, ауыл (село), ауылдық (селолық) округ бойынша жеке-жеке) бюджеттік бағдарламаларды бекіту;

2) тиісті аумақтарда қоршаған ортаны қорғау мен табиғатты пайдалану жөніндегі бағдарламаларды және қоршаған ортаны қорғау, сауықтыру жөніндегі шығыстарды бекіту, сондай-ақ қоршаған ортаны қорғау саласындағы Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес өзге де мәселелерді шешу;

3) Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерін қамтамасыз ету жөніндегі өкілеттіктерді жүзеге асыру;

4) тиісті әкімшілік-аумақтық бөліністі дамыту жоспарларының, экономикалық және әлеуметтік бағдарламаларының, жергілікті бюджеттің атқарылуына бақылау жасау;

5) халықтың жұмыспен қамтылуына жәрдемдесу мен кедейлікті азайту бағдарламаларын бекіту;

6) осы Заңда және Қазақстан Республикасының өзге де заң актілерінде белгіленген басқа да өкілеттіктерді жүзеге асыру жатады [5].

Соңғы жылдары мемлекеттік органдар жүйесінде бірқатар өзгерістер болып, мемлекеттегі демографиялық және көші-қон саясатының жүзеге асуын қамтамасыз ететін Қазақстан Республикасының Көші-қоны және демография жөніндегі агенттілігі әрекет етуін тоқтатып, оның кейбір функциялары 2008 жылы құрылған Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Әйелдер істері және отбасылық-демографиялық саясат жөніндегі ұлттық комиссияға берілді. Бұл Комиссия елдегі демографиялық үрдістерді реттеу саласындағы негізгі органдардың бірі болып табылады.

Республикада демографиялық үрдістерді реттеу саласындағы негізгі органдардың бірі болып Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Әйелдер істері және отбасылық-демографиялық саясат жөніндегі ұлттық Комиссия табылады. Бұл Комиссия гендорлық саясатты жүзеге асырады, отбасылық және демографиялық саясаттың жүзеге асырылуын қамтамасыз етеді.

Әдебиеттер тізімі:

1 Қазақстан Республикасының Конституциясы. 30 тамыз 1995 жылы қабылданған. 21 мамыр 2007 жылғы өзгертулер мен толықтырулармен. – Алматы, 2008.

2Қазақстан Республикасы. Қазақстан Республикасының Денсаулық сақтау Министрлігі туралы ереже / 28 қазан 2004 жылы қабылданған Үкіметтің Қаулысы. 13 наурыз 2009 жылғы өзгертулермен толықтырулармен // Егемен Қазақстан. – 2009. – 14 наурыз.

3Қазақстан Республикасы. Қоршаған ортаны қорғау Министрлігі туралы ереже / 8 желтоқсан 2007 жылы қабылданған Үкіметтің Қаулысы // Егемен Қазақстан. – 2007. – 9 желтоқсан.

4Қазақстан Республикасы. Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі туралы ереже / 22 маусым 2005 жылы қабылданған Үкіметтің Қаулысы // Егемен Қазақстан. – 2005. – 23 маусым.

5Қазақстан Республикасы. Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы Заңы / 23 қаңтар 2001 жылы Парламентпен қабылданған. 9 ақпан 2009 жылғы өзгерістер мен толықтырулармен // Егемен Қазақстан. – 2009. – 10 ақпан.

Резюме

Данная статья посвящена правовому регулированию миграционных отношений в Республике Казахстан. Правовое обеспечение миграционной политики – один из важнейших рычагов механизма государства, так как миграция способна влиять на общую картину народонаселения и экономическую карту государства.

Summary

This article is devoted to the legal regulation of migration relations in the Republic of Kazakhstan. Legal support of migration policy is one of the most important levers of the mechanism of the state, since migration can influence the general picture of the population and the economic map of the state.

УДК: 342.7(574)

Нургалиева Н.Б.
магистрант Евразийской юридической академии
имени Д.А. Кунаева
Научный руководитель:
д.ю.н., академический профессор
Саматов О.Ж.

ОСНОВНЫЕ КЛАССИФИКАЦИЯ ПРАВ И СВОБОД ЧЕЛОВЕКА

В статье рассмотрены основания классификаций прав и свобод человека; доказывається, что в основу классификации заложены различные типы правоотношений между субъектом права, человеком и объектом, системой и содержанием прав и свобод человека и гражданина, их правовое регулирование международными и внутригосударственными правовыми нормами.

Ключевые слова: основание (критерии, признаки) классификации прав человека; права и свободы человека; права гражданина и лиц без гражданства.

Для прав человека как сложного института характерны многочисленные свойства, стороны, формы и уровни взаимодействия, внутренние и внешние противоречия, своеобразие механизмов реализации.

Благодаря различным классификациям познается сущность прав как целостного явления. Как известно, классификация - это система соподчиненных понятий (классов, объектов, явлений) в той или иной отрасли знания или деятельности человека, составленная на основе учета общих признаков объектов и закономерных связей между ними, позволяющая ориентироваться в многообразии объектов и являющаяся источником знаний о них. В логическом словаре Н. И. Кондакова определены правила классифицирования (деления объема понятия), которых должен придерживаться каждый, для эффективного построения любой классификации. Согласно правилам объема понятий, для того чтобы классифицировать права человека, необходимо определить основание (критерии, признаки) деления.

В научных публикациях предлагается множество классификационных оснований (критериев, признаков), позволяющих представить всю палитру прав человека, выделить виды прав и объединить их в группы. Основной и наиболее распространенной в правовой литературе классификацией является деление прав по сферам жизнедеятельности человека. Данное основание является общепринятым в международном и внутригосударственном праве.

В Конституции РФ выделяются такие группы прав человека, как: 1) прирожденные, неотчуждаемые права; 2) гражданские, 3) политические, 4) экономические, 5) социальные, 6) культурные³.

Международные пакты о правах человека 1966 г. выделяют такие же группы прав человека, кроме первой (прирожденные, неотчуждаемые права), так как согласно Международному пакту о гражданских и политических правах под гражданскими правами понимаются одновременно и прирожденные, неотчуждаемые права и собственно гражданские - публично-невластные.

Весь объем прав человека в области юридической науки можно классифицировать следующим образом. В основу классификации заложены различные типы правоотношений между субъектом права, человеком, носителем достоинства, наивысшей ценности на земле, субъектом свободы, т. е. права делать все, что не противоречит демократическим законам, и объектом, системой и содержанием прав и свобод человека и гражданина, их правовом регулировании международными и внутригосударственными правовыми нормами. Эти отношения можно формализовать по хорошо известным правилам русского языка. Все типы отношений субъекта и объекта раскрываются падежными вопросами⁵.

Кто является субъектом права?

Субъектом права является человек. В соответствии с Конституцией РФ (ст. 2) человек, его права и свободы признаются высшей ценностью,

соблюдение и защита прав человека является обязанностью государства. На международно-правовом уровне достоинство и ценность человеческой личности, а также уважение и признание прав человека получили закрепление во Всеобщей декларации прав человека 1948 г., других международно-правовых актах.

По отношению к государству существует две категории людей, а именно: граждане и лица без гражданства. К гражданам в свою очередь относятся бипатриды, а к негражданам: иностранные граждане, апатриды, беженцы, вынужденные

переселенцы, миграция, депортированные и репрессированные. Понятие права человека шире понятия права гражданина и лиц без гражданства. Права человека считаются естественными и неотчуждаемыми, они являются фундаментальными и составляют основу всех остальных прав - прежде всего гражданских и политических. Лишь на определенной стадии развития общества его члены обретают статус подданного или гражданина, означающий, что он полноправный член государства, участвующий в управлении государством. Под таким статусом понимают гражданство - правовую связь лица с конкретным государством, которая ведет к установлению взаимных прав и обязанностей, и прежде всего обязанности государства защищать права и свободы данного лица в полном объеме⁹. Как люди, мы обладаем естественными правами, но став членами государства, обретаем и позитивные права. Они закрепляются соответствующими нормами и законами.

Не каждый человек является гражданином (например, апатриды - лица без гражданства), но любой гражданин и лиц без гражданства является человеком. Оставаясь абсолютными, неотъемлемыми и фундаментальными, права человека в политическом обществе становятся одновременно и правами гражданина и лиц без гражданства, расширяясь и дополняясь новыми правами другого уровня, круг которых в разных странах различен.

Права человека и права гражданина и лиц без гражданства различаются по ряду признаков. Права человека являются правами члена человеческого союза, права гражданина и лиц без гражданства - это права государственно-политической личности. Права человека отражают взаимоотношения индивида и власти, права гражданина и лиц без гражданства основываются на правовом статусе личности, связанной политико-правовыми отношениями с конкретным государством.

Лицо без гражданства - это лицо, которое не было признано как имеющее эти эффективные связи со страной, где он или она находится. В ситуации лиц без гражданства существует большой разрыв между правами, которые им гарантирует международное право человека, и реальностью, с которой они сталкиваются. Законом могут быть установлены определенные условия, ограничения прав лиц без гражданства. Эти ограничения носят характер изъятий из национального режима. Например, ограничения в отношении социальных прав лиц без гражданства (ограничение прав на участие в трудовых отношениях); ограничения в отношении политических прав лиц без гражданства; ограничения в отношении экономических прав лиц без гражданства (ограничение прав на участие в земельных отношениях); запреты, связанные с порядком регистрации и пребывания лиц без гражданства на территории субъекта.

Что является объектом права?

Объектом права являются права и свободы человека. Перед нами встает вопрос, какой смысл вкладывается в эти понятия «права человека» и «свободы человека», в чем сходство и отличие, а может они тождественны. Этот термин получил свое закрепление в ст. 2 Конституции РФ, а также в международных актах: «человек, его права и свободы являются высшей ценностью»¹⁰. Говоря о понятиях «права» и «свободы», следует согласиться с выводами Л. Д. Воеводина о наличии в них и сходства, и различия. Сходство определяется через правовую возможность. Что касается различий, то права свидетельствуют о возможности получения каких-либо социальных благ, а свободы - о возможности избежать определенных ограничений со стороны государства. Права и свободы - это обеспечиваемые государством возможности человека в различных сферах, которые получили свое закрепление не только в международно-

правовых актах, но и на национальном уровне. Цель всякой научной классификации прав человека - раскрыть их общественную значимость, выделить тот или иной коренной признак, более глубоко изучить и проникнуть в их содержание. Классификация служит для упорядочения определенной суммы знаний о правах человека в целом и о каждом праве в отдельности, которыми человечество располагает в настоящий момент.

Список литературы:

- 1 Головистикова А.Н., Грудцына Л.Ю. Права человека: учеб. М.: Эксмо, 2006. С. 56-57.
- 2 Кондаков Н.И. Логический словарь-справочник. М.: Наука, 1975. С. 259.
- 3 Стремоухов А. В. Права человека: учеб. СПб.: ЛГУ им. А.С. Пушкина, 2009. С. 212.
- 4 Международный пакт о гражданских и политических правах: Принят Генеральной Ассамблеей ООН 19 декабря 1966 г. Ведомости ВС СССР. 1976. № 17. Ст. 291.
- 5 Зеленев М.В. Аппарат ЦК РКП (б) - ВКП (б), цензура и историческая наука в 1920-е годы: моногр. Н. Новгород: Нижполиграф, 2000. С.1.
- 6 Конституция Российской Федерации. М.: Ось-89, 2004. С. 18.
- 7 Права неграждан. Нью-Йорк, Женева: Издание: ООН, 2006. С. 2.
- 8 Классификатор правовых актов в ред. Указа Президента РФ от 05.10.2002 №1129, от 28.06.2005 № 736. СЗ РФ. 2000. N 12. Ст. 1260.
- 9 Стремоухов А. В. Права человека: учеб. СПб.: ЛГУ им. А.С. Пушкина, 2009. С. 102-103.
- 10 Конституция Российской Федерации. М.: Ось-89, 2004. С. 4.
- 11 Воеводин Л.Д. Юридический статус личности в России: учеб. пособие. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1997. С. 133, 134.

Түйіндеме

Мақалада адам құқықтары мен бостандықтарының жіктелуінің негіздері қарастырылған; адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарының жүйесі мен мазмұны, олардың халықаралық және ішкі құқықтық нормалар арқылы құқықтық реттеуі арасындағы құқықтық қатынастардың әртүрлі түрлері сыныптаудың негізінде айқындалады.

Summary

In the article the reason the classifications of the rights and freedoms, it is proved that laid the basis for the classification of different types of relations between the subject of law, a person and an object system and the content of the rights and freedoms of man and citizen, and their legal regulation of international and domestic legal standards; notes that the relationship between subject and object can be formalized by the rules of the Russian language.

Омарова А.Э.
Магистрант Евразийской юридической
академии имени Д.А.Кунаева
Научный руководитель:
к.ю.н. Омурчиева Э.М.

ПРАВО СОБСТВЕННОСТИ: ПРОБЛЕМЫ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ

В статье рассматривается вопрос о проблемах, возникающих в науке гражданского права и законодательстве, возникающих при определении объекта права собственности только как индивидуально определенную вещь или же помимо индивидуально-определенных вещей к объектам права собственности можно относить и имущественные права.

Ключевые слова: Право собственности, собственность, владение, пользование, распоряжение, возникновение, прекращение права собственности.

Собственность как юридическая категория рассматривается в гражданско-правовой науке как правоотношения субъектов по владению, пользованию и распоряжению имуществом. Понятие и содержание права собственности приводятся в п.1 ст. 188 ГК РК «право собственности есть признаваемое и охраняемое законодательными актами право субъекта по своему усмотрению владеть, пользоваться и распоряжаться принадлежащим ему имуществом.» Из данного определения следует, что законодатель определяет содержание права собственности как признаваемое и охраняемое законом права субъекта владеть, пользоваться и распоряжаться принадлежащим ему имуществом по своему усмотрению, т.е по своей воле и в своем интересе. Под субъектом понимается собственник имущества.

Так, право владения представляет собой юридически обеспеченную возможность осуществлять фактическое обладание имуществом. При этом собственник может передать другим лицам права владения имуществом, сохраняя за собой право получения дохода, дивидендов и пр.

Право пользования представляет собой юридически обеспеченную возможность извлекать из имущества его полезные естественные свойства, а так же получать от него выгоды. Выгода может выступать в виде дохода, приращения, плодов, приплода и в иных формах.

Право распоряжения представляет собой юридически обеспеченную возможность определять юридическую судьбу имущества, т.е собственник вправе распоряжаться имуществом по своему усмотрению, вне зависимости от воли и интересов других лиц-сдавать в аренду, передавать в залог, подарить, уничтожить, продать, обменять и т.д..

В п. 3, п.4 ст. 188 ГК РК определены полномочия собственника совершать любые действия в отношении принадлежащего ему имущества как то отчуждать имущество в собственность другим лицам, передавать им, оставаясь собственником, свои полномочия по владению, пользованию и распоряжению имуществом, отдавать имущество в залог и обременять его другими способами, распоряжаться им иным образом. В то же время осуществление собственником своих прав не должно нарушать прав и законных интересов других лиц и государства. Так же устанавливаются обязанности собственника по принятию мер, предотвращающих ущерб здоровью

граждан, окружающей среде, который может быть нанесен при осуществлении его прав.

Законодатель устанавливает бессрочность права собственности, т.е как возникновение, так и прекращение права собственности не зависит от каких либо временных сроков (п.5, ст. 188 ГК РК)

Однако, несмотря на абсолютный характер права собственности, законодатель допускает возможность принудительного прекращения права собственности, но только по основаниям, предусмотренным ГК РК. (п.6. ст.188 ГК РК).

Субъекты права собственности.

Ст. 6 Конституции Республики Казахстан признает и равным образом защищает государственную и частную собственность.

Частная собственность выступает как собственность граждан и негосударственных юридических лиц и их объединений. (п.1.ст.191 ГК РК)

Понятие права государственной собственности содержится в ст.192 ГК РК, в которой государственная собственность выступает в виде республиканской и коммунальной собственности. Республиканская собственность состоит из государственной казны и имущества, закрепленного за государственными республиканскими юридическими лицами в соответствии с законодательными актами. Коммунальная собственность состоит из местной казны и имущества, закрепленного за коммунальными юридическими лицами в соответствии с законодательными актами.

Статьей 12 Конституции Республики Казахстан признаются и гарантируются права и свободы человека в соответствии с Конституцией. Права и свободы человека принадлежат каждому от рождения, признаются абсолютными и неотчуждаемыми, определяют содержание и применение законов и иных нормативных правовых актов. Гражданин Республики в силу самого своего гражданства имеет права и несет обязанности. Иностранцы и лица без гражданства пользуются в Республике правами и свободами, а также несут обязанности, установленные для граждан, если иное не предусмотрено Конституцией, законами и международными договорами. Осуществление прав и свобод человека и гражданина не должно нарушать прав и свобод других лиц, посягать на конституционный строй и общественную нравственность.

Иностранные физические и юридические лица, а также лица без гражданства вправе приобретать такие же права и обязаны выполнять такие же обязанности, какие предусмотрены гражданским законодательством для граждан и юридических лиц Республики Казахстан, если законодательными актами не предусмотрено иное.(п.7, ст.3 ГК РК)

Исходя из положений вышеприведенных правовых норм можно сделать вывод о том, что субъектами права собственности могут быть физические лица, как граждане Республики Казахстан, так и иностранцы, а так же лица без гражданства, государственные и негосударственные юридические лица.

По количеству субъектов право собственности подразделяется на одно и многосубъектный состав.

Собственность может быть индивидуальной и общей. Индивидуальная собственность – это когда имущество принадлежит одному лицу на праве собственности. Общая собственность подразделяется на общую долевую и общую совместную собственность.

Право общей собственности возникает на имущество, находящееся в собственности двух и более лиц (ст. 209 ГК РК).

Имущество может находиться в общей собственности с определением доли каждого из собственников в праве собственности (долевая собственность) или без определения таких долей (совместная собственность). Если доли каждого из собственников в общем имуществе определены, то такое имущество распространяется режим общей долевой собственности.

Немаловажным как с практической так с научной точки зрения является определение объектов гражданских прав, в том числе объекта права собственности.

В соответствии со ст.115 ГК РК Объектами гражданских прав могут быть имущественные и личные неимущественные блага и права. К имущественным благам и правам (имуществу) относятся: вещи, деньги, в том числе иностранная валюта, финансовые инструменты, работы, услуги, объективированные результаты творческой интеллектуальной деятельности, фирменные наименования, товарные знаки и иные средства индивидуализации изделий, имущественные права и другое имущество. К деньгам и правам (требованиям) по денежному обязательству (правам требования по уплате денег) применяется соответственно правовой режим вещей или имущественных прав (требований), если иное не предусмотрено настоящим Кодексом, иными законодательными актами Республики Казахстан или не вытекает из существа обязательства. К личным неимущественным благам и правам относятся: жизнь, здоровье, достоинство личности, честь, доброе имя, деловая репутация, неприкосновенность частной жизни, личная и семейная тайна, право на имя, право на авторство, право на неприкосновенность произведения и другие нематериальные блага и права.

Объекты гражданских прав могут свободно отчуждаться или переходить от одного лица к другому в порядке универсального правопреемства (наследование, реорганизация юридического лица) либо иным способом, если они не изъяты из оборота или не ограничены в обороте. Виды имущества, отчуждение которых не допускается (изъятые из оборота), должны быть прямо указаны в законах. Виды имущества, которые могут принадлежать лишь определенным участникам оборота либо приобретение или отчуждение которых допускается по специальному разрешению (ограниченно оборотоспособные), определяются законодательством. Личные неимущественные блага и права неотчуждаемы и непередаваемы иным способом, за исключением случаев, установленных законодательными актам.

Споры по поводу определения понятия объектов гражданских прав таких как вещь, имущество и имущественное право раскрыли ряд теоретических и практических проблем, которые имеют огромное практическое значение.

Если анализировать ст. 115 ГК РК, то становится очевидным, что законодатель отождествляет понятие вещи, деньги, имущественные блага и права. В то же время с теоретической точки зрения данные понятия имеют совершенно различное значение.

Так, имущество - понятие более широкое чем вещи. В состав имущества входят как вещи (материальный осязаемый объект), так и имущественные права (право требования, право наследования и пр.).

Ст. 188 ГК РК определяет содержание права собственности как право собственника по владению, пользованию и распоряжению имуществом. При буквальном толковании этой нормы можно сделать вывод о том, что если в состав имущества входят имущественные права, то объектом права собственности могут быть не только вещи (материальные и осязаемые), но и имущественные права – права требования.

В гражданском праве понятие вещи рассматриваются с позиции двух концепций:

Первая концепция заключается в том, что вещами признаются не любые объекты гражданских прав, а только материальные или телесные предметы.

Концептуально понятие вещи, как объекта гражданских прав, различается в двух подходах к ее определению.

Континентальной правовой системе понятию вещи присущи такие признаки и характерные черты как материальное выражение и телесность предмета, т.е. вещами признаются только материальные и телесные предметы. В § 90 Германского гражданского уложения (ГГУ): Вещами в смысле закона признаются лишь материальные предметы [1].

Как пишет Скрябин С.В данное утверждение стало основанием концепции овеществленной собственности, согласно которой объектом права собственности могли быть только материальные (телесные) предметы, которые и признавались вещами.[2]

Основную идею концепции овеществленной собственности поддерживает большинство ученых цивилистов Республики Казахстан, России и других стран.

М.К. Сулейменов определяет право собственности как центральное вещное право, основой, вокруг которой формируются другие вещные права, относит право собственности к абсолютным правам, с некоторыми исключениями. Вещное право – имущественное абсолютное закрепленное законом право, объектом которого является индивидуально-определенная вещь или вещные права, связанные с этой вещью, выражающееся в наличии у правообладателя правомочий владения, пользования и распоряжения, всех вместе или по отдельности, в полном объеме или частично; дающее правообладателю возможность непосредственного воздействия на вещь (непосредственное господство над вещью), в том числе путем ограничения собственника или субъекта другого вещного права в осуществлении правомочий, характеризующийся наличием правомочий следования и преимущества [3] Таким образом, М.К Сулейменов определяет объектом права собственности исключительно индивидуально-определенную вещь, с наличием у правообладателя правомочий, дающих правообладателю непосредственную возможность на вещь.

Но цивилистическая наука знает и иную отличную от телесной вещи концепцию - концепцию бестелесных вещей. Понятие бестелесной вещи было известно еще со времен Римского права.

Понятие о бестелесных вещах в римском праве встречается в Институциях Гая. «Бестелесные - это те вещи, которые не могут быть осязаемы; к таковым принадлежат те, которые заключаются в праве, например, наследство, узуфрукт, обязательства, каким бы то ни было образом заключенные, и нисколько не важно то, что в наследстве заключаются физические вещи, ибо и плоды, которые собираются с земли, суть физического характера, а также и то, что нам следует по какому-либо обязательству, большей частью есть физический предмет, как, например, земля, раб, деньги; но самое право наследования, право узуфрукта, обязательственное право считаются *res incorporeales*, т.е. бестелесными вещами» (Gai.2.14) [4] Этот фрагмент практически дословно перенесен и в Дигесты (см.: D.1.8.1) [5]. Прежде всего, надо отметить совершенно бесспорным является толкование, согласно которому «приходится признать, что, разделяя вещи на телесные и бестелесные, Гай понимает под последними не вещи, в смысле предметов внешнего мира, а именно права»[6 с.56].

Несмотря на то, что основная плеяда юристов-цивилистов Казахстана придерживается концепции овеществленной собственности, все же в Казахстанской

цивилистической науке есть мнения о том, что объектом права собственности могут выступать и имущественные права.

Один из основных создателей цивилистики в Казахстане, казахстанский юрист, цивилист, доктор юридических наук Ю.Г. Басин в отношении понятия права собственности высказывает следующее мнение: «право собственности как совокупность абсолютных правомочий хозяйственной власти собственника на принадлежащий ему объект объединяет несколько взаимно различающихся групп правомочий. Каждая из таких групп, в зависимости от характера объекта права собственности обладает особенностями содержания правомочий и способов их защиты. Целесообразно отказаться от применения термина “право собственности” в качестве обозначения и родового, и видового понятия. Желательно сохранить этот термин только для выделения общих признаков всех рассмотренных выше видов права собственности, то есть в качестве только родового понятия с таким примерно определением: Право собственности — это признаваемое и охраняемое законодательством абсолютное право субъекта осуществлять по своему усмотрению и в своих интересах полное господство в отношении непосредственно ему принадлежащих объектов гражданского права в границах, установленных законом, без необходимости получения чьих-либо индивидуальных разрешений, либо согласий. Что же касается отличий рассмотренных выше видов этого общего понятия, то нам представляется допустимым выделять каждый вид по присущим только ему объектам: право собственности на вещи (или овеществленное право собственности); право собственности на предметные символы имущественных благ; право собственности на оборотные активы; наконец, право интеллектуальной собственности»[7].

Колупаев И.А предлагает распространить на передачу доли в ТОО положений гражданского законодательства о договорах, посредством которых происходит передача вещей[8]

Мнение С.С. Алексеева о *res incorporeales*: «Вопреки мнениям ряда исследователей, возвестивших о «конце» классического гражданского права, указанные изменения находят вполне удовлетворительное объяснение в фундаментальных гражданско-правовых категориях, например, в понятии бестелесной вещи, выработанном еще в римской юриспруденции. Да и дальнейшее развитие категориального аппарата гражданского права на такой основе - перспектива вполне оправданная, конструктивная, ожидаемая».

Таким образом, понятие о «бестелесной вещи» анализируются некоторыми учеными не только как теоретическое, в историческом аспекте, но и признаются вполне допустимыми реалиями настоящего времени, а так же полезной и применимой конструкцией.

Сторонники концепции «бестелесных вещей» приходят к единому мнению о необходимости законодательного закрепления распространения норм о праве собственности и иных вещных правах на иные объекты гражданского права, называемые ими преимущественно бестелесными вещами.

М.К Сулейменов по поводу бестелесных вещей имеет скептическое мнение: «Неверным являются утверждения о наличии так называемых бестелесных вещей (в частности, безналичные деньги, ценные бумаги и пр.). в данном случае происходит смешение с понятием «имущество», которое шире чем понятие «вещь» и включает в себя, кроме вещей еще и обязательственные права. Поэтому если на наличные деньги у субъекта возникает право собственности, то на безналичные деньги, находящиеся в банковском обороте- обязательственное требование»

Однако, анализ законодательства позволил нам сделать вывод о том, что имущественные права, дающие право требования на материальные вещи (предметы), которые подлежат стоимостной оценке и в отношении которых возможно совершать действия по распоряжению могут быть объектами права собственности.

Так, согласно ст. 188 ГК РК Право собственности есть признаваемое и охраняемое законодательными актами право субъекта по своему усмотрению владеть, пользоваться и распоряжаться принадлежащим ему имуществом.

В соответствии со ст.115 ГК РК Объектами гражданских прав могут быть имущественные и личные неимущественные блага и права. К имущественным благам и правам (имуществу) относятся: вещи, деньги, в том числе иностранная валюта, финансовые инструменты, работы, услуги, объективированные результаты творческой интеллектуальной деятельности, фирменные наименования, товарные знаки и иные средства индивидуализации изделий, имущественные права и другое имущество. К деньгам и правам (требованиям) по денежному обязательству (правам требования по уплате денег) применяется соответственно правовой режим вещей или имущественных прав (требований), если иное не предусмотрено настоящим Кодексом, иными законодательными актами Республики Казахстан или не вытекает из существа обязательства. Таким образом, анализируя гражданское законодательство можно сделать вывод о том, что поскольку в понятие «имущество» включены не только вещи в классическом понимании этого слова, но и права, а так же финансовые инструменты, то объектами права собственности могут выступать бестелесные вещи в виде долей в уставном капитале товариществ, ценные бумаги, не зависимо от того в документарной они форме или в электронном виде, а так же объектом права собственности могут выступать деньги, валюта как в наличной, так и в безналичной форме.

Большинство казахстанских юристов правоведов придерживаются того мнения, что необходимо прямо исключить понятие имущества как объект права собственности и вместо него указать в ст.188 ГК РК «индивидуально-определенную вещь материального объекта». Мы в корне не согласны с этим мнением и считаем, что признание и закрепление в гражданском кодексе объектом права собственности как вещного права только материальных объектов как индивидуально определенных вещей, а не имущества (как это предусмотрено ст. 188 ГК РК), будет незаконным и противоречащим нормам Конституции РК. Режим права собственности на любое законно приобретенное имущество закреплено в ст.26 Конституции РК

В соответствии со ст. 26 Граждане Республики Казахстан могут иметь в частной собственности любое законно приобретенное имущество. Собственность, в том числе право наследования, гарантируется законом. Никто не может быть лишен своего имущества, иначе как по решению суда. Принудительное отчуждение имущества для государственных нужд в исключительных случаях, предусмотренных законом, может быть произведено при условии равноценного его возмещения.

Таким образом, в главном законе страны объектом права собственности указано имущество, а не индивидуально-определенная вещь, поэтому распространение режима права собственности на некоторые виды имущественных прав закреплено в Конституции РК, отсюда следует, что для того чтобы распространить режим права собственности только на осязаемые вещи, имеющие материальную форму и являющийся предметом окружающего мира нужно внести соответствующие изменения в Конституцию РК.

Далее, мы решили сравнить основания возникновения и прекращения права собственности и основания возникновения и прекращения обязательства.

Согласно ст.235 право собственности на новую вещь принадлежит лицу, изготовившему или создавшему ее, если иное не предусмотрено договором или законодательством. Право собственности на плоды, продукцию, доходы, полученные в результате использования имущества, принадлежат законному владельцу этого имущества. Право собственности на имущество, которое имеет собственника, может быть приобретено другим лицом на основании договора купли-продажи, мены, дарения или иной сделки об отчуждении этого имущества. В случае смерти гражданина право собственности на принадлежавшее ему имущество переходит по наследству к другим лицам в соответствии с завещанием или законом. В случае реорганизации юридического лица право собственности на принадлежавшее ему имущество переходит к юридическим лицам - правопреемникам реорганизованного юридического лица.

Отчуждение имущества от собственника другому лицу помимо воли собственника не допускается, кроме случаев, предусмотренных настоящим Кодексом.

Основанием возникновения обязательств является договор, причинение вреда, административных актов, судебные решения, создания результатов интеллектуальной деятельности.

Основания прекращения права собственности

1. Право собственности прекращается при отчуждении собственником своего имущества другим лицам, отказе собственника от права собственности, гибели или уничтожения имущества и утрате права собственности на имущество в иных случаях, предусмотренных законодательными актами.

2. Принудительное отчуждение у собственника имущества не допускается, кроме случаев:

- 1) обращения взыскания на имущество по обязательствам собственника;
- 2) принудительного отчуждения имущества, которое в силу законодательных актов Республики Казахстан не может принадлежать данному лицу;
- 3) реквизиции;
- 4) конфискации;
- 5) принудительного отчуждения недвижимого имущества в связи с изъятием земельного участка;
- 6) изъятия бесхозяйственно содержащихся памятников истории и культуры, культурных ценностей;
- 7) национализации;
- 8) продажи имущества с публичных торгов по решению суда в случае невозможности раздела общего имущества либо выдела доли из него в соответствии.

Обязательства прекращаются полностью или в части исполнением, предоставлением отступного, зачетом, новацией, прощением долга, совпадением должника и кредитора в одном лице, невозможностью исполнения, изданием акта государственного органа, смертью гражданина, ликвидацией юридического лица.(ст. 367 ГК РК)

Одним из оснований для рассмотрения в качестве объектов права собственности право на долю в уставном капитале, безналичных денег, ценные бумаги явился результат исследования соотношений оснований прекращения права собственности и прекращения обязательств. И как мы видим такой способ как принудительное прекращение обязательств не предусмотрен. Между тем, в практике довольно часто встречаются случаи, когда конфискация имущества в виде ценных бумаг, долей в

уставном капитале, а так же безналичных денежных средств применяется как мера наказания за совершение уголовных правонарушений при исполнении приговоров суда, вступившего в законную силу. Если считать что право на долю в уставном капитале, безналичные деньги, ценные бумаги объектом обязательств, а не права собственности, то тогда конфискация в отношении этого имущества будет неприменима, так как в отличии от права собственности принудительное прекращение обязательств не предусмотрено действующим законодательством.

Таким образом, мы рассмотрели понятие права собственности и достигли цели выявить проблемы теории и практики, связанные с основополагающим институтом гражданского права – права собственности. В теории и практике применяются разные понятия объекта права собственности, в теории – объектом права собственности могут быть только вещи (предметы материального мира), а в практике гражданского законодательства объектом права собственности признается имущество, в состав которого входят как вещи так и имущественные права.

Исходя из вышеизложенного можно сделать следующий вывод существующие в теории и практике проблемы понятия права собственности рассмотрены нами с позиции определения понятий объекта права собственности, что же можно отнести к объектам – только вещественные индивидуальные предметы или же режим права собственности может распространяться и на некоторые имущественные права, не обладающие физической материальной формой.

Список литературы:

1Германское право. Часть I / Перевод с нем. М.: Международный центр финансово-экономического развития (в серии «Современное зарубежное и международное частное право»), 1996. <http://www.privatelaw.ru/index.php/ru/izdatelskaya-deyatelnost/d-v-murzin-bestelesnye-veshchi> (Интернет-ресурс)

2Скрябин С.В. Вещь как объект гражданских прав: некоторые теоретические проблемы http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31623121 (Интернет-ресурс).

3Статья Сулейменова М.К «К вопросу о месте права собственности в системе гражданских прав» . <https://www.zakon.kz/4749266-k-voprosu-o-meste-prava-sobstvennosti-v.html>. Интернет ресурс

4Гай. Институции / Пер. с лат. Ф. Дадынского / Под ред. В.А. Савельева, Л.Л. Кофанова. М.: “Юристъ”, 1997 <http://www.privatelaw.ru/index.php/ru/izdatelskaya-deyatelnost/d-v-murzin-bestelesnye-veshchi> (Интернет-ресурс)

5Цитируется по изданию: Дигесты Юстиниана. Том I. Книги I-IV. / Перевод с латинского. Отв. ред. Л.Л. Кофанов. М.: «Статут», 2001. Перевод указанного фрагмента совпадает с переводом, данным в издании: Дигесты Юстиниана. Избранные фрагменты. / Перевод с латинского И.С. Перетерского. М.: «Наука», 1984. Свод известий Гая дополняется тем, что бестелесные вещи относились к разряду *res nec mancipi* (Gai.2.17), хотя «очевидно, что передача не применяется к бестелесным вещам» (Gai.2.28). См. также упоминания о бестелесных вещах в римских источниках: Дождев Д.В. Основание защиты владения в римском праве. М., 1996. <http://www.privatelaw.ru/index.php/ru/izdatelskaya-deyatelnost/d-v-murzin-bestelesnye-veshchi> (Интернет-ресурс)

6Римское частное право. / Под ред. И.Б. Новицкого и И.С. Перетерского. М.: “Юристъ”, 1996- 148 с .

7Басин Ю. Г. К вопросу о понятии права собственности / Гражданское законодательство Республики Казахстан: Статьи, комментарии, практика. Выпуск 17. Алматы: ЮРИСТ, 2003. С. 39.

8Колупаев И.А. Правовое положение товариществ с ограниченной ответственностью в Республике Казахстан. Автореферат диссертации, к.ю.н.. Алматы, 2003. С. 21

9Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть) от 27 декабря 1994 года № 268-ХІІІ.

Түйіндеме

Мақалада азаматтық құқық пен заңнама ғылымында пайда болатын, меншіктік құқық объектісін тек жеке анықталған зат ретінде ғана анықтау кезінде туындаған проблемалар туралы мәселе қарастырылады немесе жеке анықталған заттардан басқа меншіктік құқық объектілеріне мүлктік құқықтарды да жатқызуға болады.

Summary

The article deals with the issue of problems arising in the science of civil law and within the legislation when someone determine the object of ownership only as an individually specified thing or, if besides individually specified things, the objects of property rights can also be attributed to the property rights.

ОӘЖ:340.15(574)

Орманбеков Е.С.
Д.А.Қонаев атындағы Еуразиялық заң
академиясының 2 курс магистранты
Ғылыми жетексешісі:
з.ғ.д., профессор Ж.С.Әлдибеков

ҚАЗАҚ МЕМЛЕКЕТІНІҢ НЫҒАЮ, ӨРЛЕУ КЕЗЕҢІНДЕГІ ІШКІ-СЫРТҚЫ ДАМУ ЖАҒДАЙЫНЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Тарихи деректерге жүгінсек, XVI-XVII ғасыр қазақ халқының ұлт ретінде қалыптасып, мемлекеттігіміздің саяси-әлеуметтік және экономикалық жағынан жан-жақты нығайып, өрлеу сатысындағы ең бір күрделі әрі тарихи жауапты кезең екенін пайымдаймыз. Өйткені осы кезеңде қазақ халқы саяси тұрғыдан бірауыздылыққа, біртұтастыққа, бірлікке қол жеткізіп, өз мемлекетін құрып, орнықтыру кезеңі қараластырған

Кілт сөздер: Әбілқайыр хан, Моғолстан, Ноғай Ордасы, Тәуекел хан, Есім хан.

Аталған кезеңдегі қазақ мемлекетінің жер аумағының барынша кеңейіп, бір орталықтан басқарылатын хандық ретінде, оның экономикалық, саяси-әлеуметтік тұрғыдан түпкілікті орнығып, нығайып, беделді саяси бірлестікке айналғанын сол дәуірдің белгілі жиһанкез-саяхатшысы Джон Ганвай былайша сипаттайды: ... «Киргизские татары (қазақтар деп түсінген жөн – Ж.Ә.) занимают очень обширные территории, граничащую с башкирскими татарами на севере, с черными калымками, и

гор. Ташкентом на востоке, с каракалпаками и татарами и Аральским морем на юге и с рекой Яик на западе. Они делятся на три орды или племена находящиеся под верховной властью одного хана» [1,180 б].

Қазақ халқы этникалық, ұлттық, мемлекеттік біртұтастыққа, дербестікке қол жеткізгенімен, елдің ішкі, сыртқы жағдайында саяси тұрақсыздық белең алып, күрделі кезеңді бастан кешірді. Бұл қалыптасқан ахуал объективтік және субъективтік себептермен де түсіндіріледі.

1598 жылы Тәуекел хан қайтыс болған соң орнына отырған Есім хан қазақ тарихында «Еңсегей бойлы Ер Есім» деген атпен әйгілі болды. Оған бұл атақ 1598 жылы ағасы Тәуекел ханмен бірге Мавренахрға жасаған жорықта ерекше көзге түскені үшін берілген екен [2,201 б].

Есім хан – Шығай ханның баласы, ол бұрын қазақ хандығының Түркістан қаласындағы хан ордасында туған. Хан тағына отырған соң Бұхара хандығымен бітімшарт жасасып, Орта Азия қалаларымен бейбіт экономикалық байланыс орнатуға ұмтылды [3,262 б]. Ол қазақ хандығын бір орталыққа бағынған күшті мемлекет етіп құруды алдына мақсат етіп қойып, көп күш-жігер жұмсады. Қазақтың әдет-ғұрып, салт-дәстүрін бір жүйеге түсіріп жинақтап біріктіріп, «Есімханның ескі жолы» деп аталған заңдар жинағын құрастырды. Бірақ Есім ханның қазақ халқын бір орталыққа бағындыру саясатына қарсы болған сепаратистік пиғылдағы кейбір сұлтандар қазақ мемлекетін бөлшектуге тырысып бақты.

Ташкент қаласы (1598 ж.) қазақ хандығына қараған соң оны Жәнібек ханның немересі, Жалым сұлтанның баласы, Тұрсынмұхаммед басқарған еді. Ол көп ұзамай тәуелсіз хан болуға әрекет жасады. Тіпті өз атынан ақша соқтырып, халықтан «бажы және хараж» алым-салықтарын жинды [4,31 б]. Нәтижесінде, осы кезде қазақ мемлекеті саяси бытыраңқылыққа ұшырап, екіге бөлініп, Түркістан қаласын орталық еткен Есім хан, Ташкент қаласын орталық еткен Тұрсын хан билеген еді. Олардың арасында соғыс қақтығыстары болып, екі жақ та қырғыз, карақалпақ, ойрат билеушілері тарапынан өздеріне одақтас-жақтастар іздеуге ұмтылғаны жөнінде деректер сақталған. Мәселен, Мұхаммед Юсуп Мунши бір еңбегінде: «...что борьба за Ташкент Иманкули противостояли не только казахи, но и каракалпаки и ойраты. Так как племена казахов и калмыков в минувшее время привыкли к непокорности, то теперь и как прежде, они сразу напали на окраинные районы охраняемого государства Мавреннахра» [5,86 б] деп дерек келтіреді.

Есім хан мен Тұрсын ханның арасындағы күрестің шиеленісуі нәтижесінде 1627 жылы Есім хан Тұрсын ханды өлтіріп, қазақ хандығын өз қол астына біріктіріп оның мемлекеттік тұтастығын сақтап қалды.

Есім ханның қазақ еліндегі саяси бытыраңқылықты, дұрдараздықты, дағдарысты жеңіп, қазақ мемлекетін біріктіру жолындағы қажырлы күрестері халқымыздың «Еңсегей бойлы ер Есім» атты тарихи жырына өзек болған. Есім хан Ташкент қаласына білдіртпей түнде кіріп, хан сарайының күзетшілерін байлап тастап, Тұрсын ханды қаперсіз ұйықтап жатқанда қапылыста өлтіреді, сонда Есім ханның қасындағы Марғасқа жырау оны мынадай жырмен оятады:

Кешікпей содан қатарсың !» - деп, жырға қосқанда Есім хан шошып оянған Тұрсын ханның басын алады [6,849 б].

Есім хан қазақ елінің тұтастығын, бірлігін сақтап қалу жолындағы күресте өзінің дара, ерен ерлігімен көзге түскен талантты қолбасшы ғана емес, табанды, қажырлы саясаткер ретінде де көріне білді. Оның мысалын біз, XVII ғасыр ауқымында біртұтас қазақ хандығының құрамына кірген, саяси құрылымдары жағынан әрқелкі, әлі де болса

аймақаралық экономикалық байланыстары әлсіз, түпкілікті орнықпаған ұлыстар арасындағы сепаратистік пиғылдағы ішкі саяси күрес-тартысты бәсендетіп, реттеуге бағытталған мемлекеттік саяси жүйені реформалау ұмтылысын байқаймыз.

Бұл реформаның негізгі мәні – қазақ елінің басқару жүйесінің басты тетігін ұстап отырған Шыңғыс тұқымдары сұлтандар мен төрелердің билік өкілеттігін біртіндеп шектей отырып, рулық, тайпалық ауқымдағы билер мен ақсақалдардың басқару және билік құзіреттерін орнықтыруға бағытталған шаралардың алғашқы қадамы еді. Сонымен, Есім хан енгізген саяси өзгерістер кезеңінен бастап, Шыңғыс тұқымдары тегінен шыққандардың саяси құқтарына, билік өкілеттіктеріне белгілі бір деңгейде шектеу қойылып, ауылдық, рулық, тайпалық қауымдастықтары басшыларының билік ауқымы, басқару құзіреті барынша кеңейтіліп, билер қызметінде өзіндік төңкеріс жасалып, дала демократиясының шынайы қағидалары жүзеге аса бастады. Бұл жөнінде қазақ халқының саяси-әлеуметтік өмірін жіті, тиянақты зерттеген А.П.Рычков былай тұжырымдайды: ... «Правительство в тех ордах по большей части походит на демократическое, ибо кто в каком роде старее и авторитетнее, того и почитают. Но власти подлежащей не только старшины, но сами владельцы над народом почти не имеют, разве тогда когда для добычи ездят или защищаются от неприятелей своих, ханам и старшинам своим повинуются, по их приказом собираются и поступают...» [1,183 б].

Есім хан жүргізген реформаларға негізгі арқау болған, әдет-ғұрып ережелерінің бір жүйеге түсіріліп, өзгертіліп, толықтырылған жинағын «Есім ханның ескі жолы» деп аталып, онда хандар, билер, батырлардың өкілеттік ауқымы, олардың өзара міндеттері мен құқтары қамтылған. Көптеген зерттеушілердің пікірінше, өзінің негізгі мазмұны жағынан бұл заңның түбегейлі идеясы ежелгі әскери демократия арнасына барып тіреледі. Қолда бар деректерге сүйенек, қазақ елінің осы кезеңдегі жоғарғы заң шығарушылық билігі мәслихаттың құзырымен жүзеге асырылды. Оның құрамына қазақ ұлыстары қауымдастығының барлық өкілдері мен тек беделді сұлтандар ғана қатыстырылды. Мәслихат жұмысы ашық, жария түрде, қалың халық бұқарасының қатысуымен қаралатын, шешілетін маңызды мәселелерге тікелей куә бола алатын мүмкіндіктерге ие бола алатындықтан халық жиналасы деп те аталды. Мәслихат жұмысы жылына бір рет, негізінен күзге қарай, қазақ халқының тарихи және қасиетті орындары болып саналтын Ұлытау, Түркістан, Ташкент маңындағы Күлтөбеде өткізіліп тұрған. Мәслихаттың күн тәртібіне тек осы органның өкілеттік деңгейінде шешілетін, сол кезге қатысты аса маңызды мәселелер – соғыс жариялау, бітім жасау, хан сайлау, жайылымдар мен суаттарды бөлу, заңдар қабылдау секілді мән-маңызы жағынан өте ауқымды істер қойылып, тиянақты шешіліп отырған. Бұл жөнінде қазақтар өмірінің білгір зерттеушісі А.Левшин былай деп куәлік етеді: ... «чтобы сам хан, равно и все султаны, старейшины и правители родов, собрались осенью в одно место, в середине степи, для рассуждения о делах народных» [7,100 б] Сонымен, XVII ғасыр ауқымында Есім хан жүргізген реформалар нәтижесінде хандар өкілеттігі бірқатар шектеушілікке ұшырады. Атап айтқанда, ол мемлекет басшысы, қарулы жасақтың бас қолбасшысы, жоғарғы судья ретіндегі маңызды биліктерді иеленгенімен, соғыс жариялау, бітім жасау, шет елге елшілік жіберу, ауыр қылмыс жасағаны үшін өлім жазасына кесу сияқты мәселелерге ханның құқығы шектеліп, мұндай шаралар мәслихаттың құзырына өтіп, тек оның келісімімен жүзеге асырылатын болды.

Ал осы кезеңдегі сұлтандар тобының құқықтық мәртебесіне қысқаша тоқталатын болсақ, олар іс жүзінде мемлекет басқару ісінен шеттетіле бастады. Хан тағына мұрагерлік жолмен сайлау үрдісіне сәйкес, хандық лауазымға алдын-ала үміткер болу

құқығынан айырылып, олар үшін тек қана билер сотына тартуға болмайтын, мемлекет алдындағы барлық міндеткерліктен (әскери міндеткерліктен басқа) босатылатын тектік тұрғыдағы (сословиялық) артықшылықтары сақталып қалды. Бірақ, мұрагерлік жол сақталғанымен хан сайланып қойылатын болды. Хан сайларда лайықты мұрагердің қабілеті ескерілді. Қазақ дәстүрінде хан өлгеннен кейін оның баласы хан тағына отыра бермеген. Кейде ханның інісі немесе немересі отырған. Жалпы қазақ ордасындағы хан сайлау үрдісі дала демократиясының «Жағына қарай сөйлеп, жасына қарай отырады» қағидасына негізделіп, ашық түрде, жан-жақты пікір алысу арқылы жүргізіліп отырған. Мәселен, хан орнына ұсынылған адам жайында беделді сұлтандар, билер, ру басылары, батырлар және басқалары бірінен кейін бірі шығып сөйлеп, әрқайсысы өз пікірін айтып, тілегін білдіретін болған. Кейде халық сенімін ақтамаған, халық арасында беделі қалмаған, мемлекетті құлдыратып жіберген ханның мал-мүлкін ту-талақай бөліп алып, өзін елден қуып та жіберетін болған. Мұндай «хан талау» 1530 жылдар шамасында Тахир ханның басында болған. Халық одан безіп шығып, ханды далада қалдырған. Тахир амалсыздан сол кезде қазақ хандығының құрамындағы қырғыз елінде қалады.

Тарихи фактілерге сүйенсек, әйгілі тарихшы Мұхаммед Хайдар Дулатидың «Тарих-и-Рашиди» қолжазбасындағы деректердің айтуынша: «Алғашында Тахир ханның қол астына қараған 1 миллион адамнан кейін 400 мыңдай адам қалған, бастапқыдағы он лек әскерден 2 лек әскер қалған екен» [8,222 б].

Есім хан қайтыс болғаннан кейін қазақ Ордасында хан тағы үшін ішкі саяси тартыс күшейіп, өрши түседі. Нәтижесінде Есімнің орнына баласы Жәңгір (1623-1652) хан тағына отырады. Оның билік құру қызметінің барлық кезеңі ойрат-жоңғарлар шапқыншылығына тойтарыс беру күресімен тығыз байланысты болды. Жәңгір хан басы үлкен, кеудесі кең, аласа адам болған екен. Сол себепті қазақтар оны «Салқам Жәңгір» деп атаған. Жәңгір хан болған тұста ойрат-жоңғарларының көсемі Қонтайшы күшейген кез еді. Олар қазақ хандығына дүркін-дүркін жорық жасап отырды. Жәңгір хан Бұхара хандығымен одақтасып Жоңғар шабуылына қарсы күресті. Шығыс Түркістандағы Жаркент хандығымен тату-көршілік қатынас жасап, одақтастық байланыс орнату үшін екі рет елші жіберді, бұл елшілікті Жәңгір ханның балалары Тәуке, Абақ сұлтандар бастап барды [9,254 б]. Жәңгір хан қазақ елінің тұтастығын сақтау үшін, қырғыздармен де одақтастық қарым-қатынас орнатуға ұмтылды. Оның мұндағы мақсаты, олардың көмегіне сүйене отырып, жоңғар феодалдарының шапқыншылығынан қорғану еді.

Бұл кезде ойрат жоңғарлары мен қазақ хандығы арасындағы қарулы қақтығыс күн сайын күшейе түскен болатын. XVII ауқымында қазақ-ойрат хандықтары арасындағы қарулы күрестің туындауына төмендегі жағдайлар себеп болған деген тұжырым жасауға тура келеді. Біріншіден, көшпелі мал шаруашылығымен айналысқан екі мемлекеттің де халқы үшін көшіп-қонатын жайылымдық жерді кеңейту керек болды; екіншіден, жоңғар билеушілері Сырдария бойындағы сауда орталықтарын басып алғысы келді [10,476 б]. Бұл кездерге қатысты деректемелерге жүгінсек, Жәңгір хан дәуірінде қазақтар мен ойрат жоңғарлары арасында үш ірі шайқас – біріншісі 1635 жылы, екіншісі – 1643 жылы, үшіншісі – 1652 жылы болған. 1635 жылға шайқастың немен тынғандығы туралы толық мәлімет жоқ, бірақ осы шайқаста Жәңгір қолға түсіп, көп ұзамай тұтқыннан қашып шыққан [10,351 б]. Ал 1643 жылға екінші шайқаста қазақтар жеңіп шықты. Оның жайы мынандай болды: 1643 жылдың қысында Қонтайшы қазақ жерлеріне тағы да шабуыл жасайды. Алайда бұл жорық сәтсіз аяқталды. Жетісудың едәуір бөлігі мен Алатау қырғыздарының 10 мыңдай адамын жоңғарлардың тұтқынға алғанын естіген Жәңгір хан шағын қолмен (600 адам)

Қонтайшыға аттанады. Бұл оқиға туралы тарих материалдарында былай сипатталады: «Жәңгір хан өз тобының бір бөлегіне жоңғарлар төрт таудан асып келгенше екі таудың арасындағы тар шатқалда ор қазып, бекініс жасауға бұйырады. Ал өзі екінші бөлегімен таудың екінші бетіне жасырынады. Қонтайшы ор қазып алып, ерлікпен қорғанып жатқандарға қарсы шабуыл жасады. Осы кезде Жәңгір жаудың ту сыртынан лап береді. Сөйтіп, жоңғарларды қатты жеңіліске ұшыратқаны соншалық, олар жақтан 10 мыңдай адам өлді. Ұрыс бітуге жақындағанда 20 мың әскермен Самарқан билеушісі атақты Жалаңтөс батыр Жәңгірге көмекке келеді, Қонтайшы шегінуге мәжбүр болады [10,380 б]. Бірақ олар түпкілікті жеңілген жоқ еді, Қонтайшы бытыраған әскерлерін қайта құрып, Сібірдегі орыс қамалдарынан қару-жарақ сатып алады. Бұл фактіден байқайтынымыз, сол кездегі патша империясының қару-жарақ сату арқылы жоңғарларды барынша күшейтіп, оларды қазақтарға айдап салып, Қазақ ордасының мемлекеттік негізін шайқалтуға, әлсіретуге, тіпті құлатуға бағытталғын сұркия саясатын аңғару қиын емес. Осындай жан-жақты әскери дайындықтан кейін Қонтайшы 1652 жылы қазақтарға жорыққа аттанды. Бұл шайқаста қазақ жасақтары жеңілді» [10,476 б].

Қадырғали Қосымұлы Жалайыри (1503-1605 ж.ж.) Сыр бойын жайлаған Ұлы жүз тайпасының Тарақ таңбалы Жалайыр руынан шыққан. Шыңғыс әулетінен, төре тұқымынан болған хандарға қызмет ететін қарашалардың тұқымы. Ондан сұлтанның баласы әйгілі Тәуекел ханның (1586-1598 ж.ж. билік құған) немере інісі – ханзада Оразмұхаммед жас жігіт кезінде, Ермактың Сібірге жасаған жорықтарына байланысты қолға түсіп, Москваға жіберіліп аманат ретінде ұсталғаны белгілі. Осы кезде оның ұстазы, ғұлама Қадырғали үнемі бірге болған, ал Оразмұхаммед 1600 жылы Қасымов хандығының тағына отырғанда оның төрт уәзірінің бірі болып қызмет атқарған. Ол өзі туралы былай деп жазады: «Мен – дүние жүзіндегі неше түрлі мемлекеттерді аралаған, әділ үкім, нақыл сөзге қанық көптеген кітаптар оқыған адаммын» [18,198 б] дейді. Қ.Жалайыри 1602 жылы уәзірлік қызметте жүріп шежіре жазып бітірген. Бұл еңбек қазіргі ғылыми ортада «Джамиат-Тауарих» - «Жылнамалар жинағы» деген атпен белгілі. Сонымен Қ.Жалаиырдің бұл шежіресінің ертедегі қазақ тілінде жазылған тұңғыш тарихи еңбек екені қазіргі кезде аян болып отыр. Қазақ оқымыстысы Ш.Уәлиханов бұл кітаптің аңыздан гөрі ақиқаты басымырақ деп сипаттаса, ал орыс ғалымдары Н.И.Ильминский, И.Н.Березин, В.В.Вельяминов-Зернов кезінде оның бұл еңбегін жоғары бағалағанын айтуымыз керек. Сондай-ақ Оразмұхаммед пен Қадырғали бастаған қазақтардың Ресейде болу оқиғасын көрнекті жазушы, халқымыздың көне тарихының білгірі Мұқтар Мағауин «Аласапыран» атты романында кең және көркем баяндаған.

Қадырғалидың еңбегіне аса жоғары баға берген әйгілі ғалым, академик Әлкей Марғұлан болатын. Ол осы еңбекті қазақ жазба әдебиеті тілі тарихының қайнар көзі ретінде есептеп, өзінің «Күміс сандық құпиясы» атты көлімде мақаласында былай дейді: «Оразмұхаммедтің кітапханасында сақталған кітаптардың ең бағалысының бірі - өзіне дос болған серігі, әрі атақты биі көркем тілде қазақша жазатын жазушы Қадырғали Жалаиырдың шығармасы. Оның кітабы 1598 жылы жазылып біткен, әуелдегі аты қандай екені белгісіз. Жазудың бас-аяғы жоғалып кеткен... Кітапта ол Ресей патшасы Борис Федоровичке зор алғыс айтады... Шоқан оған зор ғылыми мән беріп, бұл қазақ тілінің жақсы бір мұрасы деп білген» [19 б].

Сонғы жылдары қазақ ғалымдарының күш салуы арқасында Қадырғалидың еңбегі өз халқымыздың ортақ қазынасына айналғанын айта кеткен жөн. Оның еңбегі негізгі үш бөлімнен тұрады. 1. Борис Годунов билігін бейнелеу. 2. Рашид ад-диннің

«Джамиат-Тауарих» аты еңбегінің қысқаша аудармасы. 3. Орыс ханның Оразмұхаммед сұлтанға дейінгі Шыңғыс тұқымдарының шежіресі. Бұларға қосымша алтынордалық ірі қайраткер Едіге батыр жайында дастан берілген.

Қадырғалидың бұл еңбекті жазудағы негізгі мақсаты - өз әміршісі Шыңғысхан ұрпағы Ондан сұлтанның баласы Оразмұхаммедтің хан тағына лайықты екенің дәлелдеу. Орыс ғалымы И.Н. Березиннің айтуы бойынша, тағы бір көздеген мақсаты – «...патша Борис Федоровичтің мәңгі әділдігін, ақтығын айту және тағы мәртебелі Оразмұхаммед ханды жоғарғы мәртебелі патшаның құрметпен хандыққа отырғызғанын көрсету үшін жазылды» деп тұжырымдайды [20,43 б].

Жалпы Қадырғали еңбегі қай сұлтанның, қай ханның қай жерде шаһит болғанын, жерлегенін көрсетумен де құнды. Тәуекел ханды «ислам мемлекетінің басшысы деп атаған. Ондан сұлтан шаһит болғанда Оразмұхаммедтің он үш жаста жетім қалғанын айтады. Қорыта айтсақ, Шығыс жылнамашыларының, әсіресе Рашид ад-диннің, Әбілғазының, Мұхаммед Хайдар Дулатидің, Қадырғали Жалаиырдің тағы басқа ғалымдардың жазбаша еңбектерін оқып, сараптағанда байқайтынымыз, ағайын-туғандар бақ-дәулет, атақ-даңқ үшін қаншама ғасырлар бойы өзара қырғын соғыстар ашқанына көз жеткізу қиын емес. Бұл ащы тарих. Ал тарихтан келер ұрпақ сабақ алып, өсіп-өркендеуі керек. Ол үшін тарихқа жиі көз жіберіп отырумыз керек. Қадырғали бидің еңбегі – бұл салада айырықша көзге түсетін інжу-маржан. Бір ғалымдар «бек» кей ғалымдар «би» деп атаған Қадырғали бабамызды қай жағынан мақтан тұтсақ та орынды, өйткені оның артына мұра етіп қалдырған шығармалары қазақ мемлекетінің құрылуы алдындағы тарихи-әлеуметтік жағдайларға байланысты аса бағалы мәліметтер береді.

Әдебиеттер тізімі:

- 1Прошлое Казахстана в источниках и материалах. XV до н.э. – XVIII в. М. 1935. ч. 2. с. 180-181.
- 2Қазақ совет энциклопедиясы. 4-том. 1983. 201 бет. Алматы.
- 3Қазақ ССР тарихы. 2-том, 1978 ж., 262 бет. Алматы.
- 4Материалы по истории казахских ханств. Алматы. 1969. с. 316.
- 5Материалы по истории казахских ханств. Алматы. 1969. с. 316.
- 6Мұхаммед Юсуп Мунши. Тарихи Муқим-хани. Ташкент. 1955 г., стр. 86-87.
- 7Марғасқа жырау.Тұрсынханға айтқан сөзі. М. Әуезов атындағы. Әдебиет және өнер институтының қолжазба қоры. № 849-папка.
- 8Вельяминов-Зернов В.В. О Касымовских царей и царевичей. Уразмухаммед. Спб. 1864. ч. 2. стр. 103Левшин А. Аталған еңбек. ч. III. Спб. 1832. с. 100Левшин А. Аталған еңбек. ч. III. Спб. 1832. с. 100
- 9Левшин А. Аталған еңбек. ч. III. Спб. 1832. с. 100
- 10Левшин А. Аталған еңбек. ч. III. Спб. 1832. с. 100

Резюме

В статье отражаются внутренние и внешние положения в развитии казахской государственности на рубеже XVI – XVII веков.

Summary

In the article internal and external positions are reflected in development of the Kazakh state system on the border of XVI - XVII of centuries.

Б. Орынтай
Д.А. Қонаев атындағы ЕЗА
магистранты
Ғылыми жетекші:
з.ғ.к., профессор
Ғ.А. Жайлин

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЗАҢНАМАСЫ БОЙЫНША ҚОРШАҒАН ОРТАНЫ ӨНДІРІС ЖӘНЕ ТҰТЫНУ ҚАЛДЫҚТАРЫМЕН ЛАСТАУДАН ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚОРҒАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Мақалада автор қоршаған ортаны өндіріс және тұтыну қалдықтарымен ластаудан құқықтық қорғау мәселелері қарастырады. Мақаланы жан-жақты талдап, басты проблемалық сәттерін айқындап теория мен практикада тұрғысынан талдап, тақырыпты ашқан.

Кілт сөздер: экология, экожүйе, экспертиза, мемлекеттік реттеу, жердің табиғи ресурстары, экологиялық ахуал.

Қазіргі таңда көптеген жылдар бойы тиісті шешімін таппай келген қоршаған ортаны қорғау мәселелері айрықша өзектілікке ие. Қазақстан Республикасының Конституциясы әрбір адамның қолайлы қоршаған ортада өмір сүру құқығына кепілдік береді, бұл өз кезегінде маңызды әрі міндетті элементтері қоршаған ортаны тиімді пайдалану мен экологиялық қауіпсіздікті басқару тетігін жасау болып табылатын ұтымды әлеуметтік- экономикалық саясаттың қажеттілігін тудырады[1].

«Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың 2012 жылғы 14 желтоқсандағы Қазақстан халқына Жолдауында «Жердің табиғи ресурстарының шектеулілігі, түгесілуі жағдайында адамзат тарихындағы теңдесі жоқ тұтынудың өсуі әр бағыттағы, келеңсіз де, оң да үдерістерді үдете түседі. Біздің еліміз бірқатар артықшылықтарға ие. Жаратқан бізге көп табиғи байлық сыйлаған. Басқа елдер мен халықтарға біздің ресурстарымыз қажет болады. Бізге өз табиғи байлықтарымызға деген көзқарасымызды ой елегінен өткізудің қағидатты маңызы бар. Біз оларды сатудан қазынамызға кіріс құя отырып, оларды дұрыс басқаруды, ең бастысы, еліміздің табиғи байлығын орнықты экономикалық өсуге барынша тиімді кіріктіруді үйренуіміз керек» - деп айтқан болатын[2].

Сондай-ақ, ел Президенті ұлттық экономиканың барлық саласын реформалау табиғи ресурстарды пайдалануға деген қатынасты өзгерту мен әлеуметтік-экономикалық дамуды қоршаған ортаны сақтауды ескере отырып жүзеге асырудың негізіне айналғанын атап өткен [3]. Аталған стратегияны қабылдаған сәттен бастап Қазақстан Республикасының қоғамдық дамуында елеулі өзгерістер орын алды. Мемлекетті дамытудың стратегиялық құжаттары жасалып, табиғатты қорғау заңнамасының негізі қаланды, қоршаған ортаны қорғау мәселелері бойынша бірқатар халықаралық конвенцияларға қол қойылды, табиғатты қорғау қызметін басқару жүйесі құрылды. Заңнаманы жетілдіру мақсатында республикамыз дамыған елдердің заңнамасына жақындастыру және халықаралық стандарттарды енгізуге бағытталды.

Бүгінгі таңда тағы да өзектілікке ие, шешілмеген мәселелердің біріне өндіріс пен тұтыну қалдықтары проблемасы жатады: республиканың түрлі аймақтарында оларды орналастыру орындарының саны мен көлемі үнемі артуда. Қалдықтарды орналастыру

елді мекендерге тікелей жақын жерлерде жүзеге асуда, олардың физикалық және химиялық құрамы үздіксіз күрделене түсуде, қалдықтарды орналастыруға арналған аумақтар жетіспеуде, оларды қайта пайдаға жарату мен залалсыздандыруға жұмсалатын қаржы көлемі де арту үстінде.

Еліміздің аумағында жиналған өнеркәсіптік және тұрмыстық қалдықтардың үлкен мөлшері халықтың денсаулығына қауіп төндіруде, ал жиналған қалдықтарға қатысты қолданылып жатқан шаралар әлі де жеткіліксіз болып отыр.

Қазақстан Республикасындағы өндіріс пен тұтыну қалдықтарымен ластанудан қорғауды құқықтық реттеу проблемаларына байланысты мәселелерді қарастыру әлі де кешенді сипат ала қойған жоқ. Зерттеулер көбінесе тар ғылыми шеңберде жүргізілуде. Бұл өз кезегінде ғылыми зерттеулердің тәжірибеге енгізілуін қиындата түсуде.

Дегенмен, еліміз тәуелсіздікке қол жеткізген жиырма жылдың ішінде экологиялық проблемаларды шешуде айтарлықтай тәжірибе жинап үлгерді, бұл сонымен қатар халықаралық экологиялық ынтымақтастықтың да нәтижесі болып табылады. Ұлттық энергетикалық нарықта жаңа технологиялардың пайда болуы және өндіріс кезеңінде моральдық тұрғыда ескірген технологиялық жабдықтарды пайдалануды нормативтік шектеу өнеркәсіптік табиғатты қорғау тәжірибесін қолдануға көшудің алғышартын тудырады. Бұл бағытта жұмыста зерделенетін проблеманың құқықтық қырларына назар аударған жөн, сондай-ақ құқықтық саясатта анықталған стратегиялық бағытпен үйлестірілуі тиіс жаратылыс ғылымдары мен инженерлік шешімдердің жетістіктерін ескеруіміз қажет. Бұл тұрғыда әсіресе А.П. Оспановтың және Ф.К. Абдраимованың зерттеуін ерекше атап өткен жөн. Аталған жұмысқа қалдықтармен қауіпсіз жұмыс жасауды құқықтық қамтамасыз етудің теориялық проблемаларын зерттеуде, қалдықтармен байланысты мәселелерді реттеуші отандық заңнаманың қалыптасуы мен дамуының бастамасы ретінде қарауға болады. Онда қоршаған ортаны қалдықтармен ластанудан құқықтық қорғау ерекшеліктері қарастырылып, салалық қағидаттар тізбесі мен қалдықтармен жұмыс жасау саласындағы қатынастарды құқықтық реттеудің жекелеген ережелері ұсынылған[4].

Отандық жағдайда халықтың өмір сүру ұзақтығының күрт төмендеуі байқалады, ол өз кезегінде тиімді табиғатты қорғау заңдарын қалыптастырған өзге елдердің экологиялық, демографиялық, медициналық-әлеуметтік және басқа да мәліметтеріне айтарлықтай қарама-қарсы болып келеді. Экологиялық қатынастарды реттеу мәселесіндегі артта қалушылық көбінесе табиғатты қорғау заңдарының жетілмеуіне, сондай-ақ оны қолданудағы тұрақсыздыққа байланысты. Осының бәрі аталған проблемаларды кешенді ғылыми зерттеуді талап етеді.

Қазақстанда бұрынғы жылдары «экологиялық лас» салаларға жататын энергетика, қара және түсті металлургия, химия өнеркәсібі, көлік саласы және т.б. көп орын алатын экономика құрылымы қалыптасқан. Пайдалы қазбалардың кен орындарын ұзақ жылдар бойы іске қосу мен пайдалану барысында үйінділерде 22 млрд тоннадан астам тау-кен металлургиялық қалдықтары жиналған, жыл сайын бұл санға тағы 800 млн тонна қосылып тұрады. Мамандардың есептеуі бойынша, республика жыл сайын қоршаған ортаны қалдықтардың ластауынан 7 млрд теңгеден кем емес көлемде экономикалық шығынға ұшырауда. Қалдықтардың елеулі үлесін өнеркәсіптік өндіріс құрауда. Сонымен қатар, өндіріс пен тұтыну қалдықтары тек қана «зиянды заттар» ғана емес. Олардың басым бөлігі қажетті өнім алу үшін ірі шикізаттық әлеует болып табылады [5].

Бұл әсіресе құрылыс материалдары өндірісінің мүмкіндіктеріне тікелей қатысты. Өндіріс пен тұтынудың қалдықтарының екінші шикізат ретінде өңделу жұмыстарының

тиісті деңгейде жүргізілмеу себептері алуан түрлі. Олардың қатарына Қазақстанның халықаралық ауқымда өз аумағында түзілетін және бұрын жиналған қалдықтардың құрамы мен көлемі жөнінен баламасыз болуын да жатқызуға болады. Отандық өндірістік кәсіпорындарда орта есеппен қалдықтардың алпыстан астам түрі жиналады. Аталған жағдайда қалдықтарды көму мен ұтымды қайта өңдеу мәселелері елеулі экономикалық мазмұнға ие.

Алайда, басты проблемалық сәттердің қатарына республикамызда қайталама ресурстарды барынша пайдалану ісінде практикалық тұрғыда көмек беретін және экономикалық бағытталған табиғатты пайдалану жүйесін басқарудың тиісті деңгейде ұйымдастырылған оңтайлы мемлекеттік құрылымы мен заңнамалық тетігінің жоқтығын да атап көрсетуге болады.

Бұл мәселе әсіресе өндірістегі қалдықтың бір түрінің екінші өндірісте шикізат негізі болып табылатын жапсарлас өндіріс орындары үшін өзекті болып табылады. Түбегейлі ұйымдасқан түрде мұндай технологиялық тізбектер ресурстық базаны барынша пайдаланатын бірыңғай цикл түзеді. Онда өндіріс қалдықтары басым пайызға ие болады.

Демек, «өнеркәсіптік метаболизм» тұжырымдамасынан нарық жағдайы әсерінен белгілі бір қалдықтарды тауарлы өнім алу үшін қайта өңдеу экономикалық тиімсіз боп көрінгенімен, пайдалы қазбаларды өндіруден бастап қоғамның экологиялық ахуалды жақсартуға жұмсаған барлық шығынын есепке алу, көп жағдайда аталған жайтты кері жағдайға өзгертетіні байқалады. Басқаша айтқанда, қалдықтарды қайта пайдалану бағыты басым және пайдалы болуы үшін қолданыстағы нормативтік-құқықтық базаны түзету мақсатында мемлекет араласуы қажет. Дамыған елдер тәжірибесін ескере отырып, нарықтық қатынастар қалдықтармен жұмыс үдерістерін, ең алдымен, ресурстарды үнемдеу үдерістерін өздігінен тиімді реттеуге қабілетсіз екенін атап өткен жөн. Мұнда мемлекеттің араласуы, мемлекет тарапынан шешу мәселесін қолға алу қажеттігі байқалады. Қазірдің өзінде көптеген өнеркәсібі дамыған елдер ресурстарды үнемдеу мен қалдықтармен жұмыс мәселелерін оларды реттеудің мемлекеттік және нарықтық тетіктерін үйлестіру арқылы шешуде. Қалдықтармен жұмыс саласындағы қызметті реттеудің мемлекеттік тетігі тек заңнамалық актілерге ғана емес, аталған салада әзірленген және қолданылатын нормативтік-техникалық құжаттарға сүйенеді.

Елбасының республика халқына арналған «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» атты Жолдауында қойылған міндеттің бірі қалдықтармен күреске қатысты стратегиялық жағынан тексерілген және ұзақ мерзімді болашақ жоспарына есептелген міндет болды.

Бұл стратегиялық міндет энергетикалық өндіріс пен тұтыну қалдықтарын орналастыру мен пайдаға асыруға қатаң мемлекеттік бақылау жүргізуден, кәсіпкерлердің экологиялық нормалар мен аз қалдықты технологияларды ендіруі бойынша келісімшарттық міндеттемелерді орындауынан тұрады. Аталған шаралардың барлығы еліміздің тұрақты даму бағытына қадам басуы аясында қабылдануда. Сондай-ақ бұл іс-шаралар бүкіл адамзат баласының даму басымдықтары мен жаңа мақсаттар құруымен үндес келеді. Қазақстан қоршаған ортаны қорғау проблемасын шешуге байланысты халықаралық жобалар мен бағдарламалардың бірқатарының белсенді мүшесіне айналды.

Алайда бүгінге дейін басты ластаушы салаларға бұрынғысынша мұнай-газ, түсті және қара металлургия, тау-кен өндірісі және жылу энергетикасы жатады [6]. Қоршаған орта радиациялық, химиялық және өзге де қауіпті әсерлердің ықпалына ұшырауда. Каспий теңізі астын белсенді түрде игеру, теңіздегі мұнай операцияларының

қарқындылығы да экологиялық ахуалдың күрделенуіне апарып соғуда. Кез келген өндірістік қызмет табиғатқа басып кіру арқылы іске асады, ол қызмет қарқынды болған сайын өндірістік, соған сәйкес, экологиялық қатерлер де жоғары, өндірістік қызмет барысында түзілген қалдықтар көлемі де артады. Бұл сала күшейтілген бақылауға зәру, осыған байланысты қайталама шикізатты өндеумен айналысатын кәсіпорындардың қызметіне де елеулі бақылау жүргізілуі тиіс. Бұл қажеттілікті екі маңызды себеп арқылы түсіндіруге болады: 1) әлі жеткілікті дәрежеде дамымаған жаңа қызмет саласы; 2) өндірістік циклда пайдаланылатын шикізаттың өзі құрамы бойынша қауіпті болуы мүмкін. Әрбір саладағы өнеркәсіптік өндірістің жағдайлары әртүрлі, еліміздің барлық аумағында қолданылатын технологиялар мен қандай да бір қалдықтардың түзілу ерекшеліктері туралы біртұтас мәліметтер базасы әзірге жоқ. Қалдықтардың көптеген түрі өзінің химиялық құрамы бойынша улы, соған орай қауіпті болуы мүмкін. Бұл оларды қайта өндеу үдерісін қоса алғанда, бүкіл айналымына қатаң талап қоюды қажет етеді. Заң саласындағы әдебиеттерде «Промотходы» кәсіпорнының 270 мың тонна улы майды сатуы, одан соң сұйық отын араластырып, жоғары бағамен қайта сатылғаны туралы жағдай сипатталған [7, 1136.].

Болашақ ұрпақ мүддесіне орай табиғатты сақтау үшін өндіріс пен тұтынудың экологиялық қауіпсіз моделіне көшу бойынша міндеттемелерді (БҰҰ оларды Мыңжылдықты дамыту мақсаттары деп атаған) Қазақстан 1992 жылы мойнына алған. Сол кезде мемлекетіміздің басшысы Рио-де-Жанейрода өткен Қоршаған орта мен дамыту бойынша «XXI ғасырға арналған күн тәртібі» деп аталатын әлемдік конференция жұмысына қатысқан болатын. Басымдық ретіндегі тұрақты дамуға көшу «Қазақстан-2030» Стратегиясына енгізілген, ал Үкімет жанында Тұрақты даму кеңесі құрылып, республиканың 2015 жылға дейінгі тұрақты дамуының Тұжырымдамасы қабылданған.

Қазақстан болашақта «экономика – экология – қоғам» үш тұғырлылығын сақтау қажеттілігінен тұратын тұрақты даму қағидатын ұстанады. Бұл әлеуметтік, экономикалық және экологиялық проблемаларды шешуде теңгерімді және кешенді бағытты ендіруді, ведомствоаралық кедергілерден өту және әлеуметтік интеграцияны күшейту арқылы тұрақты дамуды басқару жүйесін жетілдіруді, халықтардың игілігін арттыруды, қоршаған орта ахуалын тұрақтандыру мен жақсартуды, тіршілікті қамтамасыз етудің ортақ жүйесіндегі мемлекет, қоғам және табиғаттың өзара байланысының синергетикалық тиімділігіне қол жеткізуді көздейді. Қоғам табиғат байлықтарын тұтына отырып, оны табиғи орта тепе-теңдігі мен адамдар денсаулығына ұзақ жылдар бойы теріс әсер ететіндей кері қайтарып отырған жағдайда, қоғам мен табиғаттың өзара ықпалын толық үндестік бастауларында қайта құру өте қиын.

Әдебиеттер тізімі:

1 Қазақстан Республикасының Конституциясы - Алматы: «Юрист» баспасы, 2015. - 40 б.

2 «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2012 жылғы 14 желтоқсан //www.akorda.kz/kz/category/poslaniya_narody.

3 Назарбаев Н.Ә. Қазақстан – 2030. Барлық Қазақстандықтардың өсіп-өркендеуі, қауіпсіздігі және әл-ауқатының артуы: Ел Президентінің Қазақстан халқына Жолдауы. – Алматы: Білім, 1997. - 28 б.

4 Оспанов А.П. Правовая охрана окружающей среды от загрязнения отходами производства и потребления в Республике Казахстан: дисс. канд. юрид. наук. – Алматы. 2002. – 133с.

5Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексі 2007 жыл 9 қаңтар. N 212 // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K070000212_

6Аленов М.А. Экологическое законодательство и вопросы его применения в судебной практике. – Астана: Данекер, 2006. – 170с.

Резюме

В статье автор рассматривает вопросы защиты окружающей среды от загрязнения, от производства и потребления. Он проанализировал статью и выявил основные проблемные моменты в теоретической и практической перспективе.

Summary

In the article the author considers protection of the environment from pollution from pollution and pollution. The ten studied the subject and revealed the basic moments of the theoretical and practical perspective.

УДК:342.38\34

Оспанулов Ч.Б.
магистрант Евразийской юридической
академии имени Д.А. Кунаева

ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ МЕДИАЦИИ В КАЗАХСТАНЕ

В данной статье рассмотрены вопросы связанные с правовым регулированием института медиации в Республике Казахстан. Рассмотрена практика применения института медиации в Республике Казахстан. Проведен анализ норм Закона Республики Казахстан «О медиации».

Ключевые слова: медиация, медиатор, конфликт.

В цивилизованных странах давно применяется способ урегулирования конфликтов или споров через медиатора, то есть независимого посредника, помощь которого заключается в поиске альтернативных условий в разрешении конфликта самими сторонами. Практика медиации показывает, что большая часть споров не доходят до суда или прекращаются в суде благодаря помощи профессиональных медиаторов.

С 5 августа 2011 года в Казахстане действует закон Республики Казахстан «О медиации» [1].

Медиация (от лат. *Mediare* – посредничать, англ. *Mediation* – посредничество) - это конфиденциальная процедура урегулирования спора (конфликта) между сторонами при содействии медиатора в целях достижения ими взаимоприемлемого решения, реализуемая по добровольному согласию сторон.

Медиатор - это не защитник, не судья, не обвинитель, не арбитр, не консультант, не советчик и не переносчик информации, а есть независимое, нейтральное и

беспристрастное физическое лицо, выбираемое сторонами спора, который помогает сторонам самим найти решение в ходе обсуждения их конфликта.

Преимущество медиации:

Разрешение конфликта без суда на добровольной и равноправной основе самими сторонами с экономией времени, денег, эмоциональных сил и энергии.

Конфликт рассматривается строго конфиденциально.

Решение принимается только самими сторонами с учетом удовлетворения интересов каждого участника спора.

Целями медиации являются:

1) достижение варианта разрешения спора (конфликта), устраивающего обе стороны медиации;

2) снижение уровня конфликтности сторон.

Процедура медиации не применяется:

- к спорам (конфликтам), возникающим из гражданских, трудовых, семейных и иных правоотношений в случае, если такие споры (конфликты) затрагивают или могут затронуть интересы третьих лиц, не участвующих в процедуре медиации, и лиц, признанных судом недееспособными;

- к спорам (конфликтам), возникающим из гражданских, трудовых, семейных и иных правоотношений с участием физических и (или) юридических лиц, когда одной из сторон является государственный орган;

- по уголовным делам о коррупционных преступлениях и иным преступлениям против интересов государственной службы и государственного управления.

Область применения медиации:

- в семейных спорах;
- а трудовых спорах;
- в корпоративных спорах;
- в коммерческих спорах;
- в школьных конфликтах;
- в криминальном споре между потерпевшим и правонарушителем.
- в межкультурных, религиозных спорах;
- и другие области [1].

Что делает медиатор?

- организует процесс переговоров (разъясняет цели, права и обязанности сторон)
- заслушивает каждую сторону (встречи: индивидуальные/совместные)
- исследует ситуацию путем вопросов, а не убеждений
- не советует и не передает информацию другой стороны
- контролирует процесс медиации (использует фрейм, рефрейминг)
- помогает сторонам найти альтернативный вариант разрешения конфликта
- анализирует (проверяет) предлагаемые варианты решений на реальность
- готовит соглашение, которое после подписания становится обязательным для участников спора.

У казахстанцев появилась возможность решать споры, не доводя дело до суда. Помогут им в поисках компромиссов специально обученные посредники, переговорщики - медиаторы. И все это благодаря, подписанному 28 января 2011 года Президентом РК Н.А. Назарбаевым Закона РК «О медиации».

Медиация - одна из основных технологий урегулирования споров с участием третьей нейтральной стороны – медиатора. Медиатор - главная фигура призванная помочь сторонам прийти к общему знаменателю. Медиация основывается на

следующих принципах: добровольность, конфиденциальность, равноправие сторон, нейтральность медиатора, а также недопустимость вмешательства в процедуру. Проще говоря, медиация направлена не на выяснение того, кто прав, а кто виноват, а на взаимовыгодный поиск решений. То есть две конфликтующие стороны, до суда обращаются к профессиональному посреднику, который, выслушав, помогает им принять оптимальное решение [2, с. 13].

Медиация распространяется только на частные правоотношения, она не может применяться к правовым конфликтам, где одной из сторон выступает государственный орган. Медиация не распространяется на коррупционные правонарушения. В скором будущем в нашем обществе диалог и компромисс станут самыми естественными способами разрешения любых конфликтных ситуаций.

Медиация как процедура урегулирования конфликтов без обращения в суд появилась в 60-х годах прошлого века сначала в странах англо-саксонского права - США, Великобритании и Австралии, а потом во Франции, Бельгии, Германии.

Сегодня в мире медиация широко применяется в самых различных ситуациях, начиная со споров в сфере крупного бизнеса и заканчивая разделом имущества в ходе развода. Согласно международной статистике, через медиацию проходят 30-40 процентов всех споров, при этом положительный результат достигается в 85 процентах случаев. В Китае например 20% споров разрешается при помощи примирительных процедур [3, с. 89].

Кстати, на постсоветском пространстве первыми, кто применил медиацию для решения уголовных дел, стали Молдова и Литва. На Украине институт медиаторов действует более 6 лет. В соседней России закон «Об альтернативной процедуре урегулирования споров с участием посредника (о процедуре медиации)» был принят в июле 2010 года и вступил в силу первого января 2011 года. У нас в Казахстане Закон РК «О медиации» вступил в действие с 5 августа 2011 года.

Собственно, роль медиатора заключается в том, чтобы помочь двум конфликтующим сторонам прийти к консенсусу. Медиатор - это человек, обладающий определенным набором знаний и умений в области права, психологии, философии, а кроме того - наделенный красноречием и авторитетом. Он ни в коем случае не является посредником между судьей и спорящими, не представляет ничьи интересы, его положение и социальный статус не предполагают использование силы в какой-либо форме. Авторитет медиатора базируется лишь на качестве предоставляемых им услуг по поиску наилучших путей решения проблем, с которыми к нему обращаются клиенты.

Список литературы:

1 Закон Республики Казахстан «О медиации» от 28 января 2011 года № 401-IV – Справочная правовая система «ПАРАГРАФ», 2018.

2 Ибраева А.С. Институт медиации в Казахстане: проблемы и перспективы. – Вестник КазНУ. Серия юридическая. – 2012. – №4. – С.12-16.

3 Идрисова С.Б. Вопросы совершенствования законодательства о медиации. – Вестник Института законодательства Республики Казахстан. – 2012. – №3 (27) – С.88-93.

Түйіндеме

Осы мақалада Қазақстан Республикасында медиация институтын құқықтық реттеумен байланысты мәселелер қарастырылған. Қазақстан Республикасында

медиация институтын қолдану тәжірибесі қарастырылған. «Медиация туралы» Қазақстан Республикасының Заңының нормаларына талдау жүргізілген.

Summary

This article deals with issues related to the legal regulation of the mediation institute in the Republic of Kazakhstan. The practice of applying the mediation institute in the Republic of Kazakhstan is considered. The analysis of the norms of the Law of the Republic of Kazakhstan "On mediation" is conducted.

УДК:347.734:336.71 (574)

Отанбек А.
магистрант Евразийской
юридической академии имени Д.А.Кунаева
научный руководитель:
к.ю.н., профессор
Жайлин Г. А.

МЕРЫ ВОЗДЕЙСТВИЯ, ПРИМЕНЯЕМЫЕ НАЦБАНКОМ РК К БАНКОВСКИМ УЧРЕЖДЕНИЯМ ЗА НАРУШЕНИЕ БАНКОВСКОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

Меры воздействия, применяемые Национальным Банком РК к банковским учреждениям за нарушение банковского законодательства. За нарушения в банковской деятельности применяется гражданско – правовая ответственность утвержденная законодательством РК. За правонарушения Национального банка вводится классификация действенных правовых мер.

Ключевые слова: Обязательные правовые нормы, правовой порядок, контроль за банковскими операциями, нарушение гражданско-правовых обязательств, имущественное взыскание, имущественное обременение, управомоченное лицо, санкции правовой нормы, международный договор, нормативные правовые акты, уполномоченный орган, надзор финансового рынка, Базель 3, пруденциальные меры, правовая коллизия.

В Казахстане сформировано банковское законодательство, предусматривающее обязательные правовые нормы для осуществления деятельности финансово-кредитных учреждений. Согласно законодательству в целях обеспечения стабильности денежно-кредитного рынка, устойчивости банковской системы и предупреждения потенциального ущерба от ненадлежащего управления устанавливаются обязательные для банков и иных финансовых учреждений и организаций пределы и ограничения. Современное казахстанское банковское законодательство предусматривает правовой порядок контроля за банковскими операциями, что позволяет создать необходимые условия для развития конкурентного рынка.

В связи с этим неотъемлемой частью банковского законодательства в РК является установление и порядок осуществления гражданско-правовой ответственности банков за нарушения.

Ответственность за нарушения гражданско-правовых обязательств является важнейшим институтом гражданского права. В банковской сфере гражданско-правовая ответственность применяется за нарушение частного интереса, субъектами являются как банковские учреждения, так и граждане. В Гражданском Кодексе РК «Под ответственностью понимается предусмотренное законодательством или договором имущественное взыскание или имущественное обременение, применяемое к субъекту гражданского правоотношения, нарушившему возложенные на него обязанности, и компенсирующее имущественные потери управомоченного лица, вызванные нарушением» [1, с.7].

В случае гражданско-правового нарушения происходит реализация санкции правовой нормы и привлечения к ответственности.

Правовое регулирование банковской деятельности осуществляется Конституцией и законодательством Республики Казахстан, международными договорами (соглашениями), заключенными Республикой Казахстан, а также нормативными правовыми актами Национального Банка, издаваемыми на основании и во исполнение законодательных актов и указов Президента Республики Казахстан по вопросам, отнесенным к его компетенции.

Согласно Закону “О банках и банковской деятельности в РК” в Казахстане функционирует двухуровневая банковская система, в которой верхний уровень представлен Национальным Банком, все остальные банки составляют второй уровень. В настоящее время банковская система страны демонстрирует признаки оздоровления. Так, произошло увеличение совокупного собственного капитала банковского сектора за январь-март 2018 года на 1,6 %, достигнув составил 3 077,5 млрд. тенге. Чистая прибыль приобрела положительные значения, что является успехом, поскольку в конце 2017 г. она была в минусе, на 01.04.2018 г. она составила 214,3 млрд. тенге. При этом чистая процентная маржа и процентный спрэд БВУ показали рост в 5,32% и 4,27%, соответственно по сравнению с началом года.

Однако, по другим показателям имеется продолжение негативных тенденций. Так по сравнению с 2017 годом произошло сокращение банковского сектора на 1 единицу в связи с ликвидацией банка. На 1 апреля 2018 года казахстанский банковский сектор представлен 32 банками второго уровня (БВУ). Совокупные активы составили 23 768,6 млрд. тенге, что показывает снижение с начала 2018 года на 1,6%). 51,1 % структуре активов занимают кредиты, 21,1 % - портфель ценных бумаг, 10,8 % - наличные деньги, аффилированные драгоценные металлы и корреспондентские счета. 10 % или 1331,6 млрд. тенге занимают кредиты с просроченной задолженностью более 90 дней (NPL). 16,2 % (2 151,0 млрд. тенге) составляют провизии по ссудному портфелю, тогда как начало года – 2 126,4 млрд. тенге или 15,6%.

«Размер совокупных обязательств банковского сектора по состоянию на 1 апреля 2018 года составил 20 691,1 млрд. тенге (снижение с начала года на 2,1%). Структура обязательств БВУ банков наиболее высокую долю занимают вклады клиентов – 79,5%, выпущенные в обращение ценные бумаги – 6,8%, займы, полученные от других банков и организаций, осуществляющих отдельные виды банковских операций – 3,0%» [2, с.8].

Национальный банк является уполномоченным органом государства в сфере финансовой и денежно-кредитной политики. В статье 2 Закона Республики Казахстан от 30 марта 1995 года «О Национальном Банке Республики Казахстан» определяется

статус и правовая основа его деятельности: «Национальный Банк Казахстана является государственным органом, обеспечивающим разработку и проведение денежно-кредитной политики государства, функционирование платежных систем, осуществляющим валютное регулирование и контроль, государственное регулирование, контроль и надзор финансового рынка и финансовых организаций, содействующим обеспечению стабильности финансовой системы и проводящим государственную статистику» [3, ст. 2].

Статья 7 Закона определяет цель и задачи Национального Банка Казахстана, среди которых согласно изменениям в подпункт 5, предусмотренному Законом РК от 24.11.2015 № 422-V значится – «регулирование, контроль и надзор финансового рынка и финансовых организаций, а также иных лиц в пределах компетенции», а также «обеспечение надлежащего уровня защиты прав и законных интересов потребителей финансовых услуг» [4, ст. 7].

10 августа 2017 года Президентом страны были внесены изменения и дополнения в Указ от 31 декабря 2003 года № 1271, усиливающие контрольные и надзорные функции Нацбанка в отношении усиления ответственности за нарушения в банковской сфере [5].

Ранее в Послании Президента РК Н. Назарбаева народу Казахстана от 31 января 2017 года «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность», определяя необходимость «перезагрузки» финансового сектора страны, было дано поручение Нацбанку выработать комплекс мер по оздоровлению банковского сектора. Так, Глава государства заявил: «Национальному банку нужно дать больше прав для оперативного контроля за состоянием банков. Он должен перейти от формализованного подхода к риск-ориентированному, чтобы принимать меры воздействия к банкам, не дожидаясь формального нарушения с их стороны» [6].

10 января 2018 г. в Послании Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции» в продолжение усиления полномочий Национального банка заявляется: «Необходимо завершить очистку банковского портфеля от «плохих» кредитов. При этом собственники банков должны нести экономическую ответственность, признавая убытки. Вывод средств из банков акционерами в угоду аффилированных компаний и лиц должен являться тяжким преступлением. Национальный банк не должен быть созерцателем таких деяний. Надзор за деятельностью финансовых институтов со стороны Нацбанка должен быть жестким, своевременным и действенным» [7].

Таким образом, ставится задача, чтобы Нацбанк как регулятор обладал большими возможностями по превентивному воздействию на банк, проводящем высокорискованную политику. В этом случае выигрывает и банковский сектор, и государство, которое больше не занимается спасением банков, происходит разделение рисков банка между его крупными кредиторами посредством законодательного закрепления механизма bail-in.

Между тем, банковское законодательство в отличие от административного или налогового законодательства, банковское законодательство не содержит четкого и исчерпывающего перечня гражданско-правовых нарушений в банковской сфере. В Законе РК о «Национальном банке» представлены только общие положения об ответственности за правонарушения и меры воздействия на БВУ в случае нарушения их обязательств.

Важные процедурные вопросы, касающиеся конкретизации мер воздействия Нацбанка РК в отношении правонарушений в банковской сфере, регулируются

Постановлением Правления Национального банка РК от 2006 года «Об утверждении Правил применения Национальным Банком Республики Казахстан мер воздействия и санкций к банкам второго уровня и организациям, осуществляющим отдельные виды банковских операций». Это постановление разработано в соответствии с Законами Республики Казахстан «О банках и банковской деятельности в Республике Казахстан», «О Национальном Банке Республики Казахстан», «О валютном регулировании и валютном контроле». В нем прописывается порядок применения мер воздействия и санкций к банкам второго уровня и организациям, осуществляющим отдельные виды банковских операций.

В банковском законодательстве меры воздействия, применяемые Центральными банками стран за правонарушения в банковской сфере, классифицируются на предупредительные, пресекательные и принудительные меры ответственности.

Национальный Банк РК в соответствии с Постановлением Правления от 2006 года применяет к банку или организации следующие меры воздействия:

«- предварительного характера - письмо-обязательство, предупреждение, письменное предписание.

- санкционного характера - наложение и взыскание штрафа на банки или организации, приостановление либо отзыв лицензии организации на проведение отдельных банковских операций через приостановление действия регистрационного свидетельства» [8].

При этом указывается, что применение одной меры воздействия не исключает применения других, а также не приостанавливает и не прекращает действия ранее принятых мер противодействия правонарушениям.

В Главе 2 Постановления определяется процедура требований Нацбанка к банковской или иной финансовой организации за нарушения. Так согласно пункту 7 «Национальный Банк может затребовать у банка или организации письмо-обязательство, которое должно содержать факт признания имеющихся недостатков и гарантию руководства банка или организации по их устранению в строго определенных сроки с указанием перечня запланированных мероприятий» [8].

Пунктом 8 и 9 настоящего Постановления устанавливается, что это требование применяется в случаях, устранение недостатков в деятельности банка или организации имеет объективные основания для исполнения лицами, берущими на себя подобные обязательства. Письменное обязательство указывается в качестве достаточной меры воздействия, если имеются основания правомочности и реального состояния выполнения обязательства со стороны лица, принявшего соответствующее обязательство.

Кроме того, Нацбанк признает письменное обязательство достаточной мерой, если в нем содержится конкретный состав мер и сроков их осуществления.

В Глава 3 Постановления предусматривается мера воздействия за правонарушения банка или организации в виде письменного предупреждения. Пункт 10 гласит: «Национальный Банк выносит письменное предупреждение в отношении банка или организации о возможности применения санкций, предусмотренных подпунктами а) и б) статьи 47 Закона, в случае выявления Национальным Банком нарушения законодательства Республики Казахстан или если выявленные недостатки не были устранены в установленный Национальным Банком срок» [8].

В письменном предупреждении содержится процедура доведения требований Нацбанка до сведения первого руководителя, либо лица замещающего его, а также

определяются конкретные сроки (5 рабочих дней) доведения этих сведений до всех членов исполнительного органа и органа управления банка или организации.

Глава 4, пункт 13 Постановления предусматривает вынесение Нацбанком в отношении нарушителей письменного предписания о принятии обязательных к исполнению коррективных мер, направленных на устранение выявленных недостатков в установленный срок. Эта мера воздействия применяется в отношении банка или организации в том случае, если этого требует характер допущенных нарушений. Также письменное предписание выносится в тех случаях и с учетом того, что примененные меры воздействия, такие как письмо-обязательство и письменное предупреждение не достигли результата, а коррективные меры не были реализованы.

Процедура исполнения письменного предписания прописана в пунктах 16, 17 и 18 Постановления.

В Главе 5 Постановления Правления Национального банка РК «Об утверждении Правил применения Национальным Банком Республики Казахстан мер воздействия и санкций к банкам второго уровня и организациям, осуществляющим отдельные виды банковских операций» от 2006 года предусматривается порядок исполнения мер воздействия за правонарушения. В пунктах 19 и 20 прописано следующее: «При получении банком или организацией решения Национального Банка о применении в отношении них мер воздействия с требованием об обязательном представлении соответствующего плана мероприятий по устранению выявленных нарушений или имеющихся недостатков, банк или организация в течение десяти рабочих дней после получения такого решения, представляют в Национальный Банк план мероприятий с приложением, при необходимости иных документов по данному вопросу. Национальный Банк рассматривает в течение десяти рабочих дней представленный план мероприятий и направляет по нему свое заключение. В случае несогласия с планом мероприятий, Национальный Банк направляет указание банку или организации о необходимости выполнения конкретных мероприятий в определенные сроки. Банк или организация уведомляют Национальный Банк об исполнении меры воздействия в срок, указанный в соответствующем документе. В случае, если установленный срок исполнения устранения нарушения будет превышать один месяц, банк или организация ежемесячно уведомляют Национальный Банк о поэтапном исполнении устранения нарушения» [8].

Дальнейшее развитие банковского законодательства по вопросам совершенствования надзора Национального Банка в отношении БВУ происходит в соответствии с переходом на международные стандарты Базельского комитета по банковскому надзору. Базель 3, устанавливающий минимальные стандарты для уставного капитала банков, требует повышения количественных и качественных требований к капиталу банков Казахстана.

В Стратегическом плане развития Национального банка Республики Казахстан на 2017-2021 гг. предусматривается: «С учетом необходимости диверсифицированного подхода к взвешиванию рисков и снижения системных рисков в банковском секторе будут введены повышенные требования к собственному капиталу по операциям банков с высоким уровнем риска, а при увеличении концентрации рисков, угрожающих финансовой стабильности, введены требования по формированию дополнительного капитала или надзорной надбавки к минимальной достаточности собственного капитала банка» [9].

Повышение конкурентоспособности и устойчивости банковской системы РК тесно связано с развитием банковского законодательства, совершенствованием и активизацией деятельности Национального Банка РК, как главного надзорного органа.

Пруденциальные меры воздействия Нацбанка в отношении банковских конгломератов устанавливаются Постановлением Правления Национального Банка Республики Казахстан «Об установлении нормативных значений и методики расчетов пруденциальных нормативов и иных обязательных к соблюдению норм и лимитов размера капитала банковского конгломерата на определенную дату, перечня, форм, сроков представления отчетности о выполнении пруденциальных нормативов банковским конгломератом, а также Правил представления отчетности о выполнении пруденциальных нормативов банковским конгломератом» от 26 декабря 2016 года за № 309[10,с.13].

Процедура консервации БВУ за нарушения в деятельности неисполнении обязательств регламентируются Постановлением Правления Национального Банка Республики Казахстан «Об утверждении Правил применения (установления) режима консервации банков второго уровня, проведения операции по одновременной передаче активов и обязательств банка в части либо в полном размере другому (другим) банку (банкам) временной администрацией по управлению банком (временным управляющим банка) на стадии консервации и согласования уполномоченным органом данной операции, а также видов активов и обязательств, подлежащих передаче при проведении указанной операции» от 26 декабря 2016 года № 311[11,с.62].

Постановление Правления Национального Банка Республики Казахстан от 26 декабря 2016 года № 312 определяет правила управления стабилизационным банком, а также процедуру проведения операции по передаче активов и обязательств банка, находящегося в режиме консервации, стабилизационному банку, передачи стабилизационным банком активов и обязательств банку-приобретателю, а также виды активов и обязательств, подлежащих передаче стабилизационному банку[12,с.72].

Необходимо обратить внимание на существование правовой коллизии, существующей между статьями Закона «О Национальном банке Республики Казахстан» и статьями Гражданского Кодекса РК в части дублирования отдельных норм банковского и гражданского законодательства по процедуре наложения штрафных санкций за нарушения финансово-кредитными учреждениями нормативов и иных обязательных требований Нацбанка РК.

Автор считает, что наиболее рациональным выходом из сложившейся правовой коллизии может быть создание единого нормативного акта, закрепляющего все понятия, используемые в банковском праве, порядок регулирования банковской системой, меры ответственности, применяемые к финансово-кредитным организациям. Принятие Банковского кодекса поможет избежать несогласованности различных нормативно-правовых актов, регулирующих банковскую деятельность.

Список литературы:

1Июффе О.С. Гражданское законодательство Республики Казахстан. Размышления о праве. Научное издание. – Астана: Институт законодательства Республики Казахстан, 2002 г. С.7.

2Пресс - релиз №8 «О ситуации на финансовом рынке». 26 апреля 2018 года. // Сайт Нацбанка РК.

3Закон Республики Казахстан от 30 марта 1995 года № 2155 «О Национальном Банке Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на

28.12.2017 г.) //Ведомости Верховного Совета Республики Казахстан, 1995 г., № 3-4, ст.2, № 12Закон Республики Казахстан от 30 марта 1995 года № 2155 «О Национальном Банке Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 28.12.2017 г.) //Ведомости Верховного Совета Республики Казахстан, 1995 г., № 3-4, ст.7, № 12Указ Президента РК «Об утверждении Положения и структуры Национального Банка Республики Казахстан». // САПП Республики Казахстан, 2004 г., № 50, ст. 640.

4Послание Президента Республики Казахстан Нурсултана Назарбаева народу Казахстана «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» [Электронный ресурс] : 31 янв. 2017 г. // Әділет : информ.-правовая система норматив. актов Респ. Казахстан. – Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1700002017>.

5Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции» // Официальный сайт Президента РК www.akorda.kz

6Постановление Правления Национального банка РК от 2006 года «Об утверждении Правил применения Национальным Банком Республики Казахстан мер воздействия и санкций к банкам второго уровня и организациям, осуществляющим отдельные виды банковских операций». // Официальный Интернет ресурс Национального банка РК <http://www.nationalbank.kz/?docid=3329&switch=russian>

7Стратегический план Национального Банка Республики Казахстан на 2017-2021 годы. Утвержден Приказом Председателя Национального Банка Республики Казахстан от «15»декабря 2017 года // Официальный Интернет ресурс Национального банка РК <http://www.nationalbank.kz/?docid=3329&switch=russian>

8Постановление Правления Национального Банка Республики Казахстан от 26 декабря 2016 года № 309 «Об установлении нормативных значений и методики расчетов пруденциальных нормативов и иных обязательных к соблюдению норм и лимитов размера капитала банковского конгломерата на определенную дату, перечня, форм, сроков представления отчетности о выполнении пруденциальных нормативов банковским конгломератом, а также Правил представления отчетности о выполнении пруденциальных нормативов банковским конгломератом» //Вестник Национального Банка Казахстана. 1-30 ноября 2017, № 11. – с.13.

9Постановление Правления Национального Банка Республики Казахстан от 26 декабря 2016 года № 311 «Об утверждении Правил применения (установления) режима консервации банков второго уровня, проведения операции по одновременной передаче активов и обязательств банка в части либо в полном размере другому (другим) банку (банкам) временной администрацией по управлению банком (временным управляющим банка) на стадии консервации и согласования уполномоченным органом данной операции, а также видов активов и обязательств, подлежащих передаче при проведении указанной операции» //Вестник Национального Банка Казахстана. 1-30 ноября 2017, № 11. – с.62.

10Постановление Правления Национального Банка Республики Казахстан от 26 декабря 2016 года № 312 «Об утверждении Правил управления стабилизационным банком, заключения сделок, в отношении совершения которых установлены особые условия, проведения операции по передаче активов и обязательств банка, находящегося в режиме консервации, стабилизационному банку, передачи стабилизационным банком активов и обязательств банку-приобретателю, а также виды активов и обязательств, подлежащих передаче стабилизационному банку в соответствии с законами Республики Казахстан от 30 марта 1995 года «О Национальном Банке Республики

Казахстан», от 31 августа 1995 года «О банках и банковской деятельности в Республике Казахстан», от 18 декабря 2000 года «О страховой деятельности», от 2 июля 2003 года «О рынке ценных бумаг», от 4 июля 2003 года «О государственном регулировании, контроле и надзоре финансового рынка и финансовых организаций» и от 19 марта 2010 года» //Вестник Национального Банка Казахстана. 1-30 ноября 2017, № 11. – с.72.

Түйіндеме

Мақалада Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі банк секторындағы бұзушылықтар үшін қолданылатын ықпал ету шараларын қарастырады. Банктердің бұзушылықтар үшін азаматтық-құқықтық жауапкершілігіне қатысты Қазақстанның банктік заңнамасын талдау жүргізілуде. Ұлттық Банктің құқық бұзушыларға қатысты ықпал ету шараларын жіктеу жүргізілуде.

Summary

The article examines the impact measures applied by the National Bank of the Republic of Kazakhstan to banking institutions for violations in the banking sector. The analysis of the banking legislation of Kazakhstan regarding the civil liability of banks for violations is being analyzed. Classification of measures of influence of the National Bank in relation to offenders is carried out.

УДК 343.911(574)

Сейтхан Ж.Ә.
магистрант Евразийской юридической
академии имени Д.А.Кунаева
Научный руководитель:
к.ю.н., доцент
Зинкевич Т.И.

ХИМИЧЕСКАЯ КАСТРАЦИЯ КАК ОДИН ИЗ СПОСОБОВ БОРЬБЫ С ПЕДОФИЛИЕЙ

В данной работе рассматриваются некоторые меры по борьбе с педофилией. В частности, затронуты меры применения химической кастрации как вида наказания за преступления против половой неприкосновенности несовершеннолетних, а также рассматриваются аргументы за и против его применения.

Ключевые слова: насильственные половые преступления против несовершеннолетних, малолетних, химическая кастрация, принудительные меры медицинского характера, педофилия.

Насильственные половые преступления против несовершеннолетних – одна из сложных тем в любом обществе, каждый подобный случай вызывает общественный резонанс.

На сегодняшний момент в казахстанском законодательстве за преступления против половой неприкосновенности совершенные в отношении несовершеннолетних

предусмотрено лишение свободы от 10 до 15 лет, а в отношении малолетних – от 15 лет до пожизненного лишения свободы, а в качестве дополнительных наказаний – ограничение свободы и лишение права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью.

К лицам, которые совершили уголовное преступление против половой неприкосновенности, не применяется условное осуждение, освобождение от уголовной ответственности в связи с раскаянием, примирением, также к ним не применяется условно-досрочное освобождение, а также замена неотбытой части наказания более мягким видом. Они не освобождаются от отбывания наказания в связи с истечением срока давности, на основании амнистии или помилования. После отбытия срока и выхода из мест лишения свободы над ними устанавливается административный надзор сроком до 3-х лет [1].

После резкого всплеска преступлений против половой неприкосновенности несовершеннолетних в Республике, произошедшего в 2015 году, одной из реакций на насилие в отношении детей, стало принятие закона о применении химической кастрации.

Химическая кастрация – это медицинская процедура фармакологического подавления выработки гормона тестостерона для снижения уровня полового влечения и невозможности совершения полового акта. Эффектность данной процедуры действует только на период приема препарата [2].

В ряде государств одним из способов альтернативного или дополнительного наказания за преступления против половой неприкосновенности несовершеннолетних предусмотрена кастрация – химическая или хирургическая.

К этим странам относятся некоторые штаты США, Великобритания, Германия, Польша, Израиль, Франция, Дания, Швеция, Норвегия и др.

В США и Польше химическая кастрация является обязательной, в других европейских странах – добровольной. В либеральной Европе уверены, что химической кастрации вполне достаточно, поскольку у нее слишком много побочных эффектов для человеческого организма. Например, прошедшие «химию» насильники имеют большие шансы получить остеопороз (заболевание, связанное с уменьшением плотности костей) либо сразу же набрать чрезмерно избыточный вес.

В Германии и Чехии уверены, что химическая кастрация не имеет смысла, если следствие располагает убедительными доказательствами вины подсудимого, немецкий или чешский суд с большой долей вероятности примет решение о хирургической кастрации. В результате в этих странах количество рассматриваемых преступлений в несколько раз меньше, нежели, например, в соседних Польше или Франции.

Хирургическая кастрация в Чехии происходит на добровольной основе. После отбывания срока человек не может выйти на свободу, пока врачи и суд не решат, что он перестал быть опасным для общества. Для этого назначается лечение в психиатрической больнице, которое может длиться и год, и пять лет, а может и всю жизнь. Но пациент может избежать этого, добровольно согласившись на кастрацию. Рецидивов после процедуры у него уже быть не может, и суд выпускает человека на свободу [3].

Тем не менее, в мире известны случаи, когда кастрированные возвращали эрекцию (в том числе и с целью совершения сексуальных преступлений) с помощью инъекций мужских половых гормонов.

В Германии, где добровольной кастрации подвергаются до 6 насильников в год, цифры говорят о том, что если у отпущенных на волю педофилов шанс повторного преступления составляет 84%, то после кастрации - всего 3%.

Согласно исследовательским данным МВД Великобритании, в странах, практикующих химическую кастрацию, количество преступлений против детей снизилось на 50%.

В Казахстане химическая кастрация будет применяться к лицам старше 18 лет и только по основанию решения суда в целях предупреждения состояния декомпенсации у лиц, страдающих расстройством сексуального предпочтения.

При освобождении таких лиц из мест лишения свободы по отбытию срока наказания суд решает вопрос о продлении, изменении или прекращении химической кастрации. Эта мера исполняется по месту отбывания лишения свободы.

За уклонение лица, осужденного за уголовные правонарушения против половой неприкосновенности несовершеннолетних, от применения к нему принудительных мер медицинского характера введена уголовная ответственность [4].

В Казахстане химическая кастрация еще не была применена на практике, так как закон вступил в силу с 1 января 2018 года, но уже вызвало огромное количество споров. В обществе сразу появились как сторонники, так и противники химической кастрации.

Просмотрев и проанализировав различные материалы по данной проблематике, наиболее часто встречающимися аргументами против применения химической кастрации являются:

1. Во-первых, это длительность процедуры, и наивно полагать, что один укол может решить проблему. Одно из американских исследований показало, что каждый третий из мужчин, которым был введен гормональный препарат, сохранил способность к половому акту. Кроме того, как справедливо отмечает Н.М. Хромова, «химическая кастрация не снимает неконтролируемую (непосредственную) агрессию. Так, у лиц с патологией влечения агрессия выступает как принимаемая личностью реализация потребностей биологического уровня, то есть человек не испытывает внутреннего конфликта и реализует это влечение непосредственно, не пытаясь его сдерживать. При таком роде патологии химическая кастрация может вызвать неконтролируемую ненависть и агрессию, что побудит указанных лиц на совершение еще более жестоких преступлений» [5].

2. Медики утверждают, что химическая кастрация оказывает тяжкие последствия на здоровье человека – при отсутствии тестостерона происходит сгущение крови. Таким образом, развивается гиперкоагуляция, появляется риск инфаркта, инсульта, а также размягчаются костные ткани. Наносится вред здоровью.

3. Правовые риски: судебные ошибки и полицейский беспредел.

В Казахстане критически низкий процент оправдательных приговоров – 0,2%. То есть практически вся правоохранительная система заведомо считает гражданина виновным. На сегодняшний день правоохранительная и судебная система при отправлении правосудия имеет очень много нарушений и недоверия со стороны общества. Нужно учитывать факты халатности судебно-медицинских экспертов, и об ошибках, и о некомпетентности, научной необоснованности экспертиз, риск того, что заключение может быть необоснованным – остаётся. На судью ложится главная ответственность, он должен быть компетентен именно в медицинской сфере, в качестве оценки обоснованности медицинских заключений.

По мнению некоторых экспертов, может сложиться ситуация, когда сам факт отправки на экспертизу и вероятное назначение химической кастрации осуждённому лицу будет зависеть не от его психического здоровья, а от его отношений с руководством исправительного учреждения.

4. По мнению профессора кафедры психиатрии, психотерапии и наркологии КазНМУ имени Асфендиярова Белгибая Шахметова, только медикаментозное лечение преступников – не просто полумера, но и заведомый самообман. Врачам необходимо работать в первую очередь не с физиологией, а с психическим здоровьем пациента [6].

Наиболее часто встречающиеся аргументы за применение химической кастрации:

1. Лечить людей, осужденных за преступления против половой неприкосновенности альтернативными способами бессмысленно. Только химическая кастрация может лишить насильника возможности совершить повторное преступление.

2. Данная мера очень эффективна, так как быстро достигает результата.

3. Из всех предложенных вариантов мер применения наказания к насильникам, химическая кастрация на сегодняшний день является самой гуманной. Химическая кастрация признана во многих странах мира. Основной причиной такого признания является то, что она не причиняет «необратимых последствий» для анатомического строения человека, таких, как, например, при удалении яичек у мужчин, отрубании рук за воровство.

4. В случае судебной ошибки есть возможность все исправить. После прекращения применения инъекций все функции организма восстанавливаются [7].

В заключение можно сказать, что внедрение практики химической кастрации в Казахстане вряд ли существенно повлияет на снижение числа преступлений против половой неприкосновенности несовершеннолетних. В качестве наказания эта методика не так страшна, исходя из названия. Эффективность химической кастрации может положительно повлиять на поведение насильника только лишь в сочетании с квалифицированной психиатрической и психологической помощью, а также социальной работы с ними.

Список литературы:

1 Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 09.01.2018 г.) Издательство "ЮРИСТ" 2018г.

2 Новостной портал Zakon.kz сайт: <https://www.zakon.kz/4896729-v-kazahstane-vstupaet-v-silu-zakon-o.html>

3 Семенцова И.А. «Принудительные меры медицинского характера, применяемые к лицам, страдающим расстройствами сексуального предпочтения: дискуссионные вопросы» Журнал Юристъ-праповедь, 2016, № 6 (79) с. 97.

4 Новостной портал Tengrinews.kz сайт:

5 https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/kazahstane-vstupaet-silu-himicheskaya-kastratsiya-pedofilov-334490/

6 Хромова Н.М. Кастрировать нельзя помиловать: где ставить запятую? // Законодательство и экономика. 2015. № 11. с. 57.

7 Новостной Портал Informburo.kz сайт: <https://informburo.kz/stati>

8 [himicheskaya-kastratsiya-pedofilov-mozhet-byt-neeffectivnoy-s-kakimi-problemami-stolknyotsya-gosudarstvo.html](https://informburo.kz/stati/himicheskaya-kastratsiya-pedofilov-mozhet-byt-neeffectivnoy-s-kakimi-problemami-stolknyotsya-gosudarstvo.html)

9 Мингес И.А. «Химическая кастрация педофилов: за и против. Научный журнал «Теория и практика общественного развития» (2014, № 21) с. 135.

Түйіндеме

Аталған жұмыста химиялық кастрацияның кәметке толмағандардың жыныстық қол сұғылмаушылығына қарсы жаза түрі ретінде қарастырылған, сөнімен қатар оны қолданудың артықшылықтары мен кемшіліктері назарға алынды.

Summary

The article discusses a complicated problem in the field of application of criminal sanctions – determination of the eligibility of admissibility or inadmissibility of chemical castration. The author considers the pros and cons of the chemical castration application.

УДК:343.85

Спаш Н.А.
магистрант
ЕЮА им.Д.А.Кунаева
Научный руководитель:
к.ю.н., доцент
Ахметова С.А.

ПРАВОВЫЕ И ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ ОСНОВЫ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ ПРЕСТУПНОСТИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

Предупреждение преступности несовершеннолетних является одной из главных задач государства в сфере борьбы с преступностью и укреплении правопорядка. Автором представлены правовые и организационные основы преступности несовершеннолетних.

Ключевые слова: несовершеннолетние, преступление, предупреждение, профилактика, образование, права несовершеннолетних, учреждение образования, органы опеки и попечительства.

При определении деятельности по предупреждению преступлений несовершеннолетних следует отметить, что эта деятельность имеет положительный эффект только при правильном применении организационных и правовых мер.

Организационные меры – это специальные меры по улучшению выявления и учета неблагополучных семей и совершающих правонарушения подростков, оказавшихся в трудных условиях и т.д., планирование работы с ними, контроль, координацию действий различных организаций.

К организационным формам относятся:

- органы статистической работы (учет регистрации фактов уголовных правонарушений, совершаемых несовершеннолетними);
- органы аналитической работы включают в себя анализ количества, характера, а также обстоятельства, способствующие совершению уголовных правонарушений несовершеннолетних, указанный анализ может осуществляться по различным

направлениям, основной его задачей является выработка и осуществление конкретных мер, направленных на достижение цели по декриминализации подростковой среды.

К правовым формам относятся:

- осуществление деятельности субъектов профилактики по применению нормативно-правовых актов, а также применение мер уголовного принуждения в отношении лиц, допустивших соответствующие уголовные правонарушения.

Регулирует деятельность по профилактике преступности несовершеннолетних Закон РК «О профилактике правонарушений среди несовершеннолетних и предупреждения детской безнадзорности и беспризорности» [1].

Систему субъектов профилактики преступности несовершеннолетних, защиты их прав образуют комиссии по делам несовершеннолетних и защите их прав, органы опеки и попечительства, органов здравоохранения и социальной защиты населения, образования, органов внутренних дел, службы занятости населения и иные органы и учреждения, осуществляющие в пределах своей компетенции меры по профилактике правонарушений несовершеннолетних и защите их прав. Отсюда видно, что органы внутренних дел лишь одно из звеньев государственной системы профилактики безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних. Это понятно, ибо основным содержанием работы по предупреждению и пресечению безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних является комплекс разнообразных мероприятий социально-экономического, воспитательного, организационного характера. Правовые же меры, играют лишь вспомогательную роль.

Центральное место в государственной системе профилактики безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних занимают комиссии по делам несовершеннолетних и защите их прав. Комиссии по делам несовершеннолетних и защите их прав при главах местной исполнительной власти, при городских, районных акиматах призваны координировать действия государственных органов и общественных объединений по предупреждению безнадзорности и преступлений несовершеннолетних

Согласно положению о комиссиях к их ведению также относятся: [2.с. 9].

а) устройство и охрана прав несовершеннолетних;
б) рассмотрение дел о правонарушениях несовершеннолетних;
в) осуществление государственного контроля за условиями содержания и проведением воспитательной работы с несовершеннолетними в учреждениях МВД, специальных учебно- и лечебно-воспитательных учреждениях.

Большую роль в деле предупреждения и пресечения безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних призваны играть специализированные учреждения (службы) для несовершеннолетних, нуждающихся в социальной реабилитации, создаваемые в структуре органов социальной защиты населения. Эта же цель реализуется деятельностью специальных учебно-воспитательных учреждений (СУВУ) органов образования для детей и подростков с девиантным поведением. К ним относятся специальные общеобразовательные школы и специальные профессионально-технические училища. В СУВУ открытого типа принимаются несовершеннолетние в возрасте от 8 до 18 лет, имеющие устойчивое противоправное поведение либо подвергшиеся любым формам психологического насилия, либо отказывающиеся посещать общеобразовательные учреждения и испытывающие трудности в общении с родителями. В СУВУ закрытого типа (в них установлен специальный режим) по постановлению комиссии по делам несовершеннолетних и защите их прав направляются несовершеннолетние в возрасте от 11 до 18 лет, совершившие

общественно опасные деяния, нуждающиеся в особых условиях воспитания и обучения и требующие специального педагогического подхода.

Комиссии по делам несовершеннолетних и защите их прав (далее - КДН), образуемые органами местного самоуправления, являются одним из основных институтов, обеспечивающих защиту прав и интересов несовершеннолетних. Основная задача КДН – предупреждение безнадзорности, правонарушений и антиобщественных действий этой возрастной группы населения. Эта задача достигается путем организации контроля за условиями воспитания, обучения, содержания несовершеннолетних, применения мер воздействия в отношении несовершеннолетних и их законных представителей. На практике основное время в работе КДН уделяется рассмотрению дел о правонарушениях несовершеннолетних, подготовке материалов, представляемых в суд по вопросам, связанным с содержанием несовершеннолетних в учебно-воспитательных учреждениях закрытого типа, рассмотрению представлений органов образования об исключении несовершеннолетних из учреждения общего образования.

Социальные функции КДН заключаются в оказании помощи в трудовом и бытовом устройстве, социальной реабилитации несовершеннолетних, нуждающихся в государственной помощи. Необходимо отметить, что сами комиссии не имеют прямых полномочий в борьбе с правонарушениями несовершеннолетних и свои функции они выполняют, прежде всего, посредством осуществления координации с другими организациями, занимающимися «неблагополучными» подростками, которые были поставлены на учет комиссией по делам несовершеннолетних и защите их прав.

Вторым элементом системы органов профилактики преступности несовершеннолетних являются органы здравоохранения и социального развития – это территориальные центры социальной помощи, психолого-педагогической помощи, центры экстренной психологической помощи (телефоны доверия). Главная особенность этих органов заключается в том, что они в большей степени нацелены на проведение индивидуальной содержательной профилактической работы с безнадзорными и беспризорными несовершеннолетними, с теми, кто оказался в трудной жизненной ситуации. В эту работу входит и бесплатное оказание социальных услуг, тесное сотрудничество с семьей, помощь в организации досуга несовершеннолетних[3.с.14]

Третьим элементом системы профилактики являются специализированные учреждения для несовершеннолетних, нуждающихся в социальной реабилитации. Особенность этих учреждений заключается в том, что они оказывают срочную экстренную помощь несовершеннолетним, оказавшимся в трудной жизненной ситуации преимущественно на «стационарной» основе. К таким учреждениям относятся а) социально-реабилитационные центры, б) социальные приюты, обеспечивающие временное проживание детей, в) центры помощи детям, оставшиеся без попечения родителей[4].

Следующим элементом профилактики являются учреждения образования и органы управления образованием (ст. 28-1). К компетенции этих институтов относятся: введение и реализация методик, направленных на формирование законопослушного поведения; проведение комплексных психолого-медико-педагогических обследований для определения необходимых форм обучения и воспитания; выявление детей, пропускающих занятия, и помощь по получению образования; помощь семьям в воспитании и обучении детей; организация отдыха и досуга несовершеннолетних[5.].

Пятым элементом профилактики преступности несовершеннолетних являются органы и учреждения по делам молодежи, учреждения культуры, спорта, туризма, молодежные объединения, другие общественные организации и движения. В пределах своей компетенции они участвуют в организации воспитания, отдыха, досуга и занятости несовершеннолетних. Основными задачами органов по делам молодежи является координация деятельности молодежных организаций, оказание им финансовой поддержки на конкурсной основе.

Деятельность шестого элемента системы профилактики - органов управления и учреждений здравоохранения (ст. 89), - в последнее время становится все более существенной. В условиях неуклонного роста психических отклонений, алкоголизации и наркотизации, социальная роль оказания психиатрической и наркологической помощи, осуществления лечебно-восстановительного лечения существенно возрастают [6.с.439].

Приоритетным направлением работы по формированию здоровой нации является укрепление здоровья детей и содействие здоровому образу жизни.

В целях межведомственного взаимодействия и усиления профилактической работы в республике создан и действует Национальный Координационный совет по охране здоровья при Правительстве Республики Казахстан. Где рассматривались вопросы улучшения межотраслевого сотрудничества в области борьбы с алкоголизмом, табакокурением, наркоманией, токсикоманией, в организации питания, охраны здоровья школьников, оказания медико-социальных услуг населению и др. В рамках Государственной программы развития здравоохранения «Саламатты Қазақстан» проводятся спортивно-культурные мероприятия, спартакиады и конкурсы с распространением информационно-наглядного материала (плакаты, буклеты, листовки, памятки).

Вспомогательными элементами профилактики преступности несовершеннолетних являются органы опеки и попечительства и органы служб занятости. Эти элементы профилактики названы вспомогательными, так как их деятельность в профилактике носит преимущественно распорядительно-контрольный характер, не связанный с содержательной работой с несовершеннолетними (или) его семьей [7].

Одним из наиболее важных направлений в сфере предупредительной деятельности является профилактика антиобщественных проявлений среди несовершеннолетних. Значимость данного направления определяется пристальным вниманием нашего государства к данной проблеме [8].

Предупреждение преступности несовершеннолетних является одной из главных задач государства в сфере борьбы с преступностью и укреплении правопорядка.

Речь идет о подрастающем поколении, о будущем нашей страны, доля которого в общей структуре населения составляет значительную часть.

Преступность несовершеннолетних представляет собой составную часть общей преступности (в среднем, не менее 9-12 процентов) и является основным источником пополнения «взрослой» преступности.

Преступность несовершеннолетних, имея свои специфические особенности, выступает в качестве самостоятельного объекта криминологического изучения.

Обеспечивая эффективную работу по противостоянию преступности несовершеннолетних, государством наносится ощутимое воздействие на общую преступность. Проблема ранней профилактики преступности несовершеннолетних это важная и актуальная тема и чем раньше государство окажет внимание подрастающему поколению, тем больше будет законопослушного населения страны.

Список литературы:

1Закон Республики Казахстан от 9 июля 2004 г. № 591-П «О профилактике правонарушений среди несовершеннолетних и предупреждения детской безнадзорности и беспризорности»

2№11 июня 2001г. было принято Постановление Правительства Республики Казахстан N 789 «Об утверждении Типового положения о комиссии по защите прав несовершеннолетних».

3Указ Президента Республики Казахстан от 29 ноября 2010 г. – № 1113 «Об утверждении Государственной программы развития здравоохранения Республики Казахстан «Саламатты Казакстан» на 2011-2015 годы» // <http://online.zakon.kz/>.

4Закон Республики Казахстан от 9 июля 2004 г. № 591-П «О профилактике правонарушений среди несовершеннолетних и предупреждения детской безнадзорности и беспризорности/

5Закон Республики Казахстан «Об образовании» от 27.07.2007г. №319-III (с изменениями и дополнениями на 13.01.2015г.)

6Рустемова Г.Р. Криминологическая характеристика и предупреждение преступлений в сфере медицинского обслуживания населения //Криминология: учебник. – Алматы: ТОО «Казыгурт» баспасы, 2006 – 584 с. (С.439).

7Кодекс Республики Казахстан от 18 сентября 2009 года № 193-IV «О здоровье народа и системе здравоохранения»

8Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и дополнениями .) // <http://online.zakon.kz>

9Указ Президента Республики Казахстан от 7 декабря 2010 г. – № 1118 «Об утверждении Государственной программы развития образования Республики Казахстан на 2011–2020 годы» <http://akkol-akmo.gov.kz/>.

Түйіндеме

Кәмелетке толмағандардың қылмыстылығының алдын алу мемлекеттің қылмыстылықпен күресу мен құқықтық тәртіпті қалыптастыру саласындағы басты міндеттердің бірі болып табылады. Автормен кәмелетке толмағандардың қылмыстылығының құқықтық және ұйымдастырушылық негіздері қарастырылған.

Summary

The prevention of juvenile delinquency is one of the main aim of government in field of combating crime and strengthening law. The author presents the legal and organizational basis for juvenile delinquency.

Суранши М.М.
Магистрант
Евразийской юридической
академии имени Д.А.Кунаева
Научный руководитель:
к.ю.н., доцент
Зинкевич Т.И.

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫЕ СРЕДСТВА ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ТЕРРОРИСТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Предпринята попытка научного анализа международных актов по борьбе с терроризмом. Рассмотрены проблемы взаимодействия государств по борьбе с терроризмом. Частично проанализировано зарубежное законодательство, что в совокупности позволило выделить определенные международно-правовые средства, а также закономерности правовой регламентации противодействия террористической деятельности.

Ключевые слова: Международно-правовые средства, террористическая деятельность, международные акты, борьба с терроризмом, преступление, правоохранительные органы.

Терроризм, превратившийся сегодня в серьезную угрозу для безопасности отдельных государств, регионов мира и всего мирового сообщества, поставил перед органами власти и законодателями различных стран проблему поиска путей создания общегосударственной системы мер борьбы с терроризмом, адекватной данной опасности.

Для решения этой проблемы были предприняты ранее и предпринимаются в настоящее время попытки совершенствования уголовных законов за счет криминализации все более разнообразных форм террористических проявлений, создания рычагов экономического, политического, общественного, правового воздействия на ситуацию в направлении снижения вероятности реализации террористических намерений; установления и ликвидации факторов, детерминирующих терроризм.

Столкнувшись с реальной угрозой терроризма на своей территории, правительства многих стран, ранее скептически относившиеся к различным специальным правовым нормам, направленным на усиление профилактики терроризма и подавление его проявлений уголовно-правовыми средствами, вынуждены были пересмотреть национальное законодательство, причем часто даже в ущерб тем или иным признанным демократическим принципам.

В данное время мировое сообщество поставлено перед необходимостью активизировать противодействие актам международного терроризма. Уже на протяжении довольно длительного периода теракты широко используются в качестве средства политической борьбы и метода влияния на политические процессы, происходящие в обществе. То, что раньше было, скорее, исключением, теперь стало «правилом», повседневностью во многих странах. Колоссально расширились географические рамки террористической активности, которая распространилась сейчас на все регионы. Как естественная ответная реакция — активизировалось сотрудничество государств в борьбе с терроризмом. Однако на фоне общего

накопленного значительного массива законотворческой и практической работы в данной области назрела необходимость ее обобщения и анализа через призму возможного творческого использования при выработке международной и национальной концепций борьбы с терроризмом.

Систематизируя имеющуюся практику координации усилий мирового сообщества в вопросах противодействия актам террора, следует отметить, что в ее основе лежит ряд универсальных международных конвенций. В их числе: — Конвенция о преступлениях и некоторых других действиях, совершенных на борту воздушного судна (1963); — Конвенция о борьбе с незаконными актами, направленными против безопасности гражданской авиации (1971); — Конвенция о предотвращении и наказании преступлений против лиц, пользующихся международной защитой, в том числе дипломатических агентов (1973); — Конвенция о борьбе с захватом заложников (1979); — Конвенция о физической защите ядерных материалов (1980); — Конвенция о борьбе с незаконными актами, направленными против безопасности морского судоходства (1988); — Конвенция о борьбе с бомбовым терроризмом (1997); — Конвенция о маркировке пластических взрывчатых веществ в целях их обнаружения (1999); — Конвенция о борьбе с финансированием терроризма (1999). Основные усилия по международному сотрудничеству в области борьбы с терроризмом предпринимаются в рамках международных организаций, которые выработали основополагающие программные итоговые документы.

Декларация и Программа действий, принятая на Всемирной конференции ООН по правам человека 25 июня 1993 г. в Вене, определила, что акты, методы и практика терроризма во всех его формах и проявлениях являются деятельностью, которая направлена на уничтожение прав, основных свобод и демократии, создает угрозу территориальной целостности и безопасности государств и дестабилизирует законные правительства.

В продолжение данных тезисов на 49-й сессии Генеральной Ассамблеи Организации Объединенных Наций (1994) принята Декларация о мерах по ликвидации международного терроризма, в которой выражается убежденность в целесообразности более тесной координации и сотрудничества между государствами в борьбе с преступлениями, связанными с терроризмом, включая оборот наркотиков, незаконную торговлю оружием, «отмывание денег» и контрабанду ядерных и других потенциально смертоносных материалов. В этом контексте государствам предлагается в срочном порядке провести обзор сферы применения существующих международно-правовых положений о предупреждении, пресечении и ликвидации терроризма во всех его формах и проявлениях с целью обеспечить наличие всеобъемлющих правовых рамок, включая все аспекты этого вопроса.

В свою очередь на совещании по борьбе с терроризмом (Париж, 30 июля 1996 г.) министры стран «большой восьмерки» приняли итоговый документ, в котором заявили о своей решимости уделять первостепенное внимание борьбе с терроризмом, сделали обзор новых тенденций развития терроризма в мире. Участники форума представили на итоговой пресс-конференции согласованный ими список из 25 мер по борьбе с терроризмом, значительная часть которых касается национальной компетенции государств. Одна из рекомендаций относится к «улучшению взаимодействия между отдельными органами и ведомствами, которые занимаются различными аспектами данной проблемы». Речь идет также об улучшении подготовки квалифицированных специалистов по антитеррористическим действиям, в том числе для «предотвращения

терроризма с использованием радиоактивных, химических, биологических и отравляющих веществ»[1].

С учетом большого числа террористических актов на транспорте правительствам стран «большой восьмерки», предлагалось срочно начать консультации о повышении безопасности общественного транспорта. По состоянию на начало марта 2014 года в страны «Большой восьмерки» входили Великобритания, Франция, Италия, Германия, Россия, Соединенные Штаты Америки, Канада и Япония. После событий, связанных с Крымом, Россия вышла из членства, тем не менее, на протяжении длительного периода «восьмерка» призывала все государства взять под свой контроль неправительственные организации (гуманитарной, культурной или социальной направленности), которые могут служить прикрытием для террористической деятельности.

Особого внимания требуют поиск и разработка методов обнаружения и маркировки взрывчатки и других средств, которые могут привести к гибели или ранению людей.

Предметом пристального внимания стали новейшие средства коммуникации, которые террористы используют для пропаганды собственных идей и общения между собой. Подразумевалась прежде всего компьютерная сеть Интернет и частные средства кодирования передаваемой по ней информации.

Документ обязывает подписавшие его страны отказаться от любой пассивной или активной поддержки террористов; ужесточить юридические меры преследования за террористическую деятельность; отдавать под суд любое лицо, обвиняемое в совершении, подготовке террористических актов или оказании помощи в их осуществлении.

Уже в те годы «восьмерка» рекомендовала всем государствам препятствовать передвижениям групп террористов и их отдельных членов и в этих целях ввести более строгий пограничный контроль и правила оформления удостоверений личности и визовой документации.

Многостороннее и двустороннее сотрудничество предполагается развивать в двух основных плоскостях: международно-правовой и оперативной.

Первая охватывает, в частности, сближение национальных законодательств в области выдачи преступников и предоставления убежища. Документ предлагает рассмотреть возможность выдачи террористов, даже если между заинтересованными государствами нет соответствующих соглашений.

Страны «большой восьмерки» решили также препятствовать движению капиталов, с помощью которых финансируется террористическая деятельность. Вместе с тем, у экспертов, участвовавших в подготовке встречи, не было иллюзий, что на пути эффективного противодействия терроризму в данной области возникнет много препятствий. Например, для многих государств тайна банковского вклада служит гарантией привлечения финансов из-за рубежа, и они вряд ли от нее откажутся.

Успех борьбы с терроризмом напрямую зависит от реального оперативного сотрудничества между спецслужбами.

Ведущие страны мира пришли к осознанию того, что преступный мир объединился гораздо раньше, чем их правоохранительные органы, укрепилось понимание, что терроризм можно победить только совместными усилиями.

Группа старших экспертов по транснациональной организованной преступности на заседании в Париже 12 апреля 1996 г. приняла следующие рекомендации: государства должны проанализировать свое законодательство, касающееся уголовных преступлений, определить центральный орган, структура которого должна отвечать

задачам быстрой передачи запросов о совершенных и готовящихся терактах. Были осуждены преступные акты, методы и практика терроризма, выражена решимость действовать в целях его искоренения как на двусторонней основе, так и путем многостороннего сотрудничества.

В целях координации усилий компетентных органов государств — участников Содружества Независимых Государств (СНГ) в борьбе с терроризмом и иными видами опасных преступлений начиная с 1991 г. был подписан целый ряд основополагающих межгосударственных нормативных актов. В их числе Соглашение «О концепции военной безопасности государств — участников Содружества Независимых Государств», представляющее собой совокупность согласованных и официально принятых взглядов на защиту государств — членов СНГ от внешних угроз, обеспечение территориальной целостности и политической стабильности, а также Соглашение «О взаимодействии в области предупреждения и ликвидации последствий чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера» [2].

В 1995—1996 гг. принята Концепция формирования информационного пространства Содружества Независимых Государств, включившая совокупность согласованных на межгосударственном уровне мероприятий и условий по развитию на взаимовыгодной основе межгосударственных информационных обменов в интересах сотрудничества государств — участников СНГ в согласованных сферах деятельности и в соответствии с международными принципами распространения информации, а также Концепция коллективной безопасности государств — участников Договора о коллективной безопасности, провозгласившая международный терроризм в качестве одного из основных источников военной опасности для стран СНГ [3].

В интересах более тесного взаимодействия правоохранительных органов и спецслужб в борьбе с наиболее опасными видами преступлений был сформирован Совет руководителей органов безопасности и специальных служб государств — участников Содружества Независимых Государств (СОРБ), который на своих заседаниях рассматривает и принимает стратегически важные нормативные акты, позволяющие повысить эффективность борьбы с терроризмом и иными преступными деяниями.

В апреле 2018 года в штаб-квартире МПА СНГ были обсуждены вопросы подготовки и проведения международной конференции по борьбе с терроризмом. Совещание членов парламентских делегаций МПА СНГ с представителями партнерских международных организаций по вопросам подготовки и проведения международной конференции по борьбе с терроризмом прошло в Москве. В совещании приняли участие парламентарии государств — участников Содружества Независимых Государств и представители Парламентской ассамблеи Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе, Парламентской ассамблеи Совета Европы, Парламентской ассамблеи Средиземноморья, Парламентской Ассамблеи Организации Договора о коллективной безопасности.

Стороны обсудили вопросы о формате конференции, концепции будущего мероприятия и другие темы, касающиеся организации конференции по борьбе с терроризмом в 2019 году [4].

Однако положения, содержащиеся в вышерассмотренных международных нормативных актах, обычно недостаточно конкретизированы, что затрудняет их использование правоохранительными органами и спецслужбами государств в конкретных практических целях.

Проведенный анализ зарубежного законодательства позволяет выделить определенные закономерности правовой регламентации борьбы с терроризмом:

Во-первых, кодификация законодательных норм в области борьбы с терроризмом способствует его более эффективному применению;

во-вторых, внутреннее право стран должно своевременно реагировать на изменение в международной договорной практике в этом направлении, последовательно отражая все ее позитивные начала;

в-третьих, несмотря на общую для развитых стран мирового сообщества тенденцию к демократизации своего законодательства, государства предусматривают повышенную меру ответственности и наказания за совершение террористических актов и участие в террористической деятельности;

в-четвертых, уголовное преследование за акты насилия, совершаемые в отношении лиц, обладающих правом на специальную защиту, предусматривается нормами так называемого чрезвычайного антитеррористического законодательства;

в-пятых, при подготовке и принятии законодательных и иных нормативных актов, регламентирующих борьбу с терроризмом, целесообразно исходить из особенностей складывающейся общественно-политической и криминогенной ситуации в республике.

Список литературы:

- 1 Восток. Альманах. - Сентябрь 2006 года. - № 4 (40).
- 2 Остроухов В.В. Актуальные вопросы борьбы с международным терроризмом на современном этапе. Право и безопасность. - Декабрь 2013. - № 8 (13).
- 3 Международное сотрудничество в области борьбы с терроризмом: Сборник правовых актов. № 10. М., 1998. С. 125—131.
- 4 Межпарламентская Ассамблея государств — участников Содружества Независимых Государств / Сайт: www.fsb.ru

Түйіндеме

Терроризмге қарсы күрестің халықаралық актілерін ғылыми талдауға талпыныс жасалған. Терроризмге қарсы күресте мемлекеттердің қарым қатынастарының проблемалары қаралған. Ішінара шет ел заңнамалары талданған, оның жиынтығында белгілі бір халықаралық құқықтық құралдар бөлуге, сондай-ақ террористік іс-әрекеттерге қарсы күресті құқықтық регламенттеуге мүмкіндік береді.

Summary

An attempt has been made to scientifically analyse international counter-terrorism instruments. Consideration of the problems of interaction between States in the fight against terrorism. Foreign legislation was partially analyzed, which together allowed to allocate certain international legal means, as well as laws of legal regulation of counteraction to terrorist activities.

Тасполатов Б.С.
Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық заң
академиясының магистранты
Ғылыми жетекші:
з.ғ.к., доцент Ильясова Б.К.

АЗАМАТТАРДЫҢ ҚАТЫСУЫМЕН БОЛАТЫН ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚАТЫНАСТАР: ТҮСІНІГІ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕЛУІ

Бұл мақала азаматтардың қатысуымен болатын әкімшілік-құқықтық қатынастарға арналған. Әкімшілік-құқықтық қатынастарды талдау мен оның құқықтық ерекшеліктері әкімшілік және әкімшілік іс жүргізу құқығының құқықтық тәртіпті қамтамасыз ету, азаматтардың заңды мүдделерін қорғаудың беріктігі мен тиімділігіне қатысты мәселелердің теориялық және практикалық маңыздылығына байланысты.

Кілт сөздер: Әкімшілік, құқық, қарым- қатынас, әкімшілік процесс.

Әкімшілік-құқықтық қатынастардың құқықтық табиғаты мен құрылымы олардың құқықтық жүйеленуінің заңдылықтарының талдануларына қажеттілік тудырады. Біздің көзқарасымыз бойынша әкімшілік іс жүргізу құқықтық қатынастары – бұл бұрынғы даму мен тәртіптіліктің бірден бір формасы. Сонымен қатар ол құрамына олардың мұнан ары қарай жүйелі талдануларын ендіреді, қатаң негізделген схема бойынша жеке топтарға талданып жүйеленеді. Классификация олардың схемаларының ішкі бірлігінің құрылуына және мықтап бекітілуіне жағдай жасайды ол ары қарайғы құқықтық шығармашылық және құқық қолдану қызметтерінің қажетті шарты, жағдайы болып табылады, олқылықтарды жоюға жағдай жасайды, қолданыстағы заңнамада көнерген және қайшылықтықтарды, құқықты іске асыруда ыңғайлылыққа жағдай жасайды, шұғыл түрде табуды және оларды дұрыс талдауды, олардың жалпы және арнайы заңдылықтарының мақсатты және тиімді қажетті алғышарттарын анықтау болып табылады [1, 54 б.]. Сонымен, әкімшілік іс жүргізу құқықтық қарым-қатынастардың ғылыми негізделген топтастырылуы, әкімшілік іс жүргізу құқықтық қатынастардың спецификалық ерекшеліктерін түсіну үшін негіз (фундамент) болып табылады. Айтылған ойдың контекстінде, Б.А. Тайторинаның қорытындыларымен келісуіміз қажет, онда ол «ғылымда топтастырылуды біртұтас жүйеде бір-біріне сәйкес келетін білім немесе іс жүзіндегі қызметтің олардың жалпы белгілері бойынша топтастырылып отырған объектілерінің өзара байланысын сипаттайтын, құбылыстың топ (санат)(разряд, топ және басқа да бөлімшелер) категориялары бойынша бөлінуі деп таниды» [2, 39 б.]. Әкімшілік іс жүргізу құқықтық қатынастар құқықтық табиғатының құқықтық мәні мен спецификалық ерекшеліктерін дәлірек түсіндіру үшін оның құқықтық топтастырылу заңдылықтарын талдауымыз қажет.

Әкімшілік құқық теориясынан әкімшілік іс жүргізу құқықтық қарым-қатынастары түрлі негіздер бойынша өткізілетін көптеген топтастыруларға жататындығы белгілі. Бұл әкімшілік іс жүргізу құқықтық қарым-қатынастары өздерінің құқықтық мәні бойынша біртегі және біржақты болып табылмайтындығымен түсіндіріледі. Көптеген жағдайда олар әртүрлі;

- өзінің пайда болу генезисі бойынша;
- құқықтық реттеу пәні бойынша;

- өзінің атқаратын міндеті бойынша;
- қоғамдық қатынастар жүйесіндегі және басқа да негіздермен іске асыру әдістері бойынша.

Сонымен қатар біздің ойымызша, әкімшілік іс жүргізу құқықтық қарым-қатынастардың мына төмендегі негіздері едәуір қызығушылықтар танытады:

- әкімшілік-құқықтық реттеу объектісінің мазмұны бойынша;
- тараптардың құқығы мен міндеттерінің қатынасы бойынша (субъектілер арасында пайда болатын қатынастар сипаты);
- заңды фактілердің сипаты бойынша.

Осы жіктеу заңдылықтарының талдануын ескере отырып, әкімшілік-құқықтық әдебиеттерде кең көрінс тапқандығын көреміз, олардың тек кейбір жекелеген аспектілеріне толығырақ тоқталатын боламыз. Әкімшілік-құқықтық қатынастар заңды мазмұны бойынша материалды және іс жүргізу болып бөлінеді. Бұл жағдайда еш ауытқымайтыны, материалды әкімшілік-құқықтық қатынастарға басқару аймағында туындайтын қоғамдық қатынастар жатады және олар әкімшілік құқықтық материалды нормаларымен реттеледі. Басқаша айтқанда, материалды әкімшілік-құқықтық қатынастар тек субъективті құқықты құрайды және осы құқықтық қатынастардың заңды міндеттері олардың іске асуларының тәртібіне қарамай әкімшілік құқықтық материалды нормаларымен реттеледі. Атқарушы билік органдарының осындай түрдегі қатынастарына жоғары және төмен тұратын звенолар, басшы-тұлғалар қызметкерлері мен басқару аппаратының (әкімшілік) бағынышты жұмысшылары және атқарушы ұйымдары (қызметтік тұлғалар) арасында туындайтын қатынастар да жатады. Мысалы, Қазақстан Респубикасының әкімшілік құқықбұзушылық туралы Кодексінің 36-тарауы әкімшілік тоқтата тұрудың, жеке өзін тінту, заттарын тінту, заттар мен құжаттарын алып қою және басқаларының іске асуының тәртібін регламенттейді. Мұнда біздің атап көрсеткіміз келгені, күзіретті ұйымдардың (лауазымды тұлғалардың) осыған сәйкес нормаларын бұзғанда, ұйымдардың әрекеттеріне (лауазымдарды тұлғалардың) қызығушы мүдделі тұлғалар жоғары тұратын ұйымдарға (лауазымды тұлғалараға) немесе прокурорға шағым жасаулары мүмкін. Онан басқа, көңіл аударатын мәселе, әкімшілік құқықбұзушылық туралы Қазақстан Республикасының Кодексі тек қана күзіретті ұйымдардың (лауазымды тұлғалардың) қызметтеріне шағымданбайды, сонымен қатар, әкімшілік құқықбұзушылық туралы іс бойынша шығарылған қаулыға да шағымдана алады. Сонымен қатар, түсіндіре кетуіміз қажет, көрсетілген нормалар тек қана шағымдануға құқық береді, мұнда оның берілу тәртібі қаралуы және шешім шығарулары анықталмайды. Атқарушы биліктің (лауазымды тұлғаның) өзінің шағымды қарауға қабылдау міндеттемесі пайда болады. Сәйкестенген ұйымға шағым беру әкімшілік іс жүргізу құқықтық қатынастардың пайда болуын қамтамасыз етеді, олардың негізі болып табылады, бірақ, шағымдануға құқықты іске асырумен байланысты әкімшілік құқықтық қатынастың өзін, әкімшілік іс жүргізу деп бағалау екі талай. Әкімшілік іс жүргізу құқықтық қатынастары оның субъектілерінің құқықтық нормаларымен қарастырылатын өзара тәртібінің нақтылығын болжайды. Мұнда субъектілердің өзара тәртібінің нақтылық деңгейі, өз кезегінде, өзінің аумағында пайда болатын мемлекеттік басқарудың сол аумағындағы сипатымен анықталатын әкімшілік-процессуалдық құқықтық қатынастардың мазмұнына байланысты болады. Әкімшілік-процессуалдық құқықтық қатынастар субъектілерінің тәртібінің нақтылығы (белгілілігі) әдетте әкімшілік процессуалдық нормалармен бекітіледі. Әкімшілік-процессуалдық құқықтық қатынастарды іске асыру, басқа да барлық құқықтық қатынастар сияқты, мемлекеттік әсер ету шараларымен қамтамасыз етіледі. Олар барынша әралуан және

тек қана мәжбүрлеу шараларына тірелмейді. Қазақстан Республикасының атқарушы билік ұйымдарының қызметі аумағында туындайтын көптеген әкімшілік процессуалдық құқықтық қатынастарды іске асыру үшін, мәжбүрлеу шараларын қолданудың тіптен де қажеті жоқ. Бұл туралы Э.А. Нұғманова өте дұрыс пікір айтады, «мазмұны бойынша әкімшілік процессуалдық құқықтық қатынастарды бөлу комплексті болып табылады. Біріншіден, әкімшілік-процессуалдық құқықпен реттелетін белгілі-бір қатынастар тобы, ол әкімшілік-құқықтық материалды қатынастарға ұқсас жалпы сипат алады. Қатынастардың мұндай түрі, мысалы, азаматтың мемлекеттік қызметке түсуімен пайда болады. Қатынастардың басқа топтары, мысалы, әкімшілік-құқықтық реттеудің белгілі бір мемлекеттік саласында - өнеркәсіп, құрылыс, білім беру, денсаулық, ішкі істер, қорғаныс және т.б. қалыптасады». Мұнан басқа, Э. Нұғманова осы мәселенің басқа да объектісіне баса назар аударады, Мысалы, оның көзқарасының ерекшелігі, әкімшілік іс жүргізулердің жекелеген түрлері бойынша қалыптасатын әкімшілік процессуалдық қатынастардың құқықтық табиғатына өзінің жеке интерпретациясын берітіндігі болып табылады. Ол, «әкімшілік процессуалдық құқықтық қатынастардың әкімшілік іс жүргізу түрлері бойынша бөлінуін әкімшілік процесстің күрделі құрылымын көрсететіндігін бекітеді. Әкімшілік процессуалдық құқықтық қатынастар осы классификациялық белгілер бойынша төмендегідей болып бөлінеді :

- а) атқарушы билік ұйымдарымен нормативтік құқықтық актілерді қабылдау бойынша іс жүргізулерде пайда болатын қатынастар;
- б) мемлекеттік басқару аймағындағы азаматтардың ұйымдардың жолдау шағымдары мен ұсыныстары бойынша іс жүргізулерде пайда болатын қатынастар,
- в) әкімшілік құқықтық шағымдар мен даулар бойынша іс жүргізулерде пайда болатын қатынастар;
- г) марапаттау туралы істер бойынша іс жүргізулерде пайда болатын қатынастар;
- д) әкімшілік құқықбұзушылық туралы істер бойынша пайда болатын қатынастар;
- ж) тіркеу жұмыстарында пайда болатын қатынастар;
- и) атқарушылық іс жүргізулерде пайда болатын қатынастар.

Әкімшілік процессуалдық қатынастарды салаға жататындықтары бойынша бөлу, осы жағдайда біз жекеленген әкімшілік-процессуалдық құқықтық қатынастармен ісіміз болмайды, қайта әкімшілік процессуалдық қатынастар жүйесінің бір элементі ретінде шығатын қатынастардың жүйесімен ісіміз болады. Бұл жүйе үш элементтен тұрады:

- а) нақты қоғамдық қатынас;
- б) нақты қоғамдық қатынасты бекітуші материалды құқықтық қатынас;
- в) әкімшілік-процессуалдық құқықтық қатынас» [3, 56 б.].

Әкімшілік-процессуалдық құқықтық қатынастар классификациясының мәні мен құқықтық табиғатын онан ары түсіну үшін әкімшілік процесстің құқықтық спецификасын түсінуіміз қажет. Жалпы алғанда заңдық процесстің мәні туралы құқықтық түсінік жүйесіндегі заң туралы әдебиеттерде әртүрлі көзқарастар бар. Мысалы, А.Ф.Сулейманов осы құқықтық құбылыстың мына төмендегі негізгі белгілеріне көңіл аударады.

«Біріншіден, субъектінің жасаған жекелеген заңдық маңызы бар әрекеті процесс ретінде қарала алмайды. Сондықтан заңды процесс-субъектілердің біртіндеп жасаған әрекеттер жүйесінің үнемі жиынтық құқығы.

Екіншіден, заңды процесс шебіндегі заңды мағынасы бар әрекеттердің жасалу тәртібі құқықтық процессуалдық нормаларымен реттеледі. Құқықтық нормалармен реттелмейтін қоғамдық процесстер, заңды ретінде қарала алмайды.

Үшіншіден, заңды процесс құқық субъектілерінің активті әрекеті сияқты стадиядан тұрады, олардың әрқайсысына процесстің қатысушыларымен бекітілген процедураға сәйкес заңды қорытындаға жетуге бағытталған белгілі бір заңды әрекеттер жасалады.

Төртіншіден, заңды процесстің соңғы мақсаты мен қорытындысы қоғамдық қатынастарды нормативті реттеу, басқару, немесе субъектілермен құқықтық қатынастарды және міндеттерді құқықтың материалдық нормаларына сай іске асыруы болып табылады. Сонымен, біздің ойымызша, заңды процесс деп құқықтың процессуалдық нормаларымен реттелетін басқарылатын қоғамдық қатынастардың нормативті-құқықтық реттелуі бойынша және материалды-құқықтық нормаларды пайдалануда құқық субъектілерінің заңды маңызды әрекеттерінің жиынтығы деп түсінеміз. Сол немесе басқа да заңды процесстің түрінің мазмұнын құрайтын бір немесе басқа да заңдылық маңызы бар әрекеттерді, заңдық процесстер ретінде қарауға болады» [4, 84 б.]. ЮМ. Козлов әкімшілік процесс түсінігін анықтай келе мынадай қорытынды жасайды, «әкімшілік процесс деп мемлекеттік басқару ұйымдарының өзінің процесі сөзі кең мағынада түсіндіріледі, яғни, оның іске асуының процессуалдық формасы. Әкімшілік процесс деп бұл сөздің тар мағынасында мемлекеттік басқару ұйымдарының жеке істерді қараулары бойынша, олардың компетенциясына қатысты болатын, яғни, нақты (жеке) іске материалды әкімшілік-құқықтық нормаларды қолдану бойынша қызметтері түсініледі»[5, 87-88бб.].

Қазіргі заманғы әкімшілік-құқықтық әдебиеттерде сонымен қатар көңіл аударылатыны, әкімшілік құқықтың реттеуші нормаларын іске асыру бойынша, әкімшілік процесс, процесстің басқа да түрлерімен салыстыру бойынша ерекшелік құрайтындығы. Тереңірек түсінік бойынша, қазіргі заманғы әкімшілік-құқықтық әдебиеттерді талдау, біздердің әкімшілік процесс туралы мынадай қорытынды жасауымызға мүмкіндік береді:

- бұл атқарушы биліктің іске асыратын заңды формасы және сондықтан заңды басқару табиғатының жарқын көрінісі алады;
- атқарушы биліктің барлық деңгейімен іске асады, сондай-ақ оның динамикалылығының негізін құрайтын басқа субъектілермен де іске асады;
- қазақстандық құқықтың материалдық нормаларының іске асуын қамтамасыз етеді;
- процессуалды сипаттағы әкімшілік-құқықтық нормалардыңарнайы топтарымен реттелетін жеке іс жүргізулерден тұрады;
- өкілеттенген субъектілер мен әкімшілік-құқықтық қатынастардың процессуалдық қызметтерінен тұрады [6, 76].

Әкімшілік-процессуалдық қатынастар сипатына қарай екі түрге бөлінеді:

- әкімшілік – процедуралық(рәсімдік)
- әкімшілік – күзіреттік.

Біріншісіне дайындау процедуралары(рәсімдері) және басқарманың құқықтық актілерін баспадан шығару қызметі жатады. Мысалы, рұқсат етілетін қызметті орындауға рұқсат беретін ұйымдар-қабылдауға, жарылатын материалдарды сақтауға, оның оқ-дәрілерін, алып жүру мен тасымалдауға, объектіне ашу және қызмет жасауға, бұл қаруды пайдаланатын орынға, мемлекеттік емес детективті қызметке және т.б.

Әкімшілік-құқықтық қатынастар теориясы сияқты ерекше көңілді әкімшілік процедуралардың құқықтық табиғатына аударады, олардың спецификасы мына төмендегі жағдайлардан көрінеді:

- әкімшілік процедуралар атқарушы ұйымдардың қызметін қамтамасыз еуге бағытталған (мемлекеттік ішкі процедуралардың бар болуы мүмкіндігіндегі атқарылатын қызметтер);

- сәйкес келетін мақсаттар өздерінің сәйкес келетін процедуралармен қамтамасыз етілуін қажет етеді (заңды міндетті актілерді дайындау мен қолдану бойынша т.б.);

- әкімшілік процедуралар әкімшілік құқықтың құндылықтарын іс жүзінде әкімшіліктендіруді қамтамасыз етуге жағдай жасай алады және тиісті де (акт орындалуға жатады, егер ол жарияланған, тіркелген тиісті тәртіпте орындалуға дейін жеткен болса);

- әкімшілік процедуралар(рәсімдер) ұйымдардың (қызметтік тұлғалардың) заңға сыйымды қызметін қамтамасыз ететін талаптарды құрайды [7, 41 б.].

Әкімшілік–құқықтық қатынастардың қатысушыларының бір-біріне бағынышты болғандары көлденең құқықтық қатынастар деп аталады. Мұндай қатынастар мемлекеттік басқарудың бір-біріне бағынбайтын ұйымдарының, мекемелер, кәсіпорындар, бірлестіктер, қызметкерлер, сондай-ақ азаматтар арасында қалыптасады. Көлденең әкімшілік–құқықтық қатынастар сондай-ақ мемлекеттік басқару ұйымдары мен олардың қызметтік тұлғалары мен азаматтары арасында да туындауы мүмкін. Мұндай қатынастар басқару шебіндегі азаматтардың орындауларымен байланысты пайда болады.

Әдебиеттер тізімі:

1Жетписбаев Б.А., Айкумбаев Т.М. Административные правонарушения, посягающие на общественный порядок и нравственность: Учебное пособие. – Алматы: Юридическая литература, 2008. – 190 б.

2Тайторина Б.А. Государственный контроль в Республике Казахстан: Конституционно-правовые проблемы // Дисс. д.ю.н. – Алматы, 2010. – 295 б.

3Сулейманов А.Ф. Теоретические и прикладные проблемы формирования системы общественного контроля над деятельностью органов исполнительной власти Республики Казахстан // Дисс. д.ю.н. – Алматы, 2010. – 225 б.

4Козлов Ю.М. Предмет советского административного права. – М.: Издательство МГУ, 1967. – 160 с.

5Козлов Ю.М. Предмет советского административного права. - М., 1967. - Б. 87-88.

6Волкова В.В. Административный процесс: учебное пособие для студентов вузов, обучающихся по специальности «Юриспруденция» /В.В. Волкова, Е.В. Хахалева, В.Н. Галузо. – М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2010. – С.7.

7Шишимбаева С.С. Административные процедуры: теория и практика // Материалы I-ой международной школы (научно-практического семинара) административного права «Административные процедуры: зарубежный опыт и пути совершенствования законодательного регулирования в Республике Казахстан. – Астана, 2011. - С.41.

Резюме

Данная статья посвящена административно-правовым отношениям с участием граждан. Анализ и правовые особенности административно-правовых отношений обусловлена теоретической и практической значимостью проблем, касающихся повышения роли административного и административно-процессуального права в

вопросах обеспечения правопорядка, надежности и эффективности защиты законных интересов граждан.

Summary

This article is devoted to administrative and legal relations with the participation of citizens. The analysis and legal peculiarities of administrative and legal relations are conditioned by the theoretical and practical significance of problems relating to the enhancement of the role of administrative and administrative procedural law in ensuring law and order, reliability and effectiveness of protecting the legitimate interests of citizens.

ОӘЖ: 341,23 (574)

Тәукенбай Н.А.
Д.А.Қонаев атындағы Еуразиялық заң
академиясының
2 курс магистранты

АДАМ ЖӘНЕ АЗАМАТТЫҢ ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУДЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТЕТІКТЕРІ

Автор бұл мақалада Адам және азаматтың құқықтарын қорғаудың халықаралық тетіктерін, халықаралық құжаттарды жан жақты қарастырған.

Кілт сөздер: халықаралық құқықтық принциптер, адам құқығы, халықаралық ұйымдар, декларация, халықаралық құжаттар, халықаралық сот.

Қазіргі кезде адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғаудың мемлекеттердің ішкі ғана емес, сонымен бірге бүкіл халықаралық қауымдастықтың ортақ ісіне айналғандығы баршаға аян. Халықаралық құқықтық принциптері мен нормаларын өзіне белгілі халықаралық-құқықтық міндеттемелер алған әрбір мемлекет ұлттық заңдардың көмегімен жүзеге асырады. Мемлекеттің ішкі құқығы бұл міндеттемелерді нақтылайды, халықаралық құқық нормаларының орындалуына жауапты органдар мен тұлғалардың шеңберін анықтайды [1]. БҰҰ-ның жарғысы қабылданғаннан кейін адам құқықтарын қорғауды бақылаудың мемлекеттік механизмдерімен бірге халықаралық бақылау механизмін құру үрдісі көрініс тапты. Бұл механизмдерді мемлекеттер үстінен қарайтындар деп атауға болады. Бақылау келісілген халықаралық принциптер мен нормаларды қолданудың әсерлілігіне едәуір ықпал жасауда.

Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін қабылданған ең негізгі адам құқықтарына байланысты құжат 1948 жылы 10 желтоқсанда БҰҰ-ның Бас Ассамблеясы қабылдаған адам құқықтарының жалпыға бірдей Декларациясы болып табылады. Жоғарыда біз бұл құжатқа белгілі дәрежеде тоқталып өткен болатынбыз. Жалпы бұл құжат адам құқықтарын қорғауды халықаралық деңгейге көтере білген, оны халықаралық мәселеге айналдырған болатын. Бұл құжатқа қарай отыра, жалпы адам құқықтары мен бостадықтары локальді, яғни жергілікті аумақтық сипаттағы құбылыс емес екендігін аңғарамыз. Былайша айтқанда бұл құжат адам құқықтары мен бостадықтарының жалпы қағидалық эталондарын белгілеген. Көптеген ұлттық мемлекеттердің

Конституциясында көрініс тапқан демократиялық, құқықтық мемлекетке тән қағидалар осы құжатқа негізделді. Мысалы, адамның жеке басына қол сұғылмау қағидасы, оның 3-бабында көрініс тапқан.

Еліміздің қолданыстағы Конституциясында бұл қағида осы негізде бекітілгенін білеміз. Адамның ар-ожданы мен қадір-қасиеті, заң алдындағы теңдік мәселелерінің барлығы да осы құжаттан өрбиді. Қазіргі кезеңде бұл декларацияның тарихи-құқықтық маңызымен қатар, тәжірибелікте қасиеті жойыла қойған жоқ. Дамушы елдер үшін бұл өте өзекті болып табылады.

Адам құқықтары мен бостандықтарын қорғау жөніндегі тағы да бір маңызды құжаттың қатарына, Панамада 1984 жылы өткен төртінші Бас Ассамблея отырысында қабылданған жергілікті халықтар құқығы принциптерінің Декларациясын жатқызуға болады.

Бұл Декларацияның бірінші қағидасы барлық жергілікті ұлыстардың өзін-өзі билеуге құқығы бар, осы құқықтың пәрмені негізінде олар өздерінің саяси мәртебесін ерікті түрде анықтайды. Сондай-ақ, өздерінің саяси әлеуметтік, діни және мәдени дамуын емін-еркін жүзеге асырады деп белгіленген. Бұл құқықтық құжат негізінен ұлттық негіздегі халықтардың мүдделерін қорғауға бағытталған.

Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіге екі қосымша хаттама бар. №1 хаттамаға сәйкес адам құқықтарын қорғаудың ерекше рәсімі бар. Аталған пактіге сәйкес адам құқықтары жөніндегі комитет құрылған. Факультативтік хаттамада пактіге қатысушы және осы хаттаманың қатысушысы болатын мемлекет комитеттің өзінің құқықтық құзіретіне жататын тұлғалардың өздерінің осы мемлекеттің пактіде баяндалған құқықтарының біреулерінің бұзылуының құрбанымыз деген өтініштерін қабылдауға және қарауға құзыреттілігін мойындайды деп атап көрсетілген.

Комитет тиісті шағым-арызды қарап болғаннан соң тиісті мемлекеттерге бұзылған құқықтарды қалпына келтіру, жағдайды өзгерту жөнінде шаралар қолдану туралы ұсыныстар жасайды. БҰҰ-ның қызметі басталғаннан бергі уақыт ішінде хабарларды, петициялар мен арыздарды қабылдаудың белгілі ережелері мен тәртібі қалыптасты. Олардың негізгілері мыналар:

- хабарламалар БҰҰ жарғысымен, Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясымен, адам құқықтары жөніндегі халықаралық пактілермен үйлесімді болулары керк;

- БҰҰ-ға жүгінгенге дейін нақтылы мемлекеттің заңдарында қарастырылған құқық қорғаудың ұлттық барлық қолжетерліктей ішкі құралдары таусылған болуы қажет;

- БҰҰ-ның осы органының, арнайы мекемелерінің, басқа да құрылымының құзіреттілігіне жатпайтын арыздар қабылданады;

- жеке тұлғаларға, қоғамдық бірлестіктерге шағымдар қабылданбайды;

- шағым адам құқықтары мен бостандықтарын бұзушы немесе бұзушылыққа жол беруші мемлекет пен оның құрылымдарына қарсы жазылуы керек;

- егер арыз халықаралық тексеру мен реттестірудің басқа рәсіміне байланысты қарастырылатын болса қабылданбайды;

- БАҚ материалдарына негізделінген хабарламалар қабылданбайды;

- домалақ арыздар қабылданбайды;

- арыздарда шағым нысаны болып отырған мемлекеттің атына қорлау, тіл тигізу және ескертулер болмаулары керек [2].

Қазірге кезде БҰҰ-ның тек басты органдары ғана емес, сонымен бірге қосалқы құрылымдары да белгілі бір дәрежеде адам құқықтарын сақтауға бақылау жасайды. Халықаралық стандарттар адам құқықтарын мемлекеттік реттестіру деңгейін

анықтайтын нормативтік құрал болып табылады. 1945ж. құрылған БҰҰ өзінің жарғысында өзінің негізгі мақсаттарын адам құқықтарын жаппай сыйлауға негізделінген деп жариялады. Адам құқықтарын сыйлау принципі халықаралық құқықтың негізгі құқықтарының бірі ретінде бекітілді. Жарғының 1-бабының 3 т. БҰҰ-ның мақсаттарына халықаралық ынтымақтастықты іске асыру адам құқықтарына және жынысынан, тілі мен дінінен тәуелсіз жалпыға бірдей негізгі бостандықтарға сыйлаушылықты ынталандыру жатады деп көрсетілген. БҰҰ жарғысының 55 бабында БҰҰ нәсілінен, жынысынан, тілі мен дінінен тәуелсіз адамның құқықтары мен жұрттың барлығының негізгі бостандықтарын жаппай сыйлаушылық пен сақтауға жәрдемдеседі деп көрсетілуі дәлелдей алды.

БҰҰ Жарғысы қабылданғаннан кейін аумақтық деңгейлерде мақсаттары адам құқықтарын қорғау болып табылатын көптеген ұжымдар құрыла бастады. 1948 жылдан бергі уақыт ішінде мемлекеттер 50 аса әмбебап және аумақтық сипаттағы көпжақты халықаралық шарттар жасасты, олар адам құқықтарын қорғауға бағытталған халықаралық нормалардың нормативтік көлемін құрды. Бұлардың араларында ең белсендісі БҰҰ-ның адам құқықтары жөніндегі комиссиясы. Бұл комиссия адам құқықтарын жаппай, дәрекі және жүйелі түрде бұзушылықтың нақтылы фактілерін зерттеу және тексеру үшін арнайы органдар құрады. «БҰҰ-ның адам құқықтары жөніндегі комиссиясының жұмысының бақылау формаларының кең тарағаны тақырыптың механизмдер құру болып табылады» [3], оның үстіне БҰҰ адам құқықтары жөніндегі комитет, азаптауға қарсы комитет т.б. конституциялық органдар құрады.

1993 жылы 20 желтоқсанда БҰҰ Бас Ассамблеясы өзінің 48-сессиясында БҰҰ-ның адам құқықтары жөніндегі Жоғарғы комиссарының қызметін орнату туралы қаулы қабылдады. БҰҰ адам құқықтары жөніндегі Жоғарғы комиссарының қызметін тағайындау БҰҰ-ның адам құқықтары мен іс жүзіндегі нәтижелілігін арттыру саласында жүргізетін бақылау функцияларын іске асыруды реттестіру үшін аса маңызды шара болды.

48/141 қаулыға сәйкес Адам құқықтары жөніндегі жоғарғы комиссарды БҰҰ Бас хатшысы тағайындайды және Бас Ассамблея бекітеді, мұндайда географиялық орынын толтыру қағидасы ескеріледі, ол төрт жылға тағайындалады, тағы да бір төртжылдық мерзімге өкілеттілігін ұзарту мүмкіндігі бар, «адал» және «адам құқықтарын қорғау саласында тәжірибесі мен жоғарғы комиссардың міндеттерін бұлжытпай, объективті, жалпыға бірдей және әсерлі орындау үшін қажетті білімдері мен түрліше мәдениеттер саласында түсінігі болуы керек». БҰҰ адам құқықтары жөніндегі жоғарғы комиссарының қызметі БҰҰ Бас секретарының орынбасарына тең.

Ол БҰҰ-ның адам құқықтары саласындағы қызметі үшін негізгі жауаптылық тартушы лауазымдық тұлғасы болып табылады.

Жоғарғы комиссар өз қызметін үш негізгі қағидаларға құрады:

- 1) барлық деңгейлерде ынтымақтастық;
- 2) адам құқықтарын қолдауға бәрін қамтушы және кешенді көзқарас;
- 3) бағдарламаларда, жоспарлар мен жобалардағы адам құқықтарын қолдауға бағытталған барлық фактілерді практикада диалог, консенсус және ынтымақтастық рухында пайдалану. Адам құқықтары жөніндегі жоғарғы комиссар өз қызметін БҰҰ Бас хатшысының басшылығымен және қамқорлығына арқа тартып Бас Ассамблеяның, Экономикалық және әлеуметтік кеңестің және адам құқықтары жөніндегі комитеттің жалпы құзыреттілігінің, өкілеттіліктері мен шешімдерінің шегінде іске асырады.

О.Т.Щульц«Жоғарғы комиссар қазіргі кезде шын мәнісінде халықаралық омбудсменнің кейбір қызметтерін іске асыруда» деп санайды [4].

1966 жылғы азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пакт мемлекеттердің өздеріне алған міндеттемелерден сақтауларын бақылаудың үш рәсімін бекіткен. 1966 жылғы азаматтық құқықтар туралы пакт мен факультативтік хаттама халықаралық шарттар болып табылады және тек оларға қатысушы болып табылатын мемлекеттерге ғана міндеттер жүктейді. Осыған байланысты олар адам құқықтарын бұзушылықты БҰҰ мүше мемлекеттердің барлығында емес, 1996ж. Азаматтық құқықтар туралы пакт пен факультативтік хаттаманы мақұлдаған немесе оларға қосылған елдерде ғана қорғайды.

Адам құқықтары саласындағы мемлекет міндеттерін енгізу үш рәсімді қолдануды қарастырады:

1) Пактінің 40-бабына сәйкес пактіге қатысушы мемлекеттер адам құқықтары жөніндегі комитетке пактіде жарияланған құқықтарды іске асыру жөніндегі қабылданған шараларда бұл құқықтарды пайдалануға қол жеткен жетістіктер туралы баяндамалар тапсырулары керек. Алғашқы есеп пактінің күшіне енгенімен бір жылдан соң, ал келесілері әрбір 5 жылда 1 мәрте тапсырылады.

Комитет баяндамалардың формалары мен мазмұндарына жалпы талаптарды бекітті. Оның жазбаша баяндамалардағы мәліметтердің растығын тексеруге мүмкіндігі бар. Комитет алғашқы есеп толық және шындық емес және онда есеп беріп отырған елдегі адамның құқықтары туралы жағдайды толық бейнелемеген деп санаса, қосымша ақпарат талап ете алады. Комитеттің мәжілісінде жазбаша баяндамамен таныстырған кезде комитет мүшелері елдің ресми өкілдеріне адам құқықтарының жағдайы туралы сұрақтар қоя алады. Комитет мүшелері адам құқықтары саласындағы жағдай туралы бұқаралық ақпарат құралдарынан, БҰҰ-ның мамандырылған мекемелері мен үкіметтік емес ұсыныстар берген материалдардан шындық ақпарат жинай алады. Үкіметтік емес ұйымдар жалпы комитетке ресми материалдар тапсыра алмайды, тиісті ақпаратты олар көбінесе комитеттің жеке мүшелеріне тапсырады да, олары баяндаманы талқылау кезінде пайдаланылады. Пактінің 40 бабына сәйкес комитеттің мемлекеттерге тиісті ұсыныстар беруге құқығы бар. Комитет жыл сайын БҰҰ Бас Ассамблеясына есеп береді. Комитеттің ескертпелері кейінірек БҰҰ ресми құжаттары ретінде жарияланады.

2) Бақылаудың екінші механизмі 1979 жылы күшіне енді. Пактінің 41 бабы оған қатысушы мемлекеттерге пактіде көрсетілген құқықтарды бұзушы басқа мемлекеттерге шағымдануға құқық береді. Бұл ереже факультативтік және бақылаудың осы түрін мойындаған мемлекеттер үшін ғана жарамды. Қатысушы мемлекет комитеттің белгілі бір мемлекеттің пактінің ережелерін екінші бір мемлекеттің бұзып отырғандығы туралы хабарламасын, яғни бір мемлекеттің екіншісіне шағымын алуға және қарауға құзіретін мойындайды. Бірақ мұндай шағымдар олар тек комитеттің құзреттілігін мойындау туралы мәлімдеген мемлекеттерден түскен және тура осындай мәлімдеме жасаған мемлекеттерге байланысты болса ғана қабылданады және қаралады. "Жалпы алғанда арыздарды қарау рәсімі тиімсіз. 41 бап Комитеттің арыз бойынша қандай да болмасын шешім қабылдауын қарастырмаған. Комитет тек дауласушы мемлекеттерге мәселені пактіде мойындалған адам құқықтары мен негізгі бостандықтарына сыйлаушылық негізінде достық рухында шешуді ұсынады".

Халықаралық деңгейдегі адам құқықтарын қорғауға қатысты негізгі ұйымдардың қатарына – халықаралық сот жатады. Халықаралық соттың мақсаты-ұлттық мемлекеттерде адам құқықтары мен бостандықтары бұзылып, әділ шешімін таппағанда, сол құқықтар мен бостандықтарды қорғау болып табылады.

Халықаралық сотқа жүгінуге байланысты келісімге Ресей Федерациясы қазіргі жағдайда толық енген, ал Қазақстан болса, бұл бағыттағы халықаралық шарттарды мойындағанмен, факультативтік хаттамаларға әлі қосыла қойған жоқ. Сондықтан, біздің азаматтар бұл сотқа тікелей жүгіне алмайды, болашақта бұл мәселе өзінің логикалық шешімін табады деп санаймыз. Сонда ғана, еліміздегі адам құқықтары мен бостандықтарын толыққанды қамтамасыз етуге мүмкіндік аламыз.

Әдебиеттер тізімі:

1Чиняев Н.К. Процессуальный контроль в уголовном судопроизводстве Республики Казахстан: современные проблемы и перспективы развития. – Алматы. - 2003. - С. 136-141.

2Закон Республики Казахстан О присяжных заседателях от 16 января 2006 года // Справочная правовая система Юрист. 12.02.2007

3Права человека. Итоги века, тенденции, перспективы. – М.: Норма, М., 2002. – 435 с.

4Шульц О.Г. Место и роль института Верховного комиссара ООН по правам человека в международном механизме защиты прав человека // Государство и право. - 2005. - №4.- С. 99-103.

Резюме

В этой статье автор разносторонне рассмотрел международные механизмы защиты прав человека и граждан, международные документы.

Summary

In this article, the author examined international human rights instruments and international human rights instruments, international documents.

УДК 347.77(574)

Тілеуғали А.
магистрант ЕЮА
имени Д.А. Кунаева
Научный руководитель:
к.ю.н., ст. преподаватель
Ибраева К.Б

ПРОБЛЕМЫ ПРИЗНАНИЯ В РК БРАКОВ МЕЖДУ ИНОСТРАНЦАМИ, ЗАКЛЮЧЕННЫХ ЗА РУБЕЖОМ.

Данная статья посвящена брачно-семейным отношениям осложненные иностранным элементом. В статье рассматривается порядок заключения браков с иностранцами также правовое положения иностранцев Республики Казахстан.

Ключевые слова: брачно-семейные отношения, иностранный элемент, заключение брака, расторжение брака, правовые последствия.

В последнее десятилетие в Республике Казахстан произошли коренные изменения как социально-экономического, так и политического характера, оказавшие влияние на изменение законодательства, в том числе и семейного. Свобода выезда граждан Республики Казахстан на учебу, стажировку, постоянное место жительства, на работу, приезд в страну студентов, деловых людей из государств ближнего и дальнего зарубежья, сотрудников различных международных организаций, создание совместных предприятий, предприятий с иностранными инвестициями связано с вступлением этих субъектов в частноправовые отношения с «иностранным элементом». Следствием этого является увеличение числа браков с участием иностранцев и лиц без гражданства, проживающих за рубежом.

В современных условиях исследование проблем заключения и расторжения брака с «иностранным элементом» актуально, как с научной, теоретической, так и с практической точек зрения. Поскольку до настоящего времени комплексные научные исследования заключения и расторжения брака с «иностранным элементом» в Казахстане не проводились, а отдельные работы, посвященные этим вопросам, имели фрагментарный характер. В свою очередь, необходимость всестороннего исследования продиктовано велением времени.

Согласно Кодексу Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье» брак – равноправный союз между мужчиной и женщиной, заключенный при свободном и полном согласии сторон в установленном законом порядке, с целью создания семьи, порождающий имущественные и личные неимущественные отношения между супругами. Отрицательный подход к нормативному закреплению понятия брака был характерен на протяжении длительного времени. В современной юридической литературе неоднократно высказывались мысли о том, что отсутствие законодательно установленного определения брака связано с тем, что брак является сложным комплексным социальным явлением, находящимся под воздействием не только правовых, но и этических, моральных норм, а также экономических законов, что ставило бы под сомнение полноту определения брака только с позиций права, тем более что духовные и физические элементы брака не могут регулироваться правом. [1]

В соответствии со статьей 14 Закона Республики Казахстан "О правовом положении иностранцев" иностранцы могут заключать и расторгать браки с гражданами Республики Казахстан на территории РК. Также в соответствии с законодательством и международными договорами РК они имеют права и несут обязанности в брачных и семейных отношениях наравне с гражданами Республики Казахстан. [2]

Законодательство Казахстана определяет условия, форму и порядок заключения брака для каждого из вступающих в брак. Граждане должны соблюдать ограничения для вступления в брак, установленные казахстанским законодательством, такие как добровольность вступления в брак, брачный возраст, отсутствие родства, дееспособность, и.т.д.

Регистрация брака между казахстанским гражданином и иностранцем производится по общим правилам в регистрирующем органе (РАГС) либо в дипломатическом представительстве, консульском учреждении иностранного государства, гражданином которого является лицо, желающее вступить в брак.

«Говоря о правовых последствиях, которые наступают при расторжении брака то конечно же они в основном являются негативными то есть неблагоприятными последствиями для семьи в целом как социального института являющимся основной ячейкой общества. В соответствии с кодексом Республики Казахстан «О браке и семье»

судам необходимо принимать меры к защите прав и интересов несовершеннолетних детей разводящихся супругов. Суд в ходе рассмотрения дела должен выяснить, достигли ли супруги соглашения о том, с кем из них будут проживать несовершеннолетние дети после расторжения брака, о порядке выплаты средств на содержание детей и о размерах этих средств. При этом соглашение об уплате алиментов должно быть совершено с соблюдением требований кодекса РК «О браке (супружестве) и семье». Суд также должен разъяснить, что проживающий отдельно от детей родитель обязан принимать участие в воспитании детей и имеет право общаться с ними, а другой родитель не вправе ему в этом препятствовать, о чем производится запись в протоколе судебного заседания». [3]

«При отложении рассмотрения дела и предоставлении супругам срока для примирения в случае, если заявлен иск о взыскании алиментов, суд вправе обсудить вопрос об участии ответчика в содержании детей. Если будет установлено, что ответчик не выполняет эту обязанность, судья в соответствии со статьей 140 Гражданского процессуального кодекса Республики Казахстан по заявлению истца выносит судебный приказ о временном взыскании алиментов на содержание детей до рассмотрения дела. Если при обсуждении иска о взыскании алиментов на содержание детей, другая сторона оспаривает запись об отце или матери ребенка в актовой записи о рождении, оба эти требования подлежат выделению из дела о расторжении брака для их совместного рассмотрения в отдельном производстве. В случае отказа в иске о расторжении брака заявленное требование о взыскании алиментов, если истец настаивает на его рассмотрении, суд также выделяет в отдельное производство, о чем указывает в резолютивной части решения. Расторгая брак, суд по требованию супруга, имеющего право на получение содержания от другого супруга, обязан определить размер этого содержания. По требованию супругов или одного из них суд также обязан произвести раздел имущества, находящегося в их общей совместной собственности». [4]

В соответствии со статьей 223 Гражданского Кодекса Республики Казахстан общей совместной собственностью супругов, подлежащей разделу является любое нажитое во время брака движимое и недвижимое имущество, которое в силу статьи 115, 116, пункта 2 статьи 191 Гражданского Кодекса может быть объектом права собственности граждан, независимо от того, на чье имя из супругов оно приобретено либо кем из супругов внесены деньги, если супругами в соответствии с кодексом РК «О браке (супружестве) и семье» не был установлен иной режим, определяющий их имущественные права и обязанности в браке и (или) в случае его расторжения (брачный договор). В состав имущества, подлежащего разделу, включается общее имущество супругов, имеющееся у них в наличии на время рассмотрения дела, либо находящееся у третьих лиц. Если суд установит, что один из супругов произвел отчуждение общего имущества или израсходовал по своему усмотрению вопреки воли другого супруга и не в интересах семьи, либо скрыл имущество, то при разделе учитывается это имущество или его стоимость. Учитываются также общие долги супругов и право требования по обязательствам, возникшим в интересах семьи. В то же время согласно кодексу РК «О браке (супружестве) и семье» не является общим совместным и не подлежит разделу имущество, приобретенное хотя и во время брака, но на личные средства одного из супругов, принадлежавшие ему до вступления в брак, полученное в дар, полученное в порядке наследования или по иным безвозмездным сделкам, а также вещи индивидуального пользования, приобретенные за счет общих средств супругов, за исключением драгоценностей и других предметов роскоши. Если

после фактического прекращения семейных отношений и ведения общего хозяйства супруги совместно имущество не приобретали, суд согласно Закону «О браке(супружестве) и семье» может произвести раздел лишь того имущества, которое являлось их общей совместной собственностью ко времени прекращения ведения общего хозяйства. Раздел общего имущества супругов при расторжении брака производится по правилам, установленным кодексом РК «О браке (супружестве) и семье» и статьи 218 Гражданского кодекса, при этом стоимость имущества, подлежащего разделу, при отсутствии соглашения сторон определяется судом на основании заключения эксперта, в том числе заключения государственного органа, по оценке имущества. Если брачным договором изменен установленный законом режим общей совместной собственности, то суду при разрешении спора о разделе имущества супругов необходимо руководствоваться условиями такого договора. При этом следует иметь в виду, что в силу кодекса РК «О браке (супружестве) и семье» брачный договор в этом же производстве может быть признан недействительным полностью или частично по требованию одного из супругов, если условия договора ставят этого супруга в крайне неблагоприятное положение. Если при рассмотрении дела о расторжении брака и разделе общего имущества супругов (в случаях, когда они полностью не выплатили пай за предоставленные кооперативом в пользование квартиру, дачу, гараж, другое строение или помещение), одна из сторон просит определить, на какую долю пае накопления она имеет право, не ставя при этом вопроса о разделе пая, суд вправе рассмотреть такое требование, не выделяя его в отдельное производство, при условии, что отсутствуют другие лица, имеющие право на пае накопления, поскольку этот спор не затрагивает прав кооператива. Вклады, внесенные супругами за счет общего имущества на имя их несовершеннолетних детей, в силу кодекса РК «О браке (супружестве) и семье» считаются принадлежащими детям и не должны учитываться при разделе имущества, являющегося общей совместной собственностью. Если же третьи лица предоставили супругам деньги и последние внесли их на свое имя в кредитные организации, третьи лица вправе предъявить иск о возврате соответствующих сумм по нормам Гражданского кодекса, который подлежит рассмотрению в отдельном производстве. В таком же порядке могут быть разрешены требования членов крестьянского (фермерского) хозяйства или членов бывшего колхозного двора и других лиц к супругам – членам этого крестьянского (фермерского) хозяйства или бывшего колхозного двора. Течение трехлетнего срока исковой давности для требований о разделе имущества, являющегося общей совместной собственностью, брак которых расторгнут, следует исчислять не со времени прекращения брака (при расторжении брака в суде – дня вступления решения суда в законную силу, при расторжении брака в органах записи актов гражданского состояния – дня регистрации расторжения брака в книге регистрации актов гражданского состояния), а со дня, когда супруг узнал или должен был узнать о нарушении своего обязательства согласно пункту 1 статьи 180 Гражданского кодекса Республики Казахстан.

Основанием возникновения коллизии в области семейно-брачных отношений как, впрочем, и в любой другой области является применения различного правового регулирования к одинаковым фактическим обстоятельствам. Что же касается коллизионных норм, определяющих выбор права, которое регламентирует материальные условия для вступления в брак, который в будущем будет признаваться действительным. То данные коллизии закрепляются в национальном законодательстве государств так и в двусторонних и многосторонних международных конвенциях. Таких как приложение к Конвенции о международном частном праве, Конвенция о

заклучении брака и признания его действительным, Конвенция стран Содружества Независимых Государств об оказании правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам.

Процедура заключения брака между гражданами Республики Казахстан, иностранными гражданами и лицами без гражданства регламентируется семейным законодательством Республики Казахстан. Если лица, желающие заключить брак на территории Казахстана и у которых гражданство разных государств, то они имеют право заключить брак по законодательству Республики Казахстан с соблюдением всех требований. Органы, регистрирующие акты не вправе требовать соблюдения условий, не предусмотренных законодательством Республики Казахстан. Брак, заключенный в международном частном праве признается действительным на всей территории Республики Казахстан независимо от того, что данный брак признается на территории иностранного государства недействительным. Республика Казахстан уже заключила ряд международных договоров об оказании правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным делам, где указан весь порядок регистрации актов. Брак заключенный и оформленный в консульском учреждении Республики Казахстан на территории иностранного государства Республика Казахстан не возражает против такого брака при условии с соблюдением всех требований семейного законодательства. Следовательно, граждане Республики Казахстан имеют право заключать брак на территории иностранного государства по законам этого государства и в консульских учреждениях Республики Казахстан, который приобретет юридическую силу наравне с браком, заключенным на территории Республики Казахстан. Для признания его действительным достаточно предъявление соответствующего документа, то есть свидетельство о заключении брака выданное компетентным органом иностранного государства.

Список литературы:

1 Кодекс Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье» от 26.12.2011г. N 518-IV ЗРК.

2 Закон Республики Казахстан "О правовом положении иностранцев» от 19.06.1995 г. N 2337.

3 Акбергенова М.Н. Обзор практики рассмотрения семейных споров Актюбинским городским судом, 2000г. – С. 32

4 Гражданский процессуальный кодекс РК от 31 октября 2015 года №377– V-С. 33

Түйіндеме

Берілген мақала шетелдік элементі бар неке және отбасылық қарым-қатынастарына арналған. Сондай-ақ, мақалада ҚР-ғы шетелдік азаматтармен некеге тұрудың құқықтық жағдайы қарастырылған.

Summary

This article is devoted to marriage-family relations complicated by a foreign element. The article deals with the procedure for entering into marriages with foreigners as well as the legal status of foreigners of the Republic of Kazakhstan.

Тұрсын Ә.
Д.А. Қонаев атындағы Еуразиялық заң
академиясының 1-курс магистранты

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАР ҮШІН ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПТЫЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аталған мақалада кәмелетке толмағандар үшін қылмыстық жауаптылық ерекшеліктері кеңінен қарастырылған.

Кілт сөздер: кәмелетке толмағандар, жауаптылық, жаза, жауаптылық ерекшеліктері.

Қолданылып жүрген қылмыстық заңда кәмелетке толмағандардың қылмыстық жауаптылығы туралы арнайы бөлім көзделген. Ізгілік қағидасына негізделген осындай тәжірибе қазіргі заманда әлемде қолданылып БҰҰ мақұлдаған қылмыстық заңдылыққа сәйкес келеді.

Арнайы бөлімнің кіргізілуі қылмыстық құқық және қылмыстық-процестік құқығының нормаларын да сәйкестендіреді. Қазақстан Республикасының қылмыстық-процестік кодексінде «Кәмелетке толмағандардың істері бойынша іс жүргізу» атты тараудың бар екендігі және бұл тарауға кәмелетке толмағандарға қатысты барлық іс жүргізу әрекеттері жинақталғандығы белгілі. 2015 жылы күшіне енген Қылмыстық Кодекстің кәмелетке толмағандардың тұлғасын айқындағаны да анық.

Қылмыстық кодекстің 84-бабының 1-бөліміне сәйкес кәмелетке толмағандар деп қылмыс жасаған кезге қарай жасы он төртке толған, бірақ он сегізге толмаған адамдар танылады. Ресейдің, Австрияның, Германияның, Жапонияның қылмыстық заңдарында да осылай көрсетілген. Кәмелетке толмағандардың қылмыстық жауаптылығы Францияның қылмыстық кодексінде – 13, Нидерланд, Португалия елдерінде – 12, Жаңа Зеландияда – 10, Ирландия құқығында – 7 жас деп көрсеткен. Он төрт жастан төменгілерді қалай атау керектігін қылмыстық заң көрсетпеген, тек сегіз жасқа толмаған балаларға ғана біз «жас балалар терминін қолданыла аламыз, бұл туралы заңда нақты сілтеме болмаса да жас балалар терминін біз ҚК (74 бап, 1 бөлім) сүйеніп нақты айта аламыз [4].

Қылмыстық кодекске кәмелетке толмағандар жайлы жаңа тарауды кіргізу, ересектер үшін қолданылатын нормаларды кәмелетке толмағандарға қолдануға кедергі жасамайды. Мысалы, жазаны қылмыстар мен үкімдер жиынтығы бойынша тағайындау, бас бостандығынан айырудың ең төменгі мерзімдері және т.б. Бұрын сонды біздің заңдылыққа белгісіз жаңалық ол сот және тергеу органдарына қылмыстық жауаптылық жасына жеткен, бірақ психикасының бұзылуына байланысты емес, психикалық дамуы жағынан артта қалуы салдарынан кішігірім немесе орташа ауырлықтағы қылмысты жасау кезінде өзінің іс әрекетінің (әрекетсіздігінің) іс жүзіндегі сипаты мен қоғамдық қауіптілігін толық көлемінде түсіне алмаған кәмелетке толмаған адамдарды қылмыстық жауаптылыққа тартпау құқығы болып отыр (15 бап, 3 бөлім).

Заңға бұл маңызды ережені кіргізу арқылы, көп жылғы, шектелген есі дұрыстық жайлы теориялық даулар шешімін тапқан сияқты. Қабылданған заң кәмелетке толмағандардың қылмыстылығының алдын алу жұмысындағы жаңа стратегиялық бағытты қайта жандандырып отыр, яғни алдымен тәрбиелеу, емдеу, әлеуметтік қамсыздандыру және содан кейін ғана қылмыстық жазалау.

Кәмелетке толмағандардың жауаптылығының ерекшеліктерін дербес тарауға бөліп шығару, осы тұлғаларға қатысты қылмыстық жауаптылық деп аталған баптың ерекшеліктеріне сәйкес тағайындалады деп түсінуге болады. ҚК осындай ерекше ережелерді кіргізу осы жас категориясындағы, тұлғалардың әлеуметтік психологиялық ерекшеліктерімен түсіндіріледі. Он төрт, он алты жас аралығындағы кәмелетке толмағандарда бір жағынан ұстамдылық, дербестік пайда болып, өзін өзі игеруге әлеуметтенудің салыстырмалы түрде жоғары деңгейіне қол жеткізсе, екінші жағынан қоғамдағы өзінің орнын түсіну, оқу орындарда оқуын бітіру, ары қарай жалғастыру арқылы тұлғаның әлеуметтенуі жалғаса береді.

Осы жастағы адамдар үшін ойлаудың тым үзілді-кесілділігі, қызбалылық, ұшқалақтылық, жағдайды қажетті деңгейде барлығын ескеріп бағалауға дәрменсіздік тән. Бұл жастық ерекшеліктер кәмелетке толмағандардың қылмыстық жауаптылығына, қылмыстық жауапкершіліктің жалпы ережелеріне қарағанда ерекшеліктер мен толықтыруларды кіргізуге себепші болды.

«Қылмыс үшін әрқашанда жаза» - бұл қағида әрқашанда сақталуы шарт. Әр қылмыстық әрекетке қарсы, қылмыстық кодексте көзделген шара бар. Кейде «жауіп қатер бар әрине, сонда да тәуекел»- деп ойлайтын жасөспірімдер заңға қайшы әрекет жасайды. Бірақ қылмыскер жазадан қанша жалтарып, қандай айла жасаса да қылмыс бәрібір де ашылады. Құқыққа қайшы ешқандай әрекет, ешбір қылмыскер жасырынып назардан тыс қалмауы керек – бұл біздің қоғамның, заманның талабы екендігі белгілі.

Жазаның болмай қоймайтындығы қағидасын, тек құқық бұзушылармен күресуде ғана емес, сондай ақ заңға құрметпен қарауды тәрбиелеу, заңдылықты сақтау және адамдарда құқықтық ережені сақтау әдетін тәрбиелеуде қолданудың маңызы зор.

Жасалған құқық бұзушылық үшін ең бірінші құқық бұзушының өзі жауап береді, ол ең бірінші болып жазаны, оның ауырлығын көтереді.

ҚК 15 бабының 2 тармағы қарастырған қылмыстар үшін қылмыстылық жауапкершілік 14 жастан басталады, ол толық және кәмелетке толмағандардың қылмыстылық жауапкершілігі туралы сұрақтарды шешкенде тергеу органдары және соттар үшін міндетті болып табылады. Сонымен қатар қылмыстық жауапкершілік он алты жастан басталатын қылмыстарда, қылмыстық жауапкершілік он төрт жастан басталатын қылмыстардың элементтерінің болу ықтималдылығын ескермей кетпеуге болмайды. Мысалға: бандитизм үшін (268 бап) қылмыстық жауаптылық он алты жастан басталады. Бірақ бандитизм күрделі қылмыс бола тұрып, ұрлау, тонау, қарақшылық, адам өлтіру сияқты қылмыстарды да қамтуы мүмкін. Бандитизм шабуылға қатысқан он төрт жасқа толған жасөспірімдер сәйкесінше басқа аталған қылмыстар үшін жауаптылыққа тартылып, бірақ бандитизм үшін жауапкершілікке тартылмайды. Тап осындай жағдай жасөспірімдердің қылмыстылығы туралы мәселені басқа қылмыстар жөнінде қарастырғанда болуы мүмкін, мысалы жаппай тәртіпсіздіктерге қатысу (272 бап), тонауды (191 бап), бұзақылықты (293 бап), және тағылықты (294 бап) қамтуы мүмкін. Кәмелетке толмағандардың әрекеттері сәйкесінше тек ҚК 191, 293, 294 баптары бойынша ғана сараланады [4].

Қылмыстық жауаптылық он алты жастан басталатын және ҚК 15 б. 2 бөлімінде айтылған қылмыстардың элементтерін қамтымайтын қоғамға қауіпті әрекетер жасалғанда, он алты жасқа толмаған кәмелетке толмағандар қылмыстық жауапкершілікке тартылмайды. Оларға он төрт жасқа толмаған жасөспірімдерге қолданылатын тәрбиелеу шаралары секілді, шаралар қолданады.

Кәмелетке толмағандар өкінішке орай, көптеген жағдайларда өздерінің қай жастан және қандай қылмыстар үшін тартылатындығын білмейді. Солай, мысалы, Алматы

жасөспірімдердің істері жөніндегі инспекциясының Алматы қаласының мектептерінде жүргізген сұрауларының нәтижесінде мектеп оқушыларының 50 пайызы бұзақылықты жай тентектіктен ажырата алмайтындығы анықталды. «Сен әкеңнің автокөлігін рұқсатсыз мініп кетіп жол бойында, жол жүру ережесін өрескел бұзудың, бұл қандай әрекетке жатады - деген сұраққа жауап берушілердің 70 пайызы тентектік деп жауап берген. Ресейдің статистикалық мәліметтеріне сүйенсек кәмелетке толмағандардың отыз пайызы қылмыстық жауаптылық тек он сегіз жастан басталады деп есептеген. Он алты- он жеті жастағы жасөспірімдер, өздерінің жасында ұрлау, бұзақылық, денеге жарақат салғандығы үшін қылмыстық жауаптылыққа тартылмайды деп ойлаған. Басқа зерттеулерге сәйкес орта білім беретін мектептердің жоғары сынып оқушылары қылмыстық жауаптылық барлық қылмыстар үшін он алты жастан басталады деген сенімде болған [5,486.].

Сонымен неге кәмелетке толмағандар қылмыстардың кейбіреуі үшін қылмыстық жауапкершілікке тек он алты жастан тартылып, кейбіреулері үшін он төрт жастан тартылады? Қылмыстық жауапкершіліктің жасының шектерін тағайындаған кезде заң шығарушы көптеген жағдайларға назар аударған, бірақ кәмелетке толмағандардың психологиялық ерекшеліктеріне, яғни нақты бір қылмыстың түрін құрайтын қоғамға қауіпті әрекеттерді түсініп, сезіну мүмкіншілігі мен қабілеттілігі деңгейіне шешуші мән беріліп отыр. Соған сәйкес кәмелетке толмағандардың басым көпшілігіне тән, ой өрісі мен ерік жігері назарға алынады. Кәмелетке толмағандардың сол немесе басқа жас топтарының күнделікті әрекеті мен жүріс тұрысында, олардың психикалық жетілмегендігі байқалып қалады. Бірақ бұл жағдай қылмыс секілді аса қатыгез әрекеттерді жасағанда қылмыстық жауаптылықты жоққа шығармайды.

Кәмелетке толмағандар қоғамдағы тәртіп нормаларын таңдауға, естияр түрде әрекет етуге сана сезімі толық жетеді. Осы жағдаймен қылмыстық жауапкершіліктің, мысалға он жастан емес, тек он алты жастан, ал кейбір қылмыстар үшін он төрт жастан басталатындығы түсіндіріледі.

Заңда көрсетілген жасқа жету - кәмелетке толмағандардың қылмыстық жауапкершілігінің міндетті белгілерінің бірі болғандықтан, кәмелетке толмағанның қылмыс жасаған кездегі жасын дәл анықтау міндетті болып табылады. 1986 жыл 19 желтоқсанында шығарылған Қазақстан Республикасының Жоғары соты Пленумының «Кәмелетке толмағандардың қылмыстары және оларды қылмыстық және басқа да қоғамға қарсы іс-әрекеттерге тарту жайлы сот тәжірибесі туралы қаулысында, кәмелетке томағандар жасаған қылмыстар жайлы істерді қарастырған кезде, сот кәмелетке томағанның дәл жасын (күнін, айын, жылын) анықтауға шаралар қолдануы тиіс. Кәмелетке толмағанның тұлғасы яғни оның тәрбиеленуі, білім алуы жайлы анағұрлым толық мағлұмат алу үшін, соттарға сот отырысына кәмелетке толмағанның заңды өкілдерін, еңбек ұжымдарының мүшелерін, жұмыс, оқу, тұрғын орындарындағы қауымдастықтардың, кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі комиссия мен инспекциялар өкілдерін, ал қажет болған жағдайларда ата-анасының еңбек ұжымдарының, және жұмыс орындарындағы қауымдастық өкілдерін шақыру қажет. - делінген [6].

Қылмыстарды тергеу және қылмыстық істерді қарау кезінде қылмыстық жауапкершілікке тартылған немес тартылып жатқан кәмелетке томағанның жасын анықтау міндеті тергеу, прокуратура және соттарға жүктеледі. 1986 жыл 19 желтоқсанында шығарылған Қазақстан Республикасының Жоғары соты Пленумының «Кәмелетке толмағандардың қылмыстары және оларды қылмыстық және басқа да қоғамға қарсы іс-әрекеттерге тарту жайлы сот тәжірибесі туралы қаулысында, осы

санаттағы істер бойынша алдын-ала тергеудің сапасына деген талаптарды көтеруге ұсыныс жасаған. Егер қылмыс үстірт тергеліп, істің дұрыс шешілуіне қажетті мән жайлар анықталмаса (кәмелетке толмағанның дәл жасы, өмір сүру және тәрбиелену ерекшеліктері, ересек азғырушылар мен ортақ қатысушылардың бар-жоқтығы, қылмыс жасалуының алдын алған жағдайлар мен себептер) және бұл кемшіліктерді сот талқысы кезінде жоюға мүмкіндік болмаса, осындай істер қайта тергеуге жіберілуі тиіс, - деп атап көрсетілген Қазақстан Республикасының Жоғары соты Пленумының «Кәмелетке толмағандардың қылмыстары және оларды қылмыстық және басқа да қоғамға қарсы іс-әрекеттерге тарту жайлы сот тәжірибесі туралы қаулысы [6].

Кәмелетке толмаған адамның жасы көбінесе құжаттар бойынша анықталады. Мысалы: азматтық хал жағдай актілерінен көшірмелер, жеке күәлік, және т.б. Тұлға белгілі бір жасқа туған күнінен кейінгі күннің ноль сағатында толды деп есептеледі.

Кәмелетке толмағанның жасы жайлы ешқандай мәлімет, құжат жоқ болып шықса, тергеу органдары немесе сот, кәмелетке толмағанның жасын анықтау үшін сот-медициналық сараптама тағайындауға міндетті. Тұлға белгілі бір жасқа туған күнінде емес, келесі күні толды деп есептеледі. Егер кәмелетке толмағанның жасын сот медициналық сараптама тағайындаса, кәмелетке толмағанның туған күнін аталған жылдың ең соңғы күні деп есептеу керек (яғни 31 желтоқсан), ал жастың ең аз және ең көп мөлшерін анықтаған кезде, сараптама атаған жылдың ең аз мөлшерін алу керек.

Сонымен сот жазаны тағайындау кезінде кәмелетке толмағанның қылмыс жасау ниетін, қылмыс жасағаннан кейінгі тәртібін назарға алып, оған алдында тәрбиелік мәні бар мәжбүрлеу шараларының қолданған, қолданбағандығын ескеріп, кәмелетке толмағанға тәрбиелік ықпалы бар мәжбүрлеу шараларын сот отырысы үстінде судья кәмелетке толмағанды қылмыстық жауапкершіліктен босату туралы қаулы шығарып, кәмелетке толмағанға тәрбиелік ықпалы бар мәжбүрлеу шараларын қолданады.

Егер сот кәмелетке толмағанға тәрбиелік ықпалы бар мәжбүрлеу шараларының бірнешеуін, бір мезгілде қолдану, түзеу мақсатына жету үшін ең нәтижелі деп тапса, бір адамға бірнеше тәрбиелік ықпалы бар шаралар қолдануы мүмкін [7,52].

Тәрбиелік ықпалы бар мәжбүрлеу шараларының барлығы да тәрбиелік әсер етумен, яғни кішігірім немесе орташа ауырлықтағы қылмыстарды жасаған кәмелетке толмағанға қылмыстық жауапкершілікті қолданбай, педагогикалық мәжбүрлеу шараларын қолданумен байланысты. Оларды қолдану кезінде, кәмелетке толмағанға өзі жасаған әрекеттерінің ерсілігін, қоғамға қауіптілігін түсіндіру, санасына жеткізу жолымен ықпал жасалады. Яғни, түзеу мақсатына қылмыстық жауапкершілікке тартпай-ақ қол жеткізіледі.

Сонымен, аталған шаралар мазмұны бойынша - тәрбиелік, ал орындалу сипаты бойынша – мәжбүрлі.

Е.И. Қайыржанов қылмыстық жауаптылықты екі негізге бөліп көрсетуді қолдайды: субъективті және объективті. Субъективті негіздің мәні, оның – адамның еркімен байланыстылығында, саналы түрде шешім қабылдауында және осы шешімдерге байланысты адамда белгілі бір жауаптылықтың болуында. Объективті негіздің мәні – адамның әрекетіне қылмыс құрамының барлық белгілері бар нақты бір әрекеттің (әрекетсіздіктің) жасалуында [8,85].

ҚК 15 бабында көрсетілген жасқа жетпеген кәмелетке толмағанмен бірігіп жасалған қылмыс, топпен жасалды деп саралануы тиіс емес, себебі бұл жағдайда кәмелетке толмаған адам қылмыс субъектісі болып табылмайды. Аталған жағдайда ересек адам қылмысқа қатысу нысанына қарамастан тікелей орнындаушы болып табылады және ҚК кәмелетке толмағанды қылмыстық әрекетке тарту бабы бойынша

жауапқа тартылады. Кәмелетке толмағанды қылмыстық әрекетке тарту, кәмелетке толмаған адамның ересектің ықпалы бойынша қылмысқа дайындала бастаған кезден бастап аяқталады. Ересек адамның әрекеттері болса кәмелетке толмағанды қылмыстық әрекетке тартуға оқталу деп саралануы тиіс.

Ересектермен бірге жасалған қылмыстарды қарастырған кезде, кәмелетке толмағанның ересектер арасындағы қатынастарды мұқият тексеру қажет, бұл мәлімет ересектің әрекеттерін толық анықтауға мүмкіндік береді.

Егер кәмелетке толмаған адамның қылмысын ересектердің, солардың ішінде жәбірленуші болып танылған ересектердің, құқыққа қайшы, азғырушы әрекеттері алдын алса, сот осы мән жайларды кінәлінің жауапкершілігін жеңілдететін жағдай ретінде қарастыруға құқылы.

Қылмыстық кодексте кәмелетке толмағандардың қылмыстық жауапкершілігінің ерекшеліктері жеке бөлімге дараланғанымен, қылмыстық кодекстің жалпы бөлімінің нормаларының бірі кәмелетке толмағандардың қылмыстық жауапкершілігін арнайы реттесе, бірі кәмелетке толмағандардың жауапкершілігін қамтып кетеді. Оған дәлел ретінде қылмыстық кодекстің жалпы бөлімінің кейбір нормаларын келтіре аламыз. Мысалға: он сегіз жасқа толмаған адамның жасаған қылмысы үшін соттылығы, сондай ақ Қылмыстық кодексте белгіленген тәртіп бойынша алынып тасталған немесе жойылған соттылық қылмыстың қайталануы кезінде ескерілмейтіндігі, Қылмыстық жауапкершілік басталатын жас шамасы жалпы және арнайы кейбір қылмыстар үшін көзделген, кәмелетке толмағандық жаза тағайындау кезінде жеңілдететін жағдай ретінде ескеріледі. Яғни құқық қорғау органдарының кәмелетке толмағандардың қылмыстық жауаптылығы жайлы мәселелерді шешкенде, қылмыстық кодекстің жалпы бөлімінің тек алтыншы бөлімін емес, жалпы бөлімнің басқа да нормаларын қолдануы тиіс деген ой қорытындыға келеміз.

Аталып кеткен Қылмыстық кодекстің жалпы бөлімінің нормалары кәмелетке толмағандардың қылмыстық жауаптылығы атты бөлімінің нормаларымен, сәйкес келіп жатқан жағдайда, арнайы бөлімнің ережелері қолданылуы тиіс. Оның себебі бұл ережелер ересектерге қолданылатын нормаларға қарағанда, кәмелетке толмағандардың жағдайын жеңілдетіп, олардың қылмыстық жауаптылықтан, соттылықтан тез арылып күнделікті өмірге қайтып оралуына тікелей әсер етеді.

Әдебиеттер тізімі:

1 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі 03 шілде 2014 жылғы № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 17.01.2016 г.), (Интернет-ресурс).

2 С.В.Полубинская. Цели уголовного наказания. М., Наука. 1990, с. 48.

3 Қазақстан Республикасының Жоғары соты Пленумының «Кәмелетке толмағандардың қылмыстары және оларды қылмыстық және басқа да қоғамға қарсы іс-әрекеттерге тарту жайлы сот тәжірибесі туралы» Қаулысы // 1986 жыл 19 желтоқсан

4 Познышев С.В. Основы начала науки уголовного права. М., 1999 с. 52.

5 Каиржанов Е.И. Уголовное право Республики Казахстан. Общая часть. Алматы, 1998, с. 258.

Резюме

В данной статье рассматриваются особенности уголовной ответственности несовершеннолетних.

Summary

This article examines the specifics of the criminal liability of minors.

Шарипбаев Б.Н.
Еуразиялық заң академиясының
1 курс магистранты
Ғылыми жетекші:
з.ғ.к., доцент Жайлин Г.А

СОТ ШЕШІМДЕРІН ОРЫНДАУДЫҢ БАЛАМА ТҮРІ РЕТІНДЕ АТҚАРУШЫЛЫҚ ІС ЖҮРГІЗУДІҢ ЖҮЙЕСІ

Жылжымайтын мүліктерге байланысты жасалатын сатып алу-сату шарттың міндеттемелерді реттеудің азаматтық құқықтың негіздерінің зерттеу және құқық қолдану практикасындағы проблемалық аспектілерге талдау.

Кілт сөздер: Жылжымайтын мүліктер, бұзылған құқықтар, талап қоюшы, жауапкер, сот шешімдері, ұйғарымдар, қаулылар, атқару өндірісі.

Азаматтық құқықтың негіздері – азаматтық іс жүргізудің соңғы, қорытынды сатысы болып саналады. Өйткені, Азаматтық іс жүргізуге қатысушылар мен сот, іс бойынша шешім шығып, ол заңды күшіне енгеннен кейін іс атқару өндірісіне келіп түседі. Атқару өндірісінде іс жүргізу органдары мен тараптарда өзгереді [1, Б.12].

Азаматтық іс жүргізу заңы бойынша атқару өндірісі соңғы тарау болып қарастырылады.

Азаматтардың бұзылған құқықтары мен даулы мәселелерін қалпына келтіру тек соттың шешім шығаруымен бітпейді.

Көптеген жағдайларда сот шығарған шешімдер нақты орындауды талап етеді. Орындалған шешімдер ғана азаматтар мен ұйымдардың бұзылған құқықтары мен бостандықтарын, заңды мүдделерін қалпына келтірудің көрінісі. Сондықтан бұзылған құқықтар мен мүдделерді қалпына келтіру үшін атқару құжатын орындау – борышкерді мәжбүрлеп міндетін орындату болып табылады.

Қазақстан Республикасының 2015 ж. Азаматтық процесстік кодексінің 47-бабы бойынша «Талап қоюшы мен жауапкер азаматтық процессте тараптар болып табылса», олар атқару өндірісінде тараптар ретінде бірі өндіріп алушы болса, енді бірі борышкер [1].

Азаматтық сот ісін жүргізудің міндеттері азаматтардың, мемлекеттің және ұйымдардың бұзылған немесе даулы құқықтарын, бостандықтарын және заңмен қорғалатын мүдделерін қорғау, заңдылық пен құқық тәртібін нығайту құқық бұзушылықтың алдын алу болып табылса, бұған тек қана сот шешімін уақтылы дер кезінде орындағанда ғана қол жеткізуге болады.

Сондықтан, атқарушылық іс жүргізу міндеттері де – азаматтық және шаруашылық істер жөніндегі сот шешімдерін, ұйғарымдары мен қаулыларын, мүлікті өндіріп алу бөлігінде қылмыстық істер жөніндегі үкімдер мен қаулыларды міндетті түрде және уақтылы орындау, сондай-ақ заңда көзделген жағдайларда өзге де органдардың шешімдері мен қаулыларын орындау болып табылады [2, Б.195].

Атқарушылық іс жүргізуді реттейтін нормативтік – құқықтық актілер, алдымен Қазақстан Республикасының Конституциясына, Қазақстан Республикасы бекіткен халықаралық шарттардың нормаларына негізделеді. Сондай-ақ, атқарушылық іс жүргізудің құқықтық, ұйымдастырушылық және экономикалық негіздерін белгілейтін және сот орындаушыларының құқықтық мәртебесін айқындайтын 2 сәуірдегі 2010

жылы қабылданған Қазақстан Республикасы Атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы Заңнан және ҚР АІЖК, ҚР басқа да нормативтік құқықтық актілерінен тұрады.

Азаматтық іс жүргізу туралы әдебиеттерде борышкердің немесе оның мүлкінің орналасқан жерін анықтау мақсатында іздестіру қызметін жүзеге асыру, борышкердің тыйым салынған мүлкін күзету, борышкердің мүлкін сауда-саттық және комиссиялық негізде өткізу кезінде жекеше орындау элементтеріне жол беруге болатыны туралы пікірлер айтылып жүргенін атап өткен жөн [3, Б.61].

Осыған байланысты атқарушылық іс жүргізуді жекеменшік кәсіпкерлік қызмет түрінде ұйымдастыру тәжірибесін, басқа елдердегі соған ұқсас практиканы таяу арада республикамызда пайдалану мақсатында ескере отырып, оның барлық «оң» және «теріс» қырларын бағамдай келе, терең зерделеп, ойлануымыз қажет.

Қазақстанда соңғы кезде көптеген практик қызметкерлер сот орындаушыларының жекеше институтын енгізу қажет екенін айтып жүр. Мәселен, республика судьяларының IV-съезінде Қостанай облысы Жетіқара ауданының судьясы Светлана Ахмедова сот қаулыларының орындалмауы және уақтылы орындалмауы жүйемізіндегі сот шешімдерін жоққа шығыратын дертке айналғанын атап көрсетті. Оның айтуынша, азаматтар сот пен сот орындаушылары департаментінің функциясын ажырата алмайды, оларды біртұтас жүйе ретінде түсінеді. Біздің заңнамамыздағы олқылықтар және соған сәйкес туындайтын құқықтық қайшылықтар азаматтарымызды алаңдатпауға тиіс, сол себепті «Атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының Заңын түбірінен өзгерту қажеттілігі туындады. Нәтижесінде 2010 жылы сәуірде жаңа заң қабылданды. Осыған байланысты С.Ахмедова Қазақстанда сот орындаушының балама (жекеше) институтын енгізу мүмкіндігін көрсетеді. Осы орайда, бастапқы кезде сот шешімдерін жекеше орындауды мемлекеттік орындаумен қатар енгізіп, өтініш беруші субъектілерге атқарушылық түрін таңдау басымдығын қалдыру қажет. Сонымен бірге ол жекелеген субъектілерге (мемлекетке, әлеуметтік қорғалмаған адамдарға, кәметке толмағандарға және кейбір басқа адамдарға) қатысты шешімдерді орындауды мемлекеттік сот орындаушылары жүзеге асыруға тиіс деген пікір айтты. Бұл ретте, жекеше орындаушыларды бақылауды атқарушылық іс жүргізу жөніндегі судья, лицензия беретін орган жүзеге асыруға тиіс, дегенмен, оны негізінен атқарушылық тараптары, атап айтқанда, атқарушылықты қаржыландыратын өндіріп алушы, атқарушылық бойынша шығыстарды және тұрақсыздық айыбын өтегісі келмейтін борышкер және тиісінше орындалмаған жағдайда лицензиядан айырылатын және оны қайтадан ала алмайтын сот орындаушысы бақылайды. Сот шешімдерін жекеше орындауды енгізу, – дейді судья, - шешімдердің орындалмағаны туралы өндіріп алушылардан түсетін шағымдар ағымын қысқартып, сот орындаушыларының жүктемесін азайтады, со орындаушылары жүйесін қаржыландырудың мемлекеттік шығыстары кемиді және ең бастысы, ол сот орындаушылары арасында сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарын түбірінен жоюдың бір буыны болады [4].

ТМД елдерінде, егер бізде сақталып қалған кеңестік менталитетті ескеретін болсақ, жекеше сот орындаушыларының институтын енгізу бастапқы кезде тосын боп көрінуі мүмкін. Әйтсе де, кешегі күннің тәжірибесіне қарасақ, жекеше нотариустар институты да көпшілік адамға қабылдауға болмайтындай болып көрінген. Ал қазір онсыз өмірді елестету қиын.

Б. Әбенев жекеше сот орындаушыларының жұмысында жүйелілік қалыптастыру мақсатында оларды сот орындаушыларының өңірлік принцип бойынша құрылатын,

өзін-өзі қаржыландыратын, коммерциялық емес кәсіби палатаға біріктіруді ұсынады. Ол жекеше сот орындаушылары үшін – жоғары заң білімі болуын, арнайы аттестациялық комиссияда аттестаттаудан өтуді, ал бұрын атқарушылық іс жүргізу органдарында істемеген аламдар үшін кемінде бір жыл мерзіммен тиісті тәлімдемеден өтуді қамтитын неғұрлым қатаң талаптар белгілеген жөн дейді. Жекеше сот орындаушысының қызметі лицензиялануға тиіс. Осы орайда, жекеше және мемлекеттік сот орындаушылары атқарушылық іс жүргізу аясында бірдей құқықтар мен міндеттерге ие болуға тиіс. Жекеше сот орындаушысын жауаптылыққа тарту тәртібі де едәуір ерекше. Оған тәртіптік жаза қолдану мәселесін мемлекеттік органдармен қатар тиісті палата шешетін болады [5].

Осы мәселенің шешімі атқарушылық құжаттардың қай санатына сот қаулыларын орындаудың жекеше жүйесін жіберуге болады? – деген сұрақты күн тәртібіне қояды.

Б.Әбеновтың пікірінше, мемлекеттің материалдық мүдделерін қозғайтын немесе ерекше әлеуметтік мәні бар сипаттағы құжаттардың орындалуы мемлекеттік сот орындаушыларының айырықша құзыретіне («айырықша құзырет санаты») жатқызылуға тиіс. Жеке, заңды тұлғалар, әртүрлі меншік нысанындағы шаруашылық субъектілері тарап ретінде қатысатын өзге іс санаттары («балама санат») бойынша өндіріп алушылар, өз құқықтарын сот растағаннан кейін, оны тиісті мемлекеттік органдар арқылы не жекеше сот орындаушылары палатасы арқылы жүзеге асыру құқығын алады [5].

Мемлекеттік және жекеше сот орындаушылар функцияларының аражігін ажырату өлшемі заң тұрғысынан бекітілуге, атқарушылық іс жүргізудің мемлекеттік органдарының айырықша құзыретіне жататын іс санаттары айқындалуға тиіс. Атап айтқанда, «ерекше әлеуметтік сипаты бар» атқарушылық құжаттарға мүгедектердің, кәмелетке толмаған, әрекетке қабілетсіз, әрекет қабілеті шектеулі адамдардың, сондай-ақ, жасына, психикалық және бойының денсаулығына орай және басқа да себептер бойынша өз құқықтарын барлық уақытта қорғай алмайтын азаматтардың пайдасына шығарылған сот шешімдерін жатқызуға болады.

Сотта мемлекеттің және әлеуметтік әлсіз азаматтардың мүдделерін қорғауды прокурор немесе мемлекеттік органдардың өзге де дауазымды адамдарының жүзеге асыруы мемлекеттік және жекеше сот орындаушылар функцияларының аражігін ажырататын тағы бір өлшем болып табылады.

Мәселен, сот орындаушылары қызметінің мәжбүрлеуші-өкімшіл сипатына байланысты осы функцияларды жеке адамдарға беруге болмайды деген дәлелдер сын көтермейді. Біздің ойымызша, өндіріп алушының атқарушылық құжатты жекеше сот орындаушысына беруінің азаматтық-құқықтық мәміле сипаты бар. Оның тараптар үшін туындайтын заңдық салдарлары болғандықтан, ол тиісті үлгі шартпен ресімделуге тиіс. Өндіріп алынған борыш сомасының белгілі бір процентін сот орындаушысына сыйақы ретінде белгілеуге болады. Ол процентті, айталық, 5-7% шегінде белгілеу жекеше сот орындаушы қызметінің өзін-өзі ақтауына мүмкіндік береді. Еңбекке ақы төлеудің осындай жүйесінде белгілі бір аударымдар есебінен атқарушылық іс жүргізуді дамытудың бюджеттен тыс арнайы қорын құруға болар еді.

Әдебиеттер тізімі:

1Ильясова Г.А. ҚР Азаматтық іс жүргізу құқығы (ерекше бөлімі). Оқу құралы. – Қарағанды, 2007.

2Баймолдина З.Х. Гражданское процессуальное право. Том 2. – Алматы, 2001.

3Морозова И. Исполнительное производство. - М, 2000.

4Введение института частных судебных исполнителей поможет в искоренении коррупции. Судья Светлана Ахмедова с.www.gazeta.kz/art.aspx?id=60431.

5Б.Эбенов От частного нотариуса- к частному судебному исполнителю [//www.zakon.kz/our/news/news.aspx?id=38963](http://www.zakon.kz/our/news/news.aspx?id=38963)

Резюме

В данной статье рассматривается система недвижимого имущества в качестве альтернативного исполнения. Следует отметить, что в гражданском процессе, с тем, чтобы определить местонахождение имущества должника или его поиска деятельности, защита имущества должника запрещено на основании торгов имущества должника, с тем чтобы не допустить осуществления обратной связи.

Summary

This article discusses the system of enforcement proceedings as an alternative execution. It should be noted that in civil proceedings, in order to determine the location of the debtor's property or its literature search activities, the protection of the debtor's property is prohibited on the basis of trading property of the debtor and the Commission of the individual, in order

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖУРНАЛЫ
КАЗАХСТАНСКИЙ ЖУРНАЛ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА
KAZAKHSTAN JOURNAL OF INTERNATIONAL LAW

Научно-теоретический и информационно-практический журнал

№2
(67)

Подписано в печать 04.07.2018г. Формат 60x84 ^{1/8}.
Печать цифровая. Бумага офсетная. Усл. печ. л. 30,5. Тираж 500 экз. Заказ № 000745.

Адрес типографии:
г. Алматы, ул. Шарипова 120
. +7 (707) 214-02-50, +7 (777) 214-02-50
almaprintmaster@gmail.com